

Risk Toplumu

Kayhan Delibaş

AYRINTI

SCHOLA

RISK TOPLUMU • Kayhan Delibaş

37
Schola
1059

KAYHAN DELİBAŞ

1965'te Kars'ta doğdu. Cumhuriyet Üniversitesi'nde tamamladığı sosyoloji lisans öğreniminin ardından ODTÜ Sosyoloji Bölümü'nde yüksek lisans öğrenimine başladı. Bu süreçte Yurtdışında Lisans Üstü öğrenimi bursu kazanarak İngiltere'ye gitti. Yüksek lisans öğrenimini University of Kent Sosyoloji ve Sosyal Antropoloji Bölümü'nde tamamladı (1997). Doktora öğrenimini University of Kent'te Sosyoloji, Sosyal Araştırma ve Sosyal Politika Bölümü'nde tamamladı (2002). University of Kent ve Birkbeck Collage, University of London üniversitelerinde araştırma görevlisi olarak çeşitli araştırmalarda yer aldı (1996-2002). Delibaş, 2002'de doktora öğrenimini tamamladıktan sonra Adnan Menderes Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'ndeki görevine döndü. Halen bu üniversitede profesör kadrosunda öğretim üyesi ve bölüm başkanı olarak görev yapmaktadır. Aynı zamanda İzmir Ekonomi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde yarı zamanlı olarak derslere girmektedir.

Ayrıntı: 1059
ScholaAyrıntı Dizisi: 37

Risk Toplumu
Belirsizlikler ve Söylentiler Sosyolojisi
Kayhan Delibaş

Yayıma Hazırlayan
Gün Zileli

Son Okuma
Ahmet Batmaz

© Kayhan Delibaş, 2015

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak Fotoğrafı
Ian McKinnell / Photographer's Choice / Getty Images

Kapak Tasarımı
Gökçe Alper

Dizgi
Kâni Kumanovalı

Baskı
Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Merkez Efendi Mah. Fazılpaşa Cad. No: 8/2 Topkapı/İstanbul
Tel.: (0212) 612 31 85 - 576 00 66
Sertifika No.: 12156

Birinci Basım: *2017*
Baskı Adedi: *1000*

ISBN 978-605-314-162-4
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Basım Dağıtım San. ve Tic. A.Ş.
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No.:3 Cağaloğlu – İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

twitter.com/ayrintiyayinevi facebook.com/ayrintiyayinevi instagram.com/ayrintiyayinlar

Risk Toplumu

Belirsizlikler ve Söylentiler Sosyolojisi

Kayhan Delibaş

İçindekiler

Önsöz 13
Giriş 16
Bir Sosyal Problem Olarak Söylentiler (Rivayetler), Dedikodular ve Şehir Efsaneleri 18

Birinci Bölüm
Kavramlar ve Kuramsal Arka Plan: Risk Toplumu ve Belirsizliklerin Sosyolojisi 45
Risk Toplumu, Güven ve Söylentiler 45
Risk Toplumuna Farklı Yaklaşımlar 50
Teknolojik-Bilimsel Perspektif 52
Kültürel ve Sembolik Yaklaşımlar 52
Governmentality Yaklaşımı 53
Risk Toplumu ve Belirsizlikler 54
Korku Kültürü ve Güven 59
Belirsizliğin Geri Dönüşü 65
Otorite Sorunu ya da Kültürel Otorite'nin Parçalanması Meselesi 69

İkinci Bölüm
Araştırma Evreni, Örneklem Seçimi ve Yöntem Üzerine 74
Araştırma Alanı 74
Araştırmanın Evreni 75
Diyarbakır 77

Diyarbakır'da Kentleşme ve Göç....80
Diyarbakır'da Eğitim....80
Diyarbakır'da Ekonomi....81
Erzurum....81
Erzurum'da İstihdam ve İşgücü....83
Tokat....85
İzmir....89
İzmir İli Ekonomik Profili ve Gecekondulaşma....92
Isparta....93
Isparta'nın Nüfus Özellikleri....94
Ekonomik Yönleri ile Isparta....97
Araştırmanın Örneklemi....98
Uygulama....105
Diyarbakır....105
Erzurum....106
Niksar....107
İzmir....107
Isparta....108
Araştırmanın Sınırlılıkları ve İmkânlar....108

Üçüncü Bölüm
Araştırmanın Bulguları....112
Niceliksel Bulgular....112

Dördüncü Bölüm
Söylentiler: Neden Ortaya Çıkarlar,
Nasıl Yayılırlar ve Neden Etkili Olurlar?....134
Söylentiler Nasıl Yayılıyor?....134
Deprem Söylentilerinin Yayılma ve Duyulma Dinamikleri....139
İnternet ve Söylentilerin Yayılması 148
Kısa bir Değerlendirme....169
İnanmanın Sosyolojisi, Söylentilere İnanıp İnanmama:
Neden Bazıları Söylentilere İnanırken Diğerleri Bunu Yapmıyor? 170
Risk Toplumunda Doğal Afet Riskleri ve Söylenti Üretimi....175
Risk Toplumu Birçok Boyutuyla Tedbir Toplumudur. 185

Beşinci Bölüm
Tepkiler ve Alınan Tedbirler....189
Deprem Söylentisi Duyulduktan Sonra Ne Oldu?....189
Neoliberal Ekonomi ve Güven....201
Özet ve Değerlendirme....202

Altıncı Bölüm

Korkular ve Söylentiler 204
Söylentilerin Ortaya Çıkması ve Yayılmasında Korkunun Rolü..... 204
Tedbir Kültürü ve Söylentilere: Dikkatli Ol Zarar Görme!..... 205
Değerlendirme: Sadece Deprem Söylentilerine mi İnanıyoruz? 219

Yedinci Bölüm

Bitmeyen Güven Arayışı, Belirsizliğin Zaferi ve Söylentilerin İnşası 221
Risk Toplumu, Belirsizlikler, Güven ve Söylentiler 221
Neden Bu Kadar Çok Korkuyoruz?..... 223
Söylentilerin İnşası ve Yayılmasında
Güven Arayışı ve Güven Aşınmasının Rolü 225
Güven/Güvensizlik, Tehlike ve Risk 229
Güven ve Güvenliğin Antitezi Nedir? 232
Modern Dünyanın Riskleri, Korkuları ve Söylentiler 233
"Güvenliğin Yüceltilmesi" ve Korkuların Toplumsal Sonuçları 234
Güven Aşınması ve Söylentilere Etkileri..... 237
Risk Toplumu'nun Bir Göstergesi: Tehlike Enflasyonu 243
Riskler ve Belirsizlikler Dünyasında Geçmiş ve Gelecek: İyimser ve
Kötümser Dünya Algılarımız Söylentileri Nasıl Etkilerler? 248
Kurumsal Güven ve Söylentiler: Kurumlara Güvenip Güvenmeme
Düzeyleri ile Söylentilere İnanma Arasındaki İlişkisi 261
Otoritenin Parçalanması ve Söylentilerin İnşası..... 261

Sekizinci Bölüm

Tartışma ve Analiz..... 289

Dokuzuncu Bölüm

Sonuçlar ve Öneriler 308

Kaynakça

..... 313

Tablolar

Tablo 1. Diyarbakır göstergeler.....:.....78
Tablo 2. Diyarbakır iline ait demografik göstergeler (2000).....79
Tablo 3. Diyarbakır ilinde istihdam oranının sektörel dağılımı.....81
Tablo 4. "2008" verilerine dayanarak istihdam profili.....84
Tablo 5. Demografik özellikler 86
Tablo 6. Eğitim göstergeleri.....87
Tablo 7. Ekonomik göstergeler 89

Tablo 8. Demografik göstergeler 91
Tablo 9. Eğitim göstergeleri 91
Tablo 10. Ekonomik göstergeler 92
Tablo 11. Isparta nüfus 95
Tablo 12. Yıllara göre nüfus artışı 96
Tablo 13. İstihdam edilenlerin sektörel dağılımı (15 + yaş) 97
Tablo 14. Yaşınız 113
Tablo 15. Medeni durum 115
Tablo 16. Medeni durum ve yaş karşılaştırması 115
Tablo 17. En son bitirilen okul 116
Tablo 18. En son bitirilen okul ile cinsiyet karşılaştırılması 117
Tablo 19. Türkiye genel eğitim durumu 118
Tablo 20. Meslek dağılımı 120
Tablo 21. Kişinin aylık geliri 121
Tablo 22. Kişinin aylık geliri ve cinsiyet karşılaştırması 122
Tablo 23. Ailenin bir aylık geliri 123
Tablo 24. Sosyoekonomik gelir grubu 124
Tablo 25. Sosyoekonomik gelir grubu ile ekonomik gelir düzeyi karşılaştırması 125
Tablo 26. Oturduğunuz evin tipi 127
Tablo 27. Oturulan konut tipi ve aile geliri karşılaştırılması 127
Tablo 28. Evin mülkiyet durumu 128
Tablo 29. Oturulan konutun mülkiyet durumu ile sosyoekonomik gelir grubu karşılaştırılması 129
Tablo 30. Deprem olacak yönündeki haberlere inanma oranı 130
Tablo 31. İkamet edilen konutun mülkiyet durumu ile deprem söylentisine inanma 130
Tablo 32. Binanın dayanıklılığı 131
Tablo 33. Binanın dayanıklılığı ve deprem söylentilerine inanıp inanmama çapraz analiz 132
Tablo 34. Spearman analizi binanın dayanıklılığı ile söylentiye inanıp inanmama 132
Tablo 35. Deprem olacağı söylentisini, kimden, nasıl ve hangi yolla duyulduğu 140
Tablo 36. Deprem olacağına ilişkin duyulan haberlerin detayı 158
Tablo 37. Depremin şiddetine ilişkin haberler ile inanma oranı karşılaştırması 159
Tablo 38. Zaman belirtilen deprem olacağına ilişkin haberler ile inanma oranı karşılaştırması 159
Tablo 39. Yetkili kişilerden ve kitle iletişim araçlarından duyulan haberler ile inanma oranı karşılaştırması 160
Tablo 40. Fay hattı ile ilgili haberler ile inanma oranı karşılaştırması 161

Tablo 41. Doğa olaylarına ilişkin haberler ile inanma oranı karşılaştırması 162
Tablo 42. Din görevlilerinin yapmış oldukları açıklamalar ve inanca ilişkin haberler ile inanma oranı karşılaştırması 164
Tablo 43. Size bu haberi-söylentiyi veren kişi bu haberi nereden almış? 165
Tablo 44. Bu şahıstan başka biri de size deprem olacağını söyledi mi? .. 166
Tablo 45. Cevabınız "evet" ise bu şahıs (ikinci şahıs) size tam olarak ne söyledi? Haberi nereden duyduğunu da belirtti mi? 167
Tablo 46. Depremin önceden tahmin edilemeyeceğini söyleyen oldu mu? 167
Tablo 47. Cevabınız "evet" ise, bu kişi size ne söyledi? 168
Tablo 48. Bu haberi-söylentiyi inanmaya değer buldunuz mu? 171
Tablo 49. Bu haberi-söylentiyi inanmaya değer buldunuz mu? (kümülatif değerlendirme) 171
Tablo 50. Eğer inandırıcı bulup ciddiye aldıysanız, nedenlerinden kısaca bahsedebilir misiniz? 178
Tablo 51. Bu söylentilerin doğru olup olmadığından emin olmak için ne gibi/nasıl bir girişimde bulundunuz? 192
Tablo 52. Siz bu haberi duyduktan sonra aşağıdakilerden hangisini ya da hangilerini yaptınız? 193
Tablo 53. Deprem olacağına ilişkin haberleri hiç kimseye söylemeyen kişileri inanma oranlarının karşılaştırması 194
Tablo 54. Kamu görevlilerinin açıklamalarını siz inandırıcı bulup normal/rutin yaşantınıza döndünüz mü? 196
Tablo 55. Kamu görevlilerine güven oranı ile kamu görevlilerinin açıklamalara inanma oranı karşılaştırması 197
Tablo 56. Size göre insanların resmî açıklamalara inanmamalarının nedeni ne olabilir? 198
Tablo 57. Deprem söylentilerinin yayıldığı gün ve izleyen günlerde normal (rutin) yaşantınız ne yönde/nasıl etkilendi? 208
Tablo 58. Söz konusu bu değişiklik kaç gün devam etti? 210
Tablo 59. Bu söylentiyi duyduktan sonra hangilerini yaptınız? 211
Tablo 60. Deprem olacağı yolundaki haberleri duyunca ne kadar kaygılandınız? 215
Tablo 61. Söylentilerden dolayı korkup kaygılandıysanız bunun sebepleri nelerdir? (En önemli) 217
Tablo 62. Korkup kaygılandıysanız bunun sebepleri nelerdir? (Önemli) 218
Tablo 63. Korkup kaygılandıysanız bunun sebepleri nelerdir? (Az önemli) 218
Tablo 64. Aşağıdaki yargılardan hangisi sizce en doğrudur? 238
Tablo 65. Gelecek bir yıl size göre nasıl olacak? 244

Tablo 66. Geçmiş beş yılı düşündüğünüzde, size göre Türkiye nasıl bir hal aldı? 245
Tablo 67. Geçmiş beş yılı düşündüğünüzde, size göre dünya nasıl bir hal aldı? 247
Tablo 68. Dünya'nın daha kötüye gittiğini düşünüyorsanız hangi anlamda daha kötüye gidiyor? 248
Tablo 69. Lütfen Aşağıda verilmiş ifadeleri okuyarak 1. Kesinlikle katılıyorum, 2- katılıyorum, 3- kararsızım, 4- katılmıyorum, 5- kesinlikle katılmıyorum seçeneklerinden birini işaretleyiniz. 250
Tablo 70. Beklentiler, iyimser kötümser dünya görüşü 251
Tablo 71. Gelecek kaygısı ve güven karşılaştırması 255
Tablo 72. Bugünlerde güvenecek hiçbir şey kalmadı yargısı ile insanlara olan güven karşılaştırması 256
Tablo 73. Lütfen, aşağıda belirtilen her bir meslek grubu, kurum ve kuruluş için ne düşündüğünüzü 1- Çok Güveniyorum, 2- Güveniyorum, 3- Ne Güveniyorum Ne Güvenmiyorum, 4- Güvenmiyorum, 5- Hiç Güvenmiyorum seçeneklerinden birini seçerek gösteriniz. 264
Tablo 74. Lütfen, aşağıda belirtilen her bir meslek grubu, kurum ve kuruluş için ne düşündüğünüzü 1- Güvenmiyorum, 2- Kararsızım, 3- Ne Güveniyorum Ne Güvenmiyorum, 4- Güveniyorum, 5- Çok Güveniyorum seçeneklerinden birini seçerek gösteriniz. 265
Tablo 75. Katılımcılara yakın geleceğe ilişkin beklentileri sorulmuştur. 275
Tablo 76. Geçmiş beş yılı düşündüğünüzde, size göre Türkiye nasıl bir hal aldı? 277
Tablo 77. Türkiye'nin daha kötüye gittiğini düşünüyorsanız hangi anlamda daha kötüye gidiyor? 279
Tablo 78. Türkiye'nin daha iyiye gittiğini düşünüyorsanız hangi anlamda daha iyiye gidiyor? 280
Tablo 79. Geçmiş beş yılı düşündüğünüzde, size göre dünya nasıl bir hal aldı? 281
Tablo 80. Dünya'nın daha kötüye gittiğini düşünüyorsanız hangi anlamda daha kötüye gidiyor? 283
Tablo 81. Dünya'nın daha iyiye gittiğini düşünüyorsanız hangi anlamda daha iyiye gidiyor? 286
Tablo 82. Geçmiş beş yılı düşündüğümüzde dünyanın yaşamak için daha iyi bir yer haline geldiğini söyleyebiliriz 287
Tablo 83. Deprem söylentilerine inanma X geleceğim hakkında kaygılıyım (korelasyon) 288

Grafik Listesi

Grafik 1. Cinsiyet dağılımı 113
Grafik 2. Yaş dağılımı 114
Grafik 3. Sosyoekonomik gelir grubu 125
Grafik 4. Bilgisayar ve internet kullanımı 155

Resim Listesi

Resim 1. Tipik Suriçi mahallesi 78
Resim 2. Meryem Ana Kilisesi 78
Resim 3. 5 Nisan mahallesinden genel bir görünüm 79
Resim 4. Saha çalışmasında mahalleli kadınlarla yapılan görüşmelerden. Bölgedeki kadınların bir kısmı okur-yazar olmadıklarından dolayı Türkçe bilmiyor. 80
Resim 5. Çifte minareli cami 82
Resim 6. Çifte minare, Erzurum 82
Resim 7. Minare, Erzurum 83
Resim 8. Erzurum'dan genel bir görünüm 84
Resim 9. Niksar'da eski bir mahalle 85
Resim 10. Niksar Kalesi'nden bir görünüm 85
Resim 11. Niksar köprüsü 86
Resim 12. Deprem söylentisi üzerine kurulan çadır evler 1 87
Resim 13. Niksar, çadır evler 2 88
Resim 14. İzmir'in denizden görünümü (Kadifekale) 90
Resim 15. İzmir Karşıyaka 90
Resim 16. Isparta sokaklarından genel bir görünüm 94
Resim 17. Isparta İstasyon mahallesi 95
Resim 18. Sosyoekonomik geliri düşük bir mahalleden görünüm 96
Resim 19. Sosyoekonomik geliri yüksek bir mahalleden görünüm 97

Harita Listesi

Harita 1. Diyarbakır il haritası 77
Harita 2. Erzurum il haritası 81
Harita 3. Tokat il haritası 85
Harita 4. İzmir il haritası 89
Harita 5. Isparta il haritası 93

Gazete Kupürü

Gazete Kupürü 1. *Sabah*-Deprem söylentisi panik yarattı 19
Gazete Kupürü 2. *Radikal*, Niksar'ın hurafesi meşhurmuş 88

Eşim ve kızlarım Emek ve Ekine'e...

Önsöz

İçinde yaşadığımız dönemi birçok bakımdan risk toplumu ve belirsizlikler çağı olarak tanımlamak mümkündür. Bu dönemin ön plana çıkan özellikler arasında ise toplumsal yaşamın her alanında belirsizliklerin artması, korku kültürünün yaygınlaşması, refleksif modernleşme ve bireyselleşmede yaygınlaşma, güven erozyonu, otoriteye duyulan güvende azalma ve kültürel otoritenin parçalanması gibi olgulardaki artış göze çarpmaktadır. Buna bağlı olarak son on yıldır iyice ortaya çıkmaya başlayan toplumsal değişim ve dönüşümler kültürel yapımızı da önemli ölçüde değişime uğratmış bulunuyor. Belki de, böylesi bir sürecin kaçınılmaz bir sonucu olarak söylentiler, dedikodular, şehir efsaneleri ve komplo teorileri gibi birçok güvenli olmayan ya da herhangi bir otorite tarafından teyit edilmemiş enformasyonun da her türlü iletişim aracını kullanarak

yayıldığını ve toplumsal hayatın hemen her alanına sirayet etmeye başladığını gözlemliyoruz.

Bu çalışmada, söylentilerin 11 Eylül (2001) sonrası dünyada çok sıklıkla ortaya çıkması, çok hızlı ve geniş bir alana yayılması ve bunların zaman zaman ulusal sınırları bile aşarak küresel bir düzleme taşan etkileri sosyolojik bir perspektiften risk toplumu, belirsizlikler ve güven erozyonu gibi kuramlar çerçevesinde incelenmiştir.

On yıl önce ülkemizde yaşanan depremler binlerce insanın ölümüne ve binlercesinin sakat kalmasına sebep oldu. Ülkemizde depremler sonrasında doğal afet çalışmalarında bir canlanmanın yaşandığı gözlense de bu çalışmaların depremlerin sosyal ve kültürel boyutlarını yeterince dikkate almadığını söylemek mümkündür. Aynı zamanda bu alan içerisinde değerlendirebileceğimiz diğer bir boyut olan deprem söylentileri konusunun tamamıyla ihmal edildiğini söyleyebiliriz. Bu dönemde risk toplumu, belirsizlik , toplumsal güvenin erozyona uğraması ve korku kültürünün yaygınlaşmasına koşut olarak söylentilerin gerek dünyada (örneğin geçtiğimiz yıllarda İtalya'nın başkenti Roma'da deprem olacağı yönündeki söylentilerin yaygınlaştığını ve bunun çok etkili olduğunu tanık olduk) gerekse de ülkemizde görülmedik sıklıkta ve yaygınlıkta gündeme gelmeye başladığını görüyoruz.

Bu çalışmada, ülkemizde son dönemlerde ortaya çıkarak hemen her alanı etkileyen söylentiler, şehir efsaneleri ve komplo teorileri sosyolojik bir perspektiften ele alınarak incelenmiştir. Son on yıldır birçok ilde farklı zamanlarda söylentiler ortaya çıktığını ve o illerde toplumsal yaşamın adeta durmasına sebep olduğunu, resmî daireler, belediyeler, okullar hastaneler başta olmak üzere resmî ve özel işyerlerinin tatil edilmesine sebep olacak kadar etkili olduğunu görüyoruz. Korku, panik hatta kaosa sebep olan söylentiler, kontrol edilmemesi durumunda çok daha önemli toplumsal sorunlara yol açma potansiyelini de içinde barındırmaktadır. Unutmamak gerekir ki, söylentiler bazı durumlarda afetin kendisinden daha tehlikeli ve yıkıcı olabilirler. Bunun örneklerini hem dünyada hem de ülkemizde görebiliriz. Risk toplumu tartışmaları ve söylentilerin toplumsal açıdan artan bu önemine rağmen henüz yeterince anlaşılıp araştırıldığını söyleyemeyiz. Dolayısıyla çalışmanın bu alandaki akademik boşluğu konvansiyonel sosyolojik yaklaşımın ötesine geçerek yenilikçi, güncel teorik yaklaşımları kullanarak

ve saha çalışmasından elde ettiğimiz verilere dayalı analizleriyle dolduracağımız kanaatindeyim.

Kitabın temel amaçlarından biri, söylenti, dedikodu, şehir efsanesi ve komplo teorilerinin neden bu denli sık ortaya çıkmaya başladığını, toplum içerisinde hangi yollarla yayıldığını, nasıl ve neden bu denli geniş bir inandırıcı kitleye ulaştığını ve hepsinden önemlisi, toplumsal yaşamda nasıl bu denli etkili olabildiklerini anlamaya çalışmaktır. Risk toplumu, belirsizlik, güvensizlik ve korku kültürünün bu süreçte oynadığı rolü ortaya çıkarmayı amaçlamaktayız.

Kitap, Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde bir süre önce tamamlanmış olan TÜBİTAK (Proje No 107K230) araştırma projesinin verileri, bulguları ve araştırma raporundan yararlanılarak hazırlanmıştır. Kitap, fikir olarak ortaya çıktığı andan itibaren, her projede olduğu gibi uzun ve zahmetli bir sürecin ürünü olarak ortaya çıkabildi.

Kitabın saha verilerini elde ettiğimiz araştırma projesi Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde, TÜBİTAK destekleriyle gerçekleştirilmiştir. Projenin başından sonuna projeye birçok kişi kurum ve kuruluş destek sağladılar. Ancak, her birini tek tek saymamızın imkânı bulunmuyor: Öncelikle, projede bursiyer olarak görev alan Yüksek Lisans öğrencilerim Sevgi Görkey ve U. Pelin Oğuş'a ve araştırmanın çeşitli evrelerinde sahada anketör olarak ve diğer türlü emeği geçen Hatice, İlhami, Seval, Çisil, Okşan, Şeyhmus, Ahmet, Ali, Özgür, Songül ve Turgut'a çok teşekkür ediyorum. Saha çalışması için gittiğimiz bütün illerde çok büyük misafirperverlikle karşılandık. Dicle, Atatürk, Süleyman Demirel Üniversitelerinden sosyoloji bölümlerine özel teşekkürler.

Proje ekibine, anketörlere, üniversite öğrencilerine, Niksarda bize çok yardımcı olan, evini açan eski bir öğrencim Evrim Gelbal'a Bölgesel TÜİK çalışanlarına, Valilik ve kaymakamlıklarda, belediyelerde yardımını gördüğümüz herkese, saha çalışmasında bize zamanlarını ayıran, kapılarını açan ve anketimizi cevaplayan, ikinci turda yüz yüze görüşmelerde görüşme yapan herkese sonsuz teşekkürler. Bütün bu süreçlerde desteğini en fazla yanımda hissettiğim, yıllardır akademik faaliyetlerimi destekleyen, sabır ve şefkat gösteren sevgili eşim Yeter'e ve onlarla geçirebileceğim zamanı akademik faaliyetler harcadığımda bile bana güç enerji veren sevgili kızlarım Emek ve Ekin'e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Giriş

Son on yıldır İstanbul başta olmak üzere, İzmir, Isparta, Erzurum Diyarbakır, Tokat, Elazığ gibi birçok ilde ortaya çıkan deprem söylentileri bu kentlerde korku, panik ve kaosun yaşanmasına sebep oldu. Ortaya çıkarak yayıldıkları bölge ve illerde gününe göre şekillenen yaygın kaygı ve korkuyla uyumlu olarak ya "yeni deprem olacakmış" ya da "deniz kabardı", "denizin rengi değişti", "sular kaynıyor", "yeraltından sesler geliyor", "Marmara'nın tabanındaki faydan sızan gaz" vb gibi çeşitli doğa olaylarına atıfta bulunarak yayılan çeşitli doğal afet söylentileri korku ve paniğin yaşanmasına sebep olmaktadır. Bu tür söylenti ve şehir efsaneleri çoğunlukla halk arasında yaygın paniğe neden olmakta, şehirlerde yaşamı felç edebilecek derecede kaotik durumların doğmasına dahi sebep olabilmektedir. Ayrıca, çoğunlukla dikkatimizden kaçan bir nokta da

bu gibi durumlarda yerel yönetimlerin söylentiler karşısında çaresiz kaldığı gerçeğidir. Çünkü söylenti, dedikodu ve şehir efsaneleri ortaya çıktıklarında, kontrolü neredeyse imkânsız bir şekilde tüm kente yayılırlar. Hatta bazı illerde söylentiler üzerine hastaneler, belediyeler, okullar gibi birçok kamu kurum ve kuruluşunun tatil edildiği gözlemlenmiştir. Aynı zamanda saha çalışması yaptığımız birçok ilde, gerek kamu yöneticileri ve çalışanları, gerek esnaf ve yerel halkın bize anlattığına göre, bu tür söylentiler, özel sektörde, fabrika, mağaza, avukatlık bürosu, küçük sanayi atölyesi, restoran vb gibi binlerce işyerinin tatil edilmesine sebep olmuştur. Örneğin, deprem olacağı söylenilen saatlerde İzmir'deki hastanelerin bazılarında doktorlar ve hemşirelerin yatağa bağımlı olmayan hastaların bir kısmını hastane bahçesine, açıklık alana çıkarmaları gibi dramatik tedbirlerin alındığı görülmüştür.[1] Bu tür söylentiler sebebiyle kentlerde yaşamın önemli ölçüde etkilendiği ve aksadığı, yer yer bu durumun kentlerde felç denilebilecek ağırlıkta tabloların ortaya çıkabilmesine sebep olduğu yıllardır medyaya yansıyan haberler arasında yer almaktadır. Öyle ki, birçok örnek olay incelemesinin gösterdiği gibi, deprem söylentilerinin yayıldığı il ve ilçelerde kent sakinlerinin günlerce sokakta geceyi geçirmek de dahil olmak üzere birçok yola başvurduğu yazılı ve görsel medya organlarına yansımıştı.[2]

Bu çalışma, bir süredir, çok sıklıkla ortaya çıkmaya başlayan ve hızla yayılan söylentilerin ortaya çıkış sebepleri, yayılma araçları ve yolları, söylentilerin yapısı ve karakteristiklerini incelemeyi amaçlamaktadır. Bunun yanı sıra elinizdeki araştırma herhangi bir zamanda ortaya çıkan söylentilerin yayıldıkları sosyal çevrede, kentte ya da mahallede ne ölçüde bir etkiye sahip olduklarını, yani fiziksel olarak yayılma alanı ve araştırmamıza konu olan sahada (verili bir kitle/toplum içerisinde) belli bir söylentiye maruz kalanların bunları ne ölçüde dikkate alıp almadığını ortaya çıkarmayı

1. Deprem söylentilerine ilişkin yüzlerce, hatta binlerce haberin, yorum ve analizin çeşitli medya organlarında yer aldığına tanık oluyoruz. Google arama motorunda http://www.google.co.uk/ Deprem söylentisi anahtar kelimesi 240.000 girişi göstermektedir (20 Haziran 2011 tarihinde), Deprem söylentisi Hastane Boşaltıldı, http://www.iha.com.tr/haber/videowatcher.aspx?cid=11&vid=5229;

2. Örneğin, Diyarbakır'da söylentinin sebep olduğu panik Nisan ayı başlarında havanın oldukça soğuk olmasına karşın Koşuyolu Parkı'nın dolup taşacak şekilde yurttaşların akınına uğradığı, günlerce şehrin çeşitli bölgelerindeki parklarda ailelerin geceyi açık alanlarda geçirdiği anlatılmaktadır.

amaçlıyor. Aynı zamanda araştırma, söz konusu söylentilerin sosyal yapı üzerindeki etkilerini ortaya çıkarırken gerek anketler gerekse de yüz yüze yapılan görüşmelere dayanarak söylentilere kimlerin inandığını ve kimlerin toplumsal olarak etkilenmeye daha yatkın olduklarını tespit etmeyi amaçlıyor.

Bir Sosyal Problem Olarak Söylentiler (Rivayetler), Dedikodular ve Şehir Efsaneleri

San Francisco depreminden (18 Nisan 1906) hemen sonra, şehirde vahşi söylentilerin dolaştığı söylenir. Farklı versiyonları bulunan söylentilerin bazıları şöyle nakledilmişti:
– San Francisco depremiyle aynı anda gelgite bağlı bir dalga New York'u yutmuş.
– Chicago kayarak Michigan Gölü'nün içine düşmüş.
– Deprem, hayvanat bahçesindeki hayvanların serbest kalmasına sebep olmuş ve bu hayvanlar Golden Gate Park'a sığınanları yiyorlarmış.
– Depremde enkaz altında kalanlar soyuluyor; yüzükleri çıkartmaya vakit bulamayan bir adam cebinde kadın parmaklarıyla bulunmuş.
1969'da California'nın yakında denize kayıp yok olacağı yolunda bir söylenti ülkeyi kasıp kavuruyordu. Falcılar, mistikler, fütürologlar, herkes her şeyi yerle bir edecek depremin o yılın 4 Nisan'ında olacağını söylüyorlardı. Deprem ateşi özellikle California'nın kendisinde çok daha belirgindi. Popüler şarkılar, şakalar, kitaplar, plaklar ve karikatürler, bunların hepsi beklenilen bu deprem hakkındaydı. Mağazalar deprem öncesi indirim günleri düzenlediler. Birçok insanın Nisan tatillerine erkenden gittiklerini söyleyen hikâyeler dolaşıyordu. Bu tür haberler asla doğrulanmış olmasa da astrolojiye uzun yıllardır merak sarmış olan California Valisi Ronald Reagan 4 Nisan tarihinde Arizonaya gidivermişti (Knopf, A.T. 1975, s. 5).

Bir süredir ülkemizde söylenti, dedikodu, şehir efsanesi ve komplo teorileri gibi güvenli bir kaynağı olmayan enformasyonun aşırı bir artış gösterdiğine tanık olmaktayız. Öyle ki, hemen her konuda söylenti, dedikodu, şehir efsanesi ve komplo teorileri gibi güvenilir bir kaynağa dayanmayan enformasyon ortaya çıkıp gündemi belirleyebiliyor. Bu bağlamda özellikle deprem söylentileri çok yaygın olarak ortaya çıkarak hızla yayılmakta ve ortaya çıktıkları kentlerde sosyal hayatı adeta felç etmektedirler.

Yaygın inanışın aksine, söylentiler kalabalıkların bir tür histerisi, yanlış ya da hatalı olarak kulaktan kulağa dolaşan enformasyon kırıntısı değildir ve yine çoğunlukla sanılanın aksine, toplumsal etkileri ihmal edilemeyecek kadar büyüktür. Öyle ki, yaptığımız

araştırmaya göre, Türkiye'de her üç kişiden ikisinin ciddiye alıp çeşitli düzeylerde eyleme geçtiği, daha fazla kişinin bu olay karşısında çeşitli derecelerde korktuğunu beyan ettiği deprem söylentileri sadece bir toplumsal olay olarak değerlendirilemez. Diğer bir deyişle, bu kadar yaygın ve toplumun önemli bir kesiminin inandığı söylentiler kamusal yönetişim üzerinde önemli bir etkiye sahip olmaya başlamış bulunuyor.

Aşağıda aktaracağımız bir gazete haberi (Gazete Kupürü: 1) İzmir'de ortaya çıkan deprem söylentisi, bu söylentilerin yaygınlığı ve halk arasında yaratmış olduğu korku açısından dikkate değerdir.

Deprem "söylentisi" panik yarattı

Birkaç gündür İzmir'de yaşanan depremlerin ardından "yine deprem olacak söylentileri" çıkaranlar, halk arasında paniğe neden oldu. İzmir Valiliği, "asılsız söylentilere kulak verilmemesini, vatandaşlardan soğukkanlı davranmalarını" istedi.

İzmir Valiliği, bölgede "büyük çaplı bir deprem olacağı" yolundaki söylentilere ilişkin bir açıklama yaparak, "vatandaşlardan bu tür söylentilere itibar etmemelerini, soğukkanlı davranmalarını" istedi.

Valilikten yapılan açıklamada, "21 Ekim 2005 Cuma günü 15.00-15.30 saatleri arasında deprem olacağına ve buna bağlı olarak kamu kurum ve kuruluşlarının tatil edildiğine" ilişkin söylentiler yayıldığına dikkat çekilerek, bunların asılsız olduğu belirtildi. Açıklamada, şunlar kaydedildi: "Bilindiği gibi yeryüzünde meydana gelen ve deprem olarak adlandırılan yer sarsıntılarının nerede, ne zaman, hangi şiddetle olacağını tahmin etmek hiçbir bilimsel veriye göre mümkün olmadığından bu konuda çıkarılan söylentiler tümüyle vatandaşlarımızı tedirginliğe itici niteliktedir. Bu nedenle İzmirli vatandaşlarımızın bu tür söylentilere itibar etmemeleri, yer sarsıntıları karşısında soğukkanlı davranmaları yerinde olacaktır."

İzmir'de söylentiyle birlikte çok sayıda vatandaşın evlerini ve işyerlerini terk ettiği, bazı kamu kurum ve kuruluşları binaları ile hastaneler ve bazı yüksekokulların boşaltıldığı görüldü. İzmir Emniyet Müdürlüğü'ne bağlı ekipler, söylentinin asılsız olduğunu telsizden zaman zaman anons ettiler.

(*Sabah*, 25.10.2005)

Gazete Kupürü 1. *Sabah*-Deprem söylentisi panik yarattı.

Bu ve benzeri söylentiler İzmir'de yaşanan deprem söylentisinin birçok resmî ve özel işyerinin tatil edilmek zorunda kalmasına yol açmış, hatta hastanelerin hastalarının bir kısmını hastane bahçesine çıkarmalarına sebep olmuş, bunun üzerine valilik paniğe kapılan

kent sakinlerini yatıştırmak için polis, belediyeler ve zabıta gibi birimleri devreye sokmuştur. Her ne kadar bu çalışma "deprem söylentileri" örnek olayı incelemesi üzerinden konuyu ele alıp incelese de, söylentiler, şehir efsaneleri ve komplo teorileri gibi herhangi bir güvenilir kaynağa dayalı olmayan enformasyondaki görülmemiş artış son on yıllık süre zarfında defalarca gündeme gelmiş ve ülkenin önemli sosyal ve siyasal tartışmalarının odağına oturmuştur.

Son yıllarda hem dünyada hem de ülkemizde giderek artmasına sıklaşmasına, çapının genişlemesine, hızlı yayılma yeteneğine ve kapsamlı etkilerine rağmen söylenti ve şehir efsaneleri araştırmaları her zaman gerekli ilgiyi görmemektedir. Özellikle sosyal bilimler alanında araştırmalar zaman zaman artmış olsa da 1970'li yılların başından itibaren bu araştırmaların azaldığını ve 1990'lı yılların başlarında neredeyse terk edildiği gibi bir izlenim ediniyoruz. Ancak küreselleşme, risk toplumu ve belirsizliklerin artması, alternatif ve birbiriyle çatışan görüşlerdeki artış, uzmanlara ve otoritelere duyulan güvendeki azalma, Beck'in sosyolojisinde uzman olmayan uzmanlığın yükselişi, aşırı uzmanlaşma dolayısıyla uzmanların kendi aralarında bir fikir birliğine ulaşamamaları, çelişen çatışan görüşlerdeki enflasyon, kitle iletişim araçlarındaki gelişmeler, ancak daha da önemlisi, internet teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte söylentilerin geçmişe kıyasla çok daha sıklıkla ortaya çıktıklarını ve çok daha hızlı, adeta orman yangını gibi yayılarak küresel ölçekte yaygınlaştığını görüyoruz.

Söylentiler en eski kitle iletişim aracı olarak bilinirler. Dolayısıyla yayılma konusunda avantajlı olageldiler. Aynı zamanda tarih boyunca yer ve mekân bakılmaksızın her dönemde ortaya çıktıklarını söyleyebiliriz. Ancak son on, on beş yıldır söylentiler hem görülmedik boyutlarda artmaya başladı hem de eskiden olmadığı kadar yaygın bir hal aldı. Bu kısımda, söylentilerin (rivayetlerin) sadece bir kısmına yer verebileceğiz: Öncelikli olarak küresel çapta birçok örnek olaydan söz edebiliriz, bunlardan ilki, belki de en yaygını olanı 11 Eylül 2001'de Amerika'da İkiz Kulelere yapılan saldırının Amerikan Merkezi Haber alma teşkilatı CIA ve İsrail'in gizli haber alma servisi MOSSAD tarafından organize edildiği, "o gün binlerce Yahudi'nin İkiz Kulelerdeki işlerine gelmediği" yolundaki yaygın Internet söylentisi sayılabilir. Bir diğer küresel çapta yankı bulan söylenti ABD'de B. Obama'nın seçimi sürecinde

yaşandı. Barak Obama'nın "gizli bir Müslüman olduğu" yolundaki söylentiler seçimlerin her iki dönemde de en fazla tartışılan gündem maddelerinden birini oluşturdular.[3]

Yakın tarihte diğer bir örnek yine ABD'de 2005'in Ağustos ayında ABD'nin New Orleans Kentini harabeye çeviren *Katrina Kasırgası* sırasında yaşanmıştı. Siyah Amerikalıların çoğunluğu oluşturduğu bir şehir olan New Orleans'da söz konusu kasırga sırasında özellikle şehrin alçak kısımlarında yaşayan yoksul siyahların binlercesi yeterli tedbir alınmadığı için evlerinde günlerce mahsur kalmış ve onlarcası hayatını kaybetmişti. Bu kasırga sürecinde ve sonrasında tehlikeli söylentilerin ortaya çıkması ve kulaktan kulağa yayılmasıyla birlikte bazı siyah bireyler beyazlar tarafından mahallerinde soygun yapma şüphesi ya da varsayımıyla vurularak öldürülmüş, söylentiler kurtarma ekiplerinin dahi zamanına müdahale etmesini engellemişti. Sonuç olarak, onlarca siyah New Orleanslı hayatını kaybetmiş ve mevcut ırkçı ayrım yeniden gündeme oturmuştu.[4]

Diğer bir örnek, 2000'li yılların başında, İngiltere'nin Kuzeyindeki Birmingham, Oldham gibi kentlerinde çıkan etnik çatışmalarda söylentilerin etkisidir. İngiltere'nin Kuzeyindeki, Asyalı Müslümanların yoğun olarak yaşadığı kent ve kasabaları savaş alanına çeviren aynı türden çatışmalar meydana gelmişti. Özellikle bu kasabalardan birisi olan Oldham'da ayaklanmalar günlerce sürmüş, hükümet tarafından zorlukla yatıştırılmıştı. Benzeri bir olay Ekim 2006'da, Fransa'nın başkenti Paris'te başlamıştı (daha sonra 2008'de tekrarlanan). İki Afrikalı gencin polis takibinden kurtulmak için bir elektrik trafosuna girmeleri ve burada elektriğe çarpılarak ölmeleri sonucunda başlayan ve 21 gün süren, Paris'i adeta savaş alanına çeviren ayaklanmalar yine etnik söylentilerin yayılması üzerine patlak vermişti. Söylentilerin bir türünü de doğal afet söylentileri oluşturmaktadır.

Bu yönde çok sayıda söylenti ülkemizde bir süredir ortaya çıkıp kendilerinden söz ettirmektedir. Bunları ayrıntılarıyla inceleyeceğiz ancak dünyada bu konuda ortaya çıkan örnek var mı diye baktığımızda önemli bir örnekle karşılaşıyoruz. İtalya'nın başkenti Roma'da 11 Mayıs 2011'de ortaya çıkan deprem söylentisi Avrupa'nın en büyük kentlerinden birinin boşalmasına sebep

3. Rebecca Solnit, "Nasty and Potentially Devastating Nature of Rumours" *The Guardian* 26 Ağustos 2009, s. 28.

4. A.g.e., 28.

olmuştu. İlkokul mezunu, kendi kendini yetiştirmiş bir deprem araştırmacısı olan Raffaele Bendandi doksan altı yıl önce, 11 Mayıs 2011'de deprem olacağına ilişkin bir kehanette bulunmuştu. Bu tarih yaklaşınca 4,5 milyonluk kent adeta hayalet kente döndü. Romalıların yarıya yakını devlet dairelerinde çalışıyordu. Bunların %20'si o gün mazeret bildirerek işe gitmedikleri gibi çocuklarını da okula göndermediler.[5] Amatör bir deprem araştırmacısının ortaya sürdüğü kehanetin 21. yüzyılda Romalı yurttaşları arasında bu denli bir etkiye sahip olacağını düşünmemiştir bile. Ancak sonuçlar ortada, kent boşalmış, çalışanların yarısı işe gelmemiş, diğer yarısı da çocuklarını okula göndermemişti. Bu korkular, yüzyıllar önce Rönesans'a ve reform hareketlerine öncülük etmiş, pozitivist felsefenin, rasyonelleşmenin, aklın, aydınlanma düşüncesinin kök saldığı, yeşerip Avrupa'nın geri kalanına yayıldığı bir kentte meydana geliyordu. Ve bu geçiştirilebilecek, asparagas haber muamelesi yapılabilecek ya da kendini akıllı, diğerlerini akılsız, hurafeye inananlar olarak tanımlayarak geçiştirebilecek bir olgu olarak durmuyor. Söylenti, dedikodu ve şehir efsanelerinin Batıda göstermiş olduğu gelişim seyri bizim ülkemizde daha da karmaşık ve daha sık olarak karşımıza çıkıyor. Ülkemizde söylentiler yakın tarihimize damgasını vurmuş birçok sosyal, siyasal çatışma ve katliamın da adeta fitilini ateşleyen sebepler olarak tarihteki yerlerini almış bulunuyorlar.

Özellikle geçmişteki bazı söylentilerin toplumsal gerilim, çatışma anlarında ortaya çıkarak farklı gruplar arasındaki kin ve nefreti körüklediğine tanık oluyoruz. Bu konuda nefret söylentileri üzerine yaptığı çalışmalarıyla bilinen araştırmacı Ann Knopf'a (1975) başvuracak olursak, söylentilerin kişisel ilişkilerden işyeri ilişkilerine, etnik, siyasal, uluslararası ilişkilere vb çok geniş bir alanda insan girişimlerini kapsadığını söyleyebiliriz. Hatta Knopf, Fransız devrimi sırasındaki söylentilerin köylülerin ayaklanmasını tetiklediğini tarihsel kanıtlarıyla ileri sürmektedir (1975, s. 8). O, söylentilerin tarih boyunca yol açtığı ya da sebep olduğu birtakım önemli olayları aktararak bunların sadece bugün değil, geçmişte de çok önemli olduklarını ortaya koymaktadır.

5. Bu çalışmanın yazımı devam ederken 11 Mayıs 2011 Roma'dan tüm Avrupa'ya yayılan söylenti haberleri deprem söylentilerinin yayılan bir etkiye sahip olduğunu kanıtlar gibiydi. http://www.izlesene.com/tv/ntv/video/romada-deprem-panigi/3577071, (11.06.2011).

Knopf (1975) söylentilerin genel olarak çeşitli gruplar arasındaki birbirlerine karşı olan husumet ve çatışmalar hakkındaki inanış ve gerçekliklerin kristalleşmesi sürecinde geliştiklerini söylemektedir. Buna benzer deneyimlerin ülkemizde de sıkça yaşandığına tanık olmuşuzdur.[6] Ülkemizde 1970'li yıllarda Maraş, Çorum ve Sivas'ta yaşanan ve çoğunlukla Alevilerin yaşadığı mahallelerin basılarak katliamların yaşanmasında söylentiler rol oynamıştı.[7] Yine 2 Temmuz 1993 tarihinde Sivas'ta Pir Sultan Abdal Kültür Derneği tarafından düzenlenmiş olan Pir Sultan Şenlikleri sırasında Madımak Oteli'nin yakılması ve çoğunluğu Alevi 33 aydın ve sanatçının yakılarak öldürülmesi, İstanbul'un Gazi mahallesinde olayların büyümesi ve ölümlerle sonuçlanması gibi yakın tarihimizin karanlık ve acılı sayfalarında hep söylentilerin rolünün olduğunu hatırlamak durumundayız. Bu olaylar öncesinde ve sürecinde olduğu gibi çeşitli mezhep (Alevi-Sünni) ya da birçok durumda sağ sol gruplar arasında düşmanlığı besleyici söylentilerin çatışmaları tetiklediğini belirtmekte yarar var.

Günümüzde söylentiler şekil ve içerik değiştirdiler ancak potansiyel rollerinin daha da arttığını söyleyebiliriz. Son birkaç yıldır ülkemizde çeşitli alanlarda ortaya çıkan söylentiler sosyal yaşamı önemli ölçüde etkilemiş, bazen de felce varacak sonuçlar doğurmuştur. Ancak, bu denli etkili olmalarına rağmen bu alandaki araştırmaların hem dünyada hem de ülkemizde yok denilecek kadar sınırlı kaldığı gözlemlenmektedir. Toplumumuzda önemli değişimler yaşanmaktadır. Bunların başında yaşamımızı ilgilendiren hemen her alanda; tükettiğimiz gıdalardan, aldığımız ilaçlara, kullandığımız cep telefonlarından akla gelebilecek hemen her konuda abartılı bir risk algısı, korku ve panik ortamının oluşmuş olduğunu görüyoruz.

Bu tarz aşırı bir güvensizlik, belirsizlik ve korku havası 1990'lı yıllardır önce ABD'de ortaya çıktı, oradan Avrupa'ya ve ardından bizim de içerisinde yer aldığımız ülkelere yayıldı (Örneğin Bkz. Silverman ve Race, 1987; Solove, 2007; Stewart ve Strathern, 2003; Sunstein, 2009; Turner, R. H. 1964, 1986, 1987 ve 1991; Walker, S. 2000). Halihazırda ülkemizde de toplumsal hayatımızın derinlik-

6. 1970'li yıllardaki birçok katliam düzeyindeki olaylarda söylentilerin ayrıştırıcı ve tetikleyici etkileri için bkz: Birand, M. A. 1989, 12 Eylül Belgeseli.

7. Söylentilerin karşıt gruplar arasındaki husumeti ve güvensizliği derinleştirerek olayları tetiklediği görülmüştü.

lerine nüfuz etmiş durumda. Tanık olduğumuz birçok tehdit, risk, korku ve paniğin ortaya çıkması ve bu korkular etrafında kaos senaryoları, dünyayı felakete götürecek ölümcül salgınlar ya da dünyanın sonunu getirecek birtakım gelişmeler gibi adeta bir tür kıyamet beklentisi, kitle iletişim araçları ve yeni medya üzerinden tartışılmakta ve toplumu derinden etkilemektedir (Delibaş, 2010).

Tanık olduğumuz çokyönlü ve kapsamlı değişimlerin başında sıklıkla, korku ve paranoyaların yarattığı huzursuzluk ve güvensizliğin doğrudan bir sonucu olarak gündelik hayat pratiklerimizde ortaya çıkmaya başlayan aşırı evhamlılık ve huzursuzluk gelmektedir. Normalde güvendiğimiz, sorgulama ihtiyacı dahi duymadığımız birçok şeyi aşırı bir kuşkuculukla, ardı arkası kesilmeyen bir sorgulama takıntısıyla, kafa karışıklığından başka bir işe yaramayan bir inanış kültürü ve süreci yaratmış bulunuyoruz. Kullandığımız en temel tüketim maddeleri –yiyecekler ekmek ve şeker, tereyağı ya da yumurta gibi– ve temel besin kaynaklarımızdan söz ederken artık bir sorun ve korku kaynağından söz etmekteyiz. Aynı şekilde bugün birçok bilimsel ve teknolojik yenilik nadiren sevinç vesilesi olurken çoğunluğu büyük kaygı ve korkuların sebebi olarak görülebilmektedir. Yaşamımızı kolaylaştıran teknolojik araçların yanı sıra mutfaklarımızda kullandığımız (mikrodalga fırınlar gibi) birçok araç gerecin artık olağan suçlulara dönüştüğünü görüyoruz. Kullandığımız araç gereçler ve onlarla olan ilişkimiz dramatik bir şekilde değişmiş durumda. Geçmişte insanlığın hizmetinde, emrinde ve sadece onun gelişiminin sonucu olarak görülen birçok bilimsel ve teknolojik gelişme artık mümkünse uzak durulması gerekenler arasında sayılabilmekte. Bir yandan da cep telefonları gibi uzak duramayacaklarımızın teknolojik ürün ve servisler diğer yandan birbirleriyle çelişen uzman görüşleri ve tembihleri toplumda herkes üzerinde büyük bir tartışma, kaygı ve sonucunda strese sebep olmaktadır.[8] Sosyal yaşamın birçok boyutunu, diğer bireylerle olan rutin ya da derecesi farklılaşmakla birlikte, özel ilişkilerimizi kaygı ve risk prizmasıyla gözetlemeye başladık. Son beş, on yıldır çeşitli salgın hastalık korkusu yaygınlık kazanarak (2005'ten beri iki önemli salgın H5N1 kuş gribi ve A H1N1 domuz gribi salgını 2009 gibi) binlerce hatta milyonlarca insanın öleceğine ilişkin yaygın

8. Son günlerde medyada yer alan kuraklık, barajlarda su seviyesinin düşmesi, su kıtlığı tartışmalarının bireyleri depresyona soktuğu yönünde uzman görüşleri yayılmaya başladı bile.

kaygı verici söylentiler küresel çapta etkili olmuştur. Yine, doğal çeşitliliğin yok olmasından küresel ısınmaya kadar akla gelebilecek hemen her konuda derin bir endişe, korku panik derecesine varan bir kültürel atmosferin ortaya çıktığını görmekteyiz (a.g.e.).[9] Özellikle gıda güvenliği ve sağlık alanında bir "risk enflasyonu" ile karşı karşıya olduğumuz söylenebilir (Delibaş, 2013).

Belki de bu durumun bir sonucu olarak sık sık yeni birtakım tehlike, risk ve buna bağlı söylentiler medya organları aracılığıyla kamuoyunun gündemini meşgul etmektedir. Örneğin genleriyle oynanmış gıdalardan tutun da,[10] İstanbul'u bekleyen deprem riskine;[11] organ mafyasının çocukları kaçırdığı yönündeki söylentilerden, bazı illerde uygulanan aşı kampanyaları hakkındaki "aşı kısırlık yapıyor" söylentilerine.[12] Hatta çeşitli gıdalara, ilaçlara, son yıllarda aşılara, tedavi yollarına kadar, bu tür durumlar adeta sokaktaki sıradan bireylere "insan neye, kime güveneceğini, ne yiyip içeceğini bilemiyor" dedirtmekte, panik ve korkuya sebep olmaktadır.

Korku ve risklerin nefret söylem ve söylentilerinin de ortaya çıkıp yayılmalarında etkili olduklarını görüyoruz. Günlük haberlere konu olan etnik temelli gerilimin çatışmaya dönüştüğü birçok söylenti türüne tanık olabilmekteyiz. Çeşitli bölgelerde, özellikle Kürt-Türk gerilimi olarak vuku bulan fiili çatışma, mahalle basma, karakol basma, öldürme ve yaralama gibi olaylar öncesinde söylentilerin devreye girdiğini görüyoruz.

Mersin'de 2005 yılı Nevruz kutlamaları sırasında bir grubun "bayrak yırtma-yakma" söylentisi üzerine çıkan olaylarla toplumsal gerilimin artması,[13] izleyen günlerde Trabzon'da "bayrak yakma" söylentisiyle toplanan yaklaşık 2 bin kişinin gösteri yapmak isteyen 4 kişilik bir grubu linç girişimi[14] ve ardından Sakarya'da "PKK"lılar

9. Örneğin geçtiğimiz iki yıl zarfında henüz daha kuş gribi korkusu ve paniği yatışmamışken halk arasında "Domuz Gribi" olarak bilinen pandemic İnfulenza (H1N1 virüsü) ve Genleri Değiştirilmiş Organizmalar (GDO) tartışmaları ülke gündemini bütün yoğunluğuyla meşgul etti (Bkz. Tarhan Erdem, Muhalefet örneği: GDO, *Radikal* gazetesi, 05/11/2009).

10. http://www.ekolojikpolitika.org/modules.php?name=News&file=article&sid=936

11. http://www.aydinayaydin.com/basin/basin_060.php

12. http://www.yuksekovahaber.com/index.php?islem (25.12.2006).

13. Yılmaz, M, *Milliyet*, "Trabzon ve Mersin: Bir elmanın iki yarısı" 08.04.2005.

14. *Milliyet*, "Trabzon'da bildiri dağıtan gruba vatandaşlar saldırdı!.." 06.04.2005.

bir genci dövdü" söylentisi[15] üzerine ortaya çıkan olaylar, karakolun basılması ve linç girişimiyle tehlikeli bir tırmanışa geçen etnik milliyetçilik örneklerinde görüldüğü gibi, söylentiler toplumsal şiddet ve çatışmaların kaynağı ve birçok kere de toplumsal çatışmaların, ayaklanma ya da linç girişimlerinin tetikleyicisi olabilmektedir.

Bu söylentiler arasında en çarpıcı olanlardan biri olarak yakın bir zaman önce yaşadığımız Van depremi ve sonrasındaki deprem söylentilerini gösterebiliriz. Bu olay çerçevesinde gelişen iç içe geçmiş birçok söylenti türünü tespit etmiştik. Ancak bunlardan ikisi çok daha belirgin olarak ortaya çıkmış ve günlerce medyayı ve kamuoyunu meşgul etmişti. Birincisi, komplo teorisi de içeren "depremin yapay deprem olduğu" yolundaki komplocu girişimdi. Tarih boyunca söylentiler var olageldiler. Özellikle etnik söylentilerin köleliğin kolonilerde yürürlükte olduğu dönemlerde dahi, kimi gerçek kimi hayal ürünü de olsa kölelerin efendilerine karşı ayaklanma planları yaptığına inanılırdı. Hatta bundan dolayı Virginia, artan siyah sayısı ve yoğunlaşan bu tür söylentiler üzerine 18. yüzyılın ortalarında bir seri yasa çıkararak bu koloniye köle ithalatını kontrol altına almaya başlamıştır (Knopf, 2006, s. 15).

Söylentileri tartışırken, belki de üzerinde durmamız gereken en önemli husus, söylentilerin geniş çaplı etkileridir ki bu çoğunlukla ihmal edilegelmiştir. Ancak, söylenti, dedikodu ve şehir efsaneleri ve yine benzer tarzda enformasyon olan komplo teorileri, kişisel ilişkilerden iş ilişkilerine, etnik, siyasal, uluslararası ilişkilere vb çok geniş bir alanda insan girişimlerini kapsamaktadır. Fakat söylentilerin bizim yaşamımızdaki önemi bundan çok daha öteye gitmektedir. Çoğunlukla toplum söylentilere karşı sadece duyarlı ya da hazır değildir ya da netleşmemiş haberleri sadece dinlemek, yeniden formüle etmek ve yaymakla kalmaz, aynı zamanda ***çok sık biçimde bu söylentiler doğrultusunda harekete geçer.***[16] Yine Van depremi sonrasında bölgede ve sosyal medya üzerinden yayılan söylentiler sadece "yine deprem olacakmış" türünden söylentileri yaymakla kalmıyor, aynı zamanda bir Türk-Kürt karşıtlığının arenasına da dönüşebiliyorlardı. "Deprem yapay" mı söylentisi sosyal medya üzerinden ağırlıklı olarak Kürtler arasında yaygınlaşırken, Kürk karşıtı bir söylem de hem ana akım medyada hem de sosyal medyada çığırından çıkacak şekilde yaygınlaşmıştı. Bunlardan en

15. *Milliyet*, "Sakarya'da olayları 'fısıltı gazetesi' tırmandırdı!" 08.09.2006.

16. İtalik ve bold yazarın yorumu.

bariz olanı, "depremin doğallığına" ilişkin komplo teorileri olarak ortaya çıkan birtakım iddalardı ki bu iddialar da kısa sürede sosyal medyada dolaşıma girerek söylenti fay hattına enerji taşımaya başladı bile. Buna göre, "1999 Marmara depremi Amerikalılar tarafından masum Türk milletine verilen bir cezaydı." Marmara depreminde olan (!) Van depreminde neden olmasındı.[17]

Bu aşamada en önemli sorunların başında nefret söylem ve söylentileri ve bunların sosyal medya gibi müthiş bir teknolojik araç üzerinden yayılıyor olabilmesi gerçeği gelmektedir. Nefret söylemi öncelikle ayrışmış, yüksek düzeyde ayrışmaya başlamış, birbirlerine karşı konuşlanmış, karşılıklı kutupların varlığını ve bu kutuplar arasında korku, kaygı, nefret, derin önyargı, ideolojik değer sistemlerindeki vs derin ayrışma, farklılaşma anlamına gelmektedir.

Hatta, depremin üzerinden bir iki saat geçmeden ana akım medya organlarında ve daha sonra sosyal medyada bir sel haline alan nefret söylemi, bir yandan kınama, diğer yandan sevinç çığlıkları büyük ses getirdi.

Medyadaki ırkçı, ayrımcı söylem ve söylentiler, etkilerinin geniş çaplı olabilmesi sebebiyle dikkatle izlenmeli ve dikkate alınmalıdırlar. En fazla tartışılan iki nefret söylemi her ikisi de büyük sayılan televizyon kanallarından geldi. Müge Anlı'nın ATV'deki programında, Van'daki deprem mağdurlarıyla ilgili söylediği, "Herkes haddini bilecek. Yeri geldi mi taş atacaksın, kuş avlar gibi avlayacaksın, sonra yardım isteyeceksin..." şeklindeki sözleri en çok tartışılan nefret söylemlerini oluşturdu. Benzeri bir nefret söylemi de Haber Türk TV kanalında "Gün Başlıyor" isimli programın sunucusu Duygu Canbaş'tan canlı yayında geldi. Sunucu Canbaş, depremle ilgili bilgileri paylaşırken "Deprem her ne kadar ülkenin doğusunda, Van'da da olsa hepimiz üzüldük" diyerek büyük bir şok yarattı.

Bu tür ırkçı, ötekileştirici ve acımasız yorumların etkisi büyük oldu. Nefret söylemi devam ederken Can Dündar Van'da, afet mahallinden yazmış olduğu yazısında "Televizyonlarda ve internette zehir gibi dolaşan ve kulaktan kulağa gezerek hızla deprem bölgesine ulaşan bu 'Hak ettiler' nidası, bu 'Oh olsun' tınısı, bu 'Cana geleceğine Van'a gelsin' iması, apayrı ve derin bir yara açtı."[18] diyerek nefret söylem ve söylentilerinin yıkıcı etkilerine dikkat çekiyordu.

17. Deprem yapay olarak mı yaratıldı? Sorgusuna sonucunda 141.000 kez rastlanmıştı. (Internetten Page 2 of about 141.000 results) (0.12 seconds) (03.11.2011).

18. Can Dündar, YETER, *Milliyet*, 26 Ekim 2011

Bu döngü, nefret söylemini iştahı oldukça kabarık tüketici pazarına ışık hızıyla taşımış, birbirileriyle tokuşan, çarpışan nefret söylemlerinin yarattığı toz duman ortamında göz gözü görmez, kulak diğerini duymaz olmuştu. Twitter ve Facebooküzerinden yayılan söylemlerin bir kısmına kısaca göz attığımızda en sık karşımıza çıkanlar şunlardı:

- "Van'daki deprem neyin göstergesi hiç düşündünüz mü, biraz kafa yorun..."
  "İlahi adalet... Biz veremiyoruz cezalarını ama ALLAH veriyor!..."
- "Van'daki depreme hiç üzülmedim.."
  "Şimdi ağlama sırası onlarda."
- "Allahım bu ne büyük çaba, bu ne çabuk intikam-1234'e boş mesaj atın bdp ve apo yardımınıza gelsin ey VAN halkı, polisi tokatlayan Van, bayrakyakan Van, teröriste şehit diyen Van."
  "Allahın sopası yok."
  "İlahi ikaz."
- "Şehit analarının ahı tuttu vb."
  "24 şehidin naaşını toprağa sessiz kabul etmesi beklenemezdi... o da sarsıldı."
- "Yüce Allah'ın ilahi bir ikazı...Şimdi bu Allahsızlar depremi de devlet çıkardı derlerse hiç şaşırmammmm!!!!"
  "Deprem bölgesindeki.... belediye başkanları çağrıda bulunuyor: İş makinalarını buraya gönderin.... Cevap; iş makinalarını yaktınız... doktorları buraya gönderin; doktorları öldürdünüz."

Çok küçük bir kısmına yer verdiğimiz bu örneklerden de anlaşıldığı üzere, söylentiler Van depreminden hemen sonra ortaya çıkan çok önemli tartışmalara –siyasal sosyal, kültürel, etnik veya diğer türlü– söylemin ve eylemin temel güdüleyicilerinden birisini oluşturmuştur. Benzeri örneklerin yüzlerce, hatta binlercesini verebiliriz. Ancak bir yararı yok, kısaca şunu yeniden hatırlatmakta yarar var: Van depremi sonrasında ortalığı kaplayan etnik temelli nefret söylem ve söylentileri, komplo teorileri toplumsal afet durumlarında dahi bu tür söylentilerin işbaşında olduğunu, olabildiğini ve bunun ne ölçüde etkin olabileceğini göstermiş bulunuyor. Öyle ki, söylentiler konusunda, onların üretimi, ortaya çıkıp yayılması, etki alanı ve sonuçları bakımından düşünüldüğünde ülkemizde

hatırı sayılır bir sıklığa ve yaygınlığa ulaşmış bulunuyorlar. Örneğin deprem söylentileri birçok ilde halkın sokağa taşmasına sebep olmuş, telefonlar kilitlenmiş, yollar panik sebebiyle güvenli yerlere gitmeyi amaçlayanlar tarafından tıkanmış. Hatta bu tür olayların bazı illerde ve semtlerde– ki bunlar "fay hattı" geçiyor ya da "aktif fay hattı güzergâhında", "sağlam" ya da "çürük" zemine oturuyor gibi gerekçelerle konut fiyatlarının dahi önemli ölçülerde düşmesine sebep olabilmektedir. Bazı durumlarda yaşam tarzlarının değişmesine dahi sebep olabilmiştir. Bu tür konfirme edilmemiş enformasyondaki patlama Gezi Parkı eylemleri sırasında ve sonrasında ortaya çıkarak taraflar arasındaki husumeti artırıp ayrışmanın kristalleşmesi ve tarafların bir birbirlerini düşman kamplar olarak tanımlamalarına, dolayısıyla da çatışmanın artarak yayılmasına sebep olmaktadır. Zaten aşırı derecede ayrışmış, kutuplaşmış ve bir o kadar da siyasallaşmış bir toplumda karşıt husumet söylem ve söylentilerin havada uçuşmasına tanık oluyoruz. Argüman karşı argüman çarpışmasından sadece daha fazla güvensizlik ve korku ortalığa saçılmaktadır. Ki özellikle bu yaz Gezi olaylarından hâlâ bugüne kadar onlarcasına tanık oluyoruz. Söylentiler gibi herhangi bir otorite tarafından konfirme edilmemiş ve güvenilmez enformasyonun Gezi olayları sırasında sosyal medya üzerinden yayılması ve bunun hem olayların büyümesi ve hem de Gezi karşıtlarının normalde bir demokratik hak olan gösteri ve yürüyüşlere düşmanca bir tavır takınmalarına sebep olmuş, sonuçta sivil vatandaşların da yer aldığı linç olaylarında genç insanlar yaşamlarını yitirmişti.

Gezi Parkı direnişinin en çok vurgulanan yanlarından birisi onun sosyal medyada başlayıp yaygınlaşarak Türkiye çapına yayılmasıydı. Örneğin NTV'nin bir haberine göre, "Türkiye'nin dört bir yanına yayılan Gezi Parkı protestoları, Cuma gününden itibaren Twitter'da inanılmaz bir trafik oluşturdu. Sosyal medya, ABD'deki "Occupy Wall Street" hareketinden Arap Baharı devrimlerine kadar etkisini fazlasıyla gösterdi. New York Üniversitesi Sosyal Medya ve Siyasi Katılım (SmaPP) laboratuvarı, Türkiye'de yaşanan Gezi protestolarının Twitter'da yarattığı trafiği ölçtü. 31 Mayıs gününü kapsayan araştırma, protestoyla ilgili 24 saatte en az 2 milyon tweet atıldığını ortaya koydu."[19] Belki de siyasi tarihimizde ilk kez sosyal medya üzerinden siyasal mobilizasyon tüm ülke çapına yayılarak büyük bir yaygınlık kazandı. Emniyetin verilerine göre, geçen

19. Gezi Parkı için 24 saatte 2 milyon tweet http://www.ntvmsnbc.com/id/25446852/

112 günlük sürede 80 kentte (Bayburt hariç) Gezi Parkı olayları çerçevesinde 5.532 eylem ya da etkinlik gerçekleştirildi. Eylemlere yaklaşık 3.600 bin kişi katılırken, 5.513 kişi güvenlik kuvvetlerince gözaltına alınarak soruşturma kapsamına alındı. Olaylarla ilgili adli soruşturmalarda 189 kişi tutuklandı, 4 bin 329 kişi yaralandı, 6 kişi yaşamını yitirdi.[20] Gezi sırasında ortaya çıkan söylentilerin özellikle twitter ve facebook gibi sosyal paylaşım sitelerinde yaygınlaşması incelemeyi gerektirecek kadar önemli sonuçlara yol açmıştı. Daha ilk günlerde yayılan bu söylentilerden bazıları şöyleydi:

> "... deniz kazasında pervaneye sıkışmış bir adamın kanlar içindeki hali, panzerler tarafından ezilmiş şeklinde lanse edildi..."
> "Bülent Arınç'ın oğlu gezi parkına açılacak olan AVM'ye ortak..."
> "Panzerle ezilen genç resmi: En çok tepki çeken fotoğraflardan..."
> "Sosyal medyaya erişim engellendi"
> "Binlerce polis istifa etti: Gelen sayılar abartıydı. Gerçek sayılar en fazla 3-5."
> "Eylemlerde portakal gazı kullanıldı..."
> "Eylemlerin 48 saat daha devam etmesi durumunda Anayasa Mahkemesi hükümeti düşürülebilir..."
> "Köpeğe biber gazı sıkan polis..."
> "Çarşı grubunun bir tomayı ele geçirmesi: Habere göre çarşı grubu TOMA'yı ele geçirip polisleri kovalamış."
> "Eylemlerde Portakal Gazı Kullanıldı..."
> "Beyaz Show: Beyaz eyleme gittiği için kanal tarafından sözleşmesi iptal edilerek tümden yayından kaldırıldı."
> "Eylemcilerin köprüden geçiş fotoğrafı yerine 2012 maraton fotoğrafının paylaşılması."
> "Eylemciler Başörtülü Bayanlara Saldırdı..."
> "Eylemcilerin köprüden geçiş fotoğrafı..."
> "Eylemciler Başörtülü Bayanlara Saldırdı..."[21]

20. *Milliyet*, http://gundem.milliyet.com.tr/geziye-katilmayan-tek-il/gundem/detay/1797621/default.htm

21. Olayların başlamasından iki gün sonra medyada onlarca, hatta yüzlerce söylenti, dedikodu, şehir efsanesi türünden enformasyon bombardımanı yaşanıyordu. Bunlardan bazıları şöyle: Fatih Çipil'in kişisel bloğunda topladığı yalan haberler *Milliyet* de: "Gezi Parkı'yla ilgili sosyal medyada dolaşan 17 yalan", başlığıyla yer aldı: *Milliyet*

Gezi Parkı eylemleri sırasında ortaya çıkan ve yukarıda sadece bir kısmına yer verdiğimiz (ki herhangi bir özet değil, sadece ilk etapta akla gelenler ve kısa bir internet gezintisinin ortaya koydukları) bu söylemler ve söylentiler Türkiye'de ilk defa bu kadar yaygın hale gelmişti ve Türkiye çapında yayılmış sosyal hareketler olarak kendini ortaya koyuyordu. Bu tür enformasyonun diğer bir örneği belki kara propaganda olarak da tanımlanabilecek, aslında belli bir grup ya da otorite tarafından kasıtlı olarak ortaya atılarak çeşitli araçlar tarafından yayılmasının sağlandığı söylemler olabilir ki, bunların da kısaca üzerinde durmamızda yarar var. Gezi olayları sırasında üzerinde çok tartışılan iki olay özellikle dikkat çekiciydi. Bunlardan ilki, "Camide İçki içildi" iddialarıydı. Haziran başında (2013) Polisin sert müdahalesi nedeniyle biber gazı ve tazyikli sudan etkilenen eylemciler Bezmiâlem Valide Sultan Camii'ne sığınmışlardı, ancak bu durum kutsal mekâna saygısızlık, kutsal mekânı ayakkabılarıyla kirlettiler, bira şişeleriyle girdiler, camide içki içtiler gibi iddialarla aylarca gündemi meşgul ettiği gibi, zaten son dönemde içine girdiğimiz oldukça ayrışmış, parçalanmış ve hiç rastlanmadığı ölçüde kültürel olarak da kutuplaşmış sosyopolitik bir ortamda bu tür söylem ve söylentilerin 1970'lerde olduğu gibi toplumsal çatışmaları tetikleyebilme potansiyeli bulunmaktadır. Yani özellikle cumhuriyetçi laik-gelenekçi antilaik eksenlerde ayrışmanın ve gerilimin yükseldiği bu son günlerde Gezi Parkı olayları sırasında bilfiil hükümet tarafından yürütülen bu türden söylemleri incelediğimiz dedikodu, söylenti ve şehir efsaneleriyle benzer bir enformasyon olduğunu söylemeliyiz. Türkiye'nin toplumsal ve siyasal tarihi açısından bakıldığında, Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana toplumsal, kültürel ve siyasal ayrışma, çatışma eksenleri varlıklarını her zaman korumuşlardır. Özellikle hâkim üç temel kutuplaşma ve ayrışma ekseninin ön plana çıktığı söylenebilir: Laiklik-dindarlık kutuplaşması; Alevi-Sünni kutuplaşması; Türk-Kürt kutuplaşması eksenleri. Son dönemlerde bu kutuplaşmalara yeni aktörler, yeni kültürel farklılaşma konuları, kültürel ve kimlikler

http://gundem.milliyet.com.tr/gezi-parki-yla-ilgili-sosyal/gundem/detay/1717549/default.htm (27.02.2014); *Zaman* gazetesi "Gezi Parkı, ne yalanlar gördü!" http://www.zaman.com.tr/gundem_gezi-parki-ne-yalanlar-gordu_2102895.html; *Haber Türk*, "Sosyal medyada yalan rüzgârı!", http://www.haberturk.com/gundem/haber/852827-sosyal-medyada-yalan-ruzgari, (27.02.2014); Sosyal Medyada yayılan söylentiler hakında TRT Heber'den yayınlana haber klibi http://www.youtube.com/watch?v=-hXJ8TyMu-o

ekseninde yeni yeni ayrışma alanları eklenmiş bulunuyor. Öncelikli olarak bu ayrışma eksenleri son yıllarda giderek, "Cumhuriyetçilaik ve muhafazakâr-dindar çevreler veya daha çok "seküler hayat tarzı" ve "dinî hayat tarzı"yla ilişkilendirilen kesimler arasında son dönemlerde birçok yönden; örneğin siyasetçilerin kullandığı üslup, seçilen konular, yol ve yöntemler açısından bakıldığında artma eğiliminin devam ettiği söylenebilir.[22] Ana akım medyanın yanında sosyal medyanın da tüm bu ayrışma, kutuplaşma ve hatta parçalanmışlık atmosferini yayabilme kapasitesi göz önüne alındığında, ayrıştırıcı söylem ve söylentilerin gelinen noktada önemli bir sorun olarak karşımıza çıktığını söyleyebiliriz.

Son yıllarda ortaya çıkan kutuplaşma, ayrışma ve kümelenmelerin uzunca bir süredir zaten varolan ve Türkiye toplumunu laik/antilaik, dindar/dinsiz, cumhuriyetçi/gelenekçi, Türk/Kürt, Alevi/Sünni vb bir arada tutan etnik, mezhepsel, dinî, kültürel vb fay hatları etrafında derinleşen ayrışmalar tehlikeli bir şekilde tırmanışa geçmiş bulunuyor. Gezi Parkı olayları sırasında bir süredir yaygınlık kazanmış bulunan ayrıştırıcı, ötekileştirip düşmanlaştırıcı bir söylemin söylentileri de içine alacak şekilde kullanıldığına tanık olduk. Gezicileri camiye ayakkabılarıyla girenler olarak damgalayıp ötekileştirme stratejisi ağır medya bombardımanın altında kullanıma sokulmuştu. Ancak bu arada gerçeğin çok farklı olduğunu medyaya yansıyanlardan biliyoruz. Cami müezzini Fuat Yıldırım, "Burada içki içilmedi. Eylemciler buraya sığındıktan sonra içki içen birini görselerdi zaten kendileri dışarı atardı" demiştir. Ancak bu müezzinin daha sonra yeri değiştirildi ve Gezi karşıtı söylem ve söylentiler toplumsal değer sistemleri içerisinde en hassas olanlar üzerinden ortaya atılan ve Gezi Parkı protestocularını bir tür tehlikeli vandallar, ayyaşlar vs olarak tanımlamaya yöneldi.

Yurt çapında büyük kutuplaşma ve hatta infial yaratma potansiyeli taşıyan bu söylem Başbakan Recep Tayyip Erdoğan tarafından "Gezi Parkı protestoları sırasında sıkça kullanıldı. Başbakan, eylemcilerin sığındıkları camiye bira şişeleriyle girdiklerini" söyledi.[23]

22. Bu konuda daha detaylı bir inceleme için lütfen bkz: Ünal S. ve Delibaş K., Türkiye'de Seküler ve Dinî Hayat Tarzlarına Dayalı Toplumsal ve Siyasal Kutuplaşmalar ,VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Yeni Toplumsal Yapılanmalar: Geçişler, Kesişmeler, Sapmalar, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla. Sözlü bildiri, 2-5 Ekim 2013.

23. Gezi Parkı eylemlerinde toplumsal kutuplaşmaya yol açan bir başka olay daha yaşanmıştı. Gezi Parkı Olayları sırasında cami, din vs gibi kutsal değerler üzerinden

Söylentiler, toplumun ilgi duyduğu fakat çok az bilgiye sahip olduğu, yani bir belirsizlik durumunda herkesi şoke eden bir gelişme oldu. ... Diğer ve daha da kapsamlı nefret söylemi yine yakın siyasi tarihimize Kabataş Olayı olarak geçmiş bulunuyor. Olay, yine Gezi Parkı protestolarının devam ettiği dönemde başı kapalı, çocuk arabasıyla Kabataş'ta dolaşan genç bir kadının ve hatta Başbakan Erdoğan'ın, "bir akrabamın gelini, başı kapalı bir kardeşim" olarak tanımladığı genç kadına bir grubun saldırdığı iddiasıdır. Olay, ilk duyulduğunda pek çok kişinin "yok artık" hatta "yuh artık" şeklinde tepki gösterebileceği, infaal uyandıracak türden bir olaydı.

Yeni Şafak yazarı Abdülkadir Selvi'nin yazdığına göre olay şöyle olmuştu:

> "1 Haziran Cumartesi günü İstanbul'da yaşandı. İstanbul'da büyük bir ilçenin belediye başkanının gelini Z.D. 1 Haziran Cumartesi sabahı arkadaşlarıyla Adalar'a gidiyor. Yanında 6 aylık bebeği var. Akşam vapuruyla Adalar'dan döndükten sonra, Kabataş İskelesi'nden kocasını arıyor. Eşi, Kabataş İskelesi'nin karşısına geçip beklemesini, almaya geldiğini söylüyor. Kabataş İskelesi'nin karşısına geçerken bir grup eylemciyi görüyor. Bunların Gezi eylemcileri olduğunu fark ediyor, hatta çevre ve ağaç eylemi yaptıkları için de en ufak bir rahatsızlık hissetmiyor. Ama ne oluyorsa o sırada oluyor. Grubun içinden birkaç kadın, 'Tayyip'in..' diyerek önce sataşmaya, daha sonra saldırmaya başlıyorlar.
>
> 'Ne geldiyse bundan geldi' diyerek başörtüsünü çekiyorlar, genç anneyi tekmeleye başlıyorlar. Bu sırada grubun içinden bazı erkekler de vurmaya başlıyor. Olay yerindeki bir adam müdahale edip, genç anneyi kurtarmaya çalışıyor. Onu da dövüyorlar. Bebek arabasını parçalıyorlar, genç anneyi tekmeliyorlar. Bu arada, 'Bu sefer devrim yapıyoruz, sen de gideceksin Tayyip de gidecek' diye bağıranlar, 'Tayyip'i asacağız' diye öfke nöbetine tutulanlar var...Durun daha bitmedi. İğrenç olanı daha sonra sergileniyor... Kimse şuraya buraya çekmeye çalışmasın. Bu olay yargıya intikal etti. Vücudu mosmor... Z.D. hastaneden rapor aldı. Panik atak geçiren genç anne, haberleri izleyemiyor, evden dışarı çıkamıyor.

---

kurgulanarak yayılan söylem/söylenti olarak karşımıza çıkıyor. Bu konu üzerine yüzlerce, hatta binlerce haber ve yorum kısa bir medya araştırmasıyla bulunabilir. Örneğin kısaca bkz.: "*Hürriyet*, Erdoğan 'camiye içkiyle girdiler' iddiasını tekrarladı", http://www.hurriyet.com.tr/gundem/23468860.asp (28.02.2014); *Radikal*, "Camide içki içti" denilen Öztürk konuştu: "Hayatım karardı", http://www.radikal.com.tr/turkiye/camide_icki_icti_denilen_ozturk_konustu_hayatim_karardi-1138468; *Dünya*, camide içki içildiği iddiası yine Meclis'te; http://www.dunya.com/camide-icki-icildigi-iddiasi-yine-mecliste-211605h.htm (29.02.2014); *Zaman*, " 'Camide içki içtiler' iddiası da ispatlanamadı" http://www.zaman.com.tr/gundem_camide-icki-ictiler-iddiasi-da-ispatlanamadi_2199684.html (28.02.2014).).

Olayların ortasında kalan ve ayağı tırmık izleri taşıyan bebek ise o günden itibaren sütten kesildi..."[24]

Medyaya yansıdığına göre sayıları 50 ila 100 arasında değişen, ellerinde deri eldivenler, belden yukarısı çıplak, ellerinde kırbaç vs olan bu hippi Gezici eylemciler (ama özellikle kızlarının başı açık) bir grup kadına saldırmışlar. Hepinizi öldüreceğiz demişler. Bu arada çocuk arabasına da saldırmışlar, araba devrilmiş, çocuk ağlamaya başlamış. Olayın çok daha inanması güç tarafı, saldırgan kadının bu gruptan bazılarının üzerine işediği, cinsel organını sürdüğü vs gibi iğrençliklerdir. Tüm bu hikâyeler ana akım medya ve sosyal medyada infaal yaratacak türdendi ve beklendiği gibi patladı. Çok büyük bir infiale sebep oldu, basında, sosyal medyada kınamalar, nefret söylemleri aldı başını yürüdü.

Önce basının saygın isimleri çok haklı olarak olayı kınayıcı yazılar yazdılar. İlk, belki de olayın yayılmasının asıl aktörü İsmet Berkan'dır. Berkan, MOBESE görüntülerini izledim deyince olay medyada geniş yer bulmaya başlamıştır.

İsmet Berkan Ne Söylemişti?[25]

Görüntüleri izlediğini söyleyen gazeteci İsmet Berkan, son olarak CNN Türk'te izlediğini iddia ettiği o görüntüleri anlattı. Berkan, uzaktan çekildiğini belirttiği görüntülerde, tacize uğradığını söylediği kadının, kucağında çocuk varken taşıdığı bebek arabasının devrildiğini söyledi.

24. Selvi, A., "Başbakan'ın sözünü ettiği gelin", http://yenisafak.com.tr/yazarlar/AbdulkadirSelvi/basbakanin-sozunu-ettigi-gelin/38114.

25. Twitter'da İsmet Berkan ve Kabataş tartışması!
http://www.gazeteciler.com/gundem/twitterda-ismet-berkan-ve-kabatas-tartismasi-74158h.html.

Başbakan Erdoğan Ne Söylemişti?

"Erdoğan, Gezi Parkı olayları sırasında, yaptığı konuşmalarda, bir yakınının gelininin, kucağında bebeğiyle Gezi Parkı eylemcilerinin Kabataş'ta saldırısına uğradığını, kadının yerlerde sürüklendiğini iddia etmişti."[26]

Aynı şekilde çok sevilen liberal televizyoncu ve *Habertürk* yazarı Balçiçek İlter'in bahse konu yazısı tetikleyici olmuştu:

"Ben genç bir kadın tanıdım... İsmi Z.D. falan değil.. Nedir o öyle, sanki suçluymuş gibi, saklanması. İsmi Zehra... Kalabalık bir grup tarafından darp edilen, tacize uğrayan, bebeği ve kendisi için ölümüne korkan, olur da şikâyette bulunursa sokakta tekrar başına bir şey gelir mi kâ-

26. A.g.e.

busu gören... Morluklarını da gördüm, ille de meraklıysanız ama benim tanıklığıma ihtiyaç yok ki, raporu var zaten. Yaşadığı travmaya tanık oldum, konuşmasına, bana bakamayışına, olayı konuşurken bebeğini odada istemeyişine... Ellerini hiçbir yere koyamayışına... Geç gelen ama sonrasında hiç bitmeyen gözyaşlarına... Kâbuslarına, sütten kesilmesine değinmiyorum bile... Ruhunda telafisi imkânsız darbeler yaratmış bir şey yaşadı Zehra! ...Zehra'nın darp raporu da var, suç duyurusu da..."[27]

Radikal gazetesi genel yayın yönetmeni Eyüp Can ise köşesinde şunları yazıyordu:

"Başbakan, Kabataş'ta iğrenç bir saldırıya maruz kalan genç anneyi başörtülü olduğu için miting meydanlarında daha bir hararetle savundu... Kemal Kılıçdaroğlu ise başörtüsünden dolayı adeta bu mağdur anneyi ispata çağırdı! Bir kadını sırf başörtülü olduğu için uğradığı tacizden dolayı ispata çağırmak ne demek? Başı açık olsa... Yine de 'İspat et' der miydi Kemal Bey? Vicdanı olan herkes, o genç anneye yapılanları açıkça lanetliyor. O annenin yaşadıklarını anlamak için başörtülü olmak gerekmiyor. Azıcık insan, azıcık vicdan..."[28]

Gezi Parkı eylemlerinin bütün ülke çapına yayıldığı ve giderek daha geniş çaplı yayılma eğilimi gösterdiği günlerde türbanlı genç bir kadının, türbanlı bir anneye bebeğiyle birlikteyken, her hallerinden "karşı cepheden" yani "Geziciler" oldukları belli olan bir kısım erkek ve kadın tarafından saldırıya uğradığı, darp edildiği, deyim yerindeyse gündeme bomba gibi düşmüştü. Yukarıda görüşlerine kısaca yer verdiğimiz köşe yazarları, tv yorumcuları, gazeteciler, çok sayıda sivil toplum örgütü ve sosyal medyada binlerce twitter tartışanı olayın tam da böyle olduğunu iddia etmişlerdi. Bu iddia büyük bir infiale yol açmış, Gezicilerin bir tür marjinal, çapulcu, yasadışı radikal, sol, komünist grup olarak tanımlanması yüzünden toplumda, "Geziciler" ve "evde zor tutulan yüzde elli" olarak bir kutuplaşmanın yaratılmasına yol açmıştı. Bu günlerdeki ayrıştırıcı, şeytanileştirişi, marjinalleştirici ve nihayetinde ötekileştirici dil, toplumsal gerilimi had safhaya çıkarmış ve bunun sonucu olarak elleri sopalı, palalı gruplar ortaya çıkmış, bunlar Gezi çerçevesinde gösterilere katılanlara saldırmış, gençlerden onlarcası linç etmeye

27. Kabataş'taki darp olayının mağduru anne anlattı (03/07/2013 11:22) http://www.radikal.com.tr/turkiye/kabatastaki_darp_olayini_magdur_anne_anlatti-1140204.

28. Zehra... *Radikal*, 04/07/2013, http://www.radikal.com.tr/yazarlar/eyup_can/zehra-1140321.

varacak derecede dövülmüş, hatta bu saldırılarda 6 genç insan ölmüş (Ali İsmail Korkmaz örneği en fazla yankılananıdır) 16'sı gözünü kaybetmiş ve binlercesi yaralanmıştır. Ancak aradan sekiz dokuz ay geçtikten sonra kamera kayıtlarının ortaya çıkmasıyla birlikte olayın aslında hiç de öne sürüldüğü gibi olmadığı anlaşıldı.[29]

Buna rağmen bu iddiayı sürdürme eğilimi güçlü bir şekilde direnmiş, büyük tartışmalara sebep olmuştu.[30] Ancak görüntülerin ortaya çıkmış olmasıyla birlikte bu konudaki belirsizliğin büyük ölçüde ortadan kaltığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Söylentiler arasında Kabataş olayını ele alıp incelememin başlıca sebebine gelince, şunları söyleyebiliriz: 21. yüzyılın kitle iletişim çağında; yüzlerce radyo, TV kanalı, gazete ve milyonlarca kullanıcısı olan sosyal medyanın gücüne rağmen olay etrafında yüksek düzeyde toplumsal bir ilgi ve merak oluşmuştur. Kabataş olayının tipik bir AYRIŞTIRICI söylenti örneği olmasının en önemli sebebi, söylentilerin geçmişte enformasyon kıtlığından kaynaklanırken, bugünün bilgi çağında olay etrafında ortaya çıkan enformasyon enflasyonunun, olayın sağlıklı bir şekilde değerlendirilememesine ve karşıt gruplar arasında karşıt söylemlere ve anlamlara izin vermesi olmuştur. Dolayısıyla bu olayın, türbanından dolayı mütedeyyin, dindar kesimi ve büyük ağırlıkla AKP'ye oy verenleri, hatta başbakanın söylemiyle "evde zorla tutulanları" temsil eden "mağdur" ile, karşıt grupta konuşlandırılmış "Geziciler" arasında cereyan eden bir olaymış gibi kurgulanmış olmasının, ancak ve

29. Kabataş olayı olarak adlandırılan olay hakkında aylar sonra ortaya çıkan görüntüler incelendiğinde olayın iddia edildiği gibi olmadığı ortaya çıkmıştı. Olay günlerce tartışıldı ve yüzlerce habere, köşe yazısına, TV tartışmasına ve habere konu oldu. Detaylı bilgi için bkz: "Kabataş İddiası Kamerada Yok", Hürriyet TV, http://webtv.hurriyet.com.tr/2/60728/0/1/kabatas-iddiasi-kamerada-yok.aspx, "Kabataş yalanı 9 ay sürdü", *Cumhuriyet*, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/41451/Kabatas_yalani_9_ay_surdu.html, "Kabataş'ta Aslında Bu Olmuş" Kanal D, http://www.youtube.com/watch?v=oukXDmq3vFc, Olayı çeşitli boyutlarıyla inceleyen haber ve yorumlar için bkz. https://www.google.co.uk/search?q=kabata%C5%9F+t%C3%BCrbanl%C4%B1+kad%C4%B1na+sald%C4%B1r%C4%B1&oq=Kabata%C5%9F&aqs=chrome.1.69i57j69i59l2j0l3.5398j0j8&sourceid=chrome&espv=210&es_sm=122&ie=UTF-8#q=kabata%C5%9Fta+ne+oldu%3F.

30. "Erdoğan'dan Kabataş görüntülerine ve o diziye sert tepki", Milliyet.com.tr, http://siyaset.milliyet.com.tr/basbakan-erdogan-dan-halic-metro/siyaset/detay/1837207/default.htm; Erdoğan: "Adli Tıp raporlarını nereye saklayacaksınız", cnnturk.com.tr, http://www.cnnturk.com/haber/turkiye/erdogan-adli-tip-raporlarini-nereye-saklayacaksiniz; "Efkan Ala, Kabataş Olayı Hakkında Açıklama Yaptı" Show Haber. com.tr, http://www.vidivodo.com/video/efkan-ala-kabatas-olayi-hakkinda-aciklama-yapti-showhaber/1167292.

ancak enformasyon fazlalığı yoluyla dezenformasyon yaratarak ortaya konabileceği görülmektedir.

Nefret söylem ve söylentilerinin politik arenada kullanılmasının yaratacağı çok boyutlu, derin ve yaygın etkileri göz önüne aldığımızda bu türden enformasyonların incelenmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Özellikle son yıllarda içerisine girdiğimiz kültür çatışmaları açısından düşünüldüğünde ve sosyokültürel siyasal açılardan öngörülemeyecek sonuçlara yol açabilme kabiliyeti hesaba katıldığında bu tür söylentilerin araştırma konusu olması bir zaruret olarak kendisini göstermektedir. Kabataş olayı özelinde tartıştığımızda, yaklaşık iki ay süren protestolar boyunca gerçekte ne olduğuna ilişkin çok az şeyin bilinebilmesi ve çeşitli aktörlerin olayın olmuş olduğu yönündeki yorum ve yazılarına dayanarak ve özellikle taraflardan birinin (ki güçlü olan taraf) bilinmezliği ve merakı artırıcı bir tutumla sürdürmesi çabasından dolayı bu olayın nefret söylemine, büyük bir menfi propagandaya dönüştüğü gözlemlenmişti.

Böylece suçlayıcı, şeytanileştiren bu söylem kamplar arasındaki kutuplaşmayı keskinleştirmekle kalmadı, aynı zamanda şiddetin de ortaya çıkmasına yol açtı. Kabataş olayı ve camide içki içildiği söylentileri üzerinden yapılmak istenilen şey, Gezi Parkı eylemlerinin ve burada yer alanların Geziciler adıyla bir torbaya atılarak çapulcular, marjinaller, ateistler, dinî simgelere, sembollere ve hatta mekânlara saygısı olmayan, onun da ötesinde fiilen bu simgelere ve sembollere kadın ve çocuk demeden saldırabilecek kadar insani değerlerden yoksun bir grup damgası vurulmak istenmişti. Ancak aradan dokuz ay geçtikten sonra olaya ait görüntüler ortaya çıktı ve bu görüntüler, olayı tamamıyla yalanlar nitelikteydi. Görüntülerde kadın ve çocuğunun gayet normal bir şekilde seyahat ettiği, kadının bir süre otobüs durağında kocasını beklediği ve kocası geldikten sonra da buradan ayrıldıklarını görülüyor. Görüntülerde ne kavga ne sataşma ne de şiddete ilişkin herhangi bir detay görünüyor. Diğer bir deyişle, söylenti bu sefer yalan çıkmıştı, buna rağmen sürdürülebilmesi için epey bir çabanın harcandığı da görülmüştü.

Söylentiler konusunda hatırlamamız gereken diğer bir önemli boyut ise, terör saldırıları, deprem ve benzeri türdeki söylentilerinin yarattığı kaos ve kriz durumlarında krizle başa çıkabilmek için aslında söylentilerle başa çıkmak gerektiğidir. Örneğin, geçen yıl (Mayıs, 2013) Hatay Reyhanlı'da meydana gelen ve 53 kişinin

hayatını kaybetmesine sebep olan terörist saldırıdan sonra ortaya çıkan söylentiler, olayın kim tarafından gerçekleştirildiği, neden yeteri kadar tedbir alınmadığı, ölü sayısının aslında üç kat daha fazla olmasına rağmen kamuoyundan saklandığı vb gibi birçok çelişen iddianın ülke çapında yayılması kafa karışıklığına, hoşnutsuzluk ve güvensizliğin yaygınlaşmasına sebep olmuştu.[31]

İlerleyen bölümlerde ele alıp detaylı bir şekilde inceleyeceğimiz gibi, söylentiler yaşamın belirsizlikleriyle baş etmemize yarayan sosyal sürecin gerekli bir parçası ve bir kolektif problem çözme aracı olarak tanımlanabilir (Shibutani, 1966). Aynı zamanda söylentiler, biz sosyal bilimciler için de oldukça önemlidir, çünkü toplumun olayları anlama, algılama, yorumlama ve değerlendirme biçimi hakkında da oldukça kapsamlı ve detaylı bilgi vermektedirler.

Bilgi toplumu olarak tanımlanan bu çağda söylentiler ve şehir efsaneleri gibi enformasyonun artmasını yorumlarken söylentilerin enformasyon çağında çok önemli bir yeri bulunduğunu görürüz. Dolayısıyla, söylentiler araştırılırken bunların bugün sahip olduğumuz bilgi kapasitesine, neye inanıp inanmadığımız konusundaki seçimlerimize ve hem küresel hem de yerel düzlemdeki kültürel değişme gerçekliğine özel bir önem vermek durumundayız. Bugün söylentilerin doğasının da durağan olmadığını, 1990'lardan bu tarafa önemli değişikliklerin ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Geçmişte söylentiler, Yahudiler gibi açıkça tanımlanmış gruplara karşı yönelmişken günümüzde daha bir bireyselleşmiş mantığa sahipler, belirli bir hedefe yönelmeleri daha az görülmekte (Donovan, 2002, s. 3). Çünkü içinde yaşadığımız dönem farklı bir kültürel yapının ürünüdür. Riskler ve belirsizlikler sadece Batılı sanayi, hatta sanayi ötesi toplumlarla sınırlı kalmamaktadır. Küreselleşme, neoliberalleşme, küresel ekonomik krizler, küresel ısınma, ulus-devletin geçirmekte olduğu dönüşümler ve bireysel düzlemde artan bireyselleşme vb gibi birtakım yapısal dönüşümlerin de bir sonucu olarak ülkemizde de çok yaygınlaştılar. Kitle iletişim araçlarının küresel çaptaki etkileri, özellikle İnternetin kullanılmasıyla birlikte bu tür enformasyonun etkileri küresel çapta artarak sürmektedir.

31. "Hatay'da söylenti bombası", *Hürriyet*. Com.tr, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/23275390.asp (10.03.2014); *Cumhuriyet* gazetesinin haberine göre, Üç gün önce yaşanan bombalı saldırının şokunu üzerinden atamayan Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde paniğin yerini söylentilerin yol açtığı tedirginlik aldı. "Söylenti bombası", Cumhuriyet.com.tr, (10/03/2013) http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/421566/Soylenti_bombasi.html (10.03.2014).

Genelde söylentiler, dedikodular, şehir efsaneleri ve hatta komplo teorileri geleneksel aydınlanma çağından beri var olmuş olan modern döneme ait otoritenin tartışılır hale gelmesi, toplumsal tabanda farklı gruplar tarafından ileri sürülen alternatif iddialardaki artış ve özellikle risk toplumu ve belirsizlikler bağlamında ele alınarak incelenecek. Bu süreçle birlikte, yaygın güvensizlik, korku ve kaygılardaki yaygınlaşma, güven erozyonu ve bunun toplumsal, siyasal yaşam üzerindeki etkileri birçok yazar tarafından dile getirilmiştir.[32]

Sözünü ettiğimiz kültürel otoritenin parçalanmışlığı hali kendisini çoğunlukla her türden otoriteye (uzmanlar, bilim insanları, doktorlar, kamu yöneticileri ve kurumları vb) karşı güvensizliğin yaygınlaşması olarak gösteriyor. Böylelikle çok çeşitli söylenti, şehir efsanesi ve komplo teorilerinde bir patlama yaşanması gündeme geliyor. Ancak bu konuda ampirik verilere dayanan bir çalışma bulunmuyor.

Araştırmamızın bulguları, deprem söylentilerinin öngördüğümüz gibi aşırı bir risk ve belirsizlik algısı, geçmiş ve gelecek konusunda kötümserlik, kurumlara karşı güvensizlik, gelecek korkusu gibi değişkenler tarafından önemli ölçüde etkilendiğini ortaya koymaktadır. Erkeklere göre kadınlar, yoksullar, az eğitimliler söylentilere görece daha fazla inanıyorlar. Bölgeler ve iller arasındaki farklılıklar, söylentiler ve diğer değişkenler açısından beklenenin aksine çok farklı bir sonuç göstermemiştir. Bununla birlikte genel olarak söylentilere inanma ve eyleme geçme sıklığı da beklentilerimizin çok üzerinde çıkmış bulunuyor.

Söylentiler neden bu denli sık ortaya çıkmaktadır? Hangi yollarla yayılıyorlar? Ve hepsinden önemlisi toplumsal yaşamda nasıl bu derece etkili olabiliyorlar? Bu ve benzeri sorulara cevap aramak üzere geliştirdiğimiz araştırmamızı aşağıda tartışacağımız teorik perspektifler çerçevesinde yürüttük.

Kitabın Yapısı

Giriş bölümü, bekleneceği gibi bu tür enformasyonun tarihsel bir kesit içerisinde, farklı dönemlerde tezahür biçimleri, dünyadan ve Türkiye'den verilen örneklerle incelendi. Araştırmanın ana teması olan dedikodu, söylenti ve şehir efsaneleri gibi herhangi bir

32. Bunların arasında ilk etapta sayabileceğimiz isimler: Fukuyama (1996); Sztompka (1999) ve Seldon (2009).

otorite tarafından konfirme edilmemiş enformasyonun çok genel anlamda ve kısaca tanımlayarak daha çok bu tür enformasyonun son zamanlarda hem dünyada hem de ülkemizde ortaya çıkmış yaygın örneklerini okurla buluşturarak işe başlamak istedik. Bu bölümde yer verdiğimiz örnekler, meselenin hem küresel boyutunu hem de ülkemizdeki yaygın formlarını göz önüne sermeyi amaçlıyor. Aynı zamanda da hem geçmişten hem de günümüzden birtakım yaygın söylenti örneklerini okurun dikkatine sunarak kitabın inceleme konusunu belli bir tarihsel, sosyokültürel ve siyasal bağlama oturtmayı amaçladık. İncelenen güncel örnek olaylar sosyolojik bağlamda ve bu tür enformasyonun sosyal, kültürel, siyasi, hatta uluslararası boyutları, etkileri göz önüne alınarak tartışılmıştır.

Birinci bölümde, öncelikle risk toplumu ve risk toplumu perspektifleri literatürünü özetleyerek ve kullandığımız teorik çerçevenin ana kavramlarını tanımlayarak kavramsal ve kuramsal çerçeve çizilmiştir. Risk toplumu ve belirsizliklerden ne anlıyoruz ve ne anlamamız gerektiği bu alandaki çeşitli yazarların görüşleri doğrultusunda tartışıldı. Gene güvensizliklerin artması ve güven erozyonu konusundaki yazın özetlenerek bu gelişmelerin sebep ve sonuçları üzerinde duruldu. Risk toplumu ve belirsizlikler ile güven aşınması ve korku kültürü arasındaki ilişki incelenerek bu gelişmelerin doğrudan bir yansıması olarak söylentilere geçildi. Aynı şekilde, bu konuda önemli bir literatürün varlığı göz önüne alınarak seçici bir şekilde klasik ve modern dönem söylenti teorisyenlerinin çalışmaları eleştirel bir şekilde gözden geçirildi ve çalışmada kullanılan temel kavramlar operasyonel bir şekilde tanımlandı.

İkinci bölümde saha araştırmasının yapıldığı evren ve araştırmanın tüm aşamalarında uygulanan yöntem ve tekniklerin kısa bir özeti yer almaktadır. Bu bölümde kısaca saha çalışmasının yer aldığı iller ve bu illerin temel sosyoekonomik, siyasi vb özelliklerine yer verildi. Çalışmada İstanbul hariç Türkiye'nin altı bölgesini temsil edebilecek şekilde araştırmanın yapılacağı evren belirlenerek başından sonuna kadar planlanıp yürütülmüştür. Temsil yetkisi ve gücü çok yüksek olan bu örneklemden dolayı bulgularımızın ülke geneline uygulanabilme kabiliyeti bulunuyor. Diğer yandan bu bölümde, araştırmada başından sonuna kadar uyguladığımız yöntem ve teknikler incelenerek okurun ve araştırmacıların bilgilendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın temelinde 2008-2011 yılları arasında yapıp tamamladığımız TÜBİTAK destekli bir araştırma projesinin

(TÜBİTAK Proje No: 107K230) bulgu ve raporundan yola çıkılarak geliştirildiğinden dolayı araştırmada kullanılmış olan teknikler, yöntem ve örneklem seçim teknikleri, çalışma yapılan illerin temel demografik özellikleri dikkatle incelenerek okura sunulmaktadır.

Üçüncü bölümde, araştırmada elde edilen temel bulgular incelenerek okura sunulmaktadır. Bu bölümde genel bulgulara yer verilerek incelediğimiz söylentilerin doğası anlaşılmaya çalışılmıştır. Bir diğer deyişle inceleme konusu olan deprem söylentileri hakkında saha çalışmasında uyguladığımız anket verilerinin dökümü yapılarak bunların ilk elden değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bulgular bu aşamada genel hatlarıyla ele alınıp incelenirlerken öncelikli olarak araştırılan konunun farklı boyutları ortaya konulmak istenmiş, özellikle de daha detaylı ve karşılaştırmalı değerlendirme ve analizlere girilmeden önce genel bir değerlendirmeye ihtiyaç duyulmuştur. Bir anlamda tek tek ağaçları incelemeye geçilmeden önce resmin tamamını, yani ormanı bir bütün olarak görmenin yararlı olacağı düşünülmüştür.

Dördüncü bölümde, araştırma bulgularının değerlendirilmesine devam edilmektedir. Sahada söylentilerin nasıl ve hangi yollarla yayıldıklarını incelediğimizden bunlara ilişkin verileri değerlendireceğiz. Özellikle bu bölümde ana tema söylenti olduğundan söylentilerin ortaya çıkması, yayılma yolları ve nasıl yayıldıkları veriler ışığında incelendi. Söylentilerin yayılmasına ilişkin klasik ve modern teoriler incelenerek ana akım medya ve bunun yanında internetin söylentilerin yayılmasındaki yeni yeri ve rolüne de yer verilecektir. Diğer önemli bir husus ise söylentilere inanıp inanmama ya da yurttaşın onları ne derece inandırıcı bulduğuna ilişkin bir sorgulamadır, dolayısıyla bu nokta da nicel verilerle aydınlatılmaya çalışıldı.

Beşinci bölümde temel olarak söylentilerin ne zaman ortaya çıktıkları, nasıl yayıldıkları ve ne derece etkili olduklarının yanı sıra, bu söylentileri duyan bireylerin bu söylenti ve şehir efsanelerine inanıp inanmadıkları gibi sorulara cevap arandı. Söylentiler gibi kaynağı olmayan ya da güvenilir bir kaynağı olmayan enformasyonun yayılmasından sonra etkisinin ne olduğuna yönelik literatürde yeteri kadar ampirik veri bulunmuyor. Bundan dolayı araştırmamızda bu hususa büyük önem vererek yurttaşın tepkilerine yönelik olarak söylentiler duyulduktan sonra ne gibi tepkiler verildiğini ölçmeye çalıştık. Gene bu kısımda söylentiler ile genel

sosyal ve ekonomik yapı, örneğin neoliberal politikalar ve sosyal güven düzeyleri arasındaki bazı ilişkilerin tartışması yapıldı.

Altıncı bölüm, söylentiler ile korku kültürü arasındaki ilişkinin irdelenmesine ayrıldı. Bilindiği gibi, korku kültürü son on, on beş yıldır öncelikli olarak Batı toplumlarında, ancak son dönemlerde de küreselleşme gibi birçok faktörden dolayı bizim gibi toplumlarda sıklıkla tanık olduğumuz bir kültürel durum olarak tanımlanabilir. Bu kültürün, geçmişte normal ya da sıradan kabul ettiğimiz birçok durumun risk ve korku objesine dönüşmesine sebep olduğu varsayılır. Hakikaten toplumumuzda bu konuda son yıllarda hızlı bir dönüşüm yaşanıyor ve Furedi'nin deyimiyle adeta atmosferde serbest dolaşır halde bulunan korkular nerdeyse her hafta başka bir şeye dokunarak korkuların yayılmasına sebep oluyor. Bu korkular, risk toplumu ve belirsizliklerin diğer bir şekilde dışavurumu olarak da düşünülebilir. Risk bilinci, korkuları, güvensizlikleri yaygınlaştırarak toplumsal anksiyete halini genelleştiriyor. Hal böyle olunca çeşitli konularda emin olunmayan enformasyonun hem sıkça ortaya çıkması, yayılması ve hem de inandırıcı olabilmesinin de yolu açılmış olabiliyor.

Yedinci bölümde, bir önceki bölümde başlattığımız tartışmaları saha çalışmasında elde edilen verilerin ışığı altında tartışmaya devam edeceğim. Bu bölüm, risk toplumu, belirsizlikler ve güven arayışı arasında daha önce oluşturduğumuz varsayımlarımızın da test edildiği bir bölüm özelliği taşıyor. Ayrıca genel olarak güven ve güvensizlik ve gelecekten beklentiler, dünyanın ve ülkenin genel gidişatı konularında araştırmamızda ele aldığımız soruların cevabını bu bölümde veriyoruz. Bu değişkenlerin birbiriyle olan ilişkileri veri setinin SPSS programı yardımıyla elde edilecek çeşitli düzeylerdeki analizlerle sürdürülecek ve bunlardan hangi değişkenin daha etkili olduğu test edilecek. Bu, istatistiki analizlerin sıklıkla kullanıldığı, oldukça kapsamlı bu bölüm şimdiye kadar çokça tartışılmış, ancak ampirik olarak pek test edilememiş risk toplumu, korku kültürü ve söylentiler, dedikodu ve şehir efsaneleri, hatta komplo teorileri arasında bir ilişkinin gerçekten olup olmadığının da test edildiği bir bölümdür. Nitel veriler, nitel veri analiz teknikleriyle test edilerek bu önemli kuramlar gerçek saha çalışmalarıyla test edilme imkânı buldu. Son olarak bu bölüm varsayımlarımızın test edilmesine dayandığı için hatırı sayılır ölçüde genellemelere varma imkânı sağlamaktadır.

Sekizinci bölüm, ağırlıklı olarak tüm nitel ve nicel verilerin ışığı altında tartışma ve analizlerin gerçekleştirildiği bir bölümdür. Varsayımlarımızın test edilmesinin ardından analizlere geçilmiş, değişkenler arasındaki yüksek, düşük doğrudan ya da ters orantılı ilişkiler analiz edilerek bulgularımızın genel teoriyle olan ilişkisi incelenmiştir. Sonuç ve öneriler kısmında anlaşılacağı üzere tüm araştırma boyunca elde ettiğimiz bulgularımızın anlamlandırmasına gidilmiştir. Bulguların kullandığımız teorik çerçeveyi destekleyip desteklemediği değerlendirilirken aynı zamanda bu bulgular uluslararası literatürle ilişkilendirilmiş, orayla olan bağı kurulmuştur.

Bunlara ek olarak sonuç ve öneriler kısmında yer verdiğimiz görüşlerle özellikle kamu yöneticileri başta olmak üzere ilgili kurum, kuruluş ve otoritelere söylentiler konusunda birtakım önerilerde bulunuyoruz. Dedikodu, söylentiler, şehir efsanesi ya da komplo teorileri gibi konfirme edilmemiş enformasyonun ortaya çıkması kolay, ancak kontrol edilmesi, hele hele ortadan kaldırılmaları imkânsıza yakın bir olgu olarak karşımıza çıkıyor. Bazen doğal afetlerin sebep olacağı ya da olduğu yıkım ve kaos, söylentilerin sebep olabileceğinden daha ağır olamayabiliyor. Onları kontrol altına almak doğal afetleri kontrol altına almaya benzer. Dolayısıyla her düzeyde bu tür enformasyonun yıkıcı yönleri göz önüne alınarak tedbirli olmak zorunluluğu bulunuyor. Denilmesi yapılmasından zor olsa da en azından bu konudaki duyarlılığın anlaşılması belki bir başlangıç oluşturacaktır.

Şurası bir gerçek ki, tarih boyunca söylenti, dedikodu ve şehir efsaneleri gibi kulaktan kulağa yayılan, kimi zaman fısıltı gazetesi olarak tanımlanan enformasyon bilgi eksikliği ya da enformasyon yokluğundan kaynaklanmaktaydı. Yani kamuoyunda merak uyandıran ve bilinmezlik, belirsizlik içeren durumlar söylentilerin ana kaynağıydı. Ancak bugün bu koşul ve durum değişmiş görünüyor. Artık enformasyon eksikliği değil, tersine fazlalığı söylentilerin doğup yayılmasında önemli rol oynamaya başladı.

Birinci Bölüm

Kavramlar ve Kuramsal Arka Plan: Risk Toplumu ve Belirsizliklerin Sosyolojisi

Risk Toplumu, Güven ve Söylentiler

Söylenti, dedikodu, şehir efsaneleri ve komplo teorileri gibi güvenilir bir kaynağa dayanmayan enformasyon son zamanlarda oldukça yaygın bir biçimde ortaya çıkmakta, toplumsal yaşamı hemen her boyutuyla etkileyip sarsarken, zaten içinde yaşadığımız risk toplumu ve belirsizlikler olarak tanımladığımız sosyal düzeni adeta son kertesine kadar sorgulanır hale getirmekte ve iyice içinden çıkılmaz bir hale koymaktadır. Risk toplumunun yaratmış olduğu aşırı duyarlı, kendine ve diğer bireylere güvenmeyen, kötümser

bir dünya görüşüne sahip, korkulara kapılmış ve hatta korkular tarafından esir alınmış bir toplumsal ve kültürel yapı, söylentiler, dedikodu, şehir efsanesi ve komplo teorilerinin ortaya çıkıp çok geniş coğrafyalara hızla yayılmalarında oldukça etkilidir.

Bundan dolayı birçok çağdaş sosyal teorisyenin risk konusunu ele aldıklarında güven ve güvenlik sorununu da ele aldıklarını görürüz. Bir bakıma bir çalışma konusu olarak risk, güven konusuyla birlikte ele alınıp incelenmiştir (Lash, S. ve Wynne, B., 1994, s. 8). Giddens risk, güven ve güvenliğin olduğu gibi risk ve sorumluluğun da zorunlu olarak bağlantılı olduklarını belirtir (2005, s. 6). Risk ve güven iç içe girmiş durumdadır; güven normalde, belirli türdeki etkinliklerin tabi olduğu tehlikeleri azaltmaya ya da en aza indirmeye yarar (Giddens 1994, s. 29-36). Bu bazen risk örüntülerinin güvenin çerçevesiyle kuşatılıp kurumsallaştırılmasıyla olabilmektedir. Örneğin borsa yatırımı, fiziksel olarak tehlikeli sporlar gibi. Bazen de örneğin, uçağın yer çekimine karşı çıkan uçuşunun kendiliğinden tehlikeli olmasına rağmen seyahat edilen her kilometre başına ölü yolcu sayısına ilişkin istatistiğe bakarak havayolu ulaşımının daha güvenli olduğunu söyleriz.

Ayrıca risk yalnızca bir kişisel eylem sorunu değildir. Kitlesel olarak risklere maruz kalırız. "Güvenliği", belirli tehlikeler grubunun önlendiği ya da en aza indirgendiği bir durum olarak tanımlayabiliriz. Modern dönemde güvenlik deneyimi, bir güven ve kabul edilebilir risk dengesi üzerinde durur (a.g.e., s. 34-36). Postmodern ya da kimi yazarların tercih ettiği tanımıyla geç modern dönemde risk ve güven arasındaki bu dengenin bozulduğuna; gerçek ve varsayılan risklerin aşırı artışı karşısında güven ve güvenlik algısında ise önemli ölçüde gerileme ortaya çıktığına tanık oluyoruz. Risk-güven dengesinin bozulmasının en sık ortaya çıkan ve en yaygın görünümü söylentilerin artması olmuştur.

On yıl önce yaşanan depremler çok ağır sosyal, ekonomik, kültürel sonuçlar doğurmuş olmasına rağmen sosyal teorinin bu tür doğal afetlerle sosyal dünya arasındaki bağı henüz iyice anlayıp analiz ettiğini söyleyemeyiz. Tersine, genelde doğal afetlerin, özelde ise depremlerin sosyokültürel boyutlarının sosyal bilimciler tarafından uzunca bir süre ihmal edildiğini söyleyebiliriz. Konuya dikkat çeken birçok gözlemci doğal afetler konusunda jeoloji, sosyal bilimler, mühendislik, mimarlık, planlama, tıp, psikoloji ve ekonomi gibi birçok disiplin arasında mevcut olan geleneksel sınırların

üzerine çıkılarak disiplinler arası çalışma yapılması gerektiğinin altını çizmektedirler (Alexander, 1993-1995; Kasapoğlu ve Ecevit, 2001). Bütün bilimlerin kendilerine has araştırma inceleme alanlarının olduğu bilinen bir gerçektir, ancak farklı da olsalar bilimlerin nihai amacının insanlığın refahına hizmet etme olduğu gerçeğini hatırladığımızda bu tür yapay ayrışmaların aşılması ve disiplinler arası çalışmaların zorunluluğu bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Bu tür çalışmaların yapılmasını zorunlu kılan diğer bir etmen de geleneksel modern toplumun sonuna gelinmiş olmasıdır (Beck, 1994; Beck, Giddens ve Lash, 1994; Slovic, 2007; Sandman, 1992; Schiro, 2003, Sjoberg, 1987; Tulloch ve Lupton, 2003).

Şurası bir gerçek ki, söylentinin ortaya çıkıp yaygınlık kazanması ancak ve ancak onların o an toplumun çoğunluğunu ilgilendiren önemli fakat belirsizlik/bilinmezlik taşıyan bir olay ya da bir durum hakkında enformasyon taşıması ya da kolektif bir akıl yürütme arayışının bir ürünü olmalarıyla mümkündür. Ayrıca bu tür çalışmaların yapılması için bir diğer sebep geleneksel modern toplumun sonuna gelinmiş olmasıdır. Dolayısıyla da günümüz toplumsal olay ve olguları geleneksel-modern (endüstri toplumu) toplumun kavramlarıyla anlaşılıp açıklanamazlar. Bundan dolayı sosyolojik ve siyasal paradigmaların değiştirilmesi zorunludur (Beck, 2005, s. 2). Son yirmi yıldır, dünya çapında bütün sanayileşmiş çağdaş toplumların Aydınlanma temelli modernleşme projesini önemli ölçüde zorlayan radikal değişiklikler geçirdiğine tanık oluyoruz. Bu dönüşüm daha önce denenmemiş sosyal ve siyasal deneyimlere kapıyı açmaktadır (Beck, 2005). Beck 1990'lı yılların sosyolojik tartışmalarının bu büyük dönüşümü anlamaya odaklandığını, bazı gözlemciler için insanlık projesinin açık uçlu (devam eden) olduğuna vurgu yaparken diğer bazılarının karmaşaya ve belirsizliğe vurgu yaptığını belirtir.

20. yüzyılın sonuyla birlikte modern toplum olarak tanımladığımız toplumsal yapıları birçok ünlü düşünür farklı sıfatlarla adlandırmaya başladı. Örneğin bu büyük dönüşüme Bauman, Lyotard, Harvey, D. (1989) gibi yazarların "postmodernite", Giddens'ın "geç modernizm", Albrow'un "küresel çağ", Giddens, Lash'ın refleksif modernleşme, gibi isimler verdiğini görüyoruz (2005, s. 1). Bu tür nitelemelere bilgi çağı/toplumu, enformatik toplumu ya da ağ toplumu gibi birçok eklemede yapılabilir. Bu kavramlardan en önemlisinin U. Beck tarafından geliştirilen ve daha sonra A. Gid-

dens gibi sosyologlar tarafından da genel kabul gören risk toplumu olduğunu söyleyebiliriz.

Risk toplumu tartışmalarının temelinde, doğal olan ile kültürel olan arasındaki farkın ortadan kalkmış olması da yatar (Beck, 2005; Kasapoğlu ve Ecevit, 2001). Örneğin ozon tabakasının delinmesi bir doğa olayı olmasına rağmen, buna yol açan kapitalist toplumun ve onun aşırı tüketime dayanan değer sisteminin oluşturduğu yaşam biçimidir. Beck (2005, s. 1), gelişmiş toplumlarda zenginliklerin sosyal olarak üretimi, risklerin de sosyal olarak üretilmesi anlamına gelmektedir, der. Modernleşme sürecinde üretici güçlerin ilerleyen büyümesine bağlı olarak tehlike ve potansiyel tehditlerin önceden eşi benzeri görülmedik bir boyutta arttığını belirterek risk toplumu sıfatını neden seçtiğini anlatmaya girişir.

Beck, Marx ve Weber'in teorilerine temel teşkil etmiş olan ve onların düşüncelerinin etrafında döndüğü şeyin endüstri toplumu ya da sınıflı toplumlarda sosyal olarak üretilmekte olan zenginliğin, sosyal anlamda eşitsiz (adaletsiz) ve "meşru bir yolla" dağıtılması olduğunu belirtir. Bu durumun risk toplumu paradigmasıyla örtüştüğünü, örtüşmenin benzer bir çözüm yolu olmasına rağmen farklı bir problemden kaynakladığını söylemektedir (1994, s. 19). Modernleşmenin bir parçası olan ve onun tarafından sistematik bir şekilde üretilen risk ve tehlikeler nasıl önlenebilir, azaltılabilir ya da en azından kanalize edilebilir? Bu tehlikeler gün ışığına "öldürücü yan etkiler" olarak mı çıkmaktadırlar? Tehlikeler nasıl sınırlandırılabilir ve ekolojik, tıbbi, psikolojik ve sosyal anlamda tolere edilebilir düzeyleri aşmayacak bir sınırda tutulabilirler mi?

Beck (2005, s. 2) *Dünya Risk Toplumu* kavramlaştırmasıyla Batılı olmayan toplumların Batı toplumlarıyla sadece aynı alanı paylaşmakla kalmadığını, *ikinci modernleşme* adını verdiği risk toplumu tehditlerini de paylaştığını söyleyerek klasik Batı-Doğu ayrımının *Dünya Risk Toplumu'nda* yerinin olmadığını ileri sürmektedir. Pek çok sosyal bilimci modern toplum teorisinin ulus-devletlerle sınırlı olduğunu, ulus-devletlerin toplumsal, siyasi ve kültürel sorunlarını temel aldığını gözlemlemiştir. 20. yüzyılın sonlarına doğru hız kazanan küreselleşme olgusuyla birlikte ulus-devletin pek bir titizlikle koruyup gözettiği sınırların kısa sürede buharlaştığını, tek tek devletlerde örgütlenmiş sosyal alanların giderek daha geniş, küresel çapta entegre olmaya, birleşmeye başladığını görüyoruz.

Uluslararası bağımlılık ilişkilerinin hızlanması, öneminin artması süreci ve ekonomik, kültürel, siyasal ve sosyal "küreselleşme" tartışmalarının büyümesi, Batı dışı toplumların da ikinci modern toplum tartışmalarına dahil edilmeleri gereğini ortaya koymaktadır (Beck, 2005, s. 3). Son on yıldır ülkemizde yaşanan toplumsal sorunlar, doğal afetler ve sonrasında gelişen toplumsal tartışmaların anlaşılıp açıklanabilmeleri belki de yepyeni anahtar kavramlara ve yeni sosyal kuramlara ihtiyaç duymaktadır. Bu bir yandan disiplinler arası bir kavrayış gerektirirken diğer yandan da ülkemizde sosyolojinin kullandığı kuram, kavram ve metodolojinin sorgulanmasını ve küreselleşmeyle birlikte entegre olduğumuz dünya sistemini de içine alacak yepyeni bir sosyal teorinin inşasını kaçınılmaz kılar gibidir. Türkiye'nin tam anlamıyla bir sanayi toplumu olamadığı, bunu başaramamış bir toplumun endüstri sonrası toplumları içine alan Risk Toplumu tartışmalarına dahil edilemeyeceği gibi çok yaygın bir kanının olduğunu görüyoruz. Böylesi bir kanı, tarihin lineer (doğrusal/çizgisel), tekboyutlu ve tekyönlü bir çizgi izlediğini ve büyük bir determinizm içerdiğini düşünmekten kaynaklanır. İçinde yaşadığımız dünya bu tür lineer ve tekboyutlu, tekyönlü gelişim çizgisine ya da zamana yayılmış yavaş dönüşüme izin vermemektedir. Küreselleşmeyle birlikte dünyaya yayılmış bulunan ekonomik, kültürel, siyasal, sanatsal ve popüler kültür öğeleri toplumları fazlasıyla ve kendi dinamikleri dışında da değişmeye zorlamaktadır. Bu değişimin niteliği ve sonuçları çoğunlukla tartışılıyor olsa da toplumların küresel etkilere olabildiğince açık olduğu ve hatta bunlardan kaçışının imkânsızlaştığı söylenebilir.

Bu gelişmeler ülkemizde sosyoloji alanında henüz tam anlamıyla kavranılmış gibi görünmemektedir. Türkiye küresel etkilere son derece açık bir yapıya sahiptir. Zaten 85 yıllık cumhuriyet tarihimizin çağdaş medeniyetleri yakalama ve bunların üzerine çıkma uğraşıyla geçtiği göz önüne alındığında ne demek istediğimiz daha iyi anlaşılır. Aynı zamanda II. Dünya Savaş'ından bu tarafa aktif bir üyesi olduğumuz Batı ittifakı, NATO gibi sadece savunma örgütünün çok ötesinde bir örgütün üyeliği, son kırk yıldır katılmaya çalıştığımız Avrupa Birliği ve bu yolda harcanan çabaların toplamı, ülkemizin küresel etkilere tam anlamıyla açılmasını zorunlu kılmıştır. Gerek neoliberal ekonomik politikalar gerekse kültürel siyasal ve askerî etkilenmeler ülkemizi küresel etkilere fazlasıyla açmış bulunmak-

tadır. Kısaca özetlemeye çalıştığımız küreselleşme süreci ve bunun ülkemizdeki etkileri sosyal bilim alanındaki mevcut paradigmanın da değiştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Bizim önerimiz, risk toplumu tartışmalarının sosyal problemlerin incelenmesinde alternatif bir araştırma modeli olarak ele alınması olacaktır. Bu araştırmada ele aldığımız deprem söylentileri problemini, risk toplumu, güven erozyonu, kültürel otoritenin aşınması ve belirsizliğin arttığı bir sosyal ve kültürel çerçevede incelemeyi düşünüyoruz. Risk toplumu teorisi, ele aldığımız ana teorik modellerden birisidir. Buna göre Batılı toplumlar başta olmak üzere dünyanın hemen her yerindeki toplumlar risk toplumu olarak nitelendirilebilir. Detaylarına daha sonra gireceğimiz bu kuram, bir yandan modernleşme sürecine paralel olarak risklerin de üretildiğini, diğer yandan da modernleşmenin aşılmasıyla birlikte toplumların *refleksif* bir hal aldığını, yani kendisi üzerinde daha fazla düşünmeye başladığını, bu sürecin de kaçınılmaz olarak yeni risk alanlarının keşfi ya da önceden varolan potansiyel tehlikelerin risk olarak tanımlanıp kontrol altına alınması yönünde aşırı bir talep yarattığını, çevremizde ve toplumsal ilişkilerimizde birçok şeyin risk prizmasından bakılarak yeniden tanımlandığını ileri sürmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında, örneğin, ülkemizin binlerce yıldır deprem ülkesi olduğu, tarihinde onlarca yıkıcı deprem geçirdiği gerçeği unutulmuş gibi deprem riski sanki 1999'la birlikte keşfediliyor ve bu aşırı risk algısı deprem korkusunu körüklüyor ve bu da deprem söylentilerinin sıkça ortaya çıkıp yayılmasına sebep oluyor.

Araştırmanın konusu olan söylentileri anlayabilmek için yukarıda sözünü ettiğimiz bir kavramsal ve kuramsal modele ihtiyaç olduğunu düşünmekteyiz.

Risk Toplumuna Farklı Yaklaşımlar

Risk kavramı 1990'lı yılların başlarından bu yana hem toplumsal, kültürel, siyasal ve ekonomik hem de bireysel yaşamların merkezî temalarından birisi haline gelmiş bulunuyor. Başlangıçta, risk Batı Avrupa'nın ve Kuzey Amerika, Kanada gibi sanayileşmiş ve hatta sanayi sonrası toplumlarda güvensizlik, korku ve kaygıların artmasına paralel olarak gelişen bir olgu olarak ortaya çıktı. Öyle ki risk (ler) her türlü insan ilişkisini bir şekilde kesen, dokunduğumuz her türlü aktör ve kurumla olan etkileşimi başından sorunlu, tehlikeli

bir hale, bir durum olarak tanımlayıp bireyi hareket edemez, yolunu bulmakta zorlanan, şaşkın ve korku içerisinde hareket kabiliyeti sınırlanmış bir duruma getirmiş bulunuyor.

Risk toplumu kavramı, dünyanın büyük dönüşümler yaşadığı 1980'li yılların sonu, 90'ların, yani son yüzyıla damgasını vurmuş olan Soğuk Savaş'ın sona erdiği ve dünyanın, küresel çapta, büyük bir transformasyon geçirdiği bir dönemde Alman Sosyolog U. Beck tarafından ortaya atılmış ve geliştirilmiştir. Bu yeni dönemi tanımlamak üzere kullanılmaya başlamış olan risk toplumu kendinden önceki dönemle radikal bir kopuşu ifade etmektedir.

Risk toplumu, aydınlanma düşüncesi, modernleşme, sanayileşme ve sınırsız kalkınma modeli, doğal dengenin bozulması, çevresel sorunlar, ulus-devlet vb temel kavramlarının sorgulanıp büyük ölçüde yargılandığı, yeniden tanımlanmaya başladığı bir dönemde boy göstermeye başlamıştır dersek yanlış olmayacaktır. Bu dönemde aydınlanmacı aklın, pozitif bilimlerin, her türden bilimsel gelişmenin, araştırmacılar ve araştırma konularının ve teknik ilerlemenin yanı sıra modernizm kavram, kuram ve kurallarının, ana söylem ve büyük anlatılarının sorgulanıp mahkûm edildiği gözlemleniyor. Postmodern düşünce sisteminin yaygın bir tartışma alanı bulduğu bu dönem, risk ve belirsizliklerin daha bir üst düzeyde tartışılmasına da imkân vermişti. Geleneksel modern dönem olarak da tanımlanan modernleşmenin ilk evrelerinde bizatihi kendisine koşut olarak ve onun kendi eliyle kurmuş olduğu güvenlik, ölçülebilirlik, öngörülebilirlik, hesaplanabilirlik gibi unsurların ortadan kalmaya başlamasıyla birlikte yeni bir arayışın da gündeme gelmesi kaçınılmaz olarak yeni adlandırmaları, kavramlaştırmaları gündeme getirmişti.

Hemen her kavramda olduğu gibi, risk toplumu da farklı şekillerde tartışılmakta, farklı şekillerde ifade edilmekte ve birbirlerinden oldukça farklı yerlerde durmaktadırlar. Sosyal bilimler alanında risk algısının birçok farklı yoldan ele alınıp incelendiğini görmekteyiz. Bunlardan en yaygın olanı teknolojik ve bilimsel yaklaşımlar tarafından geliştirilmiş ve temel olarak bu alanlar tarafından dile getirilen gerçekçi perspektiftir. Bu perspektifi uygulayan psikoloji temelli bir yaklaşım bu alanın en önemli yaklaşımıdır. *Social constructionism* (sosyal inşacılık) perspektifi ana alternatif yaklaşımlardan en önde gelenidir ve riskin sosyal, kültürel unsurlarıyla ilgilenenler tarafından ileri sürülmektedir.

Teknolojik-Bilimsel Perspektif

Risk'e bilimsel teknolojik yaklaşım, tehlike ya da sakınca hakkında olasılık hesaplarıyla birlikte mühendislik, istatistik, sigortacılık, psikoloji, epidemilogy (salgınbilimi) ve ekonomi gibi alanlarda ortaya çıkmaktadır. Bu alanlar riski herhangi bir tehlike durumunun olasılık ve sonuçlarının bir ürünü olarak tanımlamaktadır. Bilimsel teknolojik alandaki risk üzerine olan tartışmaların çoğunlukla riskin ne kadar doğru bir biçimde tanımlandığı ya da hesaplandığı, riskin ciddiyet derecesi ve olası etkileri, riskin neden ortaya çıktığı ve bireylerin neden belli bir biçimde bu risklere tepki gösterdikleri ve bunları anlamaya çalışan nedensel ya da tahmine yönelik modellerin ne kadar kapsayıcı olup olmadığı konuları etrafında dönüp durmaktadır.

Bu yaklaşım, riski nesnel bir zarar, tehdit veya tehlike olarak görmektedir ve sosyal ve kültürel süreçlerden bağımsız olarak ölçülebilir, fakat sosyal ve kültürel yorumlama çerçeveleri tarafından çarpıtılan ya da taraflılaştırılabilen bir olgu olarak ele almaktadır. Bu yaklaşımın ana soruları, hangi risklerin mevcut olduğu, bunları nasıl yöneteceğimiz ve İnsanların bilişsel olarak bu risklere nasıl tepki verdiklerinin araştırılması etrafında şekillenir.

Savunucuları tarafından açıkça kabul edilmese de psikometrik ve psikolojik araştırmalarda kullanılan risk kavramına ilişkin bir epistemolojik belirsizlik görülmektedir.

Bu yaklaşımla ilgili diğer bir zorluk ise, bu yaklaşımın risk algıları ve risk hesaplamaları ile ilgili anlam ve davranışları bireysel düzleme indirgemesidir. Bilişsel bilim, sosyal dünya aracılığıyla yaratılmış olan ve bireylerin şeyler ve olaylara vermiş olduğu sembolik anlamları hesaba katmamaktadır. Algılama, insanların dünyayı kendi duyguları ve beyin fonksiyonları aracılığıyla nasıl görüp anladıklarıyla sınırlıdır.

Kültürel ve Sembolik Yaklaşımlar

"Kültürel/sembolik" yaklaşım, antropologlar Mary Douglas ve arkadaşları tarafından geliştirilmiştir. M. Douglas risk toplumu tartışmalarının en önemli ismi olarak karşımıza çıkmaktadır. Onun bu alanda çığır açan yapıtı *Kültür ve Risk*, Beck'in çalışmasından on yıl önceye dayanmaktadır. Ancak Beck'in risk toplumu çalışması Batı sosyolojisinde yaygınlık kazanana dek Douglas'ın çalışması

pek bir yaygınlık kazanmamıştı. Neden bazı tehlikeler risk olarak seçilirken diğerleri böyle tanınmıyorlar? Sembolik sınır belirleyicisi olarak risk nasıl çalışmaktadır? Bizim risk tepkilerimizin psikodinamikleri nelerdir? Riskin durumsal bağlamı nedir gibi sorular etrafında çalışmalar yapılmaktadır.

Risk hakkında sosyokültürel perspektif bilişsel bilim ve diğer teknolojik-bilimsel yaklaşımların ihmal ettikleri noktalara dikkatleri çekmektedir: Riskin anlaşılıp görüşüldüğü/tartışıldığı sosyokültürel bağlama dikkat çekilmektedir. Bu yaklaşım kültürel antropoloji, sosyoloji, sosyal tarih, kültürel coğrafya ve bilim ve teknoloji gibi alanlarda ortaya çıkmıştır (Lupton, D. 1999, s. 24-25).

Risk üzerine sosyokültürel yazında birbirinden farklı pozisyonlar mevcuttur. Bunlardan bazıları göreceliliğe eğilimliyken diğer bazıları gerçekçi yaklaşımlara yönelmişler, diğer bazıları ise orta bir yol seçmişlerdir. Risk üzerine konuşurken bazen sanki üzerinde konuştuğumuz tehlike ya da risklerin gerçek deneysel ve objektif verilere dayandığını, böylelikle akılcı hesaplamalarla belirlenebileceğini varsayarız, dolayısıyla sosyal, kültürel ve siyasal süreçlerde görüşülen, algılanan ve tepki verilen süreçler olarak kurgularız. Bu tez belki zayıf sosyal inşacılık tezi olarak sınıflandırılabilir ve bir noktaya kadar (yukarıda da tartıştığımız üzere) bireyin ötesine geçen ve ilgisini sosyal grup üyeliği ve güç ilişkilerine yoğunlaştıran psikometrik ve psikolojik araştırmalarla da örtüşmektedir. Daha göreceli perspektifin savunucuları veya "güçlü" sosyal inşacılık posizyonu, Ewald'ın da dediği gibi: "Kendiliğinden hiçbir şey risk değildir, gerçeklikte risk yoktur. Fakat diğer yandan, her şey bir risk olabilir; her şey birisinin olaylara bakarak tehlikeyi nasıl analiz ettiğine bağlı"dır (1999, s. 199, orijinal vurgu). Daha sonraki kısımlarda da göstereceğim gibi, kültürel/sembolik yaklaşım daha çok constructionismin (inşacılık) güçlü tarafına daha yakın durmaktayken "risk toplumu" yaklaşımı gerçekçi ve zayıf constrictionism arasında belli belirsiz gidip gelmektedir. "Governmentality" yaklaşımıysa genellikle daha güçlü bir görelilik pozisyonu benimsemektedir (akt. Lupton, 1999, s. 28-29).

Governmentality Yaklaşımı

Governmentality yaklaşımını postyapısalcı teori içerisinde değerlendirebiliriz. Fransız felsefecisi Michel Foucault'ın görüşleri

üzerinde yükselen "governmentality" teorisyenleri olarak adlandırılabilirler (Dean, 1997).

Güçlü inşacılık: Hiçbir şey kendi başına risk değildir; bizim "risk'ten (ya da bir zarar ya da tehlikeden) anladığımız şey tarihsel, sosyal ve siyasal olarak sürekli olarak "görme biçimlerimizin" ürününden başka bir şey değildir.

Başlıca sorunsal olarak risk etrafındaki tartışmalar ve pratikler öznelliğin ve sosyal yaşamın inşasında nasıl işlev kazanmakta olduğudur.

Risk toplumu teorileri ve tartışmaları burada bizim ele alıp incelememize imkân vermeyecek kadar geniş bir literatüre sahiptir. Bu konu sosyolojinin son on yıldır en hızlı gelişen alanıdır. Biz daha çok risk toplumu yaklaşımını kendi çalışmamızda geliştirip ele almayı planlıyoruz. Bundan dolayı diğer yaklaşımların detayına girmekten kaçınıyoruz.

Risk Toplumu ve Belirsizlikler

Risk kavramının sosyolojik teori ve araştırmalara konu edilmeye başlaması 1980'li yılların sonlarına doğru ortaya çıkmaya başlar. Bu alanda ilk çalışmalar Mary Douglas, Niklas Luhmann, Ulrich Beck ve Anthony Giddens, Deborah Lupton, Frank Furedi gibi sosyologlar tarafından ortaya konmuştur. Risk kavramı Ulrich Beck'in *Risk Society: Towards a New Modernity* (*Risk Toplumu: Yeni Bir Moderniteye Doğru*) adlı çalışmasının (1986) 1992'de İngilizceye çevrilmesiyle ilk kez geniş bir çevreye ulaşma şansı yakalamış, sosyolojik teori ve araştırmalarda başta olmak üzere birçok disiplin üzerinde de etkili olmuştur. Risk toplumu ve belirsizlikler içinde bulunduğumuz yüzyılın en az ilk yarısına damgasını vuracak bir sosyolojik teoriye işaret etmektedir. Scott Lash'ın deyimiyle, risk modern endüstri toplumunun yavaş krizini ele alan entelektüel ve siyasal tartışmaları birbirine bağlayan ağ haline gelmiş bulunuyor (1994, s. 3). Beck çalışmalarını endüstri toplumunun "refleksif modernizasyon" adını verdiği gelişmeye yoğunlaştırıyor. Yol gösterici olan bu düşünceler iki açıdan ele alınıp incelenmektedir. Birincisi *zenginliklerin üretilmesiyle* ve *risklerin üretilmesi* örneklerinden hareketle bu dönemde endüstri toplumunun tarihe karışan yönleriyle devam eden boyutlarını incelemektedir. Burada tartışılan şey klasik endüstri toplumunda

zenginlik üretme "mantığı" risk üretme "mantığını" hâkimiyeti altına almışken risk toplumunda bu ilişki tersine çevrilmiş bulunmasıdır. Üretici güçler modernleşmenin *refleksif* hal alması sürecinde masumiyetlerini kaybettiler. Tekno ekonomik "gelişim" gücünden elde ettiğimiz yarar giderek risk üretimi tarafından gölgelenmeye başlamıştır. Erken dönemlerde bunlar "önemsiz yan etkiler" olarak adlandırılırlardı. Bunların küreselleşmesi, kamuoyunda tartışılmaya başlaması ve bilimsel incelemelere konu olmalarıyla birlikte, diyebiliriz ki, gardırobun dışına çıktılar ve sosyal ve siyasal tartışmaların merkezine yerleştiler.

Bu risk üretim ve dağıtımı "mantığı" zenginliklerin üretilmesi "mantığının" karşısında gelişmiş bulunuyor (ki şimdiye kadar hâkim olan sosyal-teorik düşünceyi belirlemişti). Gezegendeki bitkilere, hayvanlara ve insanoğluna yönelik geri dönüşü olmayan tehditlerin merkezinde risk ve modernleşmenin sonuçları bulunmaktadır. Tehlikeler/riskler 19. yüzyıl ya da 20. yüzyılın ilk yarısındaki fabrika kaynaklı ya da mesleki tehlikeler gibi herhangi bir gruba ait ya da herhangi bir yerele ait olarak görülemezler, tersine ulusal sınırlara kadar olduğu kadar üretimin ve yeniden üretimin küreselleşmesi eğilimi göstermektedirler. Bu anlamda uluslar üstü ve herhangi bir sınıfa-özgü-olmayan küresel tehditleri yeni bir sosyal ve siyasi dinamizmle bir araya getirmektedirler (1994, s. 12-13). Ulrich Beck gelişmiş modernitede zenginliklerin üretimi'nin sistematik olarak risklerin sosyal üretimiyle el ele yürüdüğünü söyler. Ona göre kıtlıkların olduğu toplumda zenginliklerin dağılımı "mantığı"nın geç modern toplumda risklerin "dağıtımı" mantığıyla yer değiştirmesi tarihsel olarak iki koşula bağlı olarak gelişmiştir. Modernitenin gelişimine paralel olarak ortaya çıkan son durumda tehlikeler ve potansiyel zararların eskiden görülmedik oranda artmasına sebep olmaktadır. Modernleşme sürecinde gelişen üretim gücüyle birlikte tehlike ve potansiyel tehditler önceden tahmin dahi edilemeyen ölçüde açığa çıkmış bulunuyorlar (a.g.e. 19). Risk toplumu erken modern toplumdan, geç modern topluma geçiş sürecinde risk ve tehlikelerin yeniden tanımlanıp merkezî sosyal ve siyasal tartışmalara yerleşmesiyle birlikte tartışılmaya başlamış bir süreçtir. İnsanlığın tarihi boyunca potansiyel ama sadece potansiyel tehlike olarak var olagelmiş birçok eylem, etkinlik, madde ya da hatta yakın arkadaşlık bile riskli aktiviteler olarak tanımlanıp bizleri önlem almaya zorlamaktadır.

Beck daha sonra yazmış olduğu *World Risk Society* (2005) adlı eserinde risk toplumunun tek tek ulus-devlet sınırları içerisinde kalamayacağını ileri sürerek, risklerin küresel etkilerinden dolayı risk toplumu kavramını, dünya risk toplumu kavramıyla değiştirecektir. Buna göre *Dünya Risk Toplumu'nda* sınırlar ortadan kalkmıştır ve dünyanın neresinde olursak olalım herhangi bir ülkedeki ekolojik, biyolojik, nükleer ve hatta sosyal ve ekonomik (finansal) krizlerin hepimizi tehdit etmekte olduğunu belirtmektedir.

Beck ilk modernite döneminin birbirleriyle ilgili beş süreç tarafından aşıldığını ileri sürerek bunları şöyle sıralar: küreselleşme, bireyselleşme, cinsiyet devrimi, az işçiyle çok iş yaptırma ve küresel krizler (çevresel krizler, küresel pazarların çökmesi gibi) (2005, s. 2). Dünya risk toplumunda siyaset ve risk tanımlayıcı diğer alt politikalar çok büyük önem arz etmeye başladılar. Risk sosyal hareketliliğin ana gücü haline gelerek sınıf, etnisite ve cinsiyete dayalı eşitsizliklerden dolayı ortaya çıkan hareketlerin yerini aldı (a.g.e. 4). Risk toplumu hayatımızda hemen her şeyin, her türlü insan etkinliğinin risk ve güvenlik perspektifinden değerlendirilmeye, yeniden tanımlanmaya başlanması olarak da tanımlanabilir. Risklerden korunma, güvenlik arayışı adeta bir tür fetişizme dönmüş gibidir.

Gün geçmiyor ki yeni yeni riskler tanımlanıp kamuoyunu günlerce meşgul etmesin. Bu konuda U. Beck yıkım ve doğal tahribatın artık bireysel deneyimlerimiz dışında kimyasal, fiziksel ya da biyolojik etki tepki zinciri içerisiyle sınırlı kalmadığını, bunun yerine onların bizim gözümüze, kulağımıza ve burnumuza çarptığını söyleyerek riskin bireyin dışında olan biten bir şey olmayıp tam tersine bizatihi bireylerin bedenini her anlamıyla tehdit etmeye başladığını söyleyecektir (aktaran Füredi, 1997, s. 6).

Risk Toplumu ve Korku Kültürü tartışmalarıyla risklerin gündelik yaşantımızı nasıl etkileyip onu ne yönde değiştirdiği izlenmeye çalışılmaktadır. Bu konunun önde gelen yazarlarından olan Frank Furedi, *Korku Kültürü: Risk Almamanın Riskleri* adlı çalışmasında risk toplumunun Batılı toplumların gündelik yaşantısında ne tür etkileri olduğunu analiz etmiştir. Furedi, risk toplumunun temelinde, insanın gündelik yaşamını tehdit eden yok edici güçlerle kuşatılmış olduğu inancı yer alır, der. Ancak, daha özel birtakım nedenlere bağlı olarak, her ne kadar günümüzde yaşadığımız korkular dışsal faktörlerden kaynaklanıyor olsa da, kişisel deneyimlerimiz de hayal gücümüzü ve korkularımızı biçimlendirir (Furedi, 2001, s. 8).

Onun vermiş olduğu birçok örnek korkularımızın insani diyebileceğimiz her türlü eylemi, algıyı, tepkiyi, ilişkiyi ve hatta hayallerimizi dahi etkisi altına aldığını göstermektedir. Örneğin İngiltere'de yapılmış yemek yeme ile ilgili yapılan bir araştırmada; Nisan 1947'de, %80 oranında "istediğimi rahatlıkla yiyebilirim", %20 oranında ise "dikkat ederim" şeklinde görüş bildirilmiştir. Aynı soru bu kez Nisan 1996'da yöneltildiğinde, %58 oranında "istediğimi rahatlıkla yiyebilirim", %42 oranında ise "dikkat ederim" sonucu çıkmıştır (Furedi, 2001, s. 33). Yaşamlarındaki her şeyde olduğu gibi yediklerine dikkat eden insan sayısının iki kattan daha fazla artması insanların günlük yaşamındaki ciddi bir değişimi yansıtmaktadır.

Furedi'nin *Korku Kültürü*'ndeki amacı, günümüz toplumunun neden olağanüstü bir güvenlik saplantısı içinde olduğunu açıklamaktır. O haklı bir tavır olarak, risk almanın çoğu zaman yaratıcı ve yapıcı, olumlu ve yaratıcı bir girişim olduğu düşüncesini savunur. Dolayısıyla o, günümüz toplumunun bu derece yoğun bir güvenlik kaygısı içinde olmasının sebeplerini inceler (a.g.e., s. 9-20).

Furedi'ye göre, korku kültürü insanları birbirine yabancılaştırır. Örneğin bilmediğiniz birisinin gözüne bakmak, bir metreden daha fazla yaklaşmak, sokakta gördüğünüz bir çocuğa herhangi bir ilgi göstermeniz, tanımadığınız birisine yanlışlıkla da olsa dokunmanız vb gibi normal sayılabilecek insani ilişkiler risk toplumu koşullarında riskli faaliyetler olarak tanımlanmıştır. Bu süreçte, yabancı, en büyük tehdit, risk konumuna yükselmiştir. Dolayısıyla bu kültür, insanların, toplumun karşı karşıya olduğu sorunlarla mücadele etmelerini engelleyen bir şüphe atmosferi yaratır. Korku içindeki bir toplum, riskin kendisini ortadan kaldıramasa bile, riskli sandığı her davranışı mahkûm eder (a.g.e., s. 19-24).

Furedi, yapıtında, güvenliğin özellikle 1990'lı yılların temel değeri haline geldiğini, bir zamanların dünyayı değiştirme (ya da olduğu gibi koruma) tutkularının yerini güvenliği sağlama kaygısının aldığını, bu nedenle de kişisel ve kurumsal güvenliğin gitgide büyüyen bir sektör haline geldiğini anlatır. Özellikle, çağdaş dünyada, bütün kamusal ve özel mekânların güvenlik perspektifinden incelendiğini; hastanelerde, okullarda bankalarda, kamusal ve özel yaşamın her alanında güvenlik tedbirleri alarak en azından kaygılardan kurtulmanın yollarına başvurulduğu kitabın ana konusunu oluşturur (a.g.e., s. 25-26).

Furedi'ye göre, "risk önleme" olgusu, politik tartışmalar ve toplumsal eylemler açısından da önemli bir konu haline geldi. Riski minimuma indirme amacını taşıyan çeşitli çıkar grupları (özellikle sendikal kurumlarda), kampanyalarında üyelerini taciz ve saldırganlık gibi eylemlerden korumak üzere öncelikle bilgilendirme ve çeşitli öneri faaliyetlerine başvurmaya başladı. Bu durum, geçmişte üyelerin haklarını savunmak, kâr ve istihdam gibi politikalardan daha önemli bir konu haline gelen risk kaygılarını gündelik kamusal tartışmalara bırakarak konsensüs platformlarının kökten olmasa da büyük ölçüde değişmesine neden oldu. Zira, Furedi'ye göre, güvenliğimize yönelik çeşitli tehditlerin yoğunluğu ve niteliği ile ilgili farklı yorumlar olsa da, herkesin şöyle ya da böyle risk altında olduğu konusunda kesinlikle hemfikir olunan bir döneme gelindi. Günümüzün geçmişe göre daha fazla riskle yüz yüze olduğu inancı, risk literatürünü etkileyen temel varsayımlardan biri haline geldi (a.g.e., s. 26-30).

Örneğin risk konusunun medya ve akademik çevrelerde ne denli sık bir biçimde kullanılmaya başladığını gösteren diğer bir araştırma, risk konusunun yaşamın ana öğeleri arasındaki yerini vurgulamaktadır: 1967 ve 1991 yılları arasında İngiltere, İskandinavya ve ABD'de çıkan tıp dergileriyle ilgili bu çalışma, "risk" teriminin kullanımında ciddi bir artış olduğunu ortaya koymuştur. Söz konusu dönemin ilk 5 yılında yayınlanmış "risk" konulu makalelerin sayısı bin iken, son 5 yıl içinde bu sayı 80.000'in üzerine çıkmıştır (a.g.e., s. 32).

Furedi'ye göre, gerçekte günümüz toplumunun risk konusundaki algılayış ve kaygılarını belirli bir olay ya da teknolojiye verilen bir tepki olarak açıklamak mümkün görünmese de bu konuda yayılan haber ve söylentiler ilgi odağının bu konulara çekilmesine ve konunun bu yönde belirlenmesine neden olmaktadır (Furedi, 2001, s. 32-34). Söylentilerin ortaya çıkıp yayılmasında kişisel kaygı, korku ve anksiyetelerimizin oynadığı rolü bu çalışma boyunca birçok yazarın görüşlerine başvurarak ortaya koymaya çalışacağız. Aynı zamanda söylentinin ortaya çıkıp yayılması sosyal ve kültürel bir olaydır. Risk toplumu çerçevesinde güvensizliğin ve belirsizliğin giderek artan bir biçimde toplumsal ilişkilerimizin birçok alanında hâkim olmaya başlamasıyla birlikte bu tür belirsizliklere kolektif olarak anlam arama ihtiyacı da artmaktadır. Söylentiler güven erozyonunun had safhaya ulaşmış olduğu ülkemizde bir

güven arayışı, ortaklaşa bir çözüm üretme stratejisi olarak da karşımıza çıkarlar.

Korku Kültürü ve Güven

Niklas Luhmann 1979 yılında yayınladığı ve çok etki yaratmış olan güven üzerine yazmış olduğu bir makalesinde güven ile o dönem ortaya çıkmaya başlamış olan kompleksiteler, belirsizlikler ve çağdaş toplumları karakterize eden riskler arasındaki ilişkileri analiz ederek bu kavramlar arasındaki ilişkiyi ortaya koymuştu (1979). Luhman'ın bu çalışması ilk kez güven kavramının sadece geleneksel toplumların modası geçmiş bir kaynağı olmadığını ve tam tersine güven kavramının modern sosyal yaşam biçimlerinin gelişmesiyle birlikte modernitenin güncel formunun vazgeçilemez bir formu olarak önem kazanmakta olduğunu gösteriyordu (Sztompka, 1999, s. 16). İzleyen dönemde güven konusu sosyolojinin en çok tartışılan konularından birisi halini aldı. Güven konusunda oluşan bu büyük ilgi onun modern ve geç modern toplumlarda oynamış olduğu kilit önemdeki rolün ortaya çıkmasından kaynaklanmıştır. Bu konuda Holmström, S. Luhman, N. (2007), Giddens (1991, 1994), Beck, Giddens ve Lash (1994), Fukuyama (1995), Russell Hardin (1993,1996), Kaase M, (1999), Adam Seligman (1997), Morgan, M. G. ve M. Henrion (1992), Morris, S. (1997) ve Piotr Sztompka (1999) gibi önemli çalışmaların varlığı göze çarpar.

Tüm diğer canlılar gibi insan da doğal ve sosyal çevresinde düzen arar. Yüzyıllardır kuşaktan kuşağa aktararak sürdürdüğümüz kültürün en önemli yanı bize alışkın olduğumuz bir çevre, eylem çerçevesi ve sosyal doku sağlamasıdır. Diğer yandan yüzyıllardır varolan gelenek ve görenekler, dinlerin bin yılı bulan devamlılığı yaşantılarımızın zaman ve mekân boyutlarını aşan bir kesinlik ve kalıcılık hissi sağlayarak, var oluşumuzdan bu yana ürkerek baktığımız, evrendeki yerimiz hakkında bize en azından inanacağımız bir açıklama sunmaktadır. Dil ve dilin öğeleri, sesler, yer ve topluluk kültürleri, kimlikleri hatta değişmeden sürdürdüğümüz motifler, yer adları gibi kültürel öğelerin hepsinin temelinde insanın düzen arayışının olduğunu söyleyebiliriz.

İnsan davranışları merkezî bir yapılanma sonucu ortaya çıkmaktadır. Eylemler, hem dış uyaranların hem de içgüdülerin doğrudan etkisi ile ortaya çıkmaktadırlar. Şerif ve Şerif'in (1996, s. 98) orta-

ya koyduğuna göre, insanın etrafındaki fiziksel ve sosyal dünya, uyaranlar olarak işlev görür ve bu çevre bireyler için referans alanı oluşturur. Onlara göre insanların çevreleri, hareket etsinler ya da etmesinler çeşitli sosyal izlenceler ile çevrelenmiş, düzenlenmiş ve sınırlandırılmıştır. Aynı zamanda toplumsal yaşamın kuralları da, örf ve âdetler, gelenek ya da kurallar ve çeşitli maddi unsurlar da bu durum içerisinde yer almaktadır. Bir diğer deyişle, insan yapımı dünyanın bu tür zorlayıcı yönleri, kişide kesin referans ölçekleri ve standartları oluşturur. Bu referans noktaları elbette ki zaman içerisinde değişikliğe uğrar ancak bu süreç son derece yavaştır ve bireyin adaptasyonunu kolaylaştıran diğer yardımcı öğeleri de içerir.

Bu konuda gönüllülük ve kültürel ya da ideolojik hazırlık devreleri değişimin kendisini çeşitli mantığa bürüme mekanizmalarıyla kolaylaştırabilir de. Ancak Şerif ve Şerif'in de belirttiği gibi, insanlar yaşamlarını genellikle düzenli ve anlaşılır bir çevrede geçirmek ve böyle bir çevreyle iletişim içerisinde olmak eğilimindedirler. Bundan dolayı kişi alışkın olmadığı bir yapı içerisinde yer aldığında bir belirsizlik durumu yaşamaktadır. Hatta öyle ki bir insanın sosyal ve fiziksel yaşamında sabit dayanaklarını yitirdiği zaman yaşadığı belirsizlik kimlik duygusunun sarsılmasına dahi sebep olabilir (Şerif ve Şerif 1996, s. 105-6). Değişim anları bundan dolayı bütün insanlar için oldukça sorunlu anlardır. Büyük çaplı nüfus hareketleri, yaşanılan fiziksel ve sosyal çevrenin değiştirilmek zorunda kalınması gibi günümüz toplumlarının adeta kaçınılmaz gerçekliği olan durumlar sosyal sorunlarımızın önemli bir kısmından sorumludurlar.

Günlük yaşantımızda güven son derece merkezî bir yere sahiptir. Bütün sosyal organizasyonların temel işlevlerinden biri, belirsizlikleri mümkün olduğunca ortadan kaldırmak ve devamlılık planları yapmaktır.

Gündelik yaşantımızda dünyanın "normal görünümü" sadece diğer bireylere karşı giydiğimiz maskeden çok daha fazlasını ifade eder. Bireylerin gündelik yaşamlarındaki kriz anlarında zaman-mekânın bir kılavuz olarak takip ettikleri rutin eylemler yaşamın "normal" ve "öngörülebilir" görünmesini sağlamaktadır. Temel güven duygusu gündelik rutinler ve normal yaşam görüntüsü açısından vazgeçilmez öneme sahiptir. Goffman bu durumu *Umwelt*, yani bireylerin ve grupların kendilerini sardıkları normalliğe

ulaşılması hali olarak tanımlamaktadır (Giddens, 2001, s. 126-127). Hayvanlar üzerine yapılan deneyler, değişen derecelerde olmak kaydıyla, türlerin hemen hepsinde yaşadıkları çevreye karşı bir tetikte olma, o âna yönelik herhangi bir ihlal durumunu engelleme eğilimi olduğunu göstermektedir. İnsan söz konusu olduğunda bu hassasiyetin daha yoğun olması gerektiğini tahmin edebiliriz.

Goffman'ın kullandığı kavram *Umwelt* söz konusu olduğunda sadece fiziksel çevreden söz etmiyoruz, insanın yaşadığı sosyal çevreye karşı daha özel bir tutum takındığını söyleyebiliriz. Eski çağlardan beri insan yaşadığı coğrafyayı çeşitli gerekçeler adına koruyagelmiştir.

Ancak küreselleşmeyle birlikte insanın hem fiziksel çevresi hem de sosyal çevresi eskiden beri korkup çekindiğimiz güçler (yabancılar) tarafından işgal edilmektedir. A. Tourain (2000a; 2000b) sosyal hareketleri, devlet ve pazarın özel yaşam alanlarını sömürgeleştirmesine karşı direniş odakları olarak tanımlar. Bu sürece benzeyen bir şekilde insan, ne gerekçeyle olursa olsun, kendi sosyal ve fiziksel yaşam alanlarının grup dışından gelen müdahaleye tepki göstermektedir. 20. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan küreselleşme, dünyanın dört bir yanında yüzyıllar boyunca kurulmuş sosyal ve fiziksel yaşam alanlarını Tusunami etkisi yaratarak kısa bir zaman içerisinde değiştirip dönüştürmekte, milyonlarca insanı yüzyıllardır içerisinde yaşadığı sosyal, kültürel ve fiziksel çevreden kopmaya zorlamaktadır. Üçüncü Dünya Ülkelerinin metropolleri, köklerinden koparılmış, kopmak zorunda kalmış milyonlarla dolmaktadır. Bu tür insan hareketleri sadece gelişmekte olan ülkelerle sınırlı değildir. Küresel çapta sermayenin ve insanın hareketliliği dünyayı kendi planları, kârı ya da çıkarları doğrultusunda değiştirip yeniden dizayn etmektedir.

Küreselleşme farklı şekillerde tanımlanmakla birlikte en yaygın özellikleri küresel çapta ekonomik entegrasyondur (Waters, 1995). Bilindiği gibi ulus-devlet, uluslaşma projesinin en önemli unsurlarından birisini oluşturmuştur. Bundan dolayı A. Smith bütün ulus-devletlerin açıktan ya da gizli, alçak sesle ya da açıktan açığa milliyetçilik ideolojisine sahip olduğunu söylemektedir (Smith, 1986). Ulus yaratmak ulus-devletlerin ana görevlerinden birisi olageldi. Özellikle II. Dünya Savaşı'nı takiben sömürge yönetimlerinin yıkılmasıyla birlikte dünyanın hemen her kıtasında irili ufaklı onlarca devletin ortaya çıktığını görüyoruz.

Ancak 1970'lerden bu tarafa giderek yaygınlaşan küreselleşme ve onun ekonomik ideolojisi olan neoliberal piyasa ekonomisi ulus-devletleri tarihlerinin en önemli sınavıyla karşı karşıya getirmiştir. Diğer bir deyişle, küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan gelişmeler ulus-devletin geleneksel tanımının ve anlamının sorgulanmasına sebep olmuştur. Öyle ki, ulus-devletlerin en önemli işlevleri olan sınırların kontrolü işlevi ve para birimini kontrol etmek, devletlerin çok büyük bir kesimi için imkânsız bir hal almıştır.

Aynı şekilde, küreselleşmeyle birlikte piyasaların kontrol edilmesinden üretim ve yatırım politikalarının geliştirilmesine, yabancı sermayenin giriş çıkışından azınlık haklarına kadar birçok alanda denetim ve yetki, uluslararası ve uluslar ötesi örgüt ve şirketlere devredilmiştir. Azgelişmiş bölgelerdeki devletler başta olmak üzere birçok ulus-devlet, uluslararası şirketler tarafından sıkıştırılarak birçok yetkileri ellerinden alınmış bulunmaktadır. Aynı biçimde dünyanın dört bir yanına yayılmış hükümet dışı kuruluşlar da ulus-devletleri birçok konuda zora sokmaktadırlar.

Birçok düşünür, küresel kapitalizmin ulus-devletlerin önemli fonksiyonlarını ve sınırlarını erozyona uğrattığını iddia etmektedir (Hirst ve Thompson, 1996, s. 175-195). Bu süreç kaçınılmaz olarak ulusal ve uluslararası düzeyde ulus-devletlerin prestijini ciddi ölçüde erozyona uğratmış bulunmaktadır. Jean-Marie Guehenno (1995), küreselleşmenin ulus kavramı, ulus-devlet, bu devletin çerçevelediği siyasal alan üzerindeki etkilerini oldukça çarpıcı bir biçimde ele alıp incelemektedir. Bu süreçte, Guehenno küresel ekonominin taleplerinin devletleri sıradan idareciliğe indirgemiş olduğu saptamasını yapıyor. Hükümetler, adeta hükmetme yeteneklerini yitirmiş ve uluslararası sermayenin taleplerini yerine getirme gayreti içerisine girmişlerdir. (1995, s. 1-17).

Neoliberal politikaların sonucu olarak devletin ekonomik yaşamdan uzaklaştırılması, piyasa üzerindeki denetim yetkisinin ortadan kalkmasıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda hükümetlerin, iş yaratmak, işgücü piyasasını düzenlemek, çalışanların sosyal güvenliğini sağlamak, yatırım ve istihdam politikaları geliştirmek gibi birçok yaşamsal alandaki yetkileri ve dolayısıyla da sorumlulukları büyük ölçüde sınırlanmış bulunmaktadır (Delibaş ve Yiğit, 2005; Hirst ve Thompson1996, s. 170-195).

Bu gelişmenin sonucunda, kaçınılmaz olarak 1950'lerden itibaren uygulamaya konulmuş bulunan refah devleti anlayışından hızlı

bir şekilde vazgeçilmiştir. Bu politikaların sonucu olarak milyonlarca yoksul, dar gelirli insanın gelir durumlarında büyük oranlı gerileme ortaya çıkmış bulunmaktadır. Birçok durumda bazı sanayi dallarının tamamıyla ortadan kalktığına, sanayi kuruluşlarının bir ülkeden diğerine, örneğin İngiltere'deki gemicilik endüstrisinin kısa bir sürede Güney Kore'ye kaydığına ya da kirli sayılan birçok endüstrinin Üçüncü Dünya Ülkelerine taşındığına, bu tür hareketlerin her iki tarafta çalışanları kaygılandırdığına, yaşamlarını, yaşam biçimlerini, sosyal ve fiziksel çevrelerini tamamıyla altüst ettiğine tanık olmaktayız.

Gelişmiş ülkelerde geleneksel sanayi alanlarının, demir-çelik, gemicilik, maden, beyaz eşya üretimi ve hatta otomotiv sektörlerinin birer birer kapanmasıyla milyonlarca işçi işini kaybetmiş, milyonlarcası geçici ya da yarı zamanlı çalışmak zorunda kalmıştır (a.g.e.; Gershuny, 1978). Bu politikaların kaçınılmaz bir sonucu da sosyal güvenlik, emeklilik, işsizlik yardımı, yoksulluk yardımı vb gibi geleneksel sosyal devlet uygulamalarının zayıflaması olmuştur.

Modern ulus-devletin inşası ve yükselişi sırasında geliştirmiş olduğu modern kurumlar; örneğin sağlık, eğitim, ulaşım (modern yollar ve köprüler), iletişim, bankacılık, altyapı çalışmaları, güvenlik gibi alanlarda yapılan çalışmalar devlete yönelik güven artışının temellerini oluşturmaktaydı. Yukarıda sözünü ettiğimiz küreselleşme süreci devlete ve onun her türlü kurumuna olan güvenin hızlı bir şekilde sarsılmasını ve dolayısıyla güvensizliğin yaygınlaşmasını başlatmıştır.

Bu sürecin kendi ülkemizdeki seyri daha da zorlu olmuştur. Selçuklu döneminden itibaren Türk Devlet Geleneği'nin merkezî bir yapıya sahip olmasından dolayı devlet Avrupa ülkelerinin hiçbirinde olmadığı kadar güçlü olmuştur. Bu gelenek devletin tarihsel olarak da bir "baba figür" gibi kabul edilmesine sebep olmuş, dolayısıyla yurttaşıyla olan ilişkisi bu yönde şekillenmiştir. Çok yakın tarihimize kadar toplumsal benliğimizdeki devlet oldukça merkezî ve otoriter, bir o kadar da "devlet baba" idi. Ancak 1980'li yıllarla birlikte küreselleşme rüzgârına kapılarak neoliberal politikalar gereği ekonomik ve sosyal alandan uzaklaşmaya başlaması, bu yıllara kadar en büyük işveren, istihdam ve yatırım imkânı sağlayan güçken bunu özelleştirmeler vs aracılığıyla çok gönüllü bir şekilde terk etmesi, tarihsel rollerinden birisi olan "babalık" rolünü de bırakması anlamına geliyordu. Bu süreçte en fazla zarar

görmüş kesimler; ki oldukça geniş bir nüfus kitlesidir –yoksul ve dar gelirli milyonlarca insan– devleti en fazla baba olarak görmek isteyen kesimlerdi de. Neoliberal ekonomi politikalarının bu kesimler üzerinde sosyal, ekonomik ve kültürel yıkıcı etkileri olmuştur. Toplumun geniş kesimi, devletin tarihsel "devlet baba" rolünü bu denli istekli bir şekilde terk etmesi ve hatta bazen bunu zorla kabul ettirmeye çalışması karşısında büyük bir hayal kırıklığına uğramış gibidir. Hatta bir anlamda "devlet baba", "evlatlarını" serbest piyasanın acımasız kapitalist pazar ilişkilerinin insafına bırakarak kaçmış, kabuğuna çekilmiş gibi görülmektedir. Bu koşullarda devlet ve onun önde gelen kurumlarına, örneğin siyaset kurumuna karşı büyük bir güvensizlik dalgası yayılmış bulunuyor.

Güven erozyonunun küresel çapta ortaya çıkmış olan bir sorun olduğunu hatırlatmakta fayda bulunmaktadır. Son on yıldır bu konuya birçok bilim insanı dikkat çekmiştir. Fukuyama (1995) ve Sztompka (1999) gibi oldukça etkili entelektüeller güven erozyonu sorununun çağımızın en belirgin özelliklerinden birisi haline geldiğini söylemektedirler. Aynı soruna dikkat çeken Warren (1999); Bentley (2005) ve Burgess (2007) gibi çalışmalarıyla ön plana çıkmış olan sosyologlar birçok Batılı ülkede devletler, şirketler ve önemli uluslararası kuruluşa yönelmiş güven erozyonunun ortaya çıkmış olduğunu belirtmekte bu sorunun sosyal sebeplerini derinliğine tartışmaktadırlar.

Ülkemizde güven erozyonu ciddi bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Son on yıllardır bireysel ve kurumsal düzeyde güven azalmasının işaretlerini görmek mümkündür. Toplumsal güven konusu sadece sosyal bilimcileri ilgilendiren bir sorun olmaktan çıkmış bulunuyor. Son dönemlerde bankacılık başta olmak üzere birçok sektörün uluslararası çapta araştırmalar yaptırdığına tanık olmaktayız. Dünya Ekonomik Forum'u bu tür araştırmaları sıklıkla yaptıran kurumlardan biridir. 15 Aralık 2005 tarihli bir araştırma, hükümetlere, şirketlere ve küresel kurumlara olan güvenin düşmekte olduğunu göstermektedir. Gallup Uluslararası ve İngiliz yayın kuruluşu BBC'de benzer araştırmaları sıklıkla yaptırılıp yayınlanmaktadır. Bu tür araştırmaların yakın zamanda yapılanlardan bir diğeri İspanya'nın en büyük bankası olan BBVA tarafından yaptırılmış. Araştırma, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu, dünyayı temsilen 11 ülkede 20 bin kişiyle yapılmıştır. Bulgular 1 ila 10 arasında güven düzeyine göre küçülmüş olup bireyler arası ve ku-

rumlara olan güven söz konusu olduğunda güvenin en az olduğu ülke olarak Türkiye görülmektedir. On üzerinden sadece 4,4 güven mevcuttur (*Milliyet*, 27 Nisan 2006: s. 5).[1] Bu tür araştırmaların da gösterdiği gibi, son on yıldır ülkemizde sosyal güven oldukça düşük durumdadır. Bu durum sadece yurttaşla devlet arasındaki ilişki açısından değil, yurttaşın diğer kurum ve kuruluşlara güveni açısından da aynıdır. Örneğin medya gibi kitle iletişim araçlarına duyulan güvenin de son derece düşük olduğunu gözlemliyoruz. Güven erozyonu yurttaşın sadece devletle olan ilişkisinde ortaya çıkmıyor, birçok alanda ve ilişkide ortaya çıkmakta ve bir tür güvensizlik ve belirsizlik kültürü yaratarak söylenti, dedikodu, şehir efsanesi gibi alternatif anlam arayışı faaliyetinin de ortaya çıkıp yaygınlaşmasına sebep olmaktadır. Güvensizlik ve korku kültürü toplumsal olarak alternatif arayışlarını ve alternatif iddia sahiplerini de ortaya çıkaran bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğer siz herhangi bir otoriteyi yeterince güvenli bulmuyorsanız, ondan gelen enformasyona inanmazsınız ve kendi anlamınızı kendiniz yaratırsınız ya da alternatif anlam arayışlarına kulaklarınızı daha fazla açarsınız.

Belirsizliğin Geri Dönüşü

Moderniteden postmoderniteye geçişle birlikte belirsizliğin ve güven erozyonunun felsefi ve kültürel kökenleri tartışılmaya başlanmıştır. Modernite dönemi güven ve "kesinliğin" kurumsal olarak yaratıldığı bir dönem olmuştur. Endüstri devrimi ve sonrasında bir yandan özel girişim, diğer yandan ulus-devletler, ekonomik, sosyal, kültürel, bilimsel ve teknolojik alanlarda modern kurumları, gelenekleri kurarak güvenli toplumsal kurumlar oluşturmuşlardı. Ancak 1990'lardan bu tarafa Batılı toplumlardan başlayarak dünyanın birçok kısmına yayılan bir tür güvensizlik, belirsizlik, geleceğe korku ve kaygıyla bakma eğilimi ortaya çıkmış bulunuyor (Bkz. Mythen, G. ve Walklate, S. 2006; Morris, S. 1997; Perhac, R. M. 1998; Renn, O. 2008; Rowe, W. D. 1977 ve Schiro, J. J. 2003).

Lisans düzeyinde sosyoloji eğitimi almış herkesin bildiği gibi, toplumsal olay ve olgular mutlaka diğer birtakım olay ve olgulara,

1. Bu araştırma yayınlandıktan sonra bazı köşe yazarlarının da dikkatini çekmişti. Örneğin bkz: Akyol, T. (2006) Türkler güvenmiyor!, *Milliyet*, 29 Nisan 2006.

değişkenlere ve koşullara bağlıdır. Nasıl ki fiziğin temel yasası gereği enerji yoktan var ya da vardan yok edilemezse, sosyal olaylar, olgular kendiliklerinden var olmazlar. Bourdiou, "sosyal olaylar asla göründükleri gibi değildirler" der. Ona göre sosyal bilimcinin görevi görünenlerin arkasındaki sosyal gerçekliği araştırıp ortaya koymak olmalıdır. Çalışmamızın merkezî temasını oluşturan söylentileri de toplumsal bir bağlamda ve bir sebep sonuç ilişkisi içerisinde ele alıp incelemeye tabi tutuyoruz.

Bundan yaklaşık seksen yıl önce, Sigmund Freud modernleşme olarak tanımlayabileceğimiz bu gelişmeye işaret ederek uygarlığın insanlığa sunduğu en büyük armağanın güvenlik olduğunu söylüyordu (Bauman, 2000, s. 24). Geride bıraktığımız modern toplumun birçok kurumu aslında güven tesis etmek ve birey olmaya yönelmiş yurttaşın tam manasıyla bireyselleşmesini tamamlayabilmesinin altyapısını hazırlamak üzere tasarlanmış ve uygulamaya konulmuştu. Bu dönemdeki refah devletinin birçok uygulaması bireyi toplumsal yaşam içerisinde katılımcı, sorumlu, diğerlerine karşı saygılı fakat aynı zamanda da kendi başına var olabilecek şekilde onu güçlendirmek ve güven vermek üzere geliştirilmişti. Ancak, 1980'li yılların ortasından itibaren etkisini iyiden iyiye göstermeye başlayan neoliberal politikaların, refah devleti uygulamaları başta olmak üzere ulus-devletin temel niteliklerinde yaptığı tahribatın da etkisiyle bir zamanların güvenlik, kesinlik araçları aktif olarak güvensizlik (esnek çalışma yasaları, yarım gün çalışma, işsizlik, devletin sosyal politikalarını kısmayı başarı ölçütü sayan anlayışı ve benzeri uygulamaları) yaratmaya başlayacaktır.

Bauman, günümüzün en kötü illeti olarak tanımladığı belirsizlik ve güvensizlik sorununa üzerine Freud'un seksen yıl önce yapmış olduğu saptamaya göndermede bulunarak eğer Freud o kitabını bugün yazıyor olsaydı yaptığı teşhisin muhtemelen tam tersini yazmak zorunda kalırdı diyor. Bu gün insanların en yaygın dertleri ve huzursuzlukları, yine bir değiş tokuşun ürünüdür, ama bu kez sürekli genişleyen bireysel özgürlük sunağında günbegün kurban edilen şey güvenliktir. Bireysel seçim ve kendini ifade etme özgürlüğünün artmasından artık ne anlıyorsak ona giden yolda, modern uygarlığın sağladığı güvenliğin önemli bir kısmını, sağlamayı vaat ettiği güvenliğinse daha da büyük bir kısmını yitirdik; en beteri, güvenliği sağlama işini sürdüreceğine dair sözler de işitmez olduk (Bauman 2000, s. 25). Bunun yerine neoliberal ideologlardan sık-

lıkla güvenliğin insan onuruna aykırı olduğunu, arzulanmayacak kadar vefasız olduğunu, kabul edilemeyecek kadar bağımlılık ve alışkanlık yaratıcı, tam bir batak olduğunu işitiyoruz (a.g.e., s. 25). Bauman'ın ileri sürdüğü gerekçelerin bir kısmı, küresel çapta yürürlüğe konulan aşırı neoliberal politikalar ve onların refah devleti uygulamalarına bireyin özerkliğini koruma adına girişmiş oldukları saldırılardır. 1973-4 petrol krizi ve sonrasında büyük bir bunalıma giren Batı kapitalizmi bunalımdan çıkış yolu olarak II. Dünya Savaşı sonrasında benimsemiş olduğu Keynesyen refah devleti anlayışını baş sorumlu olarak ilan etmişti. Aşırı devlet korumacılığının sadece şirketleri değil, bireyleri de tembelliğe, miskinliğe ittiği, onların inisiyatif alma ve kendi yaşamlarını istedikleri gibi özgürce ve özerk olarak yürütme şansından da mahrum bırakıldıkları safsatasına sığınılmış, böylelikle elli yıllık politikalardan bir anda ve çok hızlı bir şekilde vazgeçilmiştir. Devletin boş bıraktığı hangi alana bakarsanız toplumun çoğunluğunu oluşturan emekçi kesimler için büyük bir risk ve belirsizlik alanları görürsünüz. Esnek üretim modeli, işe alma ve işten atmanın kolaylaştırılması, taşeron firma çalıştırma, sendikasızlaştırma ve toplu görüşme haklarının kısıtlanması vb gibi onlarca ünlü neoliberal politikanın milyonlarca insanın yaşamında daha fazla belirsizlik ve güvensizlik olarak yankı bulduğunu açıkça görebiliriz.

Sicherheit'ın bu üç bileşeni de, rasyonel olarak düşünme ve hareket etme yetisinin bağlı olduğu özgüvenin koşullarıdır. Bu üç bileşenden herhangi birinin yokluğu ya da azlığı büyük ölçüde aynı sonucu doğurur: Kendine güvenin yok olması, kişinin kendi yeteneklerine ve başka insanların niyetlerine olan güvenin yitirilmesi, beceriksizliğin, endişenin, ihtiyatlılığın artması, hata arama ve bulma, günah keçisi yaratma ve saldırganlık eğilimi. Bu tür bütün eğilimler *ezici varoluşsal güvensizliğin* işaretleridir (a.g.e., s. 26). Belirsizlik, güvensizlik ve emniyette olmama durumu toplumsal yaşamda önceden öngörülmesi zor birtakım sonuçlar yaratmaya başladı bile. Güvenin yok olması sadece bireyin kendi kendisiyle olan ilişkisine yansımaz, bireyin diğer bireylere ve onların eylemlerine, niyetlerine ve onlarla olan ilişkilerine de güvensizlik olarak yansıyacaktır. Saha araştırmamızın sonuçlarının da teyit ettiği üzere, yukarıda bahsi geçen durum diğer bireylere ve devletin ve onun kurumlarına karşı güvensizlik olarak da karşımıza çıkar. İlerleyen kısımlarda daha detaylı bir şekilde inceleyeceğimiz araştırma bul-

guları ülkemizde gerek bireyler arası gerekse de yurttaşın birçok kurum ve otoriteye karşı güvensizlik içerisinde olduğunu gösteriyor. Bu durumun temel sorumlusunun ne olduğunun yanıtını ilerleyen kısımlarda bulacağız.

Bugün *Sicherheit*'ın üç bileşeni de sürekli ve yoğun darbeler almakta ve eskinin belirsizliklerinin tersine, yaşamımızın yol haritasındaki sallantılar ve varoluşsal yönlendirme noktalarının kaypaklığının, artık daha fazla bilgi edinildiğinde ve daha etkili araçlar icat edildiğinde iyileştirilmesi mümkün olacak geçici bir bela olarak görülemeyeceği bilinci oldukça yaygınlaşıyor (Bauman 2000, s. 27). Güvensizlik sadece bireysel ve kurumsal düzeylerle sınırlı kalmamaktadır. Bugün bilim ve teknolojiye karşı da çok büyük bir güvensizlik ortamı mevcuttur. Güveni tesis edebileceği varsayılan tedbirlerin başında yer alan daha fazla bilgi ve daha etkili teknolojik aygıtlar güven vermek bir yana, korku, kaygı ve şüphe odağı olarak değerlendirilmektir. Bu konuda Beck (1994, 1999, 2005) A. Giddens (1990,2001); U. Beck, Giddens ve Lash (1994)'ın çalışmalarında sıklıkla dile getirdikleri üzere bugün artık belirsizliklerin *imal edilmişliği* söz konusudur ve daha fazla enformasyon sadece daha fazla tartışma ve güvensizlik anlamına gelebilmektedir. Geçmişte söylentilerin kaynağında bilgi eksikliği varken bugün tam tersine bilgi enflasyonu, güvensizlik, belirsizlik ve söylentilerin başlıca sebebi durumuna gelmiş bulunuyor.

Giddens gelinen noktada doğa sonrası ve gelenek sonrası bir dünyada yaşadığımızı ileri sürer. Bu dünya dışsal/Real risklerin yerini de giderek üretilmiş risklere bırakmaya başlamıştır. O üretilmiş risklerin insanlığın, özellikle de bilim ve teknolojideki gelişmelerin kendisi tarafından imal edilmiş olan riskler olduğunu belirtir (1998, s. 28). İmal edilmiş riskler tarihte görmediğimiz ve herhangi bir deneyimimizin olmadığı yeni riskleri temsil eder. Biz çok sıklıkla bırakın riskleri hesaplayabilmeyi gerçekte neyin risk olduğunu dahi bilmiyoruz.

Geçmişte belirsizlik ve bunlardan kaynaklanan korkuların temelinde bilgisizlik, cehalet ya da enformasyon eksikliği vardı. Ancak bugün durumun tam tersine döndüğünü, bilgisizliğin değilse de bilgi fazlalığının toplumun temel sorunlarından biri haline geldiğini görüyoruz. Bu ayrı *refleksif* hal almış, kültürel olarak parçalanmış toplum kendisini hem bir araştırma konusu hem de bir sorun olarak görmekte, her türlü çeşitli evhamlar riskler ve korkular tarafından

esir alınmaktadır. Söylentilerin gün geçtikçe hem daha fazla alanda hem de daha fazla etkili olarak yaygınlık kazanmasının temel sebeplerinden birisinin sözünü ettiğimiz bu süreç olduğu açık.

Otorite Sorunu ya da Kültürel Otorite'nin Parçalanması Meselesi

"Güvenmeden yaşamaya devam etmek imkânsız: bu durum bir insanın ancak kendi kendisini hapsedebileceği hücrelerden en kötüsü olacaktır" Graham Green (1904-91).

20. yüzyıl kapanırken, aydınlanma geleneği ve modernliğin tartışmasız üstünlüğü, yerini risk toplumuna, güven erozyonu ve kültürel otoritenin buharlaşmaya başladığı bir döneme bırakıyordu. U. Beck'in (1994; 1999; Furedi, 1997) risk toplumu çalışmalarında sıklıkla değindiği, modernleşme tarihi boyunca sanayi üretiminin yararlı (*goods*) (faydalı şeyler, mal ve hizmetler) ürettiği kadar zararlı (*bads*) maddeler de (riskler; çevre kirliliği ve radyasyon gibi) ürettiği yönündeki giderek yaygın bir kabul gören düşüncesi, bu dönemde artmış bulunan kötümser bakış açısının da temel sorumlusu sayılabilir.

Genel hatlarıyla ortaya koymaya çalıştığımız, hayatta ve çevremizde birçok şeyi daha riskli görme eğilimi, kültürel otoritenin parçalanması olarak tanımlayabileceğimiz, doktorluk, mühendislik ve hukukçuluk gibi birçok uzmanlık alanına duyduğumuz güvenin erozyona uğraması, günlük yaşantımıza çok çeşitli korkuların hâkim olmaya başlamasıyla paralel bir süreç olarak gelişim göstermektedir.

Otorite ve güven ilişkisi hiç kuşkusuz küresel çapta karşılaştığımız bir sorun. Gelinen noktada, genel anlamda otoriteye, özelde ise çok farklı otoritelere duyulan güvende önemli düşüşlerden söz edilmektedir. Güven konusunda son yılarda kendinden söz ettiren Anthony Seldon, 2009'un İngiltere'de güvenin dibe vurduğu bir yıl olduğunu yazıyor. Ona göre, bu yıl tarih kitaplarına açgözlülük, yolsuzluk, iktidarsızlık ve beceriksizlik yılı olarak geçmişti bile. Siyasetçilerden polise, bankalardan BBC'ye, sosyal hizmet uzmanından sporculara, bir dizi kurum ve kişi arda arda süregelen bir dizi düşüşe karışmış bulunuyor. Halk, iktidarın kendisine güvenmediği duygusuna sahipken, uzmanlar halkın kendilerine güvenmediği kanısındalar, idareciler ise halkın kendilerine hak ettikleri kadar

güvenmediği düşüncesindeyken, basın ve hukukçular bir yandan güven arayışı, diğer yandan onu yerinden etme arayışı içerisindeler (Seldon, 2009).

Kültürel otoritenin parçalanması sorunu birkaç boyut ve düzeyde meydana gelmiştir. Bunlardan ilki, modern-postmodern arasındaki savaştan kaynaklanmıştır. Felsefî temelleri 1960'lı yıllara dayanan postmodern felsefe, Aydınlanma dönemiyle ortaya çıkmış ve benimsenmiş modernitenin genel önkabullerinde, büyük anlatıları/ kuramlarında, insan ve doğa anlayışı ile bilim ve teknolojiye duyulan güven üzerinde büyük tahribatlar yaratmıştır. Diğer bir deyişle, postmodern düşünüş, pozitivist bilim anlayışıyla bilim ve teknolojiye, modern tıbba ve bilimsel araştırma faaliyetleri ile araştırmaların kendilerine duyduğumuz ve o güne kadar nadiren tartıştığımız sınırsız güven duygusunun da sarsılması ve parçalanmasına sebep olmuştur.

Modernlik tasarısı, 18. yüzyılda yaşayan Aydınlanma filozoflarının nesnel bir bilim, evrensel bir ahlak, evrensel bir yasa, özerk bir sanat geliştirme amacı güden çalışmalarıyla biçimlendirilmiştir (Sarup, 1997). Aydınlanma deyince 18. yüzyılda, gerçekleşmesi ve sonuçları itibariyle hem Amerika hem de hemen hemen Avrupa'nın her tarafında etkili olan, geleneksel olarak İngiliz Devrimi'yle başlayan ve Fransız Devrimi'yle biten felsefî bir hareket ve daha da önemlisi, bu hareketin sonuçlarıyla belirginlik kazanan toplumsal ve siyasal bir sürece göndermede bulunulmaktadır (Çiğdem, 2003, s. 13).

Aydınlanma hareketinin amacı, insanları, esasta "kötü", bu nitelikle de "köleleştirici" olduğu düşünülen mit, önyargı ve hurafelerin temsil ettiğine inanılan "eski düzen"den kurtararak, yine esasta "iyi" ve "özgürleştirici" olduğu çekincesiz kabul edilen "aklın düzeni"ne sokmaktır (Çiğdem, 2003, s. 14). Bu amaç doğrultusunda aklın özgürleştirilmesi gerekmekteydi. Bu durum kaçınılmaz olarak rasyonel akılcılığın ön plana çıkarılması anlamına gelmekteydi.

Aydınlanma döneminin temel özelliklerini incelediğimizde gözümüze çarpan en önemli unsur akılcılıktır. Aklı, kendisi dışında hiçbir otorite tanımayan yegâne otorite olarak gören, onun temel bir kapasite olup insana sadece doğru düşünme değil, doğru eylemde bulunma imkânı verdiğini söyleyen Aydınlanma filozofu için akıl, başka şeyler yanında esas, mantık ve bilim eğitimi yoluyla teçhiz edilip daha rafine hale getirilmiş bir tür ortak duyuya işaret

eder (Cevizci, 2003). Bu dönemin bir diğer özelliği ise bu akılcılığın dine yöneltilmiş eleştirisidir. Entelektüel bir hareket olarak Aydınlanma'nın programında en önemli yeri, klasik dine veya *deist* inanca yöneltilecek saldırı, hurafelere açılacak savaş tutar. Çünkü Aydınlanmacı birçok filozof, dinî ve hurafeleri haklı olarak ilerlemenin önünde bir engel olarak görmektedir. Buradan hareketle de Aydınlanmanın saldırısını sadece dinle sınırlı tutmadığını, bu saldırıların *metafizik* olanı da kapsadığını söylemek gerekmektedir. Gerçeklik ve bilgi probleminde ampirik yaklaşım dışındaki bütün yaklaşımların ancak hatalı ve de kötü niyetli olabileceğine inanan Aydınlanma düşünürleri, metafiziği dinin bir kalıntısı, dindeki hastalıklı tavrın çok daha rafine olan bir devamı olarak görmektedirler (a.g.e., s. 670-763).

Kuşkusuz bu geleneğin en büyük kahramanı bilimsel bilgi ve bilim olmak zorundaydı. Bilim ve teknolojiye adeta âşık olan Aydınlanma açısından bilim her şeyden önce gerçek aydınlanmanın ölçüsü, gerekli zihniyet değişiminin anahtarıdır (a.g.e., s. 760-763). Kısacası Aydınlanma, inanca karşı bilgiyi, teolojiye karşı bilimi ön plana alan bir düşünce sistemidir diyebiliriz. Aydınlanma felsefesinin din ve insan aklını köleleştiren mitlere karşı çıkması paralelinde bilime karşı önemli bir ilginin artması pozitivist felsefenin kurulmasıyla doruğuna ulaşmıştı.

Modernizm düşüncesi bir aydınlanma projesi olarak sürekli ve doğrusal bir ilerleme anlayışı üzerine oturmaktadır. Yani ilerleme fikrinin, keşfetmeyi ve aynı zamanda yeni bir insan anlayışını ortaya çıkardığını söyleyebiliriz Modern çağın şafağında Neitzsche'nin deyişiyle insan "kendine uyandı". İnsan, kozmik yanılsamalardan kurtuldu, geleceğini kurma gücünün farkına vardı. Modernitenin ana motifi sayabileceğimiz ilerleme düşüncesinin özünde insanın kendini gerçekleştirmesi, birey olarak ortaya koyması, kendi değerlerini ve dünyasını yaratması, tekilliğini kavraması ve tekil olarak başkalarıyla ilişki içinde yaşaması vardır (Turhanlı, 2007).

Modernleşme çabası insanlığın diğer türlerden farklı bir tür olarak ortaya çıkışıyla birlikte yaşadığı en büyük dönüşümlerden birisi olarak düşünülmelidir. Bu gelişme Ortaçağ'da kendi kabuğuna çekilen ve dünyayı anlamak ve şekillendirmekten uzak olan insanlığa dinamizm katmış, gözlem ve deneye dayalı bir bilim geliştirerek tarihî bilimin önderliğinde değiştirme iddiasını beraberinde getirmiştir. Ne var ki, insanlığın doğayı şekillendirerek hâkim

olmasını ve kalitesi yüksek bir hayatı vaat eden modernizm, belirli dönemler içerisinde çelişkiler de yaratmış ve memnuniyetsizlik ifadeleri sanattan ve felsefeden başlayarak, siyasal, ekonomik ve toplumsal platforma yansımıştır. Günümüzde etkinliğini her alanda şiddetli bir şekilde hissettiren bu eleştiri, yeni yaklaşımlar öneren bir söyleme dönüşmüştür (İnaç, H.). Modernleşmeyle birlikte insan adeta içinde saklı gizemi keşfetmiş, tarihin zavallı bir nesnesi olmaktan onun öznesi olmaya yükselmiştir. Aynı zamanda insan doğaya hâkim olup onun güçlerini kendi yararına kullanmanın sırlarını da keşfetmeye başlamıştır. Ancak her iki alandaki gelişme kendi içerisinde sorunlar da barındırmaktaydı ve bu, postmodernizm olarak adlandırılacak bir düşünce sistemi tarafından oldukça başarılı bir şekilde kullanılacaktı.

Postmodernizm olarak bilinen bu düşünsel akım, kendini insan zihnini kısıtlayan bir teori olarak sunmaktan kaçınmakta ve her oluşumun merkezinde parçalanmışlık, belirsizlik, farklılık ve subjektifliğin olması gerektiğini savunmaktadır.[2] Aydınlanma çağı, bilime-akla duyduğu sonsuz güven dolayısıyla ve bilim aracılığıyla insanların her sorununu çözmeyi, adeta onlara yeryüzünde bir cennet kurmayı vaat etmiştir. Ortaya çıkan birçok gelişmeye rağmen, öncelikle II. Dünya Savaşı'na yol açan otoriter rejimlerin kurulması ve daha sonra soğuk savaş yıllarında süper güçler arası silah yarışının yarattığı nükleer tehdit ve topyekûn yok olma korkusu, modernleşme ve özellikle endüstri devrimi ile ortaya atılan ve uygarlığın sürekli daha iyiye doğru gittiği düşüncesine yönelik kuşkuların ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Kılıç, 2002).

Bunu izleyen dönemde, özellikle 1973-74'te ortaya çıkan petrol krizi Batı dünyasında modern sanayi, bilim ve teknolojiye duyulan güvenin sorgulanmasını gündeme getirmişti. Öyle ki son yüz elli yıldır bilimsel gelişmeler ve teknolojik yeniliklerle modern yaşam biçimleri her zaman ilerleyen bir gelişim seyri izlemiş ve bu durumda modern tıptan, uzay sanayine her alandaki gelişmenin geri döndürülemez, engellenemez, durdurulamaz olarak algılanmasına sebep olmuştu. Oysa petrol krizi modernleşmeye duyulan bu aşırı ve abartılı güvenin ilk kez ve derinden sorgulanmasını gündeme getirmiştir. Devasa fabrikaların ya da milyonlarca arabanın petrolün yokluğunda hareketsiz kalması, okulların, hastanelerin, işyerlerinin işleyemez hale gelmesi, ısıtılamaması, sorgulamanın başlangıcı

2. İnaç, H., http://sbe.dumlupinar.edu.tr/8/341.pdf.

sayılabilir. Ancak 1990'lardan bu tarafa içine girdiğimiz kültürel atmosfer çok daha karamsar ve her türlü bilimsel, teknolojik ilerlemeyi kuşkuyla karşılama konusunda kararlı gözükmektedir. On yıl önce İskoçyalı bir grup bilim insanı klonlamayı başardıklarında ya da Genom projesi başarıyla sonuçlanıp insan genlerinin haritası çıkarıldığında, tarihsel olarak bilim ve teknolojinin öncü iki ülkesi ABD ve İngiltere'nin yaptıkları ilk icraat insanlık için böylesine önemli gelişmeleri kutlamak yerine gelişmeleri yasaklamak ve kaygı belirtmek olmuştu. Modern dönemde sadece sevinç ve kutlamayla karşılanan yenilikler, icatlar, buluşlar günümüzde korku ve kaygıyla karşılanmaktadır. Bu durum uzmanlara duyulan güvenin erozyona uğradığının en büyük kanıtıdır.

İkinci Bölüm

Araştırma Evreni, Örneklem Seçimi ve Yöntem Üzerine

Araştırma Alanı

Yakın zamanda yapılmış söylenti araştırmacılarının önde gelenlerinden birisi olan Donovan, söylenti araştırmalarına sosyal bilimlerin ilgisinin azalmasının en başta gelen sebebinin metodolojik zorluklardan kaynaklandığını belirtiyor. Söylentilerin "ölçülmesi" ve hatta belgelendirilmesinin yaratmış olduğu zorluklar bu alana ilginin azalmasına sebep olmaktadır (2007). Bu saptamayı akılda bulundurarak girişeceğimiz bu araştırmada söylentilerin "ölçülmesi" ve belgelendirilebilmesi için dolaşımda olan söylentilerin önemli

yönlerini ve bunların gündelik yaşam, toplumsal yapı ve işleyiş üzerindeki etkilerini ele alıp inceleyeceğiz. Bunu yaparken başta sosyoloji olmak üzere diğer sosyal bilimlerin kullandığı yöntem ve teknikleri kullanmayı planlıyoruz.

Araştırmanın Evreni

Örneklem çok çeşitli teknikler kullanılarak seçilebilir. Bu çalışmanın amacına uygun olacak ve araştırma yapacağımız evreni yansıtabilmesi açısından seçilen örneklemeye dikkat edilmiştir. Araştırma kapsamında seçilmiş illerde kent nüfusunu temsil eden 18 yaş ve üstü 1.500 kişiye anket uygulamayı planlıyoruz. Cezaevi, hastane, öğrenci yurdu, huzurevleri gibi toplu ikamet yerleri araştırma evreninin dışında bırakılmıştır. Seçilen örneklemde kadın erkek dengesini korumaya özen gösterilecektir. Deprem söylentilerini araştırmak üzere, gerek bölgesel gerekse sosyoekonomik gelişmişlik bakımından farklılık gösteren iller seçilmiştir. Bunun amacı, sosyoekonomik ve kültürel farklılıkların, söylentilerin oluşması ve yayılmasına etkileri ve ayrıca söylentilerin sebep olduğu etkileri incelemek olacaktır. Örneklemin seçiminde Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından oluşturulmuş İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) baz olarak alınmıştır. Bu sınıflandırma, bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılmasına yönelik olarak bölgelerin sosyoekonomik analizlerinin yapılması ve Avrupa Birliği (AB) ile karşılaştırılabilir veriler üretilmesi amacıyla AB bölgesel sınıflandırması olan NUTS kriterlerine göre hazırlanmış ve 28.08.2002 tarih ve 2002/4720 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile uygulanmaya başlamıştır. Sınıflandırma üç düzeyden oluşmaktadır. İlk aşamada idari yapıya uygun olarak 81 adet il 3. düzeyde bölge birimleri olarak tanımlanmıştır. Ekonomik, sosyal, kültürel ve coğrafi yönlerden benzer iller belirli bir nüfus büyüklüğü de dikkate alınarak gruplanmış, 26 adet 2. düzeyde bölge birimleri tanımlanmıştır. Yine aynı kritere göre, 2. düzey bölge birimlerinin gruplanması sonucu 12 adet 1. düzeyde bölge birimleri tanımlanmıştır.[1]

Araştırmamızın amacı tüm Türkiye'yi kapsamamaktadır. Bundan dolayı tüm bölgelerden o bölgeleri temsil eden illeri örneklemimize dahil etmiyoruz. Araştırma deprem söylentilerinin yaygın olarak

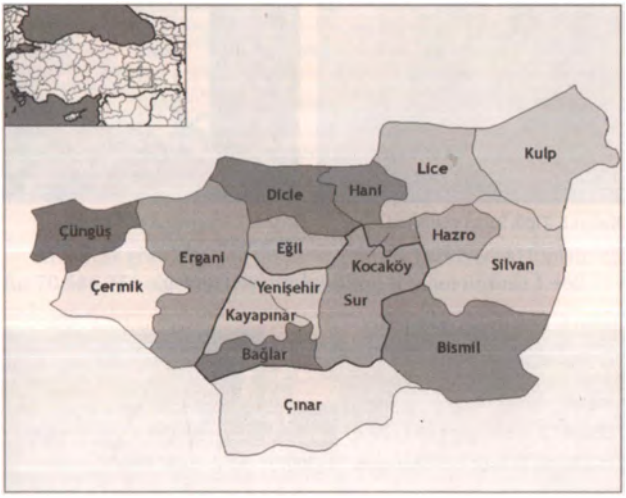
1. Daha geniş bilgi için Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) web sayfasına bakınız: https://tuikas.tuik.gov.tr/DIESS/SiniflamaSurumDetayAction.do?surumId=164&turId=7&turAdi=%205.%20Coğrafi%20Sınıflamalar.

ortaya çıktığı iller içerisinden farklı sosyoekonomik, kültürel ve coğrafi özellikleri yansıtabilecek bir evren içerisinden seçilmektedir. İstanbul'da 1999 depreminden sonra yaygın biçimde deprem söylentileri ortaya çıkmıştı, ancak gerek coğrafi konumundan dolayı gerekse TÜİK tarafından sadece kendi kendisini temsil eden il olarak seçilmiş olmasından dolayı diğer bir metropolü, İzmir'i tercih ediyoruz. İzmir, Ege bölgesinde TÜİK'in bu bölgeyi temsilen seçtiği ildir. Bu çalışmanın gerek literatür çalışmaları gerekse de gözlem ve pilot saha araştırması sürecinde İzmir'deki deprem söylentileri ve onun sonuçları konusunda oldukça önemli sayılabilecek derecede bilgi, belge toplanmış bulunuyoruz. Bu süreçte yaptığımız gözlem ve veri toplama çalışmamızda deprem söylentilerini kaydettik ve belgeledik. Bu yolla önemli ölçüde veri ve doküman arşivlemiş bulunuyoruz. Söz konusu sürede oluşturduğumuz ve sahada kontrol ettiğimiz anketimizi İzmir'de pilot mahiyetinde birçok mahallede rastlantısal olarak uyguladık. Pilot uygulamasından elde ettiğimiz sonuçlar hipotezlerimizin tutarlı ve geçerliliği konusunda umut verici işaretler göstermektedir. Bir yılı aşkındır, kendi kaynaklarımızla İzmir ve Niksar'da sürdürdüğümüz bu ön çalışma projemizin yürütülmesinde bize önemli bir deneyim kazandırmıştır ve projenin hayata geçirilmesi sürecinde katkı sağlayacaktır. Aynı zamanda İzmir, Türkiye'nin 3. büyük kenti olması bakımından da deprem söylentileri çalışmamız için önemli bir örneklem olma özelliğine sahip. İzmir'deki saha çalışması bu ilin Aydın'a olan coğrafi yakınlığı sebebiyle günü birlik seyahatlerle saha çalışması süreci planlanıp yürütülebilecektir. Araştırma evrenimizde yer alan Isparta'da yakın tarihte deprem söylentileri ortaya çıktı ve günlük yaşam bundan etkilendi. Akdeniz bölgesinin önemli illerinden birisi ve orta büyüklükte bir il olması bakımından da örneklemimize çeşitlilik kazandıracaktır. Erzurum ili Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde TÜİK'in seçtiği il olarak bu bölgeyi sorunsuz olarak temsil edecektir.

Araştırma evrenimizde yer alan Niksar'ın (Tokat) seçimi bu ilçede son otuz, kırk yıldır deprem olmamasına rağmen 2006'da yayılan deprem söylentileri ve halkın uzun süre çadırlarla yaşamış olmasıdır. Niksar bir yanıyla Doğu Karadeniz bölgesinden olması, diğer yandan ise ilçe olmamasından dolayı sosyoekonomik farklılıkların söylentiler üzerindeki etkisini test edebilmemiz açısından yararlı olacaktır. Araştırmamızın ön hazırlık çalışması süresinde Niksar'da

çok sayıda görüşme yapıldı, pilot anket çalışmamız İzmir'de olduğu gibi bu ilçede de yapıldı ve yaptığımız ön değerlendirmeler hipotezlerimizi destekler niteliktedir. Araştırma evrenimizde yer alan diğer bir il olan Diyarbakır TÜİK'in Güneydoğu bölgesi için seçmiş olduğu il olarak bu bölgeyi temsil edecektir.

Diyarbakır

Harita 1. Diyarbakır il haritası.

Diyarbakır ili, Türkiye'nin Güneydoğu Bölgesi'nde olup yüzölçümü 15.533 km²'dir. Tarihi, sosyal dokusu ve kendine has kültürel özellikleriyle oldukça ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Diyarbakır TÜİK'in bölgesini temsil edebilir il olarak sınıflamasından dolayı Güneydoğu Anadolu bölgesini temsil etmektedir.

Resim 1. Tipik Suriçi mahallesi.

Resim 2. Meryem Ana Kilisesi, Diyarbakır.

Tablo 1. Diyarbakır göstergeler.

GÖSTERGE	DİYARBAKIR	ÜLKE SIRASI
Toplam Nüfus (2000)	1.362.708	10
GSYİH içindeki payı (%) (2000)	1,15	21
Kişi başına düşen gelir (milyon TL-2000)	1.056	55
Okuryazar oranı (2000)	69,6	75
Sanayide çalışan oranı (%) (2000)	3,8	63
Tarımda çalışan oranı (%) (2000)	63,9	35
Kırsal nüfus başına üretim değeri (2000-milyon TL)	898	52
Tarımsal üretim değerinin TR içinde Payı (%)	1,83	18

Kaynak: Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası, 2008.

Tablo 2. Diyarbakır iline ait demografik göstergeler (2000).

SIRA	DEĞİŞKEN		BİRİM	DİYARBAKIR	ANADOLU BÖLGESİ	TÜRKİYE	SIRA (81 İL İÇERİSİNDE)
1	Toplam Nüfus	2000	Kişi	1.362.708	6.608.619	67.803.927	10
2	Şehirleşme Oranı	2000	%	60	62,69	64,9	19
3	Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı	1990-2000	Binde	21,73	24,79	18,28	18
4	Nüfus Yoğunluğu	2000	Kişi/km^2	90,5	88	88	23
6	Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü	2000	Kişi	6,76	6,55	4,5	11

Kaynak: DTP, İller ve Bölgeler İtibariyle GSYİH" daki Gelişmeler (1987-2000), Ankara, 2003: s. 264. (aktaran Vural, 2006: s. 91).

ADNKS'e göre 2007 yılı nüfus sayımında Türkiye'deki toplam nüfus 70.586.256 olurken Diyarbakır ilinin toplam nüfusu 1.460.714.

Resim 3. 5 Nisan mahallesinden genel bir görünüm.

Diyarbakır'da Kentleşme ve Göç

Kentte göç olgusu, daha çok 1950'li yıllarda artış göstermekte ve 1980 sonrası en yüksek oranına ulaşmaktadır (Özalpuk, 2006: s. 66). "Göç sonrası yaşanan sorunların en somut yansıma alanı da göç edilen merkezde kendini dışa vurmaktadır. Bu anlamda Diyarbakır, hem kentleşme açısından hem de göç edenler açısından bu göç dalgasına hazırlıksız bir biçimde yakalanmıştır" (Vural, 2006, s. 91). Bu hazırlıksızlığı istihdam ve işgücüne katılımda karşılaşılan problemlerde de görmek mümkündür.

Diyarbakır ilinde 2006 yılında TÜİK'İN yürüttüğü istatistik çalışmasının sonucunda işgücünün %16,2'si sanayi sektöründe, %56,8'i hizmetler sektöründe ve %26,9'u tarım sektöründe istihdam edildiği belirlenmiştir. Bu veriler hizmet sektöründen sonra işgücünün büyük oranda tarım sektöründe yoğunlaştığını ve nüfusun önemli bir bölümünün hâlâ kırsal alanlarda yaşamlarını devam ettirdiğini göstermektedir. Türkiye'de işsizlik oranı %9,9'dir. İşsizlik oranı Diyarbakır'da Türkiye ortalamasının oldukça üstündedir. Çalışabilir nüfus kriteri göz önünde bulundurulduğunda ise bu oran %30'lara kadar ulaşabilmektedir (Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası, 2007).

Diyarbakır'da Eğitim

Resim 4. Saha çalışmasında mahalleli kadınlarla yapılan görüşmelerden. Bölgedeki kadınların bir kısmı okur-yazar olmadıklarından dolayı Türkçe bilmiyor.

Okullaşma ve okuryazar oranının %50 sınırını aşmış olması Türkiye ortalaması göz önünde bulundurulduğunda oldukça düşük bir oran olarak kalmaktadır.

Diyarbakır'da Ekonomi

Diyarbakır ilinde istihdamın tarım sektöründe yoğunlaştığı görülmektedir. Hizmet sektörünün gelişmekte olduğu ve sanayi sektörünün ise oldukça geri kalmış olduğu söylenebilir.

Tablo 3. Diyarbakır ilinde istihdam oranının sektörel dağılımı.

TARIM	64
HİZMET	32,5
SANAYİ	3,5

Kaynak: Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası, 2007.

Erzurum

Harita 2. Erzurum il haritası.

Erzurum ili, Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer almaktadır ve yüzölçümü yaklaşık olarak 25.066 km²'dir. Erzurum ili yüzölçümü bakımında Türkiye'nin dördüncü büyük şehridir.

Resim 5. Çifte minareli cami.

Resim 6. Çifte minare, E

Resim 7. Minare, Erzurum.

2007 yılı nüfus sayımında Erzurum ilinin toplam nüfusu 774.967'dir. (2008 yılı ADKS'e göre) Bu oran ülke ortalamasının altında seyretmektedir. Nüfus yapısındaki bu düşüş Doğu Anadolu bölgesindeki birçok ilin paylaştığı aynı kaderden, yani hızlı göçlerden kaynaklanmaktadır.

Doğu Anadolu Bölgesi göç açısından dönemsel olarak hem çekici hem de itici faktörlere sahip olmuştur. Erzurum ili göç hareketliliğinin en çok yaşandığı şehirlerden biridir. Şehirde daha çok iç göçler görülmektedir.

Erzurum'da İstihdam ve İşgücü

Erzurum ilinde ciddi oranda istihdam sorunu yaşanmaktadır (Erzurum Özel İdare, 2009). Ülkemizde bölgesel ve sınıfsal eşitsizlikler son yirmi yılda maalesef daha da artış göstermiş durumda. Bölgenin ciddi karasal iklim yaşıyor olmasından kaynaklanan tarımsal verimin düşüklüğü istihdam oranının belirli alanlarda toplanmasına neden olmaktadır.

Resim 8. Erzurum'dan genel bir görünüm.

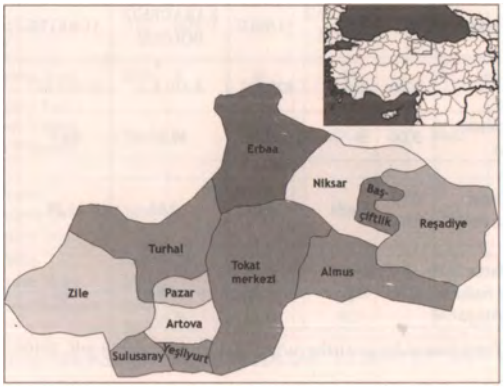
Tablo 4. "2008" verilerine dayanarak istihdam profili.

BÖLGE ADI	İşgücüne katılma oranı (%)	İşsizlik oranı (%)	Tarım dışı işsizlik oranı (%)	İstihdam oranı (%)
Türkiye	46,9	11	13,6	41,7
Erzurum, Erzincan, Bayburt	51,6	6,3	11,7	48,4

Kaynak: www.tuik.gov.tr, 2009.

Erzurum bölgesinin istihdam oranına bakıldığında işgücüne katılım olarak ülke ortalamasının üzerinde seyrettiği görülmektedir. İşsizlik oranı olarak da ülke ortalamasının altında kaldığı söylenebilir.

Tokat

Harita 3. Tokat il haritası.

Resim 9. Niksarda eski bir mahalle.

Resim 10. Niksar Kalesi'nden bir görünüm.

Tablo 5. Demografik özellikler.

	DEĞİŞKEN	YIL	BİRİM	TOKAT	KARADENİZ BÖLGESİ	TÜRKİYE	SIRA/ 81 İL İÇİNDE
1	Toplam Nüfus	2000	Kişi	828.027	8.439.213	67.803.927	28
2	Şehirleşme Oranı	2000	%	48,52	49,03	64,9	60
3	Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı	1990-2000	Binde	14,15	3,65	18,28	34
6	Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü	2000	Kişi	5,79	4,87	4,5	16

Kaynak: (http://www.dpt.gov.tr/bgyu/ipg/karadeniz/tokatPER.pdf, 2010).

Devlet Planlama Teşkilatının 2003 yılı verilerine göre Tokat ilinin demografik özellikleri yukarıdaki tabloda gösterildiği gibi toplam nüfusu yoğun olan kentlerden biridir. Şehirleşme oranı da oldukça yüksek olmamakla birlikte iç göçün yavaş olmasından dolayı pozitif yıllık nüfus artış oranı ise çok yüksek olmamakla birlikte artış göstermektedir.

Resim 11. Niksar köprüsü.

Tablo 6. Eğitim göstergeleri.

	DEĞİŞKEN	YIL	BİRİM	TOKAT	KARADENİZ BÖLGESİ	TÜRKİYE	SIRA/ 81 İL İÇİNDE
1	Okuryazar oranı	2000	%	86	86	87	51
2	Okuryazar Kadın Nüfusun Toplam Kadın Nüfusuna Oranı	2000	%	79,2	78,49	80,62	45
3	Üniversite Bitirenlerin Okul Bitirenlere Oranı	2000	%	5,18	5,92	8,42	61
4	İlköğretim Okullaşma Oranı	2000-2001	%	74,65	87,39	98,01	73
5	Liselerde Okullaşma Oranı	2000-2001	%	26,03	31,7	36,92	62

Kaynak: (http://www.dpt.gov.tr/bgyu/ipg/karadeniz/tokatPER.pdf, 2010).

Tokat ilinde hızlı bir şekilde okuryazarlıkta artış görülmektedir. Özellikle kadın eğitiminde artış %50'nin üstüne çıkmıştır. İlk ve orta derecedeki öğrenci ve öğretmen sayısı da oransal olarak az bir artış göstermiştir.

Resim 12. Deprem söylentisi üzerine kurulan çadır evler-1.

Niksar'ın hurafesi meşhurmuş!

Türkiye/ 01.04.2006

Prof. Dr. Mustafa Yıldırım'ın "Güneş tutulmasından sonra 6,8-7,2 büyüklüğünde deprem olacak" iddiasıyla günlerdir tedirgin olan Niksar'ı "kaplıca suları ısındı" söylentisi hayalet şehre döndürdü.

TOKAT - Prof. Dr. Mustafa Yıldırım'ın "Güneş tutulmasından sonra 6,8-7,2 büyüklüğünde deprem olacak" iddiasıyla günlerdir tedirgin olan Niksar'ı "kaplıca suları ısındı" söylentisi hayalet şehre döndürdü.

Tokat'ın Niksar ilçesinde çok sayıda kişi, günler öncesinden evlerinin bahçeleri ile açık alanlara çadır kurdu. Halk, önceki gece saat 22.30 sıralarında yayılan "Reşadiye ilçesinde kaplıcanın suları ısındı" söylentisiyle korkuya kapıldı. Söylentiyle Niksarlıların büyük bölümü şehri terk etti.

Niksarlıların bir kısmı çevre illerdeki yakınlarına bir kısmı da, Çamiçi Yaylası'ndaki evlerine gitti. Şehirden ayrılmayan, çadırı olmayan vatandaşlar da geceyi araçlarında geçirdi. Panik nedeniyle Emniyet Müdürlüğü'nde izinler kaldırıldı. Boşalan mahallelerde hırsızlık olaylarına karşı önlem almaya çalışan polis, vatandaşları evine dönmesi için ikna etmeye çalıştı. (*Radikal*, 01.02.2006)

Gazete Kupürü 2. *Radikal*, Niksar'ın hurafesi meşhurmuş.

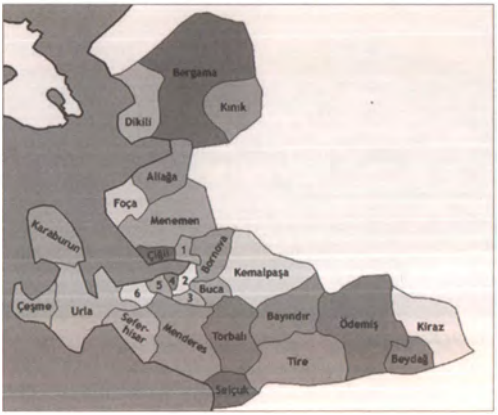
Resim 13. Niksar, çadır evler-2.

Tablo 7. Ekonomik göstergeler.

	DEĞİŞKEN	YIL	BİRİM	TOKAT	KARADENİZ BÖLGESİ	TÜRKİYE	SIRA/81 İL İÇİNDE
1	Tarım İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı	2000	%	74,03	66,1	48,38	6
2	Sanayi İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı	2000	%	4,91	7,29	13,35	59
6	Ücretli Çalışan Kadınların Toplam İstihdama Oranı	2000	%	2,62	4,44	8,81	67
8	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla İçindeki Payı	2000	%	0,74	9,46	100	31
9	Fert Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	2000	Milyon	1,107	1,396	1,837	52

Kaynak: (http://www.dpt.gov.tr/bgyu/ipg/karadeniz/tokatPER.pdf, 2010).

İzmir

Harita 4. İzmir il haritası.

Resim 14. İzmir'in denizden görünümü (Kadifekale).

Resim 15. İzmir Karşıyaka.

Tablo 8. Demografik göstergeler.

	DEĞİŞKEN	YIL	BİRİM	İZMİR	EGE BÖLGESİ	TÜRKİYE	SIRA/ 81 İL İÇİNDE
1	Toplam Nüfus	2000	Kişi	3.370.781	8.938.781	67.803.927	3
2	Şehirleşme Oranı	2000	%	81,07	61,48	64,9	3
3	Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı	1990-2000	Binde	22,38	16,29	16,29	15
4	Doğurganlık Hızı	2000	Çocuk sayısı	1,75	2,17	2,53	77
5	Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü	2000	Kişi	3,58	3,81	4,5	78

Kaynak: (http://www.dpt.gov.tr/bgyu/ipg/ege/izmirPER.pdf, 2010).

Devlet Planlama Teşkilatı'nın 2003 yılı verilerine göre İzmir %81 oranıyla kentleşme sıralamasında ilk üçe giriyor. Nüfus yoğunluğu ülke ortalamasının 2,8 katı, doğurganlık hızı ortalamanın altında olmasına rağmen hızlı göç alan bir il olması sebebiyle nüfuz artış hızı ortalamanın çok üzerinde seyretmektedir.

Tablo 9. Eğitim göstergeleri.

	DEĞİŞKEN	YIL	BİRİM	İZMİR	EGE BÖLGESİ	TÜRKİYE	SIRA/81 İL İÇİNDE
1	Okur Yazar Nüfus Oranı	2000	%	92	90	87	10
2	Üniversite Bitirenlerin Okul Bitirenlere Oranı	2000	%	11,47	8,42	8,42	4
3	İlköğretim Okullaşma Oranı	2000-2001	%	110,32	100,7	100,7	5
4	Liseler Okullaşma Oranı	2000-2001	%	47,74	39,67	39,67	7
5	Meslek Liseleri Okullaşma Oranı	2000-2001	%	29,41	25,35	25,35	17

Kaynak: (http://www.dpt.gov.tr/bgyu/ipg/ege/izmirPER.pdf, 2010).

Tabloda İzmir ili eğitim durumu gösterilmektedir. Eğitim istatistikleri açısından İzmir ili ortalamasının hem ülke ortalamalarının

hem de araştırma yaptığımız diğer illerden daha iyi durumda olduğunu söylemek mümkün. Genel okuryazarlık %92 (Türkiye %87), kadın okuryazarlığı %87,4 (Türkiye %80,6), Üniversite Bitirenlerin Okul Bitirenlere Oranı %11,4 (Türkiye %8,4) ve İlköğretim Okullaşma Oranı da %110,3 (Türkiye %100) olarak gerçekleşmektedir. Türkiye ortalamasının üzerinde bulunuyor.

Tablo 10. Ekonomik göstergeler.

	DEĞİŞKEN	YIL	BİRİM	İZMİR	EGE BÖLGESİ	TÜRKİYE	SIRA/ 81 İL İÇİNDE
1	Tarım İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı	2000	%	29	50	48	79
2	Sanayi İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı	2000	%	20,58	13,84	13,35	5
3	Ticaret İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oran	2000	%	14,54	10,1	9,67	3
4	Ücretli Çalışan Kadınların Toplam İstihdama Oranı	2000	%	16,28	10,42	8,81	3
5	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla İçindeki Payı	2000	%	7,3	15,28	100	3
6	Fert Başına Gayri Safi Yurt İçi Hasıla	2000	Milyon	2,696	2,130	1,837	6

Kaynak: (http://www.dpt.gov.tr/bgyu/ipg/ege/izmirPER.pdf, 2010).

İzmir İli Ekonomik Profili ve Gecekondulaşma

İzmir'in ticari önemi 18. yüzyılın ikinci yarısı ve 19. yüzyılın başlarında kendini göstermiştir. Ancak ticaretle daha çok yabancılar uğraşmış ve 1920'li yıllarla birlikte göç sonucu ticarette bir boşluk yaşanmıştır. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte tüm ülkede yeni bir yapılanma sürecine girilmiştir. İzmir'de de yeni bir yapılanma süreci başlamış ve I. İktisat Kongresi bu şehirde gerçekleştirilmiştir. Üretim örgütlü bir hale getirilmiştir (Sönmez, 2001, s. 148).

1980'li yıllara kadar İzmir'in sanayileşme sürecinde iki atılım dönemi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Cumhuriyet'in ilanından sonra 1929-35 yılları arasında gelişen devletçilik yıllarıdır.

İkinci atılım dönemi ise 1972-77 yılları arasındaki ithal ikameci politikalar sürecinde oluşmuştur (Sönmez, 2001, s. 148).

Isparta

Harita 5. Isparta il haritası.

Isparta ili, İç Anadolu, Ege ve Akdeniz Bölgesinin kesişim gösterdiği Göller Bölgesi olarak bilinen bölgenin merkezinde yer almaktadır.

1950 ve sonrası Türkiye'de yaygınlaşan liberal ekonomik politikalar ile birlikte devletçi siyasi uygulamalardan uzaklaşılmış ve kamusal sektör yerini özel sektöre bırakmıştır. Bu dönemde İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirler birer çekim merkezî haline gelmeye başlamıştır. Bu durum bir yandan şehrin gelişmesine katkıda bulunurken diğer yandan gecekondulaşmanın derinleşmesine neden olmuştur.

Resim 15. Isparta sokaklarından genel bir görünüm.

Isparta'nın Nüfus Özellikleri

Isparta ilinin 2008 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre nüfusu 407.463'dür (www.tuik.gov.tr, 2009).

Resim 16. Isparta İstasyon mahallesi.

Tablo 11. Isparta nüfus.

					Şehir ve köy nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı (%)	
		Toplam	Şehir nüfusu	Köy nüfusu	Şehir	Köy
TR Türkiye						
	2007	70.586.256	49.747.859	20.838.397	70,48	29,52
	2008	71.517.100	53.611.723	17.905.377	74,96	25,04
TR612	Isparta					
	2007	419.845	274.204	145.641	65,31	34,69
	2008	407.463	264.855	142.608	65	35

Kaynak: (www.tuik.gov.tr, 2009).

Isparta ili 2007-2008 yılları arası nüfus kayıtları göz önünde bulundurulduğunda nüfus oranının ciddi bir düşüş gösterdiği görülmektedir.

Tablo 12. Yıllara göre nüfus artışı.

Yıllar	Nüfus	Yıllık Nüfus Artışı %	Kent Nüfusu %	Köy Nüfusu %
1927	144.804	-	25,3	74,7
1935	166.441	17,4	24,7	75,3
1940	171.751	6,2	24,7	75,3
1945	172.543	0,9	23,9	76,1
1950	186.316	15,3	24,7	75,3
1955	212.080	25,9	31,5	68,5
1960	242.352	26,6	34,8	65,2
1965	266.240	18,8	36,2	63,8
1970	300.029	23,9	38,1	61,9
1975	322.685	14,5	40	60
1980	350.116	16,3	45,2	54,8
1985	382.844	17,8	47,9	52,1
1990	434.711	25,4	52,8	47,2
2000	513.861	16,6	58,7	41,3

(Haştemoğlu, 2006:64).

Resim 17. Sosyoekonomik geliri düşük bir mahalleden görünüm.

Ekonomik Yönleri ile Isparta

Isparta ilinde ekonomik eylemler tarım, hizmet ve imalat sektörü etrafında yoğunlaşmıştır. İldeki başlıca ekonomik yapılanma gülcülük başta olmak üzere tekstil, halıcılık, su ürünleri ve dericiliktir. Türkiye'nin gül ve gülyağı üretimi bu ilde gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle kozmetik sanayi de önemli bir yer tutmaktadır (aktaran Bahadur, 2006, s. 17).

Resim 18. Sosyoekonomik geliri yüksek bir mahalleden görünüm.

Tablo 13. İstihdam edilenlerin sektörel dağılımı (15 + yaş).

	Toplam	Tarım	Sanayi[1]	Hizmetler	Tarım	Sanayi[1]	Hizmetler
		(Bin)				(%)	
TR Türkiye							
2007	20.738	4.857	5.544	10.327	23,5	26,7	49,8
2008	21.194	5.016	5.682	10.495	23,7	26,8	49,5
TR61 Antalya, Isparta, Burdur							
2007	922	285	142	497	30,9	15,2	53,9
2008	943	318	142	454	33,7	15,1	51,3

(1) İnşaat sektörü, sanayi sektörü içinde değerlendirilmiştir.

(kaynak: www.tuik.gov.tr, 2009).

İş dağılımına bakıldığında daha çok hizmetler sektöründe yoğunlaşma görülmektedir. Genel olarak işgücü durumuna bakıldığında Isparta ili genelinde istihdam oranında artış görülmektedir. Aynı zamanda işgücü ve işsizlik oranında da bir artış görülmektedir.

Araştırmanın Örneklemi

Sosyal bilim alanında saha araştırması yapmanın zorluklarından birisi, bilindiği gibi zamanı ve bütçeyi belirli sınırlılıklar çerçevesinde kullanmayı gerektirmesidir. Bu nedenledir ki çalışmanın evreninin içinden belirli sayıda örneklem seçmek gerektirmektedir (Gökçe, 1999, s. 130).

Mevcut sınırlı kaynakları, en iyi şekilde kullanmak amacıyla, gerçekleştirilen bu araştırmada örnekleme tekniği kullanılmıştır. Bilimsel bir çalışmada örneklem grubu seçimi yapılırken iki önemli nokta göz önünde bulundurulmalıdır. Bunlardan ilki; örneklem grubunun tüm evreni yansıtan temsil yeteneğinin yüksek olmasıdır. Diğeri ise; örneklem evrenini temsil edebilecek bir oranda seçilmiş olmalıdır (Sencer, M. ve Sencer, Y., 1978:451). Örneklem grubunun temsil yeteneğinin yüksek olması, içinden seçilmiş olduğu örneklem evreninin karakteristik özelliklerini objektif bir biçimde yansıtması anlamına gelmektedir. Diğer yandan, bu objektifliği yansıtacak yeterli bir büyüklükte olmalıdır.

Örnekleme işleminden önce, verinin toplanacağı anketlerin (çalışma evreninin) nüfus ve sosyoekonomik gelişmişlik düzeyleri gibi genel özellikleri hakkında bilgi toplanmıştır. Nüfus ve sosyoekonomik gelişmişlik düzeyleri hakkında bilgiler, şehirlerin bağlı bulunduğu Türkiye İstatistik Kurum'undan, Büyükşehir Belediyeleri'nden ve İlçe Sağlık Ocakları'ndan edinilmiştir.

Bunun ardından, örnekleme işleminde kullanılacak olan örneklem genişliği ve oranı saptanmıştır. Buna bağlı olarak da örneklemin büyüklüğü belirlenmiştir. Tüm bu işlemler ayrı ayrı her il için gerçekleştirilmiş ve araştırmada esas alınacak olan örneklemlerin büyüklüğüne karar verilmiştir.

Yapılan çalışmada örneklem seçilirken dikkat edilen noktalardan bir diğeri, örneklemin önyargısız ve sistematik bir farklılık yaratmayacak biçimde seçilmesi olmuştur.

Örnekleme türleri, mevcut literatürde farklı sınıflandırılmış durumdadır. Örneğin Karasar'ın (1984) Eleman Örnekleme ve

Grup Örnekleme şeklinde yapmış olduğu sınıflandırmayı Ahkun'un (1991) Random, Kontrollü, Tesadüfi ve Amaçlı Örnekleme şeklinde sınıflandırdığı görülmektedir. Üzerinde kısmen bir uzlaşının sağlanmış olduğu Olasılığa Dayanan ve Olasılığa Dayanmayan Örnekleme türleri (Bailey 1987; Jud ve diğ. 1991; İşçil, 1977; Esin, 1975; Sencer ve Sencer, 1978) şeklindeki sınıflandırma bu çalışma için kabul edilen bir ayrım olacaktır (Balcı, 2001, s. 94).

Olasılık (olasılıklı, tesadüfi, olasılık temelli) örnekleme, tüm örnekleme aşamasında rastlantı ilkelerine uygun bir seçme işlemidir (Sencer, M. ve Sencer, Y., 1978, s. 451). Tesadüfi örneklemenin özü olasılık kuramına dayanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005:104). Örneklem evreninde tüm karakteristik özellikler her "şey"e eşit olarak dağılmıştır. Tüm evren aynı özellikleri göstermesi bakımından seçilen örnekleme dahil olma bakımından eşit şansa sahip olmakta ve benzer özellikler göstermektedir. Bu nedenle örneklem grubunun tamamen rastlantısal seçilmesi mümkündür (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s. 104). Yıldırım ve Şimşek bu yöntemi seçkisiz örnekleme olarak tanımlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005: s. 104). Diğer yandan Gökçe'nin de vurguladığı gibi tesadüfi örnekleme plansız, sistemsiz ya da kuralsız bir şekilde yapılan bir örnekleme türü değildir (Gökçe, 1999, s. 134). Ancak bu yöntemin belli sakıncaları da bulunmaktadır. Çünkü benzer özellikleri tamamen yansıtan homojen bir örneklem evrenine ulaşmak neredeyse imkânsızdır.

Tesadüfi Örnekleme; Sistematik Örnekleme, Tabakalı Örnekleme ve Küme Örnekleme olarak üç ana grupta toplanabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s. 104). Bu ayrım çoğu kaynakta farklı isimler altında sunulabilmektedir. Örneğin; Sencer, M. ve Sencer, Y., tesadüfi örneklemeyi Yalınç Rastlantılı Örnekleme, Katmanlı Örnekleme, Küme (Salkım) Örnekleme ve Alan Örneklemesi olmak üzere dört grupta sınıflandırmıştır (Sencer ve Sencer, 1978, s. 454). Jud ve diğ. (1991) ve Balcı (2001) ise Basit-Tesadüfi Örnekleme, Tabakalı Örnekleme ve Grup (Küme) Örnekleme şeklinde üç grupta toplamıştır.

Sistematik Örnekleme; örneklem seçmenin her aşamasında rastlantısal kuralı uygulamak yerine sistematik belli aralıkların kullanılması ilkesine dayanmaktadır. Evrene dahil edilen bireyler, belli bir aralığa uygun olarak seçilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s. 104). Tabakalı Örnekleme türünde örneklem evreninin sınırları belirlenmiştir ve bu sınırları belirlenmiş evrende alt ta-

baka ve birimler oluşturulur. Daha sonra bu tabakaların içinden belirli bir oranda ve tercih edilen bir diğer örnekleme türleri ile örneklem grubu oluşturulur (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s. 105). Küme Örneklem türünde ise örneklem evreni belirli karakteristik özelliklere göre kümelere ya da gruplara ayrılmaktadır. Birbirlerine belirli özellikler bakımından benzerlik gösteren farklı grupların varlığı söz konusu olduğunda bu örnekleme türü kullanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s. 105).

Olasılığa Dayalı Olmayan (Amaçlı) Örnekleme türleri ise; uygun örnekleme, kota örnekleme, boyutsal örnekleme, amaçlı örnekleme, kartopu örnekleme (Bailey, 1987) şeklinde sınıflandırılabilir (Balcı, 2001, s. 94).

Olasılıklara dayanan örnekleme tekniklerinden biri *basit rastlantılı (tesadüfi) örnekleme* tekniğidir. Adından da anlaşılabileceği gibi bu teknikte, örneklem grubuna girecek olan birimlerin ya da deneklerin belirlenmesi konusunda rastlantıya başvurulmaktadır (Çakır, 2006, s. 153). Ancak bu tekniğin kullanılabilmesi için belli şartların yerine getirilmiş olması gerekmektedir. Bunlardan ilki, çalışmanın evrenini oluşturan elemanların istatistikî bakımdan birbirinden bağımsız olması gerekliliğidir. İkinci olarak da bütün bireylerin tam bir listesinin mevcut olması gerekmektedir (Arslantürk, 2001, s. 104). Örneğin seçim kütükleri, abone listeleri ve benzeri gibi eksiksiz ve yansız olduğu düşünülen hazır listelerden yararlanmak bu şartı sağlamak için kullanılabilir dokümanlardır (Gökçe, 1999, s. 134). Ancak elbette ki bu iki şart her zaman kolaylıkla sağlanabilecek şartlar olmadığından, basit rastlantılı örnekleme tekniği bütün araştırmalar için uygun sayılabilecek bir teknik değildir (Kurtkan, 1978, s. 228).

Ayrıca eşit (düzenli) aralıklı örnekleme tekniğinden de bahsetmek gereklidir. Bir diziden, alfabetik bir listeden ya da herhangi keyfi bir sıradan birimlerin belirli aralıklarla seçilmesi tekniği eşit aralıklı örnekleme tekniği olarak adlandırılmaktadır. Başka bir ifadeyle, araştırmanın evrenini oluşturan birimler, benzer özellikler taşıdığında bu yönteme başvurulabilir (Çakır, 2006, s. 155).

Olasılıklara dayanan örnekleme tekniklerinden bir diğeri ise *katmanlı (tabakalı) örnekleme* tekniğidir. Bu örnekleme, evrendeki altgrupların örneklemde temsil edilmelerinin garanti altına alındığı bir örnekleme tekniğidir (Balcı, 2001, s. 96). Bu işlem için öncelikle araştırmanın evreni tabakalara ayrılır ve her tabaka için ayrı

örneklem belirlenir. Bu yolla bütün tabakaların karakteristiklerine ve önem derecelerine göre temsil imkânı tanınır (Arslantürk, 2001, s. 105). Gruplara ayrılan evren içersinden örneklem, basit rastlantılı örnekleme tekniği ile seçilmektedir. Bu örnekleme tekniğinde tabakalar aynı veya farklı sayıda birim içerebilmektedirler. Ayrıca tabakalar kendi içlerinde ne kadar homojen olurlarsa, tahminin doğruluk derecesi de o derecede artacaktır (Arıkan, 2005, s. 143-144).

Olasılıklara dayanan örnekleme tekniklerinden bir diğeri ise *grup (küme) örnekleme* tekniğidir. Evreni oluşturan birimlerin tam olarak listelenemediği hallerde küme örneklemesinden yararlanılabilir (Gökçe, 1999, s. 38). Bu örnekleme türü özellikle büyük ölçekli tarama araştırmalarında yaygın olarak kullanılan bir örnekleme türüdür. Çünkü büyük ölçekli olan araştırmalarda basit rastgele örnekleme ya da tabakalı örnekleme hem pratik değildir hem de maliyeti yüksek olabilir (Balcı, 2001, s. 98). Ayrıca küme örneklerinde örnek alınan birimler öğrenciler, konutlar vs gibi ilk birimler değil, okul, şehir birimleri, hastaneler, hapishaneler, örgütler, dernekler, işyerleri vb gibi kümelerdir (Arslantürk, 2001, s. 106).

Örneklem alma konusunda diğer bir alternatif teknik, *olasılık dışı örnekleme* teknikleridir. Pratik nedenlerle olasılık örnekleme yaklaşımlarının uygulanma imkânının olmadığı durumlarda temsil yeteneğinin belli bir noktaya sağlanabilmesi amacıyla bu tür örneklemelere başvurulduğu görülmektedir. Olasılık dışı örneklemede örneklemin seçiminde yansızlık kuralına uymak yerine, belli karakteristikleri taşıması gerekmektedir (Balcı, 2001, s. 100). Bu örnekleme tekniklerinin listesini oldukça uzatmak mümkündür ancak en önemli birkaçından bahsetmek gerekirse;

Bu tekniklerden birisi *kota örnekleme* tekniğidir. Kota örnekleme, çerçeve oluşturmanın mümkün olmadığı durumlarda kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntemde çerçeve yerine, daha önceden yapılan tam sayım verilerine dayalı kota belirlenmektedir. Örneğin bir semtte yaşayan insanların %60'ının erkek, %40'ının kadın olduğu ve her iki cinsiyette yaklaşık %50'sinin 30 yaşın üzerinde olduğu biliniyorsa, bu semtte yapılacak 20 görüşme için kriter bu veriler çerçevesinde belirlenir ve bu kişilerin nerede ve nasıl bulunacağı da anketöre bırakılır (Baş, 2003, s. 38). Bu örnekleme olasılığa dayanmasa da elemanların seçimi titizlikle ve yanlılıktan uzak yapılırsa temsili ve genellenebilir sonuçlar verebilir (Balcı, 2001, s. 101).

Bir diğer olasılık dışı örnekleme tekniği *boyutsal örnekleme* tekniğidir. Bu teknik, kota örneklemenin çok boyutlu bir şeklidir. Önce evrendeki tüm boyutların spesifikleştirilmesine, sonra da bu boyutların her kombinasyonda hiç olmazsa bir kere örneklemde temsil edilmesine özen gösterilir. Bu yöntem, küçük bir örneklem alınan araştırmalar için uygundur (Balcı, 2001, s. 101).

Bunların yanında ayrıca, *kartopu veya zincir örnekleme* tekniğinden de bahsetmek mümkündür. Bu yaklaşım, araştırmacının problemine ilişkin olarak zengin bilgi kaynağı olabilecek birey ya da durumların saptanmasında özellikle etkilidir.

Araştırmanın anket uygulamasının gerçekleştiği saha çalışması aşamasında olasılıklara dayalı örnekleme teknikleri içinden katmanlı (tabakalı) örnekleme tekniği kullanılmıştır. Katmanlı örnekleme türünde örneklem evrenin sınırları belirlenmiştir. Bu araştırma içinde sınırlar Türkiye'deki beş şehrin (Diyarbakır, Erzurum, Tokat/Niksar, Isparta ve İzmir) il merkezleri olarak sınırlandırılmıştır. Daha sonra örneklem evreni katmanlara ayrılmıştır. İlk katman şehirlerin il merkezlerindeki belediyeler olmuştur. Daha sonra bu belediyelere bağlı olan mahalleler sosyoekonomik gelir düzeylerine göre birimlere ayrılarak gruplandırılmıştır. Birimlere ayrılan örneklem evreninde görece homojen bir yapıya ulaşılmıştır ve bu homojen grubun oluşumu evrenin temsil yeteneğini de arttırmıştır (Arıkan, 2005).

Oluşturulan bu görece homojen grubun içinden örneklem grubunun belirlenmesi için orantılı tabakalı örnekleme tekniği kullanılmıştır. Alt birimler belli bir oranda katmanlara ayrılmıştır. Katmanları belirleyen nokta mahallelerin nüfus oranları olmuştur. Katmanların, yani mahallelerin nüfus oranlarının değişim göstermesi nedeniyle her mahalle, yani katman için değişmez bir oran belirlenerek orantılı bir seçme işlemi gerçekleştirilmiştir. Bu işlem sonucunda örneklem grubunun temsil yeteneği de önemli oranda arttırılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

Saha çalışmasının anket uygulama sürecinin ardından, görüşme aşaması gerçekleştirilmiştir. Görüşmede kullanılan örnekleme tekniği ise, olasılıklara dayalı olan örnekleme teknikleri arasından eşit (düzenli) aralıklı örnekleme tekniğidir. Bunun için, saha çalışmasının ilk aşaması olan anket uygulaması aşamasının ardından anket uygulanan belediyelerin ve belediyelerin içinde olan mahallelerin listeleri çıkartılmış ve anket uygulanan her beş mahalleden tesadüfî

olarak biri seçilmiştir. Ancak bu işlem sırasında yine mahallelerin sosyoekonomik özellikleri göz önünde bulundurulmuştur.

Projenin saha çalışması ve proje dönemi boyunca araştırma evreninden çeşitli gözlem teknik ve araçlarıyla derlenen, toplanan, kaydedilen sözlü-yazılı belgelerin; olgulara ilişkin uygulama ve pratiklerin, gözlem raporlarının vb işlenmemiş ham verilerin çözümlenip değerlendirilmesi ve yorumlanması işlemi yapılmıştır.

Sosyal bilimlerde veriler nicel ve nitel olmak üzere iki ana kümede analize tabi tutulurlar. Nicel veriler; bilgisayar teknolojisi ile geliştirilen National Council for the Social Studies (NCSS), Bone Marrow Donor Programme (BMDP), STATISTICA, Statistical analysis software (SAS), MINITAB, S-Plus, SYSTAT, LINGO, LINDO, EViews ve Statistical Packages for Social Sciences (SPSS) gibi istatistik programlarından faydalanılmaktadır (Çakır, 2006).

SPSS bilgisayar programı ilk sürümü 1968 yılında piyasaya verilmiş istatistiksel analize yönelik bir bilgisayar programıdır. SPSS programı bilimsel araştırmalarda araştırmacıların tercih ettikleri programların başında gelmektedir.

"Açık uçlu sorular, yanıtları önceden tespit edilmemiş olan soru türleridir" (Çakır, 2006, s. 211). Açık uçlu sorular kendi içinde "tam açık" ya da "yarı açık-sınırlandırılmış" olmak üzere iki türde hazırlanabilmektedir. Yarı açık-sınırlandırılmış sorularda cevaplayıcıya soru olduğu gibi sorularak, verdiği cevaplarda belli bir sınırlandırma ve belli bir sıralama yapması beklenir. Tam açık sorularda ise, anketi cevaplayan kişilere yanıtları belli bir sınırlandırma işlemi uygulanmadan sorular doğal haliyle sorulur ve yanıtlayıcının cevaplaması beklenir. Böyle bir anketin sorularının hazırlanması kolay ancak çözümlenmesi ve yorumlanması oldukça zor bir işlemdir. Ancak faydaları da oldukça yüksektir.

Tam açık uçlu soruların tek tek değerlendirilmesi sırasında bilgisayar ortamından yararlanılamaması nedeniyle nicel verilerin çözümlenmesi için uzun zamandan beri uygulanan ve kendine özgü teknik ve özellikleri bulunan *"el ile (çetele: /)"* işlemi kullanılabilmektedir. Oluşturulan çizelgelere, anket ya da görüşme sorularıyla alınan yanıtlar teker teker çetelenir. Bu teknikle görüşme ya da anket formuna verilen yanıtların döküm, sayım ve gruplanması yapılarak yorumlanacak duruma getirilmesi sağlanmış olur (Çakır, 2006, s. 219).

Veritabanının düzenlenmesinin ardından ankette yer alan, dördü söylentiler ve nasıl yayıldığıyla ilgili, ikisi de Türkiye ve dünyanın son beş yıldaki gidişatının hangi yönde olduğu algısıyla ilgili olan toplam altı açık uçlu sorunun SPSS'e girilebilmesi için kodlamaya hazır hale getirilmesi işlemine başlanmıştır.

Çeşitli yollardan elde edilen verilerin analiz edilebilmesi için izlenmesi gereken bazı aşamalar söz konusudur. Bunların başında da verilerin sıralanması ve gruplandırılması gelmektedir (Arıkan, 2005, s. 56). Elde edilen verilerin kodlanması için izlenen bu aşamalar esnasında araştırmacı, elde ettiği bilgileri inceleyerek, anlamlı bölümlere ayırmaya ve her bölümün kavramsal olarak ne anlam ifade ettiğini bulmaya çalışır. Bu bölümler bazen bir sözcük, bazen bir cümle ya da paragraf, bazen de bir sayfalık veri olabilir. Kendi içinde anlamlı bir bütün oluşturan söz konusu bölümler, araştırmacı tarafından isimlendirilir, yani kodlanır. Bu kodlama işlemi, bazen bir sözcük ile bazen de birkaç sözcükten oluşan bir deyim ile yapılabilmektedir. Bu aşamada önemli olan şeyse, sözü edilen bölümlere tanımlayıcı isimler, yani uygun kodlar bulmaktır. Tüm verilerin kodlanmasının ardından bir kod listesi oluşturulur ve bu liste verilerin SPSS'e girişlerinde anahtar liste görevini görür. Bu şekilde yapılan kodlama, açık uçlu soruların ve nitel verilerin düzenlenip yorumlanmasında önemli kolaylıklar sağlamaktadır (Yıldırım&Şimşek, 2005, s. 228).

Veritabanının düzenlenmesinin ardından ankette yer alan, dördü söylentiler ve bunların nasıl yayıldığıyla ilgili, ikisi de Türkiye ve dünyanın son beş yıldaki gidişatının hangi yönde olduğu algısıyla ilgili olan toplam altı açık uçlu sorunun SPSS'e girilebilmesi için kodlamaya hazır hale getirilmesi işlemine başlanmıştır.

Nitel araştırmanın yüzdelere indirgenmesinde izlenecek aşamaların başka bir şekli de şu şekilde olabilir: Öncelikle analiz birimini saptanır. Tipik bir nitel veri içerisinde sözcükler ve cümleler olmak üzere iki tip analiz biriminden söz edilebilir. Kısa olan yazılı materyallerde sözcüklere dayalı bir analiz kolaylıkla uygulanabilir ancak uzun ve karmaşık yazılı materyallerde bunu yapmak oldukça zor olabilir (Yıldırım&Şimşek, 2005, s. 245).

Veriler tamamen kodlandıktan sonra yüzdelerin hesaplanması aşamasına geçilebilir. Bu yollarla kodlanan veri artık ham veri olmaktan çıkmıştır. Bu aşamadan sonra araştırmaya dahil olan bireylere ait belirli görüşlerin hangi sıklıkta tekrar edildiği hesaplanabilir (Yıldırım&Şimşek, 2005, s. 247).

Çalışmada, Türkiye'de deprem olacağına yönelik çeşitli haberlerin çıktığı ve o bölgede ikamet etmekte olan insanlar arasında paniğe yol açmış olan beş şehir seçilmiştir. Söz konusu bu beş şehir; Diyarbakır, Erzurum, Tokat/Niksar, Isparta ve İzmir'dir. Deprem olacağına yönelik haberlerin çıkmış olduğu tarihlerde bu şehirlerde ikamet eden insanların tümü araştırma evrenine dahil edilmişlerdir.

Uygulama

Diyarbakır

Saha çalışmasına ilk olarak alt gelir grubundaki mahalleler ile başlanmıştır. Böylece sosyoekonomik gelir durumu orta-alt ve alt olan mahallelerde hem anket formunun anlaşılırlığı tekrar kontrol edilmiştir hem de anketlerin daha rahat ilerleyeceği varsayımından hareketle saha çalışmasına uyum sağlanması için uygun bir ortam ve zaman kazanılmıştır. Bu varsayım teyit edilmiş ve düşük sosyoekonomik gelir grubundaki mahallelerde anketlerin yapılması daha rahat gerçekleşmiştir. Bu mahallelerde ikamet eden insanların sıcak ve samimi açıksözlü davranışları ile saha çalışması nedeniyle Diyarbakır'a ilk kez gelmiş olan görevli öğrencilerin yaşamış oldukları çekincelerin de aşılması sağlanmıştır. Diğer yandan genel olarak bu mahallelerde çalışmalar rahat bir şekilde ilerlemiş olsa da küçük sorunlar yaşanmıştır.

Sosyoekonomik gelir durumları düşük olan mahallelerde dikkat çeken bir nokta ise kadınların anketlere katılım oranı olmuştur. Bu mahallelerde katılım, kadın ve erkek arasında birbirlerine yakın bir oran göstermiş olsa da görüşmeler sırasında soruları cevaplama durumlarında yaşanılan çekinceler soru formunu uygulayan kişilerce gözlemlenmiştir. Bu nedenle anketlerin yapıldığı esnada anketörün gözlemleri ve kadınların anket formundaki sorular dışında belirtmiş oldukları ifadeler önemli bir veri kaynağını oluşturmuştur.

Sosyoekonomik gelir durumları düşük olan mahallelerdeki dikkat çeken bir diğer nokta ise şehrin içinde de, genelinde de kimi zaman yaşanan Türkçe dilinin konuşulma oranının düşüklüğü olmuştur. Ancak bu sorun saha çalışması boyunca görevli olan Dicle Üniversitesi'nde Sosyoloji Bölümünde okuyan iki öğrencinin Kürtçe biliyor olmaları ile aşılmıştır. Kimi zaman ise o mahallede Türkçe bilen bir diğer kişinin çevirileri ile aşılmıştır.

Saha çalışmasında üst gelir grubunda görüşmelerin yapılmasında her yerde olduğu gibi bazı sorunlar yaşanmıştır. Bu grupta örneklemeye girenlerin üçte biri depremle ilgili söylentileri duymadıklarını ve evlerinin depreme dayanıklı olması nedeniyle herhangi bir depremi hissetmeyeceklerini belirtmişlerdir. Depremle ilgili söylentileri duymuş olanlar ise evlerinin depreme dayanıklı olduğunu düşünmeleri nedeniyle depremle ilgili bir korku taşımadıklarını ifade etmişlerdir. Diğer yandan, saha çalışmasına başlamadan önceki varsayım teyit edilmiş ve üst gelir grubundaki kişilerin söylentiye inanma oranının düşük ancak risk algısının yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Alt gelir grubundaki kişilerin ise söylentiye inanma oranının yüksek ancak risk algısının düşük olduğu görülmüştür.

Erzurum

Erzurum il merkezindeki çalışmalar boyunca toplumsal yapının muhafazakâr öğeler taşıması nedeniyle söylenti ile ilgili bir saha çalışması diğer illere göre ekstra sorun çıkarabilmiştir. Çünkü bazı deprem söylentilerine (çoğu zaman söylentilerin kendisine) inanmanın dine aykırı olduğu gerekçesiyle bir inançsızlık, hatta dine aykırılık olarak görmüşlerdir. Diğer yandan kaderci bir anlayış ile ölüm korkusu taşımadıklarını ve eğer kaderlerinde deprem yaşanmasının ve ölümün olduğu yazılı ise bunun evlerinde önlem alsalar da gerçekleşeceğini ifade ederek söylentileri duyduklarını ancak önemsemediklerini ifade etmişlerdir.

Diğer yandan kimi kesimler ise bazı hoca, "ermiş" vs zatların insanların rüyalarına girerek deprem olacağını ifade ettiklerini belirtmiş ve evliyalar deprem olacak dediyse mutlaka olur diyerek böyle bir söylentiye inanma eğilimi göstermişlerdir. Hatta bu söylentiye inanmamayı inançsızlık belirtisi olarak görmüşlerdir. Çoğu mahallenin o bölgedeki din adamının ismini aldığı görülmüş ve o mahalledeki herhangi birinin rüyasına mahallenin ismini almış olduğu evliyanın girerek deprem olacağını söylediği ifade edilmiştir. Bu nedenle her mahallede başka bir evliyanın rüyalara girerek deprem olacağını söylediği belirtilmiştir. Bu nedenle bazı mahalle sakinleri deprem olacağına ilişkin haberlere "söylenti" denilmesinden pek memnun kalmamışlardır.

Niksar

Tokat ili Niksar ilçesinin nüfus oranı küçük olması bakımından bu ilçede anket çalışması diğer illere göre daha rahat geçmiş ve nispeten daha kısa sürede bitmiştir. Diğer yandan Niksar halkının yardımsever tavırları saha çalışmasını oldukça kolaylaştırmıştır.

Sosyoekonomik gelir grubu düşük mahallelerin daha çok yeşillik alanlarda kurulmuş olmaları nedeniyle, saha çalışmasında, ankete katılım konusunda değil, ankete katılan kişilerin o dönem ortaya çıkan kene ısırma korkusu sebebiyle sorunlar yaşanmıştır. Söylenti ve söylentinin yol açtığı durumların sosyolojik incelemesine katkıda bulunmaya çalışan kişilerin "kene korkusu" yaşamaları ve bu nedenle çekincede kalmış olmaları yapmış olduğumuz araştırmanın sosyolojik önemini bir kez daha ortaya koymuştur.

İzmir

İzmir'de örneklem evrenine dahil edilen sosyoekonomik gelir durumu düşük mahallelerde anketlerin uygulanması diğer illerde olduğu gibi daha rahat bir şekilde ilerlemiştir. Buca Belediyesi'ne bağlı sosyoekonomik gelir durumu düşük mahallelerde ikamet eden kişilerin bir kısmının gecekondularda değil barakalarda yaşamlarını devam ettirdikleri görülmüştür. Bu kişiler saha çalışmasında görevli kişileri belediyenin görevlendirdiği yetkililer sanmış ve görevli kişilerden ekonomik olarak yardım talebinde bulunmuşlardır.

İzmir'de saha çalışmasının bir diğer sorunlu yanı, çalışan kadınlara ulaşmada yaşanan sıkıntılar olmuştur. Özellikle hafta sonuna gelen günler tercih edilmiş, ancak İzmir ilinin tatil bölgelerine yakın olmaları nedeniyle Cumartesi ve Pazar günlerinde bile çalışan kadınlara ulaşmada zorluklar yaşanmıştır. Bu sorunlar, çalışan kadınların işyerlerinde ziyaret edilerek anket formunun uygulanması ile aşılmıştır.

İzmir il merkezinde yürütülen saha çalışmasında yaşanan bir diğer önemli sorun ise sosyoekonomik gelir durumu üst olan mahallelerdeki lüks binalarda yapılan anketler olmuştur. Lüks binada oturan kişiler saha çalışmasında görevli kişileri risk faktörü olarak algılamış ve ankete katılımda çekince göstermişlerdir. Kimi zaman bu binalara girmek mümkün olamamıştır.

Isparta

Isparta ilindeki anket çalışması sırasında sosyoekonomik gelir grubu düşük mahallelerde katılım oranında herhangi bir düşüklük görülmemiştir. Ancak sosyoekonomik gelir grubu yüksek kitlenin anket çalışmasına katılımı diğer illere göre düşük kalmıştır. Hatta bazı sitelerin güvenlik kısımları aşılamamıştır. Ancak anket çalışmasına katılan kişilerin kendilerini tanıtmaları ile bazı bölgelerde bu sınırlılık aşılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları ve İmkânlar

Araştırmanın saha çalışması aşamasında ilk olarak Diyarbakır ili seçilmiş ve Diyarbakır'a gidilmiştir. Diyarbakır'da yapılan ilk çalışma Dicle Üniversitesi'nin ziyaret edilmesi olmuştur. Sosyoloji Bölümü, yerinde ziyaret edilerek Sosyoloji Bölüm başkanı Prof. Dr. Rüstem Erkan proje hakkında ayrıntılı bir şekilde bilgilendirilmiş ve hem Diyarbakır ili hakkında hem de proje hakkında fikirleri sorulmuştur. Dr. Erkan Rüstem Bey değerli fikirleri ile saha çalışması boyunca yardımcı olabileceğini belirtmiş, özellikle saha çalışmasında yardımcı olabilecek Sosyoloji Bölümünde öğrenim gören kişiler ile irtibata geçilmesini sağlamıştır. Anket formunun uygulanmasında çalışmak üzere Sosyoloji Bölümünde okuyan Şeyhmus Daş ve Ahmet Arslan isimli iki öğrenci, Diyarbakır il merkezindeki mahalleler hakkında bilgi sahibi olan öğrenciler saha çalışmasında görevlendirilmiştir. Uygulamada çalışan arkadaşların mahalleleri hakkında bilgi sahibi olmaları saha çalışmasının oldukça verimli geçmesine neden olmuştur.

TUİK'ten alınan geri bildirim ile Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi ziyaret edilmiş, projenin konusu hakkında kendilerine genel bilgilendirme yapılmış ve uygulama yapılacak mahalle isimleri ve sosyoekonomik gelir durumları hakkında bilgi talep edilmiştir. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi çalışanları nazik ve yardımsever tavırları ile ellerindeki bilgiyi paylaşabileceklerini belirtmişlerdir. Ayrıca Diyarbakır ili ile ilgili genel görüşlerini de paylaşmışlardır. Diyarbakır ilinde yapılacak bilimsel çalışmalara oldukça sıcak baktıklarını ve bu çalışmaları desteklediklerini ifade etmişlerdir.

Ancak belirtilmelidir ki; Büyükşehir Belediyesi'nden alınan mahalle isimleri ve sosyoekonomik gelir durumları arasında yaşanan sorunlar yadsınamayacak ölçüde farklılıklar göstermektedir.

Mahalleler gelir gruplarına göre ayrılırken oldukça iyimser bir anlayışla hareket edilmiş ve mahallelerin sosyoekonomik gelir düzeyleri olduğundan yüksek gösterilmiştir. Orta gelir grubundaki mahallelerin sayısının yüksek tutulmaya çalışıldığı görülmüştür. Bu nedenle Diyarbakır il merkezindeki mahallelerin sosyoekonomik gelir grupları gözlem yolu ile ve anket uygulaması sırasında belirlenmeye çalışılmıştır. Büyükşehir Belediyesi'nin Diyarbakır ile merkezindeki mahallelerin sosyoekonomik gelir durumlarına ilişkin Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi ile elde ettiği verilerin ortaya çıkardığı sorunlar bu şekilde aşılmıştır.

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nin yönlendirmesi ile birlikte Sarmaşık Yoksulluk ve Yoksunlukla Mücadele Derneği'nin yetkilileri ile iletişime geçilmiştir. Sarmaşık Yoksulluk ve Yoksunlukla Mücadele Derneği yetkililerine projenin konusu hakkında bilgi verilmiş ve mahallelerin sosyoekonomik gelir durumları ve Diyarbakır ili hakkında fikirleri talep edilmiştir. Çalışmalarını Sarmaşık Yoksulluk ve Yoksunlukla Mücadele Derneği ile birlikte yürüten Barış Dikilitaş, Diyarbakır mahallelerinin sosyoekonomik gelir durumları ve Diyarbakır ilinin sosyal ve kültürel yapısı hakkında bilgilerini paylaşabileceğini belirtmiş, kendilerinin yapmış oldukları yoksulluk araştırmasının özetini paylaşmıştır. Barış Dikilitaş hem bir sivil toplum kuruluşu olarak neler yapmak istediklerini ve o ana kadar neler yapmış olduklarını hem de değerli fikirlerini paylaşabileceğini ifade etmiştir. Sarmaşık Yoksulluk ve Yoksunlukla Mücadele Derneği'nin, Diyarbakır için oldukça önemli bir sivil toplum kuruluşu olma özelliği gösterdiği gözlemlenmiştir.

Diğer yandan Diyarbakır Valiliği ile iletişime geçilerek yerinde ziyaret edilmiş ve Halka İlişkiler birimi ile depremle ilgili söylentilerin ortaya çıktığı ve izleyen günlerde Diyarbakır Valiliği'nin aldığı önlemler ve halk arasındaki paniği engellemek amacıyla aldıkları önlemler hakkındaki arşiv verileri talep edilmiştir. Diyarbakır Valiliği'nde çalışan görevliler tarafından o tarihe ilişkin arşiv taraması yapılmış ve elde edilen veriler temin edilmiştir.

Diyarbakır Belediyesi, Diyarbakır Valiliği, yerel basın ve sivil toplum örgütleriyle görüşmelerle saha çalışmasının başlaması eşzamanlı yürütülmüştür. Diyarbakır il merkezinde uygulamanın yapılacağı örneklem evreni mahallelerin sosyoekonomik gelir durumlarına öncelik verilerek nüfus oranlarına göre belirlenmeye çalışılmıştır. Sosyoekonomik gelir durumu ile söylentiye inanma

oranı, risk algısı ve güven-güvensizlik arasında ilişkiyi gösterebileceği varsayımından hareketle temsil oranı yüksek mahalleler örneklem evrenine dahil edilmeye çalışılmıştır.

Saha çalışmasının ikinci aşaması Erzurum ilinde yapılmıştır. Diyarbakır'dan Erzurum'a ulaşım otobüs ile gerçekleştirilmiştir. Diyarbakır ve Erzurum arasındaki yolun henüz yapım aşamasında olması ve Erzurum'a doğru yüksekliğin artması nedeniyle yolculuk zorlu şartlarda gerçekleşmiştir. Erzurum'a yakın yerde yapılan kimlik kontrolü ile birlikte yolculuk tam yedi saatte tamamlanabilmiştir.

Erzurum'daki ilk çalışma Erzurum Atatürk Üniversitesi'nin ziyaret edilmesi olmuştur. Atatürk Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olan Prof. Dr. Yıldız Akpolat ile yerinde görüşülmüş, kendisine proje ile ilgili genel bilgi verilerek fikirleri alınmış ve saha çalışmasında yardımcı olabilecek kişilerle irtibata geçilebilmesi konusunda aracılık yapması talep edilmiştir. Yıldız Hanım saha çalışmasında yardımcı olabileceğini belirtmiş, Ali Fındık, Songül Gül, Özgür Akbaba ve Turgut Şimşek ile irtibata geçilmesi konusunda aracılık yapmıştır. Saha çalışmasında yardımcı olacak kişiler ile bir sonraki gün görüşülmüş ve kendilerine anket formu hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Saha çalışmasında görev alacak kişiler Diyarbakır'da olduğu gibi yine Erzurum'un mahalleleri hakkında bilgiye sahip olan kişiler arasından seçilmiştir. Özellikle Özgür Akbaba isimli kişinin daha önce anketör olarak Erzurum'da çalışmış olması ve bu konuda deneyimli olmasının yanında mahalleler hakkında bilgi sahibi olması Erzurum'daki saha çalışmasının daha rahat geçmesini sağlamıştır.

Daha önce Erzurum il merkezindeki mahallelerin listesi konusunda irtibata geçilip olumlu yanıt alınan TUİK'in il merkezine gidilmiş ve mahalle listeleri temin edilmiştir. Ancak sadece mahalle isimlerinin olması ve temin edilen dokümanda mahallelerin sosyoekonomik gelir durumlarına ilişkin verilerin olmaması nedeniyle Erzurum Büyükşehir Belediyesi aynı gün içinde ziyaret edilmiş ve yetkililer ile görüşülerek proje hakkında genel bilgi verilip il merkezindeki mahallelerin sosyoekonomik gelir durumlarına ilişkin bilgi talep edilmiştir. Ancak Büyükşehir Belediyesi'nden olumsuz yanıt alınmış ve böyle bir bilginin kendilerinde olmadığı ifade edilmiştir. Sadece sözlü olarak bazı mahalle isimleri verilmiştir.

Saha çalışmasının üçüncü aşaması Tokat ilinin Niksar ilçesinde gerçekleştirilmiştir. Niksar ilçesinin mahalle isimleri ve sosyoeko-

nomik durumları hakkında bilgi almak üzere Niksar Belediyesi yerinde ziyaret edilmiş ancak kendilerinden olumsuz yanıt alınmıştır. Ancak belediyede çalışan görevlilerin yönlendirmesi ile bu bilginin sağlık ocaklarından temin edilebileceği öğrenilmiş ve tek tek sağlık ocakları ziyaret edilerek bilgi talep edilmiştir. Mahalleler hakkında bilginin tek bir elde toplanmamış olması saha çalışmasının bu ayağında hem zaman hem de enerji kaybına yol açmakla birlikte araştırma aşamasında psikolojik bir baskının oluşmasına neden olmuştur. Ancak bu psikolojik baskı Niksar halkının yardımsever tavırlarıyla kısa sürede aşılmıştır.

Saha çalışmasının dördüncü aşaması İzmir ilinde gerçekleştirilmiştir. Çalışma öncesi İzmir Büyük Şehir Belediyesi ve İzmir Konak Belediyesi yerinde ziyaret edilmiş ve kendilerinden İzmir merkezindeki mahalle isimleri ve sosyoekonomik gelir gruplarıyla ilgili bilgi talep edilmiştir. İlin nüfusunun diğer tüm illere göre daha fazla olması nedeniyle anket çalışmasında daha fazla kişinin yardımına ihtiyaç duyulmuş ve Adnan Menderes Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde okuyan ve İzmir'de ikamet etmekte olan öğrencilerden yardım istenmiştir. İlhami Gül, Hatice Soydoğan, Seval Çer, Çisil Nil ve Okşan Kiremit isimli öğrencilerden İzmir'deki saha çalışması boyunca anketlerin uygulanması için yararlanılmıştır.

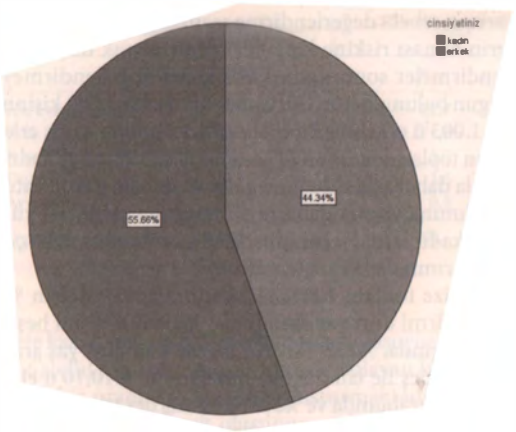
Saha çalışmasının beşinci ve son aşaması Isparta'da gerçekleştirilmiştir. Saha çalışması öncesinde TUİK'ten mahallelerin sosyoekonomik gelir grupları ve isimleri ile ilgili bilgi temin edilmiştir. Daha sonra pilot çalışma sırasında irtibata geçilen Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim görevlisi Prof. Dr. Suat Kolukırık ile görüşülmüştür. Yine Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğrencilerinden saha çalışması boyunca yardım talep edilmiş ve talep olumlu karşılanmıştır. Öğrencilerle saha çalışması öncesi görüşülmüş ve kendilerine anket ve içeriği ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Ayrıca İzmir'de saha çalışmasında oldukça başarılı faaliyet gösteren Adnan Menderes Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğrencileri de Isparta'daki anket çalışmasına katılmışlardır.

Üçüncü Bölüm

Araştırmanın Bulguları

Niceliksel Bulgular

Elde ettiğimiz verilerin SPSS 17 programında çeşitli düzeylerde analize tabi tutulmalarıyla aşağıda bir kısmını aktaracağımız bulgular elde edilmiştir. Öncelikle araştırmamıza katılanların sosyoekonomik ve demografik özelliklerine kısaca baktığımızda örneklem grubumuzun genel olarak dengeli bir dağılım izlediğini görürüz. Anketimizde yer alan katılımcıların ortalama yaşı 39,3, eğitim seviyesi ortalama 10, 12 yıl, ortalama bir kişinin aylık geliri 713,40 TL ve ortalama bir ailenin aylık toplam geliri ise 1.398,67 TL olarak hesaplanmıştır. Hemen şunu söyleyelim, bulgularımız Türkiye genel istatistikleriyle büyük uyumluluk göstermektedir.

Grafik 1. Cinsiyet dağılımı.

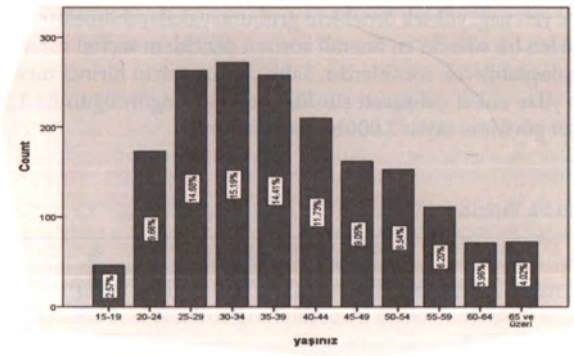
Saha çalışmalarının en önemli amacı güvenli, geçerli ve temsil etme yeteneği yüksek örneklem grubunu yakalayabilmektir. Muhtemelen bu sürecin en önemli sorunu örneklem seçimi sürecinde karşılaşılabilecek sorunlardır. Saha çalışmamızın birinci turunda yüz yüze anket çalışması sürdürülmüş ve öngördüğümüz 1.570 anket görüşme sayısı 2.000'e çıkarılmıştır.

Tablo 14. Yaşınız.

YAŞINIZ	SAYI	%
Cevap Vermek İstemedi	11	0,61
18-24	220	12,21
25-34	535	29,69
35-44	468	25,97
45-54	315	17,48
55-64	182	10,10
65+	71	3,94
Toplam	1.802	100

Bu artışın sebebi değerlendirme aşamasında sorunlu olabilecek anketlerin olması riskine karşı bir tedbir olarak düşünülmüştür. Değerlendirmeler sonucunda 1.802 anket değerlendirmeye alınmaya uygun bulunmuştur. Görüşme yaptığımız 1.802 kişinin 799'ü kadın ve 1.003'ü erkektir. Bu oran, anket uygulamasına erkeklerin katılımının toplam katılımın 3/5 oranında olduğunu ve kadın katılımına oranla daha fazla olduğunu göstermektedir. Kadın katılımının erkek katılımına oranla daha az olması saha çalışması yürütülen bölgelerde kadınların bu tür çalışmalara katılmakta daha çekingen davrandıklarının da bir göstergesidir.

Anketimize toplam 1.802 kişi katılmıştır. Bunların %12,21'i on sekiz ile yirmi dört yaş aralığında, %29,69'u yirmi beş ile otuz dört yaş aralığında, %25,97'si otuz beş ile kırk dört yaş aralığında, %17,48'i kırk beş ile elli dört yaş aralığında, %10,10'u elli beş ile atmış dört yaş aralığında ve %3,94'ü altmış beş yaş üstü grupta yer almaktadır. %1'i bu soruyu yanıtlamak istememiştir. Tablo 14'de görülebileceği gibi 25-34 yaş aralığında olanlar toplam yaş grubu içinde 2/5'lik bir oran ile yoğunluk göstermektedir.

Grafik 2. Yaş dağılımı.

Tablo 15. Medeni durum.

	SAYI	%
Hiç evlenmedi	409	22,7
Evli	1.289	71,5
Boşandı	34	1,9
Dul	65	3,6
Ayrı yaşıyor	5	0,3
Toplam	1.802	100

Ankete katılanların %22,7'si bekârlardan oluşuyor. %1,9'u boşanmış, %3,6'sı dul kişilerdir. Anketimizi cevaplayan kişilerin %71,5'i gibi büyük bir oranını evli kişiler oluşturmaktadır. Evli kişilerin oranının bu derece yüksek oluşunun nedeni yaş tablosunda da görüldüğü gibi yirmi beş ile otuz dört yaş grubunun yoğunluk gösteriyor olmasından kaynaklanabilmektedir.

Tablo 16. Medeni durum ve yaş karşılaştırması.

	Medeni durumunuz					Toplam
Yaşınız	Hiç evlenmedi	Evli	Boşandı	Dul	Ayrı yaşıyor	
Cevap yok	2	8	0	1	0	11
15-19	43	2	0	0	1	46
20-24	146	25	0	1	1	173
25-29	124	137	1	1	0	263
30-34	42	220	6	4	0	272
35-39	24	225	7	2	0	258
40-44	11	187	6	6	0	210
45-49	5	142	6	8	1	162
50-54	4	140	1	7	1	153
55-59	3	93	4	11	0	111
60-64	2	60	3	5	1	71
65 ve üzeri	3	50	0	19	0	72
Toplam	409	1.289	34	65	5	1.802

Medeni durum ve yaş oranlarını karşılaştırdığımızda yoğunluğun yirmi beş yaş ile kırk yaşları arasında olduğu söylenebilir. Ancak dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli nokta boşanmış kişilerin yoğunluğu da aynı yaş grubuna denk geliyor olmasıdır. Evli kişilerin ankete katılımı neredeyse 4/5 oranında olup, diğer seçeneklere göre daha yoğunluk göstermiştir.

Görüştüğümüz kişilerden %7.60'ının bir okul bitirmemiş, %29.74'ünün ilkokul, 12.38'inin ortaokul, %23.14'ünün lise, %6.55'inin lise dengi meslek okulu, %18.76'sının yüksekokul ya da fakülte mezunu olduğunu görüyoruz.

Tablo 17. En son bitirilen okul.

En son bitirdiğiniz okul?	SAYI	%
Bir okul bitirmedi	137	7,60
İlkokul mezunu	536	29,74
Ortaokul mezunu	223	12,38
Orta dengi meslek okulu mezunu	5	0,28
Lise mezunu	417	23,14
Lise dengi meslek okulu mezunu	118	6,55
Yüksekokul ya da fakülte mezunu	338	18,76
Diğer	28	1,55
Toplam	1.802	100

Dikkat çeken diğer bir bulgu ise herhangi bir okul bitirmeyenlerin oranının da oldukça yüksek oluşudur (Tablo 17). Bu, ülkemizin en önemli sorunları arasındadır, bu çağda okuma yazma bilmeyen kadınların bulunması toplumsal gelişmemiz açısından önemli sorunlar ve engeller yaratmaktadır.

Tablo 18. En son bitirilen okul ile cinsiyet karşılaştırılması.

En son bitirdiğiniz okul	Cinsiyetiniz		
	Kadın	Erkek	Toplam
Bir okul bitirmedi	99	38	137
İlkokul mezunu	291	245	536
Ortaokul mezunu	85	138	223
Orta dengi meslek okulu mezunu	1	4	5
Lise mezunu	149	268	417
Lise dengi meslek okulu mezunu	56	62	118
Yüksekokul ya da fakülte mezunu	104	234	338
Diğer	14	14	28
Toplam	799	1.003	1.802

Eğitim göstergeleri yıllardır tartıştığımız konuların başında gelir. Saha çalışmasında elde ettiğimiz bulgular ülkemizde kadın erkek eşitsizliğinin eğitim alanında oldukça derin olduğunu gösteriyor. Tablodan (Tablo 18) anlaşıldığı gibi herhangi bir okul bitirmemişlerin sayısı kadınlarda (99) erkeklerden (38) nerdeyse üç kat daha yüksektir. Yine ilkokulu bitirmeyenlerin sayısı kadınlarda (291) erkeklerde (245) olarak göze çarpıyor. Dikkat edilirse kadınlar ilkokul bitirmişler arasında daha fazla çünkü daha üst sınıflarda sayıları giderek azalıyor. Ortaokul mezunları arasında 85 kadın, 138 erkek bulunuyor. Lise mezunlarının dağılımına baktığımızda tam tersi bir durum ortaya çıkıyor. Buna göre toplam 417 lise mezununun 268'i erkek, 149'u ise kadınlardan oluşuyor. Bu dengesizlik yüksekokul ya da fakülte mezunları arasında daha yüksek görünmektedir. Buna göre yüksekokul ya da fakülte mezunu kadınların (104) sayısının erkeklerin (234) sayısının yarısından daha az olması ülkemizdeki uzun dönemli eğitim eşitsizliğini açıkça ortaya koymaktadır. Eğitim değişkeni ile söylentiler arasında ilişkiyi ilerleyen kısımlarda inceleyeceğiz.

Aşağıdaki tabloda (Tablo 19) görüldüğü gibi Türkiye nüfusunun genel eğitim durumuna baktığımızda araştırmada elde etmiş olduğumuz bulgulara benzer istatistik karşımıza çıkıyor. Türkiye genelinde beş milyona yakın yurttaşımız okuryazar değil. Bunların dört milyona yakınını kadınlar oluştururken bir milyonunu erkekler oluşturuyor. Diğer bir deyişle, her 4 eğitimsiz kadına bir eğitimsiz

erkek düşüyor. Normalde erkek en fazla payı alırken, eğitimsizlik söz konusu olduğunda kadın açık arayla önde görünüyor. Yine ülkemizde okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmemişler 3,5 milyonluk bir kitle oluşturuyor. Bu grupta da kadınlar iki milyon, erkekler bir milyon olarak temsil ediliyorlar. Kadınlar erkeklere sadece lise veya dengi okul mezunları grubunda yaklaşabiliyorlar; Erkekler 5,7 milyon iken kadınlar 4,2 milyon. Bu grubun dışında kadınlar çoğunlukla erkeklerin yarısına yakın bir eğitim düzeyine sahipler. Genel durumun bizim örneklem evrenimize yansımaması beklenemezdi.

Tablo 19. Türkiye Genel Eğitim Durumu.

Bitirilen eğitim düzeyi ve cinsiyete göre nüfus (15+yaş)-2008

Türkiye Bitirilen eğitim düzeyi	Toplam	Erkek	Kadın
Okuma yazma bilmeyen	4.863.414	966.698	3.896.716
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	3.452.624	1.401.040	2.051.584
İlkokul mezunu	18.078.358	8.800.944	9.277.414
İlköğretim mezunu	5.679.485	3.026.685	2.652.800
Ortaokul veya dengi okul mezunu	2.795.749	1.791.178	1.004.57
Lise veya dengi okul mezunu	9.970.816	5.749.685	4.221.131
Yüksekokul veya fakülte mezunu	3.508.954	2.110.229	1.398.725
Yüksek lisans mezunu	247.544	149.807	97.737
Doktora mezunu	73.244	47.029	26.215
Bilinmeyen	3.966.417	2.171.909	1.794.508
Toplam	52.636.605	26.215.204	26.421.401

Yabancılar kapsama alınmamıştır.

Kaynak: TÜİK (2008), Türkiye Genel Eğitim Durumu www.tuik.gov.tr

Söylentilere inanıp inanmama eğitim başta olmak üzere birçok faktör tarafından etkilenir. İnanıp inanmamada cinsiyet faktörü önemliyken, eğitim faktörü de rol oynuyor. Araştırma bulgularımız, kadınların ve özellikle düşük eğitimli erkeklerin söylentilere inanmaya çok daha fazla eğilimli olduğunu ortaya koyuyor. Daha

fazla eğitimlinin bir mesajla karşılaştığında yapacağı şey onu analiz etmek, değerlendirmek olacaktır. Ancak düşük eğitimli bireylerin yüksek eğitimli olanlara kıyasla daha dikkatsiz olacağı ve dolayısıyla inanacağı açıktır.

Bu konuda Hadley Cantril'in Cantril (1966, s. 112; 1940) Orwellian haberleriyle korkutulan 135 kişiyle yaptığı yangın araştırması bu alanda büyük öneme sahip bir araştırmadır. Bu çalışmasıyla Cantril çok önemli bir adım atmıştır. O, karar verebilme yeteneğine daha az sahip ve daha az eğitimli insanlar, yayınlananları değerlendirmede başarısız olduklarından hikâyelere inanırken; yüksek karar verme yeteneğine sahip eğitimli insanların diğer kaynakları kontrol ettiği ve istila aldatmacalarını yalanladığı iddialarını bitirdi. Bu medya etkisi araştırması bireysel farklılıkların önemini ve medya etkisinin düşünceleri, fikirleri ve davranışları belirlemede nasıl etkili olduğunu vurguladı. Bu bulgunun söylentileri analiz ederken kullanmamızın önünde herhangi bir engel bulunmuyor. Shibutani de eğitimin söylentiler açısından önemine dikkat çeker ve özellikle bazı söylenti türlerinde daha iyi karar verebilmeyi kolaylaştıracak bir söylenti eğitime bağlıdır (1966, s. 123).

Cinsiyete dayalı tutum sebebiyle kadınlarla erkeklerin söylentilere yaklaşımı birbirinden oldukça farklılık gösteriyor. Deprem söylentilerine kadınların %70,6'sı inanırken erkeklerde bu oran %51,3 oranında ortaya çıkmaktadır. Demografik veriler içerisinde söylentilere inanma bağlamında en büyük farklılığın cinsiyete dayalı ortaya çıktığını görüyoruz.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi söylentileri nasıl yorumladığımız, onlara inanıp inanmadığımız ya da inanma oranlarımız eğitim başta olmak üzere bir takım sosyoekonomik ve demografik değişkenler tarafından belirlenirler. Her şeyden önce söylentiler çeşitli bilgi havuzudurlar ve herkes her havuzda yer almaz. Yahudi karşıtı bir söylentinin Yahudi mahallesinde yayılması, hatta duyulması zordur. Tam tersi her zaman beklenir. Meslekler de önemlidirler. Tablo 20'de araştırmada yer alan deneklerin mesleklerini sorguladık.

Tablo 20. Meslek dağılımı.

MESLEĞİNİZ	SAYI	%
Cevap yok	6	0,3
Memur (beyaz yakalı)	247	13,7
İşçi (mavi yakalı)	347	19,3
Köylü-çiftçi	13	0,7
İşsiz	73	4,1
Esnaf-zanaatkâr	167	9,3
Serbest meslek sahibi-işveren	279	15,5
Öğrenci	97	5,4
Ev kadını	351	19,5
Asker (astsubay vb.)	1	0,1
Emekli	203	11,3
Diğer	18	1,0
Toplam	1.802	100

Anketi cevaplayan 1.802 kişiden "Mesleğiniz nedir?" sorusuna cevap verenlerin %13,7'si memur (beyaz yakalı), %19,3'ü işçi (mavi yakalı), %0,7'si köylü/çiftçi, %9,3'ü esnaf/zanaatkâr, %15,5'i serbest meslek sahibi/işveren, %5,4'ü öğrenci ve %11,3'ü emeklidir. %4,1'i ise herhangi bir işte çalışmamaktadır. %19,5'i gibi büyük bir oranı ise herhangi bir işte çalışmamaktadır ve ev hanımıdır.

Meslek grupları arasında ev hanımları oran olarak diğer tüm meslek gruplarına oranla daha yüksek görünmektedir. Bu, kadınların çalışma hayatına katılma oranlarının hâlâ çok düşük olmasıyla açıklanabilir. Ülkemizde işgücüne katılım oranı çalışma çağındaki nüfusun yarısı civarında seyretmektedir. Çalışma yaşında (14-65 yaş) toplam 52 milyon kişinin bulunduğu ülkemizde çalışanların sayısı 23 milyonu ancak bulmaktadır. Çalışma hayatına katılmayanların oranı %51 civarında. Bu grubun önemli bir kısmını kadınlar oluşturmaktadırlar.

Sosyolojik açıdan ayrı olarak incelenmesi gereken bu konu tüm saha çalışması boyunca saha çalışmasında görev alan anketörlerin de dikkatini çekmiş ve onlar tarafından da sıklıkla dile getirilmiştir. Kendine ait bir geliri bulunan ve çalışma hayatında yer alan kadın sayısının oldukça az olmasının yanında sabit bir gelir elde etmeyen ve geçici işçi statüsünde çalışan kadın sayısı da oldukça fazladır.

Tablo 21. Kişinin aylık geliri.

Kişinin aylık geliri	SAYI	%	Kümülatif %
Asgari ücretten az	386	21,4	21,4
500-700 TL	280	15,5	37,0
701-1.000 TL	320	17,8	54,7
1.001-1.500 TL	293	16,3	71,0
1.501-2.000 TL	136	7,5	78,5
2.001 TL ve üstü	122	6,8	85,3
Kendine ait bir geliri yok	265	14,7	100
Toplam	1.802	100	100

Sosyolojik araştırmalarda da sosyal olay ve olgular incelenirlerken sebep sonuç ilişkisi ya da bunların anlaşılıp yorumlanabilmesi için sosyoekonomik değişkenlere ihtiyaç duyulmaktadır. Değişkenler arasındaki ilişkileri gözlemleyebilmek için herhangi bir önkabulden uzak muhtemel olasılıklara da şans vererek araştırma hipotezlerimizi oluşturup test etmeye gayret gösterdik. Önemli bir değişken olarak varsaydığımız gelir (gerek bireysel gerekse de ailesinin toplam geliri) değişkenini birkaç farklı soruyla olabildiğince doğru tespit etmeye çalıştık.

Gelir sorusu birçok sebepten dolayı hassas sayılabilecek bir soru olduğundan saha çalışmamızda azami ölçüde dikkat ederek, görüştüğümüz bireyin güvenini kazanmaya ve onun mahremiyetine saygı duyulacağı güvencesini vererek sorularımızı yönlendirdik. Sosyal bilimler doğaları gereği inceledikleri konuyu, sorunu ya da olguyu doğal bilimlerin laboratuvar sonuçlarındaki gibi belirli bir kesinlikle ortaya koyamasalar da bu, sosyolojinin bu konudaki çabasına gölge düşürmez, onu daha az değerli yapmaz. Sosyoloji ele aldığı konuyu, sorunu ya da olguyu olabildiğince net bir biçimde ortaya koyabilmeyi amaçlamaktadır.

Bireyin kendisini özdeşleştirdiği sosyoekonomik grup ya da sınıf algısıyla birlikte önemli değişkenler olarak el alınan gelir durumu, analizlerimizin ilerleyen kısımlarında da diğer birtakım değişkenlerle birlikte incelenecektir. Araştırma konumuz olan güven erozyonu, risk toplumu ve deprem söylentileri araştırılırken gelir başta olmak üzere diğer bir grup değişkenle son yıllarda ülkemizde

yaygınlaşan güven azalması, riskler ve söylentilerin ortaya çıkıp yayılmaları arasındaki neden sonuç ilişkisini anlamaya çalışacağız. Ekonomik değişken ve söylentilerin yayılması arasındaki ilişkiyi anlamak açısından gelir değişkeni önemli bir değişkendir. Ankete katılanların %21'i asgari ücretten (496,53 TL) daha az gelir elde etmektedir. Asgari ücret ve üzerinde gelir elde edenlerin oranıysa şöyle dağılım göstermektedir: Katılımcıların %16'sı ayda 500-700 TL arası, %18'i 701-1.000 TL arası gelir elde ederlerken, ikinci %16'lık grup ise ayda 1.001-1.500 TL arası gelir elde etmektedir. Ayda 1.500-2.000 TL arası gelir elde edenlerin oranı %7,5 iken, 2.001 TL ve üzerinde gelir elde edenlerin oranı %6,8 olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 22. Kişinin aylık geliri ve cinsiyet karşılaştırması.

Kişinin geliri	Cinsiyet		Toplam
	Kadın	Erkek	
Asgari ücretten az	213	173	386
500-700 TL	111	169	280
701-1.000 TL	98	222	320
1.001-1.500 TL	80	213	293
1.501-2.000 TL	37	99	136
2.001 TL ve üstü	25	97	122
Kendine ait bir geliri yok	235	30	265
Toplam	799	1.003	1.802

Ülkemizde sınıflar sosyal gruplar ve bölgeler arasındaki gelir dağılımındaki aşırı dengesizliğin bizim bulgularımızda da tekrarlanması beklenebilir bir şey olmanın yanında örneklemimizin isabetini ve temsil yeteneğinin yüksekliğini de göstermektedir. Aynı zamanda gelir dağılımındaki bu dengesizliğin bölgeler arasında farklı oranlarda dağılmış olduğunu da ortaya koymaktadır.

Ülkemize gelir dağılımı istatistiklerinin ortaya koyduğuna göre, en varsıl %20'lik dilim, en yoksul %20'lik dilimden 31 kat daha zengindir. Dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta, görüşme yaptığımız gruptan 256 kişinin (%15'nin) kendine ait sabit bir geliri bulunmamasıdır.

Bu, genel oranlara bakıldığında oldukça ciddi bir orandır. Ancak bu oranı değerlendirirken herhangi bir işte çalışmayan ev hanımlarının oranını göz önüne almak gerekmektedir. Bunun yanında nüfus içerisinde günde bir dolar ve daha az bir gelirle yaşayan yoksul kesim göz önüne alındığında %15'in kendine ait herhangi bir gelirinin olmaması anlaşılabilir.

Tablo 22'den de anlaşıldığı üzere kadınların yaklaşık üçte birinin kendine ait bir geliri bulunmamaktadır. Kadınların aleyhine olan bu durum sadece gelir farklılığıyla sınırlı kalmamaktadır. Farklılıkların hemen her değişken üzerinden ortaya çıktığını çok rahat bir şekilde görebiliyoruz. Bunun sebeplerini burada tüm detaylarıyla tartışmamız olanaksız, ancak kısmen değinmek mümkün olacaktır. İlerleyen sayfalarda ele alacağımız söylentilere inanıp inanmama başlığında kadınların erkeklere oranla söylentilere inanmaya çok daha fazla eğilimli olduklarını göstermektedir.

Acaba gelirlerdeki bu farklılık kadınların belirsizliği daha fazla risk olarak algılamalarına mı sebep olmaktadır? Bu sorununun cevabını ilerleyen sayfalarda tartışacağız.

Tablo 23. Ailenin bir aylık geliri.

Ailenin bir aylık geliri		SAYI	%
1	Asgari ücretten az	244	13,54
2	500-700 TL	279	15,48
3	701-1.000 TL	323	17,92
4	1.001-1.500 TL	364	20,20
5	1.501-2.000 TL	212	11,76
6	2.001 TL ve üstü	363	20,14
7	Kendine ait bir geliri yok	17	0,94
	Toplam	1.802	100

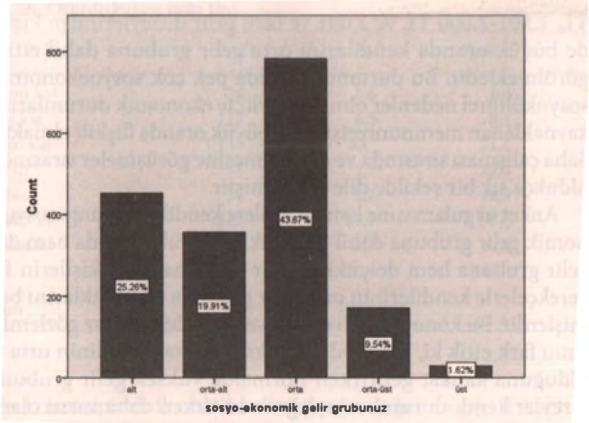
Yukarıdaki tablodan (Tablo 23) görüldüğü gibi ankete katılan grubun %13,5'i asgari ücretten az, %14,4'ü 500-700 TL arasında, %18,0'i 701-1.000 TL arasında , %20,2'si 1.001-1.500 TL arasında, %11,8'i 1.501-2.000TL arasında, %20,1'i ise 2.001 TL ve üzeri gelir ücrete elde etmektedir. Ailelerden çok küçük bir kesim sadece

0.94'ü herhangi bir geliri olmadığını bildirmiştir. Gelir grubu ile söylentiler arasında ilişki çok küçük bir oran olarak karşımıza çıkıyor. Normalde, bu ilişkinin yüksek olması beklenirdi. Ancak risk toplumu koşulları bunu azaltmaktadır.

Tablo 24. Sosyoekonomik gelir grubu.

	SIKLIK	%	Cumulative %
Fikrim yok	9	0,5	0,5
Alt	453	25,1	25,6
Orta-alt	357	19,8	45,4
Orta	783	43,5	88,9
Orta-üst	171	9,5	98,4
Üst	29	1,6	100
Toplam	1.802	100	

"Kendinizi hangi sosyoekonomik gelir grubuna daha yakın hissediyorsunuz?" (Tablo 24) sorusuna cevap verenlerden %44 gibi oldukça büyük bir oran orta gelir grubuna, %25'i kendilerini alt gelir grubuna, %20'si orta-alt gelir grubuna ve %10'u ise orta-üst gelir grubuna dahil hissetmektedir. Cevap verenlerin büyük bir oranının orta gelir grubunu işaretlemiş olması dikkat çeken bir noktadır. Orta ya da ortada anlayışı sınıf ya da sosyal konum söz konusu olduğunda yanıltıcı olabilmektedir. Çeşitli sebeplerden dolayı, örneğin üniversite eğitimlilerin sıkça yaptığı gibi, ortanın neresi olduğunun belirsizliği, orta halli, muhtaç olmama hali vb gibi sebeplerle birey kendisini olduğundan farklı bir konumda algılayabilmekte ya da böyle dile getirmektedir. Anket kâğıdını oluştururken özellikle sosyal sınıf algısını tespit etmenin zorluğunu bildiğimizden buna ek olarak gelir soruları, yaşanılan mahallenin gelişmişlik düzeyi, eğitim ve meslek sorularını da yönelterek sosyoekonomik durumu tespit etmeyi amaçladık. Orta sınıfa aitlik her ne kadar gerçekte olanın çok üzerinde gibi görünüyorsa da, birey ve aile gelirlerinin sınıfsal konum algısıyla ilişkisi çapraz tablo olarak incelendiğinde genel bir tutarlılığın varlığı göze çarpmaktadır.

Grafik 3. Sosyoekonomik gelir grubu.

Tablo 25. Sosyoekonomik gelir grubu ile ekonomik gelir düzeyi karşılaştırması.

	Sosyoekonomik gelir grubunuz						
Ailenin gelir düzeyi	Fikrim yok	Alt	Orta-alt	Orta	Orta-üst	Üst	Toplam
Asgari ücretten az	0	175	37	31	1	0	244
500-700 TL	4	134	79	62	0	0	279
701-1.000 TL	2	72	122	126	1	0	323
1.001-1.500 TL	1	34	81	239	8	1	364
1.501-2.000 TL	0	15	20	150	27	0	212
2.001 TL ve üstü	0	18	17	166	134	28	363
Kendine ait bir geliri yok	2	5	1	9	0	0	17
Toplam	9	453	357	783	171	29	1.802

Tablodan 24'ten anlaşıldığı gibi, kendini orta gelir grubuna dahil hissettiğini belirten kişilerin oranlarında bir dağılım görülmektedir. Çoğunluk 1.501-2.000 TL arasında görünüyor olsa da 701-1.000

TL, 1.501-2.000 TL ve 2.001 ve üstü gelir düzeylerinden kişilerin de büyük oranda kendilerini orta gelir grubuna dahil ettikleri görülmektedir. Bu durumun altında pek çok sosyoekonomik ve sosyokültürel nedenler olmakla birlikte ekonomik durumlarından kaynaklanan memnuniyetsizlikle büyük oranda ilişkili olmaktadır. Saha çalışması sırasında ve derinlemesine görüşmeler sırasında da oldukça sık bir şekilde dile getirilmiştir.

Anket uygulamasına katılan kişilere kendilerini hangi sosyoekonomik gelir grubuna dahil hissettikleri sorulduğunda hem düşük gelir grubuna hem de yüksek gelir grubuna dahil kişilerin farklı gerekçelerle kendilerinin orta gelir grubuna ait olduklarını belirtmişlerdir. Bu konuyla ilgili olarak yapmış olduğumuz gözlemlerde şunu fark ettik ki, yoksul daha yoksula bakarak halinin orta halli olduğuna kanaat getirirken normalde yüksek gelir grubundan bireyler kendi durumlarını değerlendirirken daha varsıl olanlara bakarak kendi yerlerini ortalarda bir yerlerde tanımlama eğilimine girmişlerdir.

Toplumsal tabakalaşma insanlık tarihi kadar eski olan bir olgu olarak bugün de farklı biçimler almakla birlikte varlığını devam ettirmektedir. Tabakalaşma sistemleri özel mülkiyetin ortaya çıkmasından bu yana hep var olageldi. Zaman içerisinde büyük değişimler geçirdi. Bugün de toplumsal tabakalaşma ve toplumsal sınıflar varlıklarını devam ettiriyorlar. Sınıf aidiyet duyguları ya da ölçümleri çoğunlukla zor bir iştir. Araştırmamızda bağımsız değişkenlerden birisini sosyoekonomik gelir grubu oluşturur. Sosyoekonomik gelir grubu belirlemede kullanılan kriterler akademik çevre tarafından oldukça tartışılan bir konu olmasının yanında anket uygulaması yapılan kitle üzerinde de oldukça tartışmalı bir hale gelmiştir. Bir diğer önemli değişken, ikamet edilen yerin özellikleri ve durumudur. Konut durumuna göre mevcut şu şekildedir:

Tablo 26'da da görüldüğü gibi, görüşme yaptığımız 1.802 kişinin %63'ü normal apartman dairesinde yaşamaktadır. Bu durum anket uygulaması yapılan şehirlerde büyük oranda şehirleşmenin gerçekleştiğini de göstermektedir. İkinci sırada en fazla yaşanılan konut tipini (%20,7) müstakil evler oluşturmaktadır. Müstakil ev tipinin yüksek bir orana sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 26. Oturduğunuz evin tipi.

EVİN TİPİ	SAYI	%	Toplam %
Bodrum kat	29	1,6	1,6
Zemin kat	117	6,5	8,1
Normal kat	1.135	63	71,1
Çatı katı	31	1,7	72,8
Lüks bina	38	2,1	74,9
Müstakil ev	373	20,7	95,6
Gecekondu	71	3,9	99,6
Diğer	8	0,4	100
Toplam	1.802	100	

Bu konut tipinde ikamet edenlerin çoğunluğunun asgari ücretten az, 500-700 TL arası gelir elde edenler ile 2.000 TL ve üstünde gelir elde edenler grubunda yoğunlaştığı görülüyor. Genel bir dağılımın yanında yine de bu üç gelir grubunda yoğunluk belirgin bir şekilde görülmektedir.

Tablo 27. Oturulan konut tipi ve aile geliri karşılaştırılması.

	AİLENİN TOPLAM GELİRİ							TOPLAM
Oturduğunuz evin tipi	Asgari ücretten az	500-700 TL	701-1.000 TL	1.001-1.00 TL	1.501-2.000 TL	2.001 TL ve üstü	Bir geliri yok	
Bodrum kat	3	12	5	6	2	1	0	29
Zemin kat	26	34	22	21	8	6	0	117
Normal kat	111	121	213	262	150	267	11	1.135
Çatı katı	5	7	2	10	3	4	0	31
Lüks bina	1	0	2	2	7	26	0	38
Müstakil ev	66	80	70	58	38	56	5	373
Gecekondu	29	25	9	3	3	1	1	71
Diğer	3	0	0	2	1	2	0	8
Toplam	244	279	323	364	212	363	17	1.802

Bu durum saha çalışması sırasında da sıklıkla gözlenmiştir. Müstakil olarak adlandırdığımız evlerin önemli bir bölümünü tek katlı, bağımsız, çoğunlukla küçük olmakla birlikte bahçe içerisinde, ancak imarlı olarak yapılmış villa tipi evdense daha çok gecekondu tarzı olarak adlandırdığımız konutların (274'ü) oluşturduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla yoksullarla varsılların bir kısmının aynı konut tipinde oturuyorlarmış gibi görülmesi müstakil kavramının kendine münhasır, bağlaşığı olmayan, tek başına kavramından yola çıkılarak değerlendirilmesinden böyle bir sonuç ortaya çıkmıştır. Bunun yanında dubleks, tripleks ya da villa olarak tanımlanabilecek konutlarda oturan denekler de oturdukları konutları müstakil olarak tanımlamışlar ve bu saha çalışanları tarafından böyle kodlanmıştır. Yaşanılan konutların %6,5'i zemin katlardan, %3.9'u ise gecekondulardan oluşmaktadır. Gecekonduların oranının düşüklüğü müstakil ev kavramındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Yaptığımız hesaplara göre toplam örneklem evrenimizde yaşayanların 345'i, yani %20'si gecekonduda yaşayanlardan oluşmaktadır. Örneklem grubumuzdan lüks binada yaşayanların oranının %2,1 (38 kişi) olduğunu ve bunların çoğunluğunun da (26) 2.001 TL ve üzerinde gelire sahip olduklarını görüyoruz.

Tablo 28. Evin mülkiyet durumu.

	SAYI	%
Evet (mülk)	1.203	66,8
Hayır (kira)	599	33,2
Toplam	1.802	100

Oturulan konutun mülkiyet durumu ülkemizdeki konut mülkiyeti oranlarına çok yakın seyretmektedir. Buna göre anketimize katılanların %67'si oturdukları konutların kendilerine ait olduğunu ifade ederken, mülkiyeti kendilerine ait olmayanlar ve kira ödeyenler, grubun %33'ü oluşturmaktadırlar. Konut mülkiyet durumunu genel nüfus ortalamasıyla karşılaştıracak olursak şunu görürüz: DİE'ye göre, Türkiye'de toplam 15 milyon hane bulunmaktadır.

Bunlardan 10.2 milyonu ev sahibi, 3.6 milyonu ise kiracı durumundadır.[2]

Araştırmada elde ettiğimiz bu tür demografik verilerin Türkiye genel istatistiklerine bu denli yakın olması saha çalışması aşamasında uygulamış olduğumuz örneklem yöntemi ve örneklemin temsili yeteneğinin de kanıtı gibi durmaktadır.

Tablo 29. Oturulan konutun mülkiyet durumu ile sosyoekonomik gelir grubu karşılaştırılması.

Sosyoekonomik gelir grubunuz	Evin mülkiyet durumu		Toplam
	Evet (mülk)	Hayır (kira)	
Fikrim yok	8	1	9
Alt	267	186	453
Orta-alt	239	118	357
Orta	533	250	783
Orta-üst	132	39	171
Üst	24	5	29
Toplam	1.203	599	1.802

Bir önceki tabloyu yorumlarken de değindiğimiz gibi oturulan konutun mülkiyet durumu ülkemizin genel ortalamalarıyla uyumlu olarak dağılmış bulunmaktadır. Konutun mülkiyet durumu beklenilebileceği gibi alt ve orta-alt gelir gruplarında orta ve ortanın üstündeki sosyal gruplara kıyasla daha düşük düzeydedir. Ev sahipliği oranı grupların kendi içinde değerlendirildiğinde orta sınıftan başlayarak daha üst gelir gruplarına gidildikçe ev sahipleri artış göstermektedir. Peki, acaba evin mülkiyetine sahip olmakla olmamak söylentiler açısından nasıl bir etkiye sahip olabilir? Sosyoekonomik değişkenlere göre bu soruyu aşağıda inceliyoruz :

2. Konutun mülkiyet durumuna göre hane halkı sayısı DİE, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=40&tb_adi=Konut İstatistikleri&ust_id=11, 39.[10.02.2010].

Tablo 30. Deprem olacak yönündeki haberlere inanma oranı.

Deprem olacak yönündeki haberlere inanma oranı	Evin mülkiyet durumu		Toplam
	Evet (mülk)	Hayır (kira)	
İnandırıcı buldum	714	365	1.079
İnanmadım	368	160	528
Ne inandım ne inanmadım	121	74	195
Toplam	1.203	599	1.802

Tablo 31. İkamet edilen konutun mülkiyet durumu ile deprem söylentisine inanma.

Evin mülkiyet durumu		Söylentiye İnanma			Toplam
		İnandırıcı buldum	İnanmadım	Ne inandım ne inanmadım	
evet (mülk)	Sayı	714	368	121	1.203
	% evin mülkiyet durumu	59,4	30,6	10,1	100
hayır (kira)	Sayı	365	160	74	599
	% evin mülkiyet durumu	60,9	26,7	12,4	100
Toplam	Sayı	1.079	528	195	1.802
	% evin mülkiyet durumu	59,9	29,3	10,8	100

Tablo 30 ve Tablo 31'de deprem olacağı yönündeki söylentilere inanıp inanmayla yaşanılan konutun mülkiyeti durumu karşılaştırılmıştır. Tablonun işaret ettiği kadarıyla yorumlayacak olursak oturulan konutun mülkiyetine sahip olanların %59,4'ü söylentileri inandırıcı bulurken kirada oturanların %60,9'u söylentilere inandığını açıklamışlardır. Aradaki fark (%1,5) çok anlamlı olmamakla birlikte mülk sahiplerinin söylentilere daha az inandığını görebiliriz.

Tablo 32. Binanın dayanıklılığı.

	SAYI	%	Kümülatif %
Mükemmel	246	13,7	13,7
Dayanıklı	826	45,8	59,5
Dayanıksız	326	18,1	77,6
Fikrim yok	395	21,9	99,5
Diğer	9	0,5	100
Toplam	1.802	100	

Yaşadıkları konutun depreme dayanıklılığı konusunda anket çalışmasına katılan 1.802 kişinin %46'sı yaşadıkları konutun depreme dayanıklı olduğunu ifade etmişlerdir (Tablo 32). Katılımcıların %22'si binanın dayanıklılığı konusunda herhangi bir fikirleri olmadığını, %18'i dayanıksız olduğunu belirtmişlerdir. %14 ise yaşadıkları konutun mükemmel derecede depreme dayanıklı olduğunu ifade etmiştir.

Daha öncede belirttiğimiz gibi söylentilerin neden ve nasıl ortaya çıkıp yayıldığının anlaşılması önemli bir hedef olarak çalışmamızın planlama aşamasından itibaren ortaya konulmuştu.

Aynı zamanda, bireylerin bu söylentilere neden inandıklarının ya da neden bu yönde eğilim gösterdiklerinin araştırılarak ortaya çıkarılması da diğer bir önemli amaç olarak ortaya konulmuştu. Söylentilerin ortaya çıkıp yayılmasında etkili olan sosyoekonomik ve kültürel değişkenlerin ortaya konulması söylenti ve risk toplumu tartışmalarına önemli bir katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda önemli olabileceğini düşündüğümüz diğer bir dizi değişken aynı sebeplerle değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Yaşanılan konutun deprem karşısındaki dayanıklılığı konusundaki algılamalarıyla bireyin söylentilere inanıp inanmaması arasındaki ilişkiyi gözlemleyebilmek için bu iki değişkeni kendi aralarında çapraz tabloyla değerlendirdik.

Tablo 33. Binanın dayanıklılığı ve deprem söylentilerine inanıp inanmama çapraz analiz.

Binanın dayanıklılığı		Deprem söylentilerine inanıp inanmama			Toplam
		inandırıcı buldum	inanmadım	ne inandım ne inanmadım	
mükemmel	Sayı	27	23	4	54
	%	50	42,6	7,4	100
çok dayanıklı	Sayı	109	59	24	192
	%	56,8	30,7	12,5	100
dayanıklı	Sayı	350	215	67	632
	%	55,4	34,0	10,6	100
az dayanıklı	Sayı	118	50	26	194
	%	60,8	25,8	13,4	100
dayanıksız	Sayı	173	68	32	273
	%	63,4	24,9	11,7	100
çok kötü durumda	Sayı	36	12	5	53
	%	67,9	22,6	9,4	100
fikrim yok	Sayı	259	99	37	395
	%	65,6	25,1	9,4	100
diğer	Sayı	7	2	0	9
	%	77,8	22,2	0	100
Toplam	Sayı	1.079	528	195	1.802
	%	59.9	29.3	10.8	100

Tablo 34. Spearman analizi binanın dayanıklılığı ile söylentiye inanıp inanmama.

			Binanın dayanıklılığı	Söylentiye inanıp inanmama
Spearman Analizi	binanın dayanıklılığı	Korelasyon Katsayısı	1.000	-.084**
		Önem (2-tailed)	.	.000
		Sayı	1.802	1.802
	Söylentilere inanıp inanmama	Korelasyon Katsayısı	-.084**	1.000
		Önem (2-tailed)	.000	.
		Sayı	1.802	1.802

** Korelasyon 0.01 (2-tailed) düzeyinde önemlidir.

Buna göre bulgularımız denekler arasında yaşadığı konutun depreme dayanıksız olduğunu düşünenlerle dayanıklı olduğunu düşünenler arasında söylentilere inanma açısından farklılıklar bulunduğuna işaret ediyor. Yaşadıkları konutun çok kötü durumda olduğunu söyleyenlerin %67,9'u, dayanıksız olduğunu söyleyenlerin %63,4'ü, az dayanıklı diyenlerin %60,8'i söylentilere inandıklarını belirtmişlerdir. Bunun karşısında konutlarının dayanıklı olduğunu söyleyenlerin %55,4'ü, çok dayanıklı diyenlerin %56,8'i ve mükemmel diyenlerin ise %50,0'si bu söylentileri dikkate aldığını, yani bunlara inandığını belirtmişlerdir. Tablo 34'de açıkça görüldüğü üzere evin dayanıklı olduğunu söyleyenler söylentilere nispeten daha az inanırlarken, şu ya da bu ölçüde dayanıksız olduğunu algılayanlar arasında söylentilere inanma farklılığı 17 puandır. Bu ilişkiyi korelasyon (Spearman's rho) analizine tabi tutuğumuzda gördüğümüz şey, bu iki değişken arasında güçlü ve ters orantılı bir ilişkinin (-.084**) varlığıdır. Yaşanılan mekânın depreme dayanıklı olup olmadığının bilinmemesi bireylerin söylentilerden daha fazla etkilenmelerine sebep olmuş görünmektedir. Bu durumun beklenen bir şey olduğunu söylemekte yarar bulunmaktadır. Risk toplumu aynı zamanda belirsizlik toplumu da demektir. Bundan dolayı risk toplumu ve belirsizlikler olarak çok sıklıkla birlikte değerlendirilmektedirler. Belirsizliğin korku ve kaygıyı artırdığını, dolayısıyla da buna ilişkin söylentiye inanma ihtimalini artırabileceğini söyleyebiliriz.

Dördüncü Bölüm

Söylentiler: Neden Ortaya Çıkarlar, Nasıl Yayılırlar ve Neden Etkili Olurlar?

Söylentiler Nasıl Yayılıyor?

Söylentiler en eski kitle iletişim aracıdırlar. Bildiğimiz kültürün her döneminde söylentiler var olageldiler. Sözlü kültürün hâkim olduğu dönemlerde zaten başka türlü de olamazdı. Ancak 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kitle iletişim araçlarındaki baş döndürücü gelişmelerle birlikte söylentilere sebep olan bilgi eksikliğinin ortadan kalkacağına, dolayısıyla da söylentilerin ortaya çıkmasının önünün alınacağına inanılırdı. Söylentiler bir topluluğu ilgilendiren, önem ve belirsizlik içeren olaylar hakkındaki ortakla-

şa akıl yürütme ya da kolektif anlam arayışı olarak tanımlanırlar. Sosyal bilimlerin konusu olmaya başladıkları 1950'lerden bu tarafa söylentilerin neden ortaya çıktıkları ve nasıl yayıldıkları konusunda birçok şey söylendi. Giriş kısmında yer vermeye çalıştığımız farklı yaklaşım ve tanımlamalarda da görülebileceği gibi bu konuda üzerinde anlaşılmış bir tanım bulunmamaktadır. Bunun sebepleri var elbette, ancak bizim burada üzerinde durmak istediğimiz şey söylentilerin son derece dinamik bir doğalarının olması ve zaman içerisinde bunların da değişime uğradıklarıdır.

Söylentilerin yayılmalarının nedenlerini tartışırken söylentilerin onu duyan ve yayan bireyler için önemli olmak zorunda olduğunu, diğer türlü söylentilerin yayılmayacağını söylemek çok yanlış olmayacaktır. Bu tür bir yaklaşım söylentiye *güdüsel (motivasyonel) faktör*lerden kaynaklı bir yaklaşım anlamına gelmektedir. Bununla birlikte herhangi bir insan ihtiyacı, söylenti için motivasyon gücü sağlayabilir (Allport ve Postman, 1946-47, s. 505-506). Aynı zamanda söylentiler çok daha karmaşık amaçlar için de kullanılabilir. Değişen koşullar ve ihtiyaçlar, söylentilerin hem ortaya çıkma hem de kullanılma dinamiklerini değiştirmektedir.

Söylentiler birtakım duygusal ihtiyaçlarımızın dışa vurulmasına araçlık etmekle birlikte onların birtakım çok daha öncelikli sebepleri de olabilmektedir. Dolayısıyla diyebiliriz ki duygusal baskıların beraberinde bilişsel ve varoluşumuza ilişkin birtakım baskılar da söz konusudur. Allport ve Postman'a (1946-47, s. 506) göre Her birimiz bizi çevreleyen dünyanın nedenini, nasılını ve sebebini bilmek istemekteyiz. Bunun sebebi zihnimizin kaosa karşı çıkmasıdır. Zaten çocukluğumuzdan beri "neden, neden?" diye sormamızın sebebi de budur. Bu "anlamlandırma çabası", bizim aniden gelişen duygusal durumumuzu rasyonelleştirme ve meşrulaştırma (itici, kışkırtıcı) eğilimimizden daha geneldir.

Söylentiler bir grup içerisindeki bir iletim olarak da düşünülebilir. Gruplar karşılaştıkları sorunları kolektif bir biçimde çözmenin yollarını ararlar. Muhtemeldir ki böylesi bir durumda gruplar içerisinde üretilmiş kolektif bilgi akışı ortaya çıkacaktır ve bu grupların yapısına göre farklılık arz edebilecektir. Söylentileri toplumun *morali*'nin *bir endeksi* olarak yorumlayabiliriz: Yani söylentiler bize topluluk hakkında bilgi sağlamaktadır. Onlar tipik olarak az çok kurumsallaşmış kişiler arası ilişkiler yoluyla yayılmaktadırlar. Dolayısıyla bir grupta mevcut olan söylenti diğerinde olmayabi-

lir. Buradan yola çıkarak ne tür toplulukların hangi tür "söylenti belirtisi" gösterdiğini ortaya koymak mümkündür (Knapp 1944, s. 26). Söylenti araştırmalarının sosyolojik boyutunu, kulaktan kulağa dolaşan ve herhangi bir güvenilir kaynağa dayandırılamayan rivayet veya şehir efsanesi gibi birçok doğrulanmamış enformasyon yapısının grup ya da topluluk temelli olarak anlaşılmaya çalışılması oluşturmaktadır. Doğruluğundan emin olamadığımız ancak bir kenara da itip yok sayamadığımız enformasyon, gündelik yaşantımız üzerinde giderek daha fazla rol oynamaya başlamıştır. Bu süreçte söz konusu enformasyonun topluluklar içerisinde yayılma örüntüleri bize önemli ipuçları verebilecektir. Acaba söylentilerin yayılması gruptan gruba ne tür farklılıklar göstermektedir. Diğer bir değişle günümüz koşullarında güvenilirliğinden emin olamadığımız enformasyon nasıl dolaşmakta/yayılmaktadır?

Söylentilerin kolektif karakteri, üzerinde önemle durulması gereken bir hususdur. Bu yönde önemli katkılar yapmış olan Tamotsu Shibutani söylentilerin bireylerin grup olarak karşı karşıya kaldığı bir belirsizlik durumunda o grubun entelektüel kaynaklarını ve birikimini birleştirerek bu olaya/duruma bir anlam verme çabası olarak ortaya çıktığını ileri sürmektedir (1966, s. 164). Kuşkusuz söylentiler, rivayetler, şehir efsaneleri toplumsal bir çerçevede gündeme gelirler ve ancak toplumsal belirsizlik, kaygı ve korkuya sebep olduklarında da toplumsal bir ilginin objesi haline dönüşerek grup üyeleri arasında paylaşılırlar. Karşı karşıya kalınan sorun, olgu ya da olay çoğunlukla tek tek bireylerden öte bir grubun, topluluğun sorunu olma sebebiyle kolektif arayışın ve sorgulamanın öznesi haline geleceklerdir. Depremler gibi felaketlerin toplumsal çapta bir sorun olarak değerlendirilmesi son derece beklenilen bir şeydir. Depremlerin ne zaman ortaya çıkacağının bilinememesi, hatta bunun nerdeyse imkânsız oluşu, diğer yandan şiddet ve yıkıcılığının büyük belirsizlikler taşıması sebebiyle, söylentilerin konusu olmaları beklenebilir bir durumdur. Beklenmeyen ise, bu konuda şimdiye dek yapılmış çalışmaların son derece sınırlı olmasıdır. Ağustos depreminden sonra birçok ilimizde ortaya çıkan deprem söylentilerinin nasıl yayıldığı konusunda neredeyse hiçbir şey bilmiyoruz. Bu denli önemli bir haberleşme sürecinin yaşamsal sayılabilecek aşamalarını ortaya koymak sosyolojik bir gereklilik olduğu kadar yönetişim açısından da oldukça yaşamsal bir öneme sahip görünmektedir.

Deprem söylentileri gibi doğal felaket söylentilerini Rosnow spontane söylentiler kategorisinde değerlendirmektedir. Ona göre spontane söylentiler doğal afetler, insanlardan kaynaklanan felaketler ya da korku ya da güvensizlik duygusu uyandıracak endişe verici durumlar olabilir (1988, s. 579). Tıpkı söylentilerin doğası, dinamikleri ve içeriği gibi onların yayılmasının da sosyolojik birtakım koşulları bulunabilir. Bu konuda (Dodd, 1958; Kimmel, A. J. 2003; Pendleton, S. C. 1998, s. 74-75), küçük kasabalarda yaşayan insanların söylenti iletimiyle, büyük şehirlerde yaşayanlara göre daha çok muhatap olduğunu ve arkadaşlar arasında yayılımın yabancılar arasında yayılımdan daha fazla olduğunu bulmuştur.

Bu aşama boyunca ya doğal bir ortadan kalkmayla ya da resmî bir açıklamayla olayın üzerinin kapatılmasıyla söylenti varlığını devam ettirecektir. Sosyoekonomik değişkenlerden birisi olan yerleşim yeri halen daha önemini korumaya devam etmektedir. Yerleşim yerinin büyüklüğü sosyal yapı üzerinde çokboyutlu bir etkiye sahiptir ve sosyal tutumlarımızdan tutun da sosyal norm ve kurallara, örf ve âdetlerden geleneklere, davranış ve duygularımız, algı ve yönelimlerimiz gibi oldukça geniş bir yelpazede etkili olmaya devam etmektedir.

Dodd söylentilerin yayılmasında sosyoekonomik değişkenler arasında sayabileceğimiz birtakım önemli faktörlere ve etkili olan birtakım örüntülerin varlığına işaret etmektedir (1958). Bizim de öngördüğümüz ve test etmek istediğimiz gibi, yerleşim yerlerinin çeşitli sosyoekonomik, kültürel, bölgesel ve siyasi yönleri de dahil olmak üzere söylentilerin yayılmasında ne gibi benzerlik ve farklılıklar gösterdikleridir. Küçük yerleşim yerlerinde yaşayanların, geleneksel bağların güçlü olduğu ve nispeten birincil ilişkiler olarak tanımlayabileceğimiz, arkadaş çevresi, aile eş dost, akrabalar hatta oldukça geniş aileler arasında söylentilerin daha fazla iletildiğine dair bulgular bizim verilerimiz arasında da bulunmaktadır. İkincil ya da biçimsel ilişkilerin baskın olduğu şehrin görece yüksek gelir grubunun yerleştiği mahallelerde söylentilerin duyulma ve iletilmesi diğer semtlere göre daha düşük gözükmektedir. Benzer gözlemlerimizin saha çalışmasında da ortaya çıktığını belirtmemiz yerinde olacaktır. Bulgularımız da bunu destekler niteliktedir. Saha çalışması yaptığımız bütün illerde sosyoekonomik düzeyi düşük olan mahallelerde gerek deprem söylentisi duyma gerekse bunları ciddiye alma olasılığı daha yüksektir.

Söylenti çalışmalarının önde gelen çağdaş ismi Kapferer de Dodd'un (1958) bulgularını oldukça destekler görüşler ileri sürmektedir. Kapferer söylentinin yayılımıyla ilgili olarak kendinden önceki bazı düşüncelere karşı çıkarak söylentilerin yayılmasını birtakım deliliğe veya kolektif halüsinasyona değil, sadece toplumsal hayatın temelini oluşturan bazı kurallara bağlar. Nitekim söylenti, bize hiçbir zaman tanımadığımız kişiler aracılığıyla değil, aksine, aile üyeleri, komşular, mahalle sakinleri, kimi zaman mesai arkadaşlarımız, kısacası yakınlarımız aracılığıyla ulaşır (1990, s. 16-24). Toplumsal yaşam bir güven üzerine oturduğu ve bu güvenlik duygusu toplumsal düzenin istikrarı açısından vazgeçilmez önemde olduğu için, diğer birtakım olgularda olduğu gibi, söylentiye inanma veya inanmama ancak bu güven çerçevesinde gelişecektir (Kapferer, 1990, s. 16-24). Söylentilerin yayılmasında tanıdıklar, akrabalar ya da yakın çevredekilerin oynadığı role Kapfere de kuvvetli bir vurgu yapmaktadır. Araştırmalarını yaptığı Fransa gibi bir Avrupa toplumunda bu tespiti bizim çalışmamız açısından önemli bir referans noktası oluşturacaktır. Formel ağların Avrupa ülkelerindeki yaygınlığına rağmen söylentilerin yayılmasında enformel ağlar daha etkinse göreli olarak yüz yüze ilişkilerin ve enformel ağların daha yaygın olduğu toplumumuzda söylentilerin yayılmasında bunun önemli bir yer tutacağı söylenebilir. Aynı zamanda söylentilerin güvendiğimiz kişiler tarafından bize duyurulduğunu, bundan dolayı da onlara inanma eğiliminde olduğumuzu dile getirmektedir.

DiFonzo ve Bordia söylentiyi "belirsizlik, tehlike ya da potansiyel tehdit durumlarında ortaya çıkan, işlevi insanların anlamlandırmasına yardım etmek ve riski yönetmek olan dolaşımdaki doğrulanmamış ve yararlı bilgi anlatımları" olarak tanımlıyor. Bu tanım sosyal temasın üç önemli yönünü vurguluyor: Bağlam (ortaya çıkan söylemden kaynaklanan durum ve/veya psikolojik ihtiyaç), işlev (bu söylemlerle uğraşarak insanların ne yapmaya çalıştıkları) ve içerik (ortaya sürülen anlatım biçimleri) (2007, s. 13). Söylentilerin, riskler, belirsizlikler, tehlike ya da potansiyel tehdit durumlarında ortaya çıkabileceği görüşü birçok çalışma tarafından ortaya konulan ve üzerinde anlaşmaya varılmış bir konudur. Hemen bütün söylenti türlerinde bu saydığımız koşullar etkili olmaktadır. İşlevsel açıdan baktığımızda söylentiler, karşı karşıya kalınan doğal

afetler, toplumsal, fiziksel, kültürel, biyolojik ya da diğer türlü tehlike ve riskler karşısında kolektif çözüm arayışı olabileceği gibi ortak bir anlam arayışı da olabilir. Aynı zamanda bu riskleri önleme ya da riski yönetmek adına grubun girişmiş olduğu ortak eylem ve iletişim süreçlerini de kapsayan kompleks bir iletişim biçimidir. Söylentiler çoğunlukla doğrulanmamış ancak doğrulanamayacağı yolunda da herhangi bir işaret taşımayan dolaşımdaki bilgiler olarak tanımlandıklarında bunların belirli bir bağlamda ve sosyokültürel ortamda ortaya çıktıklarını, işlev ve içeriklerinin de bu bağlamdan etkileneceğini söyleyebiliriz.

Hemen bütün söylenti türlerinde bu saydığımız koşullar etkili olmaktadır. Deprem söylentilerinin bütün bu riskler, belirsizlikler, tehlike ya da potansiyel tehdit durumlarında ortaya çıkabileceği, özellikle artçı ya da küçük yer sarsıntılarından sonra bu konuda artan hassasiyetin de bir tür katalizör görevi üstlenebileceğini bekleyebiliriz. Söylentinin sosyal olarak belirsizliklerin artmış olduğu potansiyel tehdit ve sayısız risklerle dolu bir doğal afet beklentisine bir tepki olarak ortaya çıkabileceğini varsaymak mümkün gibi görünmektedir.

Deprem Söylentilerinin Yayılma ve Duyulma Dinamikleri

Deprem söylentilerinin nasıl yayıldığı sorunu araştırmamızın merkezî öneme sahip konularından birisidir. Söylentilerin nasıl ve hangi kanalları kullanarak yayıldıkları konusundaki bilgilerimizin son derece sınırlı ve bütünlükten uzak olduğunu göz önüne aldığımızda bu sorunun üzerinde gereği gibi durulması gereği ortaya çıkmaktadır. Bu araştırmamızı planlarken söylentilerin yayılma yolları ve araçları hakkında olabildiğince fazla veri toplamaya çalıştık. Bu sebeple deprem söylentilerinin kimden, hangi yollardan duyulduğunu ortaya çıkarmak istedik. Aşağıda birkaç tabloda topladığımız veriler bu konuda yol gösterici görünmektedir.

Tablo 35. Deprem olacağı söylentisi i, kimden, nasıl ve hangi yolla duyulduğu.

	Deprem olacağı söylentisini, kimden, nasıl ve hangi yolla duydunuz?	SAYI	%
1	Akraba, arkadaş, vb tanıdıklardan duydum.	1.043	57,88
2	Otobüste, sokakta, vb yerlerde tanımadığım insanlardan duydum.	257	14,26
3	Radyo, TV, gazete, internet gibi kitle iletişim araçlarından duydum.	447	24,81
4	Diğer	55	3,05
	Toplam	1.802	100

"Deprem olacağı söylentisini kimden, nasıl ve hangi yolla duydunuz?" sorusuna anketimize katılanların %57, 88'i akraba, arkadaş, vb tanıdıklardan; %24,81'i radyo, TV, gazete, internet gibi kitle iletişim araçlarından duyduklarını ifade etmişlerdir. Deneklerin %14, 26'sı bu söylentileri otobüste, sokakta, vb yerlerde, tanımadıkları insanlardan duyduklarını belirtirken %3'ü diğer grubu altında toplanan cevaplar vermişlerdir. Tablo 35'ten de anlaşılacağı gibi cevaplarda yoğunluk tanıdıklardan duyulduğunu göstermektedir. Bu durum saha çalışması öncesindeki öngörüyü destekler niteliktedir. Söylentiler tanıdıklar arasında daha hızlı bir şekilde yayılma göstermektedir. Kişiler tanıdıklarından böyle bir söylentiyi duyarak diğer tanıdıklarına iletmektedirler. Ancak saha çalışması öncesi öngörülemeyen bir nokta ise söylentinin kitle iletişim araçları yoluyla yayılmış olmasıdır. Kitle iletişim araçları yoluyla yayılma gösteren söylentiler halkta büyük paniğe neden olmuş ve pek çok kişinin rutin yaşamını ve psikolojik durumunu ciddi oranda etkilemiştir.

Bulgularımız ağırlıklı olarak deprem söylentilerinin akraba, arkadaş vb tanıdıklar vasıtasıyla duyulduğunu göstermektedir. Söylentilerin yayılmasında birinci sırayı alan birincil gruplar diyebileceğimiz grupların etkisi şaşırtıcı gelmemektedir. Söylenti çalışmalarının önde gelen temsilcilerinden Kapferer (1992) ve Dodd (1958) 'un bulguları da bu yöndedir. Her iki araştırmacı da söylentilerin yayılmasında küçük, birincil akraba arkadaşlık sistemlerinin yaygın olduğu topluluklarda söylentilerin daha hızlı ve başarılı bir şekilde yayıldığını belirtmektedirler. Küçük, kapalı, birincil ve enformel ilişki ağlarının yaygın olduğu grup içerisinde iletişimin

daha yoğun ve söylentiler gibi enformel iletişimi de içine alacak kadar kapsamlı olabilmektedirler. Söylentilerin eş, dost, akrabalar ve tanıdıklar arasında yayılmasının başlıca sebeplerinden birisi de güvene dayalı ilişkinin bu tür gruplar arasında daha yaygın olmasıdır. Söz konusu güven, kaynağın güvenilirliğiyle yakından ilgilidir.

İletişimde kaynağın güvenilirliği, Aristo'nun retorik araştırmasını yazdığı ve söylem temelinde açıklama sağladığı MÖ 4. yüzyılın ortalarına kadar dayanmaktadır. Onun dünya görüşü analizi "kaynak güvenilirliği" terminolojisini pek kullanmasa da, konuşmacının güvenilmeye değer olduğu durumlarda iknanın (duruma inanmanın) ortaya çıktığını söylemiştir (Pendleton, 1998, s. 75). İletişim sürecinde klasik bir akış şeması kaynak-ileti-dinleyen olarak tanımlanır. Bu süreçte özellikle kaynak güvenirliği güven sorunu II. Dünya Savaş'ından sonra yapılan araştırmalarla daha bilimsel bir temelde ele alınıp incelenmişti.

Aristo'dan 2.500 yıl sonra bu konuda araştırmalar yapan Hovland ve diğerlerinde (1961) bahsettiği gibi, iletişimin etkililiği iletişimcinin güvenilirliğine bağlıdır. "Bir iletişim tahminler içerdiğinde duygusal etki önemli ölçüde iletişimcinin değerlendirmesine dayanacaktır" (Hovland ve diğ., 1961, s. 73; akt. Pendleton, 1998, s. 75-76). Söylentilerin yayılabilmesi ancak ve ancak onlara inanan bir dinleyici kitlenin varlığıyla mümkün olabilir. Bu sürecin etkili olabilmesi, ileti zincirinin etkinliği ve onun güvenirliğine dayanmak zorundadır. Bazen de bu enformasyon güvenilirmiş gibi de algılanabilir. İletişim sürecinin doğasında olabilecek durumlardır bunlar. Kimi zaman bu iletişim tahminler içerebilir. Yani kesinlikten uzak olabilir, belirsizlikler ya da ihtimaller içerebilir. Böylesi bir durumda duygusal etki önemli ölçüde iletişimcinin değerlendirmesine dayanacaktır. Anlaşılacağı gibi duygusal değerlendirme söz konusu olduğunda, akrabalar, arkadaşlar gibi tanıdığımız, bildiğimiz insanlara inanmayı, tanımadığımız, bilmediğimiz yabancılara kolaylıkla tercih ederiz.

Aynı zamanda bir anlatıcının medyadan ya da bir arkadaşından duyduğu iddialar, genellikle doğruluk taleplerinin belirgin bir parçasıdır ve güvenilirliği desteklemek için kullanılır. Bireysel dedikodu, arkadaşlardan gelen daha geniş bir sosyal dünya ile ilgili iddialara göre daha önemli olabilir. Anlatıcıların, kurumsal yapıdan ziyade kendi kişisel yaşamları ile ilgili bilgi almaya daha istekli oldukları varsayılır (Fine 2007, s. 5-18).

RAMİ

Bu bağlamda Granovetter de (1973) söylentilerin yayılmasında tanışıklık ya da zayıf bağların çok önemli olduğunu iddia eder. Böylelikle dinleyiciler bu bireylerin tarafsız ve daha da ötesi bireyin yakın çevresinin dışında oldukları için daha geniş bilgi kaynaklarına sahip olduklarını düşünürler (akt., Fine 2007, s. 5-18). Gladwell de (2000) kulaktan kulağa yayılma sırasında bireylerin bu inanışı kendi yararına kullandıklarını, yani yararlı bir amaç için yakın bir arkadaş çevresinin güvenilirliğini kullanır. Daha da ötesi bu bireyler, aşırı bilginin olduğu durumlarda konu dışı bilgiyi filtrelerler ve sadece dinleyicilerinin istedikleri bilgiyi dağıtırlar (2000). Burada ele aldığımız Harris, T. (1996), Fine (1973), Granovetter (1973), ve Gladwell (2000), Knopf, T. A. (1975, 2006), Koening, F. (1992) gibi araştırmacılar söylentilerin yayılması sürecinde arkadaş, akraba ve tanıdıklar gibi sosyal ilişki ağında bize yakın olanların enformasyon kaynağı olarak da daha güvenilir addedildiklerini ve dolayısıyla sorgulama işlemine tabi tutulmadan güvenilir enformasyon olarak kabul edildiğini ileri sürerler.

Ancak iletişim sürecinde bazen bilginin kaynağının bilgi edinme yeteneği, kapasitesi ya da kalitesi de önemli olabilir. Bazı durumlarda bilgi kaynağının daha üstün olduğunu inandığımız bireylere daha fazla inanmayı seçebiliriz. Bu konuda *Gary Alan Fine* (2007) dinleyicilerin tipik şekilde, bilgiye ulaşabilir bir pozisyonda bulunmanın etkisiyle güvenilir kaynak olarak tanımlanan bireylerden gelen iddialara önem verdiklerini belirtir. Ona göre işleyen bir sistemde bu insanlar güvenilir aktarıcılar olarak algılanırlar ve dinleyiciler genellikle aktardıkları bilginin doğru olduğunu varsayarlar (Fine, 2007, s. 5-18). Dolayısıyla da iletişim sürecinde enformasyona ulaşma konusunda bir şekilde daha şanslı, yetenekli, kaynak sahibi ya da daha yaygın bir enformasyon ağı ve kaynağına ulaşabilen bu bireyler bulundukları sosyal çevrede, mahallede grup ya da toplulukta daha fazla izlenir, inanılır ve ikna edici olurlar. Bu süreç, enformasyonun kaynağını ve güvenilirlik sorununu, tanıdık, bildik eş dost gibi bireylerden daha ziyade gruplar içerisinde yükselen fikir önderlerine doğru değiştirir.

Söylenti ya da diğer türlü herhangi bir iletişim sürecinde dinleyiciler önce bir konuşmacının kendisinin güvenilir kaynaklardan doğru bilgi alıp almadığı ihtimalini değerlendirirler, daha sonra bilgiyi kabul edip etmeyeceklerine ya da tepki verip vermeyeceklerine karar verirler (a.g.e., 5-18). Herhangi bir iletişim sürecinde

bize ulaşan enformasyonun kaynağı oldukça önemli bir sonundur. Eğer bir arkadaşımızdan ya da güvendiğimiz bir tanıdıktan bir şey duyuyorsak enformasyonun kaynağı sorun olmaktan çıkar ve o enformasyonu doğru olarak değerlendirilir.

Daha formel gruplarda, konuşulacak ya da paylaşılabilecek enformasyonun formel oluşunun, prosedürsel ve bürokratik niteliğinin, bu tür ağlarda söylentiler gibi güvenli bir kaynağa dayanmayan enformasyonun yayılmasını zorlaştırdığını söylemek yanlış olmaz. Televizyon, gazete, radyo ve hatta İnternet gibi kurumsal iletişim ağlarında söylentilerin hiç yer almadığını söylemek pek gerçekçi olmayacaktır. Mutlaka bu tür formel organizasyonlarda ve ağlarda güvenli olmayan enformasyon dolaşmaktadır ancak bunun oranı birincilere göre çok daha düşük seyretmektedir. Bizim verilerimiz dolaşımdaki söylentinin dörtte birinin (%24.8) dolaşımından radyo, TV, gazete, internet gibi kitle iletişim araçlarının sorumlu olduğunu gösteriyor. Akraba, arkadaş ve tanıdıklar seçeneğinden sonra en sık olarak karşılaştığımız cevap aslında beklediğimizin üzerinde bir oran olarak karşımıza çıkıyor. Buna benzer bir duruma dikkat çeken Rosnow, söylentilerin sadece ve her zaman ağızdan ağza iletim yoluyla dolaşmasının gerekli olmadığını ileri sürerek, "hem yazılı hem elektronik haber medyasının verimliliği, söylentinin sürdürülmesi için, geniş bir söylenti fabrikası yaratarak çok önemli katkıda bulunmasındandır" demektedir (1988, s. 579). Araştırma bulguları gösteriyor ki ülkemizde normalde güvenli enformasyonu yaymakla görevli olan radyo, TV, gazetelerin bir kısmı herhangi bir otorite tarafından doğrulanmamış ve güvenli olmayan enformasyonun yayılmasına aracı olmaktadır. Her ne kadar İnternet bu grupta kodlanmışsa da diğer kitle iletişim araçlarından farklı yapısından dolayı söylenti yayımı konusunda diğerlerinden ayrılır.

Son yıllarda söylentilerin medya organları tarafından üretildiği ya da bazı tür enformasyon parçalarının "söylentiler" olarak etiketlenmelerinden dolayı onları yayımlama ve dağıtımındaki merkezî rolü daha net bir biçimde ortaya çıkmaya başladı. Öte yandan, söylentiler sadece bir parça basit bilgi olarak değil, daha ziyade büyük ya da küçük gruplar arasında siyasi ya da dünyevi konularda bilgi değişimi boyutunda muamele görür hale geldi. Bu alanda son zamanlarda öne çıkan iki araştırmacıdan Pascal Froissart (2002) ve Philippe Aldrin'den (2005) söz etmek yerinde olacaktır. Aynı zamanda bu araştırmacılar farklı modelleriyle ilgi çekmektedirler.

Froissart (2002) söylentilere dair bilincimizin medyada onlara ayrılan geniş yere göre biçimlendirildiğini ve toplumun içerisinde şekillendirildiği söylenen sözde pek çok söylentinin aslında kendi kaynağını ve propaganda kanallarını etkin bir şekilde medyanın kendi içerisinde bulduğunu ileri sürmektedir. Bir anlamda, Froissart medyanın söylentilerin hem kaynağı hem de dağıtıcısı, yayıcısı olarak tanımlanabileceğini öneriyor. Aldrin (2005) ise genellikle kolektif psikolojinin değişken doğasının yansıtıcısı olarak söylenti içeriğinin standart yorumundan ayrılır ve yerine özellikle siyasi söylenti biçimleri için "karşılığında yanıt gerektiren" bir yaklaşımı koyar. Buna göre söylenti, gündelik etkileşimler sırasında dolaşıma giren ya da potansiyel siyasi sonuçlarla ilişkili bir çeşit bilgi olarak ele alınır (Taïeb *E*, 2007, s. 54-107).

Bu iki yaklaşım şu görüşte bir araya getirilebilir: medya daha düşük düzeyde söylentinin ana tedarikçisidir fakat yaydıkları "söylenti" oluşturan bazı haber parçalarının da ana "etiketleyicisidir" (Taïeb *E*, 2007, s. 54-107). Çoğunlukla gazetecilerin "söylenti" olarak adlandırdıkları şey bu alanda araştırma yapanlarca benimsenen kavram değildir. Çünkü genel olarak üzerinde az çok görüş birliğine varılan anlayışa göre söylentiyi kesin bir şekilde tanımlamak imkânsız gibidir. Araştırmacıların çoğu gazetecilerin basitçe "gayri resmî bilgi" olarak nitelendirdikleri bu kavramın yetersizliğinde hemfikirdirler. "Söylenti" olarak tanımlanan şeyin bilginin farklı parçalarının dolaşımını, olayların ya da güncelleştirilmiş haberlerin özet açıklamalarını kapsayan haberleşme olgusundan doğduğu kanısına varılabilir. Hem bu yaymanın aldığı şekilden hem de kullanılan dağıtım yönteminden kaynaklanan gayri resmî biçimden dolayı "söylentisel" (söylentinin doğasından) olduğu düşünülebilir. Bununla birlikte belirli bir medya yaklaşımı, ister istemez bu kategoriye uymayan farklı kalemleri ve bildirilen olayları tek bir genel "söylenti" sınıfı altında toplama eğilimindedir. Bu yönelimin sonucu olarak, medya sadece benzer "söylentiler'in varlığına ve ikincil olarak onların doğru ya da yanlışlığının belirlenemez sorusuna ilgi gösterir, bunu yaparken de sunulan bilginin dolaşım sürecine ya da değişimin yapıldığı grupların katılımcı aktörleri için konuşkanlık değerine ilgi göstermeyi ihmal eder.

Taïeb (2007, s. 54-107) medyanın bilgi ya da olayları söylenti olarak etiketlemesinin etkisinin üç katmanlı olduğunu belirtir. Bunlar, öncelikle medya kanalları aracılığıyla dolaştırılan "söylenti"

sayısını artırır ve medyayı "söylentiler" (ki her zaman o kadar fazla değildir) açısından önemli bir taşıyıcı/yayıcı araç yapar. İkinci olarak toplumda çok sayıda söylentinin dolaştığına dair okurlar ve televizyon izleyicileri üzerinde yanlış bir izlenim bırakır. Son olarak da farklı yapıdaki bilgi görünümlerini tek bir sepete yerleştirerek dilin ve analizin güçsüzleşmesine sebep olur ve bu da standart tipte bir medya yaklaşımına yol açar. Her üç katmanın da konumuz açısından önemi bulunmakla birlikte çok fazla bir detaya girmekten şimdilik kaçınıyoruz. Bununla birlikte şu önemli saptamaları yapmakta yarar bulunuyor: Medyanın kendisi söylentileri artırıcı etki yapmaktadır. Bir kere söylenti değirmenine düşen bir "enformasyon", gerek haberleştirilmesi gerekse de söylenti olmasından dolayı yalanlamak, mahkûm etmek üzere haberleştirilse dahi söylentiyi artırıcı etki yapabilir. Saha çalışmamız sırasında gittiğimiz birçok ilde deprem söylentilerinin yayılmasına, özellikle yerel basının bazen özensiz tutumunun, bazen sırf bir gelişmeyi duyurmak amacıyla bu tür şeyleri haberleştirmesinin sebep olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz. Örneğin, Erzurum'da ortaya çıkan yaygın deprem olacak söylentisi, yerel bir televizyon kanalının, Ilıca'nın su sıcaklığının arttığı şeklinde bir haber vermesiyle tetiklenmiştir. Daha sonra kaplıcanın sıcaklığının gerçekten artıp artmadığını tespit etmek amacıyla bir jeoloji mühendisinin ölçüm yapmak üzere o bölgeye götürülerek kaynağın başında görüntülü haber yapılmasının halk arasında "kaplıcanın suyu ısınıyormuş, deprem olacakmış" şeklinde söylentilerin daha fazla yayılmasına sebep olduğu bize anlatılmıştır.[1]

İkinci husus, söylentilerin toplum tarafından algılanmasıyla ilgilidir. Eğer toplumda, medya organlarında çok sayıda söylenti dolaştığına dair bir algı varsa bu, okurlarda bu söylentileri kendi kendini doğrulayan bir kehanet gibi bakma algısı yaratabilir. Araştırma bulgularımız bu kanıyı destekleyici işaretler vermektedir. İlerleyen bölümlerde görüleceği gibi çeşitli medya organlarına güven oldukça düşüktür, bunların çoğunlukla yanlı olduklarına ya da söylentilere yer verdiklerine inanılmaktadır.

Üçüncü olarak, farklı yapıdaki bilgi görünümlerini tek bir sepete yerleştirerek dilin ve analizin güçsüzleşmesine sebep olur ve bu da

1. Erzurum'da bir yerel televizyon kanalı TV 21 haber müdürüyle yaptığımız görüşmede bu haberi halkı yatıştırmak için yaptıklarını, ancak tamamıyla yanlış anlaşıldıklarını dile getirmiştir.

standart tipte bir medya yaklaşımına yol açar. Medya organlarının, gazetecilerin, muhabirlerin ve de editörlerin çoğunlukla kullandıkları dil basitleştirmeye ve habere konu olan olay ya da olgu her ne kadar karmaşık olursa olsun onu sıradan vatandaşın anlayacağı bir anlatıma dönüştürme çabası çoğunlukla olayın, olgunun öneminin ya da anlamının yitip gitmesine sebep olabilir. Çoğunlukla söylenti olarak etiketlediğimiz bir enformasyon, derin, gerçek anlamlar taşıyabileceği gibi gerçekten doğrulanmayı bekleyen alternatif anlatılar ya da gerçeğin peşindeki sorgulamacı çabalar da olabilir. Söylenti etiketi gazetecinin işini o anlık kolaylaştırabilir ancak belki de büyük bir gerçekliği ya da skandalı da içinde barındırıyor olabilir.

Söylentilerin medya organlarında neden giderek daha fazla yer aldığı, kullanıldığı ya da rapor edildiğine ilişkin elimizde çok somut kanıtlar olmamakla birlikte ipuçlarını değerlendirdiğimizde bazı kesin olmayan sonuçlara ulaşabiliriz.

'Söylenti" etiketinin son yıllarda artan düzeyde kullanılması ile ilgili olarak öncelikli sorun kelimenin içinde barındırdığı abartıdır, bu da söz konusu olayın kendisinin abartıldığı izlenimini verir. Pascal Froissart, 19. yüzyıldan beri kelimenin kullanımının (bugün verdiğimiz anlamında) normal terminolojide çok daha sık kullanılır hale geldiğini yaptığı çalışmasıyla ortaya koymuştur (Froissart, 2002, s. 50). Ayrıca kelimenin bu abartısı, basının söylenti olgusu olarak adlandırdığı şeye karışan sosyal aktörlerin tanıdık bir birleşmesidir. İstatistiki bir araştırma, sadece 2004 yılında "söylenti" kelimesinin dört basın organında günlük olarak etkili bir şekilde kullanıldığını ortaya çıkardı. *Le Monde*, gazetesinde 54 makalenin başlığında ya da altbaşlığında "söylenti(ler)" kelimesi kullanılıyordu, makalelerin gövdesinde ise 500 defa teşhis edildi. *Libération* 26 başlık ya da altbaşlıkta kelimeyi kullanırken haberlerin içeriğinde 378 (314 tanesi çoğul olmak üzere) defa ortaya çıktı. *Le Figaro*'da ise 10 tane makalenin başlığı ya da altbaşlığında söylenti kelimesi geçiyordu, haberlerin içeriğinde ise 456 defa kullanıldı; kelime çoğul kullanıldığında sayı 927'ye çıktı. Yazılı basının okurları bu yüzden en azından bir defa (bazen aynı günde iki makaleden fazla) "söylenti" kelimesi ile karşılaştılar. Nitelik olarak kelimenin kullanımı sosyal çevrede çeşitli gerçeklere işaret etmeye hizmet etti: İnternet söylentilerinden Amerikan başkanlık kampanyasıyla ilgili siyasi söylentilere ya da Yasser Arafat'ın ölümünü kuşatan söylentilere kadar. Sürpriz bir şekilde finans dünyasıyla ilgili haberler veren

ve kendi içinde yüksek düzeyde söylenti üreten *Les Echos* gibi bir gazetede de rakamlar diğerleriyle aynı düzeyde çıktı. Yine de 2004 yılında bu gazete söylenti kelimesini başlık ve altbaşlıklarında 84 defa, haberlerin içeriğinde ise 808 defa dile getirdi. Kelimenin kullanımı genellikle ekonomik ve borsa söylentileriyle ilişkiliydi (Taïeb 2007, s. 54-107). Son zamanlarda "söylenti" kavramının kullanımının, özellikle medya tarafından kullanımının artışını istatistiki olarak ortaya koyan bu analiz çok anlamlıdır. Medya organlarında bu denli sık bir şekilde kullanımın birkaç anlamı olabilir. Ülkemizde her ne kadar bu yönde bir ampirik araştırma yapılmamışsa da gözlemlerimiz paralel süreçlerin işbaşında olabileceğine işaret etmektedir.

Son yirmi yıldır ülkemizde medya açısından tam bir devrim yaşandığını söylemek hiç abartı olmayacaktır. Görsel medya aracı olarak radyo ve televizyonların sayısındaki artışın baş döndürücü bir hıza ulaştığını görüyoruz. Özellikle televizyon kanallarının ülkemizde mantar gibi çoğaldığına tanıklık etmiş bulunuyoruz. Onlarca ulusal ve yüzlerce yerel televizyon kanalı, belki daha fazla radyo (hem ulusal hem de yerel düzeyde) kanalı tarafından da takip edilmektedir. Gazete ve diğer türlü yazılı medyada da önemli bir çeşitlilik ve artış söz konusudur. Tüm bu artış sosyolojik anlamda çok büyük değişimlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Devletin tekelindeki, otoriter tek kanallı televizyon çağından onlarca ulusal ve uluslararası yayın yapan televizyon ve radyo kanalına geçişle birlikte enformasyonun, haberin ve bilginin demokratikleşmesi gündeme geldi. Böylece tekelci, otoriter zihniyetin toplum üzerindeki tekdüzeleştirici, standartlaştırıcı etkisi, yerini çeşitlilik, farklılık ve birbiriyle rekabet eden gerçeklik imgesine bırakmış bulunuyor.

Enformasyon devriminin demokratikleştirici etkileri bir yana, bizatihi enformasyonun kendisinin de demokratikleşmek zorunda kaldığına tanık olmaktayız. Ancak bu denli çeşitlilik, anlamlar, kavramlar, olay ve fenomenler üzerinde çok sayıda yorumun, tanımın ve alternatif iddianın da ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Haberin ve habercinin çeşitlenip farklılaşması neyin haber yapılıp neyin yapılamayacağı gibi sorunları da gündeme taşımıştır. Ülkemizde son birkaç yıldır yaşanan birçok önemli olayın da gösterdiği gibi kimi kesimlerin "Ergenekon Terör Örgütü" olarak tanımlayıp ve yüzde yüz inandığı bir dava suçluları, hâkim ve savcıları yıllardır meşgul ederken kimi kesimler bunların tamamıyla uydurma, abart-

ma, söylenti ve dedikoduya dayalı vehimler üzerinde kurgulanmış suçlamalar ve bir uydurma dava süreci olduğuna inanmaktadır. Bu denli güncel, çok tartışılan ve göz önündeki bir dava sürecinde dahi bu ölçüde farklı fikir çevrelerinin, hatta keskin kamplaşmaların yaşanıyor olmasının sebeplerinden birisi, hiç kuşkusuz bir kesimin "gerçeklik" olarak tanımladığı bir olguyu, haberi ya da iddiayı karşı kesimin yalan, iftira ve "söylenti" olarak tanımlaması ve her iki iddianın da yeteri kadar taraftar medya organına sahip olmasıdır.

Rosnow ve Fine (1976), önceki araştırmaların ele aldığı; kitlesel medya ve diğer "resmî kurumlar"ın olmadığı durumlarda söylentinin içeriğini gözlemlerle tanımlama sürecini sorguladı. Bunun yerine, 1970'lerdeki Vietnam Savaşı, ekonomik kriz, ırksal ve toplumsal cinsiyet ilişkileri gibi önemli konularda haberlerin bolluğundan dolayı, çok yönlü perspektifler ortaya çıktı. "Bağımsız ve çeşitlenmiş bir basın sektörünün var olduğu bir toplumda farklı haber kaynakları birbiri ile çelişebilir. Bu da kaçınılmaz olarak toplumdaki karmaşaya katkıda bulunabilir ve toplumdaki tedirginliği ve korkuyu artırabilir (Rosnow and Fine, 1976, s. 116).

Bir anlamda kültürel otoritenin parçalanmış olmasından dolayı toplumda enformasyon yapısı, algılanması, filtrelenmesi, dağıtımı ve hatta inanma kültürü son derece sorunlu olacaktır. Bu yapı kendiliğinden söylentilerin ortaya çıkıp dolaşmasına da sebep olabilmektedir. Pamela Donovan (2007) geçmişte söylentilerin, Yahudiler, Masonlar gibi birtakım kişi ya da grupları hedef alırken bugün çok spesifik konular hakkında ortaya çıkıp yayıldığına dikkati çeliyor. Birçok konuda olduğu gibi depremler konusunda da söylentilerin ortaya çıkıp yayılması belirttiğimiz sürecin bir parçası ve doğal bir sonucudur.

İnternet ve Söylentilerin Yayılması

Karşılıklı etkileşim olanağı veren İnternet, radyo, TV ve yazılı medyadan oldukça farklı bir yapıya sahiptir. Internet bugün enformasyonun akışını tarihte hiç olmadığı kadar özgür bir şekilde sağlamaktadır. Hiç ummadığımız, hatta hayal dahi edemeyeceğimiz yollardan bilgi alışverişinde bulunabilmekteyiz (Solove, D. J, 2007, s. 17). Kuşkusuz bu tarihsel bir süreç içerisinde ve yüzyıllar alan bir tarih döneminde ortaya çıkmış bulunan bir gelişmedir. Yüzyıllar boyu kitaplar elle, büyük zahmetler ve masraflarla basılabiliyorlardı.

15. yüzyılda Johann Gutenberg'in geliştirdiği baskı makinesi enformasyonun dağılımını kökten değiştirmişti. Bu buluşun etkileri nefes kesiciydi. Yakın zamanlarda medyanın birçok yeni formlarıyla yüz yüze geldik. Radyodan televizyona her bir gelişme iletişimimizi ve bilgi alma yollarımızı görülmedik ölçüde değiştirmektedir. Bu tür teknolojik buluşlar medyayı dramatik ölçülerde geliştirmiştir. Hatta baskı makinesi döneminde bile, yazılı materyal küçük bir seçkin grup içindi, çünkü halkın büyük bir çoğunluğu okuryazar bile değildi. Dolayısıyla halkın Gutenberg'in icadından yararlanabilmesi için birkaç yüzyıl daha geçmesi gerekecekti. Fakat okuryazarlığın zaman içerisinde artması, yazılı materyalin fiyatındaki düşme vb gelişmelerle birlikte basılı medya tam bir devrim yaşadı. Örneğin Amerika'da İç Savaş öncesinde gazeteler nadir şeylerdi. 1850'de toplam yüz gazete basılmaktaydı ve 800 bin civarında okur kitleye sahiplerdi. 1890'a gelindiğinde 900 gazete ve 8 milyon okur kitlesi mevcuttu, artış oranı %900'ü buluyordu (a.g.e., s. 18-19). 15. yüzyılda baskı makinesiyle temelleri atılan bilgi devrimi, onu takip eden dört yüzyıl göreli olarak yavaş bir seyir izlemiş ancak 19. yüzyılın sonlarıyla birlikte gerçek kitleselliğe ulaşabilmiştir. Baskı makinesinin icadı ve yaygınlaşması önemli bir gelişmeydi ancak bunu diğer bazı demografik gelişmelerin izlemesi gerekecekti. Bunların en önemlilerinden birisi kentleşme ve sanayi devrimiyle birlikte kitlelerin kırdan koparak kentlerde yoğunlaşması ve nüfusun önemli bir kısmının eğitim olanağına kavuşması olmuştur. Sanayi devrimi onu sürdürecek eğitimli işgücüne ihtiyaç duymaya başlayınca okuryazarlığın yaygınlaştırılması zorunlu hale gelmiş ve bu süreçte geniş işçi yığınlarının en azından temel ilköğretim imkânına kavuşması, medya tüketimi yolunda önemli bir dönemeç olarak karşımıza çıkmıştır. Yükselen sanayi uygarlığı, kentleşme, kolej ve en sonunda yükseköğrenimin kitleselleşmesi, kadının eğitim hakkının ve imkânlarının genişlemesiyle birlikte eğitimin düzeyi tarihte hiç olmadığı kadar artarken, medya tüketimi de paralel bir şekilde artmıştır.

Orson Welles'in 1938'de "Dünyalar Savaşı" adlı radyo yayını, Marslıların saldırılarıyla ilgili haber bildirilerini taklit etti ve iddiaya göre yaklaşık 6 milyon dinleyiciyi dehşete düşürdü. Sahte haber yayınları yapan medyanın, uluslararası politik karışıklık dönemi boyunca insanların hayatında oynadığı rolü gösterdi. Bu, Lasswell'in doğrusal kuramının bir göstergesiydi ve elektronik medyanın çok

sayıda insan üzerinde etkili olduğunu düşündürmektedir (Pendelton, S. C. 1998).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, özellikle 1960'lı yıllardaki bilimsel, teknolojik gelişmeyle birlikte görsel ve yazılı basın devrim niteliğinde gelişmeler kaydetmiştir. Hatta bugün medyanın çapı ve büyüklüğü on yıl öncesiyle dahi karşılaştırılamayacak kadar ilerlermiş durumdadır. Bugün artık aklınıza gelecek ve hayal edebileceğiniz hemen her konuda yüzlerce magazinden ve gazeteden söz edebiliriz. Yirmi dört saat kesintisiz yayın yapan haber kanalları, her tür magazin programları arasından yapabileceğimiz seçimler sınırsız gibidir. Bununla birlikte radyo, televizyon ve gazete gibi medya araçlarıyla sıradan bireylerin etkileşim yetenekleri son derece sınırlıdır. Çünkü sadece birkaç sıradan yurttaş editöre mektup yazabilir ve düşüncelerini yazılı medyada dile getirilebilirdi. Aynı şey televizyon için de geçerli. Söyleyecek bir şeyleri olsa dahi çoğunluk CNN'e çıkıp bunu paylaşamaz (a.g.e., s. 19). Fakat bu durum internetle tamamıyla ve devrimci bir şekilde değişmiş bulunmaktadır. Sınıf, eğitim, statü, yaş, cinsiyet, etnik grup, ırk, din vb çeşitliliğine bakmaksızın nerdeyse herkes İnternet sayesinde dünya çapında her yerle ve herkesle haberleşebilir. Günümüzde artık bireyler *Bloglar* ve diğer tür sosyal içerikli sitelerde görüşlerini yayınlayarak nefes kesecek yeni maceralara girişebilmektedirler. Böylelikle tıpkı 15. yüzyılda yaşadığımız hareketli baskı makinesine geri dönmüş durumdayız ki bu sefer bir fark, hareketli merdanenin yerini *blog* servislerinin almış bulunmasıdır. Şu an bizler gelecek medya devriminin kıyısında yaşıyoruz. En büyük fark, bu sefer medya bizleriz (a.g.e., s. 19).

Blog yazma ve diğer sosyal paylaşım siteleri yoluyla paylaştığımız enformasyon, eşi benzeri görülmemiş bir şekilde artış gösterirken bireyin enformasyona ulaşma ve enformasyon yayma kapasitesinde tam bir devrim yaşanmış bulunmaktadır. Blog olayına bir fenomen olarak kısaca bakacak olursak göreceğimiz şey bizi hayrete düşürecek kadar hızlı olup bitmektedir. Bu günlerde nerdeyse herkes boş zamanının önemli bir bölümünü ya blog yazarak ya da sosyal paylaşım sitelerinde geçirmektedir. Bugün vazgeçilmezler olarak baktığımız bu araçların aslına bakarsanız çok kısa bir geçmişi bulunuyor. Örneğin on yıl önce, yani 1999'da blog sahipleri sadece 50 kişiden oluşuyorken bu sayı 2000'e geldiğimizde birkaç bin kişiye çıkmıştı. Sadece dört yıl sonra, 2004'te bir milyondan fazla kişi blog

yazmaya başlamıştı. Bu rakamın sadece bir yıl içerisinde otuz katına yükseldiğini ve 2005'te 30 milyondan fazla kişinin blog yazmaya başladığını, 2006'nın Temmuz ayının sonlarına yaklaştığımızda bu sayının 50 milyon blogcuya ulaştığını görüyoruz. Blogları izlemek üzere kurulmuş olan Technorati web sitesinin hesaplarına göre her gün 175.000 yeni blog kullanıma açılmakta ve yine her gün ortalama 1,6 milyon blog çevrimiçi olarak postalanmaktadır (a.g.e., s. 21). Blogculuktaki bu baş döndürücü gelişmeyi, eşi benzeri görülmemiş bu patlamayı hiç aratmayacak, belki de fazlasıyla arka planda bırakacak diğer bir gelişme ise kişisel profillerimizi paylaştığımız sosyal paylaşım ağlarıdır. Bugün sayılarının 200 civarında olduğu düşünülen bu ağların en popülerleri, ülkemizde de en fazla kullanılan Facebook, MySpace, Twitter başta olmak üzere diğer birçok sosyal paylaşım sitesi üzerinden gerek kendimiz gerekse de akla gelebilecek hemen her konuda enformasyon yaymaya, paylaşmaya başlamış bulunuyoruz.

Bu yapısıyla her kullanıcının ânında büyük miktarlarda enformasyon, yazılı, görsel medya içeriği yükleyebilmesi ya da email gibi basit bir yolla, onlarca, yüzlerce, hatta binlerce insana ânında bir mesajı gönderebilme olanağından dolayı internette güvenli olmayabilecek bilgileri gönderme olanağı vardır. Özellikle son yıllarda katlanarak artan internet kullanımı, söylentilerin yayılmasını, duyulmasını son derece artırmış ve kolaylaştırmıştır. Bugün artık İnternet sosyal ve siyasal alanlarda etkili olduğu gibi, söylentilerin de en hızlı yayıldığı araç konumuna yükselmiş bulunuyor.

Son on yıla damgasını vuran ve belki de önümüzdeki yüzyılı da şekillendirecek teknoloji olarak tanıdığımız internet teknolojisi 1960'larda Amerikan Savunma ihtiyaçlarının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştı. Soğuk Savaş dönemin belki de en sert olduğu yıllarda nükleer silahlanma ve nükleer silah kullanımı gerçek bir ihtimal olarak savunma stratejileri arasında bulunuyordu. Olası bir Sovyet nükleer saldırısı, hatta işgali sırasında savunma güçlerinin koordine edilmesini amaçlayan ve herhangi bir merkezî komutanlığa ihtiyaç duymadan birimlerin yeraltından haberleşmelerini mümkün kılacak bir bilgisayar ağının geliştirilmesi internetin de doğumu anlamına geliyordu. Yetmişli yıllarda bu ağdan şirketlerin ve bazı araştırmacı üniversitelerin yaralanmasının yolu açılmış, böylelikle bu kurumlardaki süper bilgisayarlar araştırma bilgilerini paylaşabilmek için birbirine bağlanmış ve enformasyon akışında önemli

bir devrim gerçekleştirilmiş oluyordu. Seksenli yıllara gelindiğinde ABD'de Ulusal Bilim Kurumu Ağı adlı bir ağ, ticari nitelikte olmayan bilgilerin değiş tokuş edildiği bir ağ olarak daha geniş bir kullanım alanına açılmaktaydı. Doksanlı yıllar ise bu alanda tam bir devrimin yaşanması ile sonuçlanmış ve hatta yaşadığımız toplumun enformasyon toplumu olarak dahi adlandırılmasına sebep olmuştur (Zülâl, 2003).

Doksanlı yılların hemen başında, 1993'te Avrupa Nükleer Araştırmalar Kurumu (CERN), "World Wide Web" adlı az bilinen bir yazılımı herkese açık hale getirdiğini duyurmuştur. Bulucusu Tim Berners Lee'nin dahi tahmininin çok ötesinde önemli olduğunu kesinlikle kanıtlamış bulunan www tüm dünya çapında bir ağın geliştirilmesinin kapılarını açmıştır. Aradan geçen on yıl içinde ağ, çağdaş iletişimin en vazgeçilmez öğesi durumuna gelmiştir. Bu şekilde World Wide Web, interneti bir akademik referans aracı olmaktan çıkarıp, kullanımı neredeyse telefon kadar kolay olan bir bilgi kaynağını dönüştürmüştür (Castells, 2008, s. 5-8).

M. Serres (2009) ve M. Castells (2008) gibi bazı düşünürler ağ toplumunun yükselişinde İnternetin geçtiğimiz yüzyılın en önemli buluş olduğunu ve içinde bulunduğumuz yüzyılı şekillendireceğini de öngörmektedirler. Castells, yeni enformasyon teknolojileri, küresel araçsal ağlarla dünyayı birleştiriyor demektedir. Ona göre bilgisayar aracılığıyla iletişim, geniş bir sanal cemaatler yelpazesi oluşturmaktadır. Ancak Castells, bugünkü teknolojik devrimin ayırıcı özelliği bilginin ve enformasyonun merkezî önemi değil, bu bilgi ve enformasyonun, bilgi üretimine, bilgi işleme/iletme aygıtlarına uygulanması, yenilik ile yeniliğin kullanımı arasında, ikisinin birbirlerini beslediği bir zincir oluşturmasıdır, der (Castells, 2008, s. 40).

Castells son yirmi yılda yeni iletişim teknolojilerinin kullanımının üç ayrı aşamadan geçmiş olduğunu belirtmektedir: İşlerin otomatikleşmesi, kullanım tarzlarının denenmesi ve uygulamaların yeniden biçimlendirilmesi. Buna göre ilk iki aşamada teknolojik yenilikler, kullanarak öğrenme üzerinden gelişti, üçüncü aşamada ise kullanıcılar, teknolojiyi yaparak öğrendiler ve ağları yeniden biçimlendirme, yeni uygulamalar bulma noktasına vardılar. Yeni teknolojilerin gündeme gelmesi, kullanılması, yeni alanlarda geliştirilmesi arasındaki besleme zinciri, yeni teknolojik paradigmayla daha da hızlandı. Sonuçta, teknolojinin kullanıcıları tarafından

benimsenip yeniden tanımlanırken yayılması, teknolojinin gücünü sonsuzca artırır. Ona göre yeni enformasyon teknolojileri yalnızca uygulanacak araçlar değillerdir, onlar aynı zamanda geliştirilecek süreçlerdir de. Kullananlar ve yapanlar aynılaşabilir. Böylece kullanıcılar internet örneğinde olduğu gibi, teknolojinin kontrolünü ele alabilir. Tarihte ilk kez, insan aklı yalnızca üretim sürecinin belirleyici bir unsuru olmakla kalmamış, doğrudan bir üretim gücü olmuştur. Bu sürecin tarihte ilk kez zihinler ile makineler arasında giderek artan kaynaşmayı artırmakta olduğunu söyleyebiliriz (a.g.e., s. 40-41). Castells ağ toplumunun yükselişinin koşullarını incelerken haklı olarak son yirmi yılda ortaya çıkan iletişim teknolojilerinin kendisinden önce ortaya çıkmış teknolojik devrimlerden birçok bakımdan farklı olduğunu açık bir şekilde ortaya koyuyor.

Enformasyon teknolojilerindeki bu yeni boyut onu belki de şimdiye dek geliştirilmiş olan teknolojik devrimler içerisinde en başa ve onların en önüne koymaktadır. Bir teknolojik alet ilk kez geliştirilebilir bir sürece de dönerek, zihinlerle makineler arasında var olagelen geleneksel ayrımı ortadan kaldırma potansiyeliyle ortaya çıkmaktadır. Enformasyon devrimi olarak nitelendirebileceğimiz bu gelişmenin bir ucunda enformasyonun üretimi ve aktarımı bulunurken diğer ucunda enformasyonun üretim süreçlerinde yaygın ve yenilikçi bir şekilde kullanılması üretim süreçlerinin köklü ve yaygın bir şekilde enformatikleşmesi anlamına da gelmektedir.

Aynı zamanda belki şunu da söylemek mümkün olabilir, enformasyon ve bilgi toplumunu kendinden önceki, örneğin endüstri toplumundan ayıran diğer bir önemli özellik onun çok daha yaygın bir coğrafyada ortaya çıkabilmesi ve sanayi toplumunun coğrafi, ekonomik kültürel ve diğer türlü sınırlılıklarıyla sınırlı kalmamasıdır. Enformasyon devriminin toplumsal, ekonomik kültürel vb alanlarda tam olarak ne türlü etkilerinin olacağını şimdiden tam anlamıyla bilmemize imkân olmamakla birlikte birtakım öngörülerimizin olması kaçınılmazdır ve bunların birçoğu Castells tarafından dile getirilmiştir. Bu sonuçları kendi toplumumuzda irdelememizin sayısız faydaları olacaktır. Ülkemizde enformasyon ve bilgi çağı Batı Avrupa'yla hemen hemen aynı zaman diliminde başlamış gibidir ve bu durumun sonuçlarının yakından irdelenmesi yararlı olacaktır.

Türkiye'de ilk internet bağlantısı TR-NET (Türkiye İnternet Çalışma Grubu), TÜBİTAK ve ODTÜ'deki internet servisleri aracılığı

ile sağlanmaktadır (http://kurul.ubak.gov.tr). Türkiye 1993 yılının Nisan ayından beri internete bağlıdır. TUR-Net'in devreye girmesinden sonra ise internet hizmeti vermek üzere birçok ISS (İnternet Servis Sağlayıcı) firma faaliyete geçmiştir. Daha önce sadece akademik kuruluşların ve büyük şirketlerdeki kişilerin yararlanabildiği internet, ISS sayesinde herkes tarafından yararlanılabilir duruma getirilmiştir. Bu gelişmeyle birlikte 1990'lı yıllar boyunca internet erişiminde ve kullanımında önemli artışlar ortaya çıkmıştır. Bu konuda gerek Türkiye İstatistik Enstitüsü'nün (TÜİK) ve Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (DİE) araştırmaları, ülkemizde de internet kullanımının azımsanamayacak düzeyde olduğunu ve her geçen yıl da hızla arttığını göstermektedir. Aynı araştırma sonuçlarına göre; 2004 itibarıyla hanelerin %8,66'sı İnternete erişim imkânına sahiptir.

Araştırma kapsamında, 16-74 yaş grubundaki hane halkı bireylerinin 2005 yılı Nisan-Haziran döneminde bilgisayar ve internet kullanım oranları sırasıyla %17, 65 ve %13,93"tür. Bu oranlar sırasıyla kentsel yerleşim yerlerinde %23,16 ve %18,57 kırsal yerleşim yerlerinde ise %8,28 ve %6,05"tir (TÜİK, 2005).

Türkiye İstatistik Kurumu tarafından gerçekleştirilen 2007 yılı Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması sonuçlarına göre; hanelerin %18.94'ü İnternete erişim imkânına sahiptir. İnternete erişim imkânı olan hanelerin %79.39'u evden İnternete bağlanabilen kişisel bilgisayara sahiptir. İnternet erişim imkânı olan hanelerde en yaygın kullanılan internet bağlantı türü %78,03 ile geniş bant (ADSL vb) bağlantıdır. 2007 yılı Nisan-Haziran döneminde internet kullanan hane halkı bireylerinin %90,54'ü bilgi arama ve on-line hizmetlerde, %80,74'ü iletişim faaliyetlerinde, %52,27'si eğitim faaliyetlerinde, %26,18'i kamu kurum/kuruluşlarıyla iletişimde interneti kullanmıştır (TÜİK, 2007).

2008 yılı Nisan ayı içerisinde gerçekleştirilen Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması sonuçlarına göre hanelerin %24,5'i internete erişim imkânına sahiptir. İnternete bağlanmayan hanelerin %29,6'sı evden internete bağlanmama nedeni olarak internet kullanımına ihtiyaç duymadıklarını belirtmişlerdir. ADSL %82,1 ile Türkiye'de kullanılan en yaygın internet bağlantı türüdür. 2008 yılı Nisan ayı içerisinde gerçekleştirilen araştırma sonuçlarına göre 16-74 yaş grubundaki hane halkı bireylerinin bilgisayar ve internet kullanım oranları sırasıyla %38,1 ve %35,8'dir. 2008 yılı Ocak-Mart döneminde internet kullanan hane halkı bireylerinin

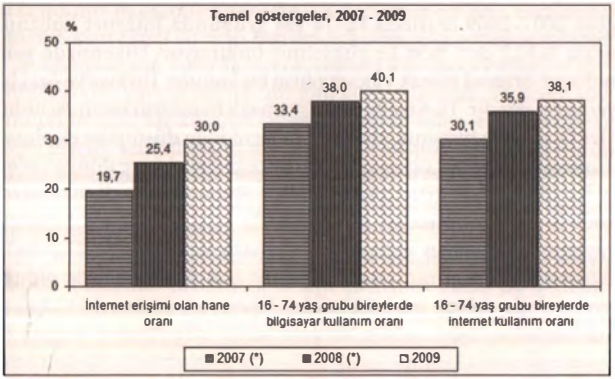
%76'sı gazete ya da dergi okuma, %74'ü e-posta gönderme alma, %69,7'si anlık ileti gönderme, %65,2'si müzik indirme ya da dinleme için interneti kullanmıştır (TÜİK, 2008).

2009 yılı Nisan ayı içerisinde gerçekleştirilen Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması sonuçlarına göre hanelerin %30'u İnternet erişimine sahiptir. İnternet erişimi olmayan hanelerin %30,1'i evden internete bağlanmama nedeni olarak internet kullanımına ihtiyaç duymadıklarını belirtmişlerdir. ADSL %85,6 ile Türkiye'de kullanılan en yaygın internet bağlantı türüdür.

Araştırma sonuçlarına göre 16-74 yaş grubundaki bireylerde bilgisayar ve internet kullanım oranları sırasıyla erkeklerde %50,5 ve %48,6, kadınlarda %30,0 ve %28,0'dır.

Son üç ay içerisinde (Ocak-Mart 2009) bireylerin %35,6'sı bilgisayar, %34,0'ı internet kullanmıştır. Bilgisayar kullanan bireylerin %61,2'si bilgisayarı, internet kullanan bireylerin %59,3'ü ise interneti hemen hemen her gün kullanmıştır. Bu dönemde, bilgisayar kullanılan yerler; %65,1 ile ev, %32 ile işyeri, %21,1 ile İnternet kafe, internet kullanılan yerler ise; %57,6 ile ev, %32,4 ile işyeri, %24,1 ile internet kafe olarak sıralanmaktadır.

Grafik 4. Bilgisayar ve internet kullanımı.

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=4104

Bilgisayar ve İnternet kullanım oranlarının en yüksek olduğu yaş grubu 16-24 yaş grubudur. Bu oranlar tüm yaş gruplarında erkeklerde daha yüksektir. Eğitim durumuna göre incelendiğinde ise yüksekokul, fakülte ve üstü mezunları en yüksek bilgisayar ve internet kullanım oranlarına sahiptir.

Son üç ay içerisinde internet kullanan bireylerin %72,4'ü e-posta göndermek almak, %70'i gazete ya da dergi okumak, %57,8'i sohbet odalarına mesaj ve anlık ileti göndermek, %56,3'ü oyun, müzik, film, görüntü indirmek ya da oynatmak için interneti kullanmıştır.

Görüldüğü gibi, 2007-2009 yılları arasında internet erişimi olan hane sayısında önemli artışlar ortaya çıkmış bulunmaktadır. 2007'de hanelerin %19,7'sinde internet erişimi mevcutken 2008'de bu oran %25,4'e, 2009'da ise %30'a çıkmış bulunuyor. İnternet kullanımında önemli değişimler ortaya çıkmış, ortalama her yıl kullanım %5 civarında artış göstermiştir ki bu oldukça yüksek bir orandır. Geçmiş beş yıllık istatistiklere bakarak ve yılda bu oranın %5 arttığını da göz önüne alarak önümüzdeki on yılda toplam hanelerin %80'inden fazlasında internet erişiminin olacağını öngörebiliriz. İnternet erişimi olan aileler kadar internet kullanıcıların oranı da önemlidir. Çünkü evinde erişimi olmayan bireylerin işyeri vb yerlerde erişim imkânı olabilir. Bu oranlara baktığımızda ise internet kullanım oranının daha yüksek olduğunu görürüz. Buna göre 2007-2009 arasında 16-74 yaş grubunda İnternet kullanım oranı %30,1 den %38,1'e yükselmiş bulunuyor. Ülkemizde genç nüfusun oransal olarak yüksek oluşu bu konuda Türkiye'ye özel bir yer vermektedir. Türkiye'de internete bağlı hanelerin oranı, %30'dur. Her üç aileden birisinin internete bağlı olduğu düşünülecek olursa, Türkiye'de internet olgusunun getireceği değişim ve dönüşümlerle karşılaşmak şaşırtıcı olmayacaktır. Buna ek olarak ülkemizde 2000'li yılların başından itibaren hızla yayılan internet kafelerin yaygınlığı ve yaygın kullanımı da hesaba katıldığında Türkiye'de internet kullanımının resmî verilerin çok daha üstünde olduğu söylenebilir. Bütün bu istatistikler ülkemizde internet erişimi ve kullanımının hatırı sayılır bir yere sahip olduğunu ve bunun da sosyolojik sonuçlarının olacağı anlamına gelmektedir. Söylentilerin son beş yılda önemli bir artış göstermiş olmasında internet ortamına yayılan ve çoğunlukla güvenliği denetlenmemiş enformasyonun etkili olabileceğini hatırlamakta yarar bulunmaktadır.

Cass R. Sunsteine (2009) söylentilerin neredeyse insanlık tarihi kadar eski olduklarını fakat internetin yükselişiyle birlikte görülmedik ölçüde arttıklarını belirtiyor. Aslında söylentiler içerisinde yüzüyoruz demek yanlış olmayacaktır. Özellikle yalan söylentiler birey ve kurumlara yönelmiş önemli bir tehlike olarak karşımıza da duruyor. Söylentiler kariyerleri, politikaları, kamu görevlilerini ve bazı durumlarda demokrasilerin kendisini bile tehdit edebilirler (a.g.e., s. 3). İçinde bulunduğumuz internet çağında neredeyse istediğimiz biri hakkında yanlış ya da kasıtlı söylentiler yaymak öylesine kolaylaştı ki bunu herkes yapabilir. Bir lise öğrencisi, bir satıcı, bir profesör, bir bankacı, bir işveren, bir sigorta çalışanı, bir emlakçı, bunların hepsi acı veren, hasar verici, hatta yıkıcı söylentiler karşısında oldukça savunmasız durumdadır. Eğer herhangi bir suçlama internette çıktıysa Google'dan bakan herkes bunu kolaylıkla bulacaktır. Bu tür söylenti ya da rivayetler kişileri hedef alacağı gibi organizasyonları da hedef alabilir ve bunların internette yayılması uzun süreler, belki sonsuza dek internet ortamında yaşamasına sebep olabilir (a.g.e., s. 4). Sadece rivayetlerin yayılması, dolaşması kolaylaşmakla kalmadı, internet üzerinde olduklarından orada çok uzun süre kalmaları da mümkündür. Yani bir kere online olan bir negatif enformasyon potansiyel olarak her zaman etkili olabilir. Ergenlik çağında arkadaşınıza yapmak istediğiniz kötü bir şaka ya da kendimiz hakkında internete koyduğumuz bir ileti, bikinili bir fotoğraf, kişiye özel bir imaj hep orada kalma potansiyeline sahiptir.

Ülkemizde son yıllarda birçok konuda komplo teorileri ve söylentilerin çok yaygın bir hal aldığını gözlemliyoruz. Deprem söylentileri böylesi bir kültürel ortamda doğup internet başta olmak üzere birçok kitle iletişim aracının da yardımıyla ânında bütün ülkede dolaşıma girebilmektedir. Çalışmamızı yaptığımız tüm illerde söylentilerin en çok ikinci sırada medya aracılığıyla yayıldığını tespit etmiş bulunuyoruz.

Deprem söylentilerinin nasıl, ne tür araçlar ve ne tür sosyal gruplar içerisinde yayıldığını ortaya çıkarmak kadar bu söylentilerin yayılırken farklılaşıp farklılaşmadıklarını da ortaya koymayı amaçladık. Bunun için açık uçlu bir soru yönelttik:

Tablo 36. Deprem olacağına ilişkin duyulan haberlerin detayı.

	Biraz detaylı bir şekilde ne duyduğunuzu anlatabilir misiniz?	SAYI	%
1	Şiddetli bir deprem olacakmış, şehir yerle bir olacakmış, boşaltılıyormuş.	935	51,89
2	Fay hattı nedeniyle deprem olacakmış	157	8,71
3	Şu saatte deprem olacakmış	395	21,92
4	Denizin seviyesinde ve suların sıcaklığındaki değişim deprem göstergesiymiş	130	7,21
5	Yetkili kişilerden ve kitle iletişim araçlarından deprem olacağı duyulmuş	219	12,15
6	Din görevlileri deprem olacağını söylemiş./inanca ilişkin söylenenler deprem göstergesi.	52	2,89
7	Doğa olayları deprem olacağının işaretiymiş.	154	8,55
8	Diğer	8	0,44

Tablo 36'de görüldüğü gibi görüşmelerde birden fazla cevap verildiği için genel toplam olarak yüzdelik orandan öte genel olarak verilen cevapların hangi aralıkta yoğunlaştığına baktık. Deneklerin %51,9'u "Şiddetli bir deprem olacakmış, şehir yerle bir olacakmış, şehir boşaltılıyormuş" gibi ifadeler duyduklarını ifade etmişlerdir. Söylentilerin ortaya çıkıp yayılmasında rol oynayan iki değişken; bireyleri çok ilgilendiren bir haber ya da olay ve bu haber, olayın belirsizliğinin yüksek düzeyde olduğu durumlarda ortaya çıktığı gerçeğinden hareketle söylentilerin versiyonlarının bu kaygı ve korkuyu yansıtması, dillendirmesi kaçınılmazdır.

Büyük oranda depremin şiddeti üzerinde durulmuştur. 7-8 şiddetinde bir depremin beklendiği ifade edilmiş ve şehrin daha önce buna benzer bir deprem yaşamadığı gibi ifadeler kullanılmıştır. Özellikle konutlara girilmemesi gerektiği belirtilmiştir. Şehrin şiddetli bir deprem sonucu yerle bir olacağı üzerine çeşitli spekülasyonlar yapılmıştır.

Depremin şiddetine ilişkin haberler duyan kişilerin bu haberleri inandırıcı bulmaları %50'den büyük bir orandadır. Depremin şiddetine ilişkin haberleri duyan kişiler bu haberlere daha çok inanmayı tercih etmişlerdir.

Tablo 37. Depremin şiddetine ilişkin haberler ile inanma oranı karşılaştırması.

		Şiddetli bir deprem olacakmış, şehir yerle bir olacakmış, şehir boşaltılıyormuş.		Toplam
		Cevap yok	Evet	
Bu haberi inanmaya değer buldunuz mu?	İnandırıcı buldum	515	564	1.079
	İnanmadım	253	275	528
	Ne inandım ne inanmadım	99	96	195
Toplam		867	935	1.802

Söylentilerin %21. 9'u "şu saatte deprem olacakmış" gibi depremin belli bir saatte olacağını belirtiyor. Bu saat genellikle akşama doğru saat 15.30 ila 19.00 arasını kapsıyordu. İkinci sırada en yoğun olarak cevaplandırılan gruplandırma ise tarih, saat ve zaman belirtilen gruplandırma üzerine olmuştur. Depremin olacağına ilişkin zamanın belirlenmesi oldukça dikkat çekici noktalardan biridir. Özellikle şehirde her yüzyılda bir ya da beş yüzyılda bir depremin meydana geldiğine ilişkin ifadeler kullanılmıştır. Diğer yandan depremin saatinin de belirtildiği ve günün herhangi bir saatinde depremin meydana geleceği de kullanılan ifadeler arasındadır.

Tablo 38. Zaman belirtilen deprem olacağına ilişkin haberler ile inanma oranı karşılaştırması.

		Şu saatte deprem olacakmış		Toplam
		Evet	Cevap yok	
Bu haberi inanmaya değer buldunuz mu?	İnandırıcı buldum	230	849	1.079
	İnanmadım	129	399	528
	Ne inandım ne inanmadım	36	159	195
Toplam		395	1.407	1.802

Zamana ilişkin haberleri duyan kişilerin bu haberlere inanmaları %50'den büyük orandadır.

Söylentilerin %12,1'i "Yetkili kişilerden ve kitle iletişim araçlarından duyulduğuna göre deprem olacağını" ileri sürmekteydi. Yetkili kişiler iddiası sırf söylenti olarak algılanmamalıdır. Bazı durumlarda örneğin Niksar'da kimi kamu çalışanları Kaymakamlık ve belediyenin sırf tedbirli olmak adına –ki risk toplumu olduğumuzun en önemli belirtilerinden birisini oluşturur– hiçbir güvenirliği olmayan bir mektup üzerine çalışmalar başlattığı için ilçede söylentiler çok kısa sürede başa çıkılamayacak ölçüde artmış ve ilçede günlük hayat aylarca olumsuz yönde etkilenmiştir.[2]

En dikkat çeken noktalardan biri ise söylenti temelli deprem haberlerinin yetkili kişilerce yayıldığının belirtilmesidir. Yetkili kişilerce yapıldığı belirtilen açıklamalar yolu ile deprem olacağına ilişkin haberler halkı önlem almaya yönlendirmiştir. Özellikle radyo, televizyon ve çeşitli kitle iletişim araçları tarafından açıklama yapıldığı ifade edilmiştir. Diğer bir taraftan yetkili kişilerin anonslar yolu ile deprem olacağını duyurması ya da deprem olacağı ifade edilerek ceset torbaları, çadır vb malzemelerin getirildiği belirtilmiştir. Ciddi oranda da kamu binalarının boşaltıldığı yönündeki haberler etkili olmuştur.

Tablo 39. Yetkili kişilerden ve kitle iletişim araçlarından duyulan haberler ile inanma oranı karşılaştırması.

		Yetkili kişilerden ve kitle iletişim araçlarından deprem olacağı duyulmuş		Toplam
		Evet	Cevap yok	
Bu haberi inanmaya değer buldunuz mu?	İnandırıcı buldum	114	700	814
	İnanmadım	80	716	796
	Ne inandım ne inanmadım	24	168	192
Toplam		218	1.584	1.802

2. Örneğin Niksar Belediyesi Fen İşleri Müdürlüğü'nden Hasan beyle yaptığımız görüşmede, valilikten kendilerine aktarılan bir mektuptan söz etmiştir. Bu mektupta Elazığ Üniversitesi'nden bir profesör yaklaşmakta olan 30 Mart güneş tutulmasının ardından şiddetli bir deprem olacağını iddia etmekteydi. Bu mektup herhangi bir bilimsel veriye dayanmamasına rağmen belediyenin başlattığı tedbir amaçlı bazı çalışmalar, örneğin kaplıca suyunun sıcaklığının kontrol edilmesi, sivil savunma ekipleri oluşturmak gibi faaliyetler halk arasında deprem paniğine neden olmuştur.

Yetkili kişilerce ifade edilen açıklamalara dayanan deprem olacağına yönelik haberlere inanma oranı ankete katılan kişilerin tamamı değerlendirildiğinde düşük görülmektedir. Ancak bu haberi alan kişileri kendi içlerinde değerlendirdiğimizde ise yetkili kişilerce deprem olacağına ilişkin açıklama yapıldığı söylenen haberlere inandığını söyleyenler toplam (114 kişi) deneklerin %6,2 sini oluştururlarken inanmadığını söyleyenlerin (80 kişi) oranı %4,4 civarında kalmaktadır. Özellikle anons yapılması ya da "bilim insanlarının" yaptığı söylenen açıklamalar bu duruma sadece birkaç örnek niteliğindedir.

Deneklerin %9'u "fay hattı nedeniyle deprem olacakmış" ifadesini duyduklarını belirtmişlerdir. Anket çalışmasına katılanlar daha çok, şehrin fay hattı üzerinde olduğu ve bu nedenle büyük bir deprem olacağı şeklinde açıklamalar yapılmıştır. Bu haberi alan kişiler diğer yandan yaşanılan depremlerin artçı sarsıntılar olduğunu ve daha büyük bir depremi tetiklediğini belirtmişlerdir. Marmara bölgesinde yaşanmış olan deprem başta olmak üzere diğer bölgelerde yaşanan depremlerin şehrin üzerinde bulunduğu deprem fay hattını etkilediği de kullanılan ifadeler arasındadır.

Tablo 40. Fay hattı ile ilgili haberler ile inanma oranı karşılaştırması.

		Yetkili kişilerden ve kitle iletişim araçlarından deprem olacağı duyulmuş		Toplam
		Cevap yok	Evet	
Bu haberi inanmaya değer buldunuz mu?	İnandırıcı buldum	945	134	1.079
	İnanmadım	468	60	528
	Ne inandım ne inanmadım	170	25	195
Toplam		1.583	219	1.802

Depremin olacağına ilişkin fay hattı ile ilgili haberleri alan kişilerin inanma oranları düşük bir seyir izlemektedir. Ancak fay hattı ile ilgili duyumları alan kişileri kendi içlerinde değerlendirdiğimizde bu kişilerin büyük bir çoğunluğu deprem olacağı konusunda ikna olmuş ve bu haberlere inanmıştır.

Doğa temelli deprem belirtileri anket çalışması boyunca oldukça ilginç açıklamalara sahne olmuştur. Hava sıcaklığı, kaplıca suyunun sıcaklığı, hayvanların değişik sesler çıkarmaları, güneş tutulması bu açıklamaların bazılarıdır. Ankete katılan 1.802 kişinin %9'u doğa olaylarına ilişkin haberleri almışlardır. Bu durumun tek bir örneği Erzurum şehrinde görülmüş olsa da tipik bir örnek niteliğindedir: "Yağmur yağması gereken dönemde gökyüzünden kurbağa yağmış ve gökyüzünden kurbağaların yağması deprem olacağının işaretiymiş." Bu duruma benzer tipik örnekler bulunmaktadır. Hava sıcaklığına ilişkin doğa belirtisi en çok İzmir şehrinde etkili olmuştur.

Tablo 41. Doğa olaylarına ilişkin haberler ile inanma oranı karşılaştırması.

		Fay hattı nedeniyle deprem olacakmış		Toplam
		Cevap yok	Evet	
Bu haberi inanmaya değer buldunuz mu?	İnandırıcı buldum	982	97	1.079
	İnanmadım	490	38	528
	Ne inandım ne inanmadım	173	22	195
Toplam		1.645	157	1.802

Doğa olaylarına ilişkin haberleri duyan kişilerin de %50'ye yakın bir oranı bu haberlere inanma eğilimi göstermişlerdir. %30'a yakın bir oranı ise inanmama eğilimi göstermiştir.

Ankete katılan 1.802 kişinin %7'si deniz ve sularda meydana gelen değişim ile ilgili haberleri duyduklarını belirtmişlerdir. Denizin seviyesinde ve suların sıcaklığındaki değişim deprem göstergesiymiş gibi şeyler duymuşlar. Tüm bu fay hareketliliğine, çeşitli doğa olaylarına ya da deniz seviyesindeki yükselme gibi işaretlere atfedilen kaygı, geçmişte Marmara depreminden sonra ortaya çıkan ve medyada tekrarlanan doğa olayları olarak karşımıza çıkıyorlar. Yani beklentiler, bir tür deprem habercisi gibi tanımlanan doğa olaylarına atıf çerçevesinde gelişiyor. Denizin seviyesinde meydana gelen çekilme ve yükselmeler, şehirde meydana gelen bir Tsunami beklentisi, şehrin sular altında kalacağı yapılan açıklamaların bazı-

larıdır. Özellikle Ege Bölgesinde oldukça sık rastlanan bu durumda Tsunami beklentisi yüksek düzeydedir. Ege denizinin bir açık deniz olmayışı ve iç denizlerde Tsunami'nin meydana gelme olasılığının düşüklüğüne rağmen insanlar bu habere inanma eğilim göstermişlerdir. Bu durumun tek bir örneği İzmir şehrinde görülmüş olsa da tipik bir örnek niteliğindedir: "Denizden gaz çıkmaya başlamış ve denizden deprem gelecekmiş." Bu duruma benzer tipik örnekler bulunmaktadır.

Diyarbakır ve Erzurum gibi bazı illerde (daha sık olmakla birlikte görüşülen kişilerin %2,9'u deprem söylentilerini "bazı dinî şahsiyetlerin ya da onların rüyalarının" deprem olacağı yolunda yorumlandığını duyduklarını belirtmişlerdir. Yine Erzurum'da ve Diyarbakır'da bazı dinî ya da ulu (Evliya gibi) sayılan kişilerin o şehri depremlere karşı koruyacağına inanırlarken bazen falanca hoca ya da evliya rüyasında görmüş, bugün falanca saatte deprem olacakmış gibi söylentiler duyduklarını dile getirmişlerdir.

Din adamlarının yaptığı söylenen açıklamalar, din büyüklerinin deprem olacağını rüyalarında görmeleri, din büyüklerinin birinin rüyasına girerek deprem olacağını ifade etmesi, kıyametin deprem ile geleceğinin ifade edilmesi bu açıklamaların bazılarıdır. Bu durumun tipik bir örneği İzmir şehrinde görülmüştür: "Sakallı bir bebek dünyaya geldi ve bu durum deprem olacağının işaretidir"; "cahillik arttığı için deprem olacakmış". Bir diğer örnek ise İzmir ve Erzurum şehirlerinde görülmüştür: "Zina ve ahlaksızlık çoğaldığı için deprem olacak ve şehir yerle bir olacakmış". Erzurum şehrinde görülen bir diğer tipik örnek ise şu şekildedir: "Gökyüzünde Allah'ın ismi yazılmış ve bu deprem olacağının işaretiymiş." Bu duruma benzer tipik örnekler bulunmaktadır.

İnanca ilişkin haberleri duyan kişilerin bu haberlere inanma oranı %50'dir. %40'a yakın oranı ise bu haberlere inanmama eğilimi göstermektedir.

Saha çalışmamız boyunca ziyaret ettiğimiz bütün il ve ilçelerde deprem söylentileri söz konusu olduğunda birkaç şey çok dikkati çekmiştir. Bunların en önde geleni deprem söylentilerini çok büyük bir oranın duymuş olmasıydı. Bu oran aşağı yukarı %90 civarındadır. "Deprem söylentisini duymuş muydunuz" dediğimizde çok büyük oranla evet cevabı verilmiştir. Diğer bir önemli konu yine büyük bir çoğunluğun bu söylentileri hatırlaması olmuştur. Saha çalışması öncesi en büyük kaygımız hatırlanmamasıydı, çünkü bazı

Tablo 42. Din görevlilerinin yapmış oldukları açıklamalar ve inanca ilişkin haberler ile inanma oranı karşılaştırması.

		Din görevlileri deprem olacağını söylemiş./inanca ilişkin söylenenler deprem göstergesiymiş.		Toplam
		Cevap yok	Evet	
Bu haberi inanmaya değer buldunuz mu?	İnandırıcı buldum	1.052	27	1.079
	İnanmadım	507	21	528
	Ne inandım ne inanmadım	191	4	195
Toplam		1.750	52	1.802

durumlarda araya iki yıl girmişti. Çoğunluğu 6-12 ay civarında olsa da hatırlanmayabilirlerdi. Ancak korktuğumuz gibi olmadı, gerek doğudaki, gerekse batıdaki illerimizde konuştuğumuz yurttaşların büyük çoğunluğu söylentileri ve hatta o mahalleye özgü söylentileri, gelişmeleri de bizimle paylaştılar. Peki, çoğunlukla ne duydular? Ortalama bir yurttaşa sorduğunuzda yarıdan biraz fazlasının verdiği cevap, "çok büyük bir deprem olacakmış" yönünde olmuştur. Toplumun herhangi bir riskle, bilinmezlikle, belirsizlikle karşı karşıya kalması halinde bir tür reaksiyon göstermesi, harekete geçmesi beklenen bir şeydir. Aslında bu durum söylentilerin klasik formülüne oldukça uygundur.

Büyük ya da daha büyük bir deprem olacakmış beklentisi ve zaman + zararın, yani riskin boyutunun bilinmesinin imkânsızlığı söylentilerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Aynı şekilde, duyumlar arasında ikinci büyüklüğe sahip duyum "falanca saatte deprem olacakmış" şeklindedir. Teoride depremin saatinin bilinmesi her ne kadar zamanı bilinir kılarak belirsizliğin bir kısmını ortadan kaldırma etkisi yapsa da, muhtemel yıkımın bilinmesindeki imkânsızlık ve söylentinin öngördüğü zamanın nerdeyse şimdiki zaman olması, yani hemen, o an ya da çok yakın gelecek birkaç saat gibi bir zaman diliminde olması, belirsizliği iyice artırmakta ve söylentileri körüklemektedir.

Yetkililerin "deprem olacakmış" açıklamasına yapılan atıf da anlaşılacağı üzere korku ve paniği artırıcı bir etki yapacaktır. Bunun gibi bazı doğa olaylarına yapılan atıftan dolayı mantıksal bir

çıkarımlar zinciriyle depremin olabileceği söylentisine ulaşılabilir; madem kaplıcaların suyu ısındı, yerkabuğunda hareketlilik olmalı gibi basit bir sebep sonuç ilişkisine dayalı çıkarsamalardan hareketle deprem söylentisine inanma olarak karşımıza çıkacaktır. Örneğin "deniz suyunun seviyesi yükseldi", "kaplıcanın suyu ısındı" gibi birtakım doğa olaylarına –ki bunlar çoğunlukla gerçeği dahi yansıtmazlar– yapılan atıfların inandırıcılığı yüksek olabilir. Gelinen noktada uzmanlara duyulan güven azaldıkça birey kendisi bu boşluğu bir şekilde doldurmak ister.

Tüm bu duyulanlara inanıp inanmama doğal olarak bireysel, kişisel bazı özelliklerden etkilenebilecektir. Ancak yine de toplumsal olarak beklenilen ya da korkulan riskin büyüklüğü (şiddetli bir deprem olacakmış) beklentisinden dolayı söylentilerin ortaya çıkması, hızlı ve geniş çaplı yayılması gündeme gelecektir.

Söylentilerin nasıl ve neden ortaya çıktığı kadar nasıl yayıldıkları da önemlidir: Söylentiler nasıl yayılırlar? Hangi yollardan bir kişiden diğerine ulaşırlar? Söylentilerin kullandığı dil, yayılma örüntüsü, örneğin ne tür sosyokültürel ortam bir söylentinin yayılmasını kolaylaştırır ya da zorlaştırır? Söylentiler yayılmak için hangi araçları, hangi iletişim taktiklerini kullanırlar? Bu sorular da oldukça önemlidir. Bu sorulardan birisini doğrudan deneklere yönelttik. Haberi ilk planda yayanlar acaba bu söylentiyi nerden ya da kimden duymuşlardır? Bu soruya aldığımız cevapları Tablo 43'den izleyecek olursak:

Tablo 43. Size bu haberi-söylentiyi veren kişi bu haberi nereden almış?

		SAYI	%
1	Cevap yok	331	18,37
2	Akraba, arkadaş vb tanıdıklardan	798	44,28
3	Otobüste-sokak vb yerlerde tanımadığım insanlardan	275	15,26
4	Radyo, Tv, gazete, internet gibi kitle iletişim araçlardan	225	12,49
5	Diğer	173	9,6
	Toplam	1.802	100

Bu soruya görüştüğümüz kişilerin %18'i cevap vermemiştir. Yanıt verenlerin %44,3'ü akraba arkadaş ya da tanıdıklardan; %15'i "Otobüs-sokak vb yerlerdeki tanımadığım insanlardan"; %12'si "Radyo, TV, gazete, internet gibi kitle iletişim araçlarından"; %10'u ise diğer kaynaklardan duyduklarını söylemişlerdir.

Söylentilerin iletimi konusu başından beri tartışılan bir konu olagelmiştir. Bu sürece ışık tutacağını düşünerek söylenti iletimi ve duyum konusunda detaylı bir bilgiye ulaşabilmek amacıyla söylentiyi duyduğunu söyleyenlerin bunu başkalarından da duyup duymadıklarını araştırmak istedik. Bu söylentiyi başka birisinden de duydunuz mu sorusuna, %52,9'u evet; %47,1'i hayır cevabını vermiştir. Bu bulgu söylentilerin dolaşımı hakkındaki varsayımlarımızı desteklemektedir. Buna göre konuştuğumuz kişilerin yarıdan fazlası söylentiyi en az iki kişiden duymuş olmakta. Bu da söylentinin dolaşımındaki sıklığı ve tekrar tekrar duymaya bağlı olarak bir tür kendi gerçekliğini yaratabilme yeteneğini gösteriyor.

Tablo 44. Bu şahıstan başka biri de size deprem olacağını söyledi mi?

	SAYI	%	Toplam
Cevap yok	63	3,5	3,5
Evet	919	51,0	54,5
Hayır	820	45,5	42
Toplam	1.802	100	100

Ayrıca bu kişilere bu haberleri duydukları ikinci şahısların daha öncesinde ne duymuş oldukları açık uçlu bir soruyla sorulmuştur.

Tablo 45. Cevabınız "evet" ise bu şahıs (ikinci şahıs) size tam olarak ne söyledi? Haberi nereden duyduğunu da belirtti mi?

		SAYI	%
1	Benzer şeyler söylendi.	595	33,02
2	Kitle iletişim araçlarından, yetkili kişilerden ve şahıslardan deprem olacağına ilişkin şeyler duyuldu.	141	7,82
3	Şiddetli bir deprem olacakmış.	98	5,44
4	Şu saatte deprem olacakmış.	42	2,33
5	Denizin seviyesinde ve suyun ısısındaki değişim deprem göstergesiymiş.	41	2,28
6	Doğa olayları deprem olacağının göstergesiymiş.	23	1,28
7	İnançla ilgili söylenenler deprem olacağının göstergesiymiş.	18	100

İkinci şahısların ne duymuş oldukları sorulduğunda daha çok "benzer şeyler" ifadesi kullanılmıştır. Bu durum %33 gibi büyük bir oranda ifade edilmiştir. Bunun nedeni, ikinci şahıslarda söylem dilinin nicelik olarak aynı kalmasıdır. Ancak nitelik olarak eklemeler yapılmıştır. Bu durum şu şekilde açıklanabilir: Depremin zamanına ilişkin haber bir diğerine hem zamanına ilişkin hem de şiddetine ilişkin bir duyum olarak aktarılmıştır. Bu duruma ilişkin veriler ancak derinlemesine görüşmeler ile birlikte analiz edilerek açıklanması çok daha objektif sonuçları ortaya koyacaktır.

Deneklerin %7,88'i ikinci şahısların kitle iletişim araçlarından ve yetkili kişilerden; %5,44'ü depremin şiddetine, %2,33'ü zamanına, %2,28'i deniz ve sulardaki değişime, %1,28'i doğa olaylarına, %1'i ise inanca ilişkin haberleri almış olduklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 46. Depremin önceden tahmin edilemeyeceğini söyleyen oldu mu?

	SAYI	%
Cevap yok	15	0,8
Evet (oldu)	834	46,3
Hayır (olmadı)	953	52,9
Toplam	1.802	100

Ankete katılan 1.802 kişiye depremin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğinin daha önceden tahmin edilemeyeceğini kendilerine söyleyen herhangi birinin olup olmadığı sorulmuştur. %52.9'u daha önceden tahmin edilemeyeceğini söyleyen herhangi birinin olmadığını belirtmiştir. %46,3'ü ise daha önceden tahmin edilemeyeceğini söyleyen birinin olduğunu ifade etmiştir.

Kendilerine depremin önceden tahmin edilemeyeceğini belirten kişilerin olduğunu ifade edenlere, bu kişilerin tam olarak ne söylemiş oldukları açık uçlu bir şekilde sorulmuştur.

Tablo 47. Cevabınız "evet" ise, bu kişi size ne söyledi?

		SAYI	%
1	Allah bilir	393	21,81
2	Depremin ne zaman olacağı tahmin edilemez.	315	17,48
3	Depremin ne zaman olacağına ilişkin söylenenler güvenli kaynaklardan alınmamış, söylenti, hurafe vs.	81	4,5
4	Yetkili kişiler depremin olmayacağı konusunda açıklama yapmışlar.	53	2,94
5	Diğer	25	1,39

%46 oranında evet, depremin önceden tahmin edilemeyeceğini söyleyen birisi oldu cevabını veren kişilere, "bu kişi size tam olarak ne söyledi?" şeklinde soru yönlendirildiğinde %22'si depremin ne zaman olacağını Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceğinin ifade edildiğini belirtmişlerdir. Deneklerin beşte birinden fazlasının depremin oluş zamanını Allahtan başkası bilemez şeklindeki cevabı ülkemizde yaygın bir kaderci anlayışın halen mevcut olduğunu gösteriyor olabilir. Bir kısmının bunu bilmenin zorluğu karşısında böyle söylediği düşünülebilir. Ankete katılanların %17'si depremin ne zaman olacağı bilinemez gibi bir cevap almış, yine katılımcıların %5'i depremin gerçekleşeceğini belirten kaynakların güvenli olmadıklarını, %3'ü yetkili kişilerin böyle bir depremin gerçekleşmeyeceği yönünde açıklama yaptığını ifade etmişlerdir.

Söylentilerin ortaya çıkma ve yayılma örüntülerini anlamak kadar bu süreçte herhangi bir karşı direnç, yalanlama ya da da söylentiyi boşa çıkarma yolunda bir çabanın ortaya çıkıp çıkmadığını

anlamak önemli olacaktır. Bu sebeple deprem olacakmış söylentisini boşa çıkarıcı karşı bir soruyla "depremin önceden tahmin edilemeyeceğini söyleyen oldu mu?" sorusunu sorduk. Görüşme yapılanların %46,3'ü bu soruya evet yanıtı vermiştir. Bu oranın örneğin söylentilere inanıp inanmamayı ne kadar etkilediğini tam olarak bilemeyiz ancak söylenti karşısında bir tutumun olduğunu görüyoruz. Fakat bu karşı söylem çok sıklıkla (%21,81ile) başka bir bilinmezliğe, "Allaha bilir"e indirgenmekte, yani yaygın bir atıfla aslında belirsizliği daha da artırıcı bir etki yapmaktadır. Bu, tahmin etmenin imkânsıza yakın olduğu, insan aklının ve sebep sonuç ilişkisinin yok sayıldığı, olacakların tamamıyla ilahi bir güç tarafından belirlenebileceği şeklindeki bir anlayışın ifadesidir ve kesin belirsizlik ifade eder. Deneklerin %17,48'i depremlerin ne zaman olacağının tahmin edilemeyeceğini söylerken geri kalan küçük bir kesim ise söylentiler yetkili kişilere dayandığından güvenilir olarak algılandığını söylemişlerdir. Söylentilerin en güçlü yanları kendilerini var edecek ortamı yaratmalarıdır. Burada olduğu gibi söylentiler kendi varlıklarını devam ettirebiliyorlar.

Kısa Bir Değerlendirme

Söylentilerin yayılmasının çok çeşitli yollarının olduğunu söylemek mümkün. II. Dünya Savaşı'ndan bu yana dönem dönem azalıp çoğalsa da araştırmaları yapılmaktadır. Söylentiler bir anlamda eski zamanlardan kalma salgın virüslerine benzetilebilir. Saklandıkları yerden her an çıkarak yayılabilecekleri gibi, söylenti konuları ve yayılma yollarının da zaman içerisinde mutasyona uğradığını görmemiz gerekir. Muhtemelen, bu virüs benzeri dayanıklılık, mutasyon kabiliyeti ve uykuya yatsa da ölmeme gibi özelliklerinden dolayı onlar her zaman toplumsal yaşamı meşgül edecek, her zaman var olacaklardır.

Virüsler gibi onlar da her dönem yalanlama kampanyalarından bile güç almayı başarabilirler. Son beş yılda ülkemizde ortaya çıkan deprem söylenti ve paniklerinden dolayı belediyelerin almaya çalıştıkları tedbirler maalesef pek bir işe yaramadığı gibi birçok durumda söylentileri iyice alevlendirmiştir. Kamu otoritesine güvenin sorgulandığı bir ortamda bu tür faaliyetler şüphe uyandırmaktan başka bir işe yaramayacaktır.

Her ne kadar söylentilerde evrensel bir takım karakteristikler olsa da kültürel ortam onların nasıl ortaya çıkıp nasıl yayılabilecekleri

konusunda söz sahibi olabilir. Örneğin Al-Makaty ve diğ. (1991), Kuveyt'in Irak saldırısı analizinde haber güvenilirliğini belirlemede elektronik medyayı kişiler arası kaynaklarla karşılaştırmıştır. Diğer sonuçlarla birlikte, bulguları, katılımcıların %75'inin Irak saldırısını ilk olarak diğer insanlardan öğrendiğini ve katılımcıların %25'inin saldırıyı elektronik medyadan duyduğunu göstermiştir. "Açıkçası, bu gelenekçi toplumda bilgi kaynağı olarak diğerlerinin önemi küçümsenemez" (Pendleton, 1998, s. 16). Tıpkı eski zaman virüsleri gibi güçlerini geçmişten getirdikleri genleri koruyarak ve yeni zamanlara uygun modifikasyonları da yapabilen, mutasyona uğrayabilen yapılarıyla bugünün toplumlarında da hızla yayılırlar. İnandırırlar hepsinden önemlisi, kendilerine kurban bulmakta pek zorlanmazlar ve kurbanların ağzından bazen bilmeden bile yüzlerce kilometre öteye saatler içerisinde uçarlar. Nasıl ortaya çıkıp yayıldıkları konusunu inceledikten sonra şimdi söylentilere inanıp inanmamanın dinamiklerinin neler olduğunu inceleyelim.

İnanmanın Sosyolojisi, Söylentilere İnanıp İnanmama: Neden Bazıları Söylentilere İnanırken Diğerleri Bunu Yapmıyor?

Araştırmamızda öncelikle merak ettiğimiz soruların başında söylentileri duyan bireylerin onları ne ölçüde inandırıcı bulduğu, ciddiye alıp almadığı geliyordu. Çünkü gözlemlerimiz ve medyaya yansıyan raporlar söylentilerin geniş kapsamlı etkilerinden söz etmekle birlikte bu gözlemlerin ampirik olarak temellendirilmemiş olması bu alanda önemli bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktaydı. Dolayısıyla da böylesi bir araştırmanın ana sorunsallarından birisinin aslında bu söylentilerin ciddiye alınıp alınmaması, yani onlara inanılıp inanılmamasıydı.

Söylentiler, insanları inandırmayı bir biçimde başarabilen virüslere benzetilirler. Kendi gerçekliklerini yaratan, dolayısıyla varlıklarını güvence altına alabilen olgular olarak uzun yıllar mevcut olabilirler. Araştırmanın başlangıcında söylentilere inanıp onları ciddiye alanların oranlarının sayıca çok yüksek olamayacağı, yaygınlık ve etkilerine rağmen, deprem söylentilerine inandığını söyleyenlerin oranının düşük olacağı düşünülüyordu. Ancak aşağıdaki Tablo 48'de açıkça görüleceği üzere, bu söylentilere inanma oranları tahminlerimizin ve ilk gözlemlerimizin ötesinde bir oranda ortaya çıkmıştır.

Tablo 48. Bu haberi-söylentiyi inanmaya değer buldunuz mu?

	Bu haberi-söylentiyi inanmaya değer buldunuz mu?	SAYI	%
1	Kesinlikle inandırıcı buldum	135	7,49
2	Oldukça inandırıcı buldum	213	11,82
3	İnandırıcı buldum	466	25,86
4	Ne inandım ne inanmadım	195	10,82
5	Çok fazla inanmadım	265	14,71
6	Kesinlikle inandırıcı bulmadım	486	26,97
7	Deli saçması dedim ve gülüp geçtim	42	2,33
	Toplam	1.802	100

Araştırmamızda yer alan deneklerin çok önemli bir kısmının söylentileri inandırıcı bulduğunu görüyoruz. Buna göre, görüştüğümüz kişilerin %7,5'i kesinlikle, %11,8'i oldukça, %25,9'u inandırıcı, %10,8'i tam emin değil, ne inanmış ne inanmamış, %14,7'si çok fazla inanmadığı cevabını vermiş. Ankete katılanların %27'si kesinlikle inanmamışken, %2,3'ü deli saçması deyip geçmiş. Açıkça inanmayanları topladığımızda %30'luk bir kesimin söylentileri inandırıcı bulmamasına karşın, %70 gibi çok büyük bir kesimin söylentileri değişen derecede de olsa inandırıcı bulması araştırmanın varsayımlarının ötesinde bir inanma düzeyini göstermektedir.

Tablo 49. Bu haberi-söylentiyi inanmaya değer buldunuz mu? (kümülatif değerlendirme)

İnanıp İnanmama	Sayı	%
İnandırıcı buldum	1.079	59,9
İnanmadım	528	29,3
Ne inandım ne inanmadım	195	10,8
Toplam	1.802	100

Araştırmanın tasarımı ve varsayımların oluşturulması aşamasında söylentilere inanmanın nüfusun %20'sini geçeceğine ihtimal verilmemekteydi. Kesinlikle inananlarla inananları topladığımızda %45,5'lik bir oranın söylentileri herhangi bir şüpheye düşmeden

kabullendiğini, %25'lik bir kesimin ise değişen derecelerde inandığını görmekteyiz. Söylentilere inanmanın bu denli yüksek olması toplumsal sonuçlarının da şimdiye dek düşündüğümüzden çok daha derin ve etkili olacağı sonucunu doğurmaktadır.

Bu "Haberi-Söylentiyi İnanmaya Değer Buldunuz mu?" Sorusuna verilen cevapları kendi içlerinde sınıflandırıp topladığımızda ortaya çıkan sonuç çok daha net bir biçimde görülmektedir. Buna göre İnandırıcı bulanların oranı %59,9'u, inanmadım diyenlerin oranı %29,4'ü ve bilmiyorum diyenlerin oranıysa %10,7'yi bulmaktadır. Açıkça görüldüğü gibi söylentiler ankete katılanların 5/3'ü tarafından inandırıcı bulunmuşken sadece 3/1'i inanmaya değer bulmadığını belirtmiştir. Bu soruya %10,7 oranında bilmiyorum yanıtının çıkmasının sebepleri var ve bunları daha sonra tartışacağız ancak kısaca çeşitli kesimlerden katılımcılar söylentiye inanmanın sosyal bedelini düşünerek bu yönde fikir beyan etmiş bulunuyorlar. Söylentilere inanma oranının %60 gibi yüksek bir düzeyde gerçekleşmesi tahmin ve varsayımlarımızın ötesinde bir orana denk gelmektedir.

Son yıllarda sıklıkla ortaya çıkıp çok hızlı bir şekilde yayılan söylentilerin bu denli yüksek düzeyde inanırlıkla karşılanması yepyeni bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Söylentilerin varlık ve yaygınlığını bir noktaya kadar gözlemleyebilirsiniz ancak gerçek anlamda ne kadar yaygınlar ve en önemlisi kitlelerin bu söylentileri ne derecede inanmaya değer bulup onları ciddiye aldıkları konusunda herhangi bir veriye sahip değildik. Elde ettiğimiz bulgular bu konuya ışık tutacak niteliktedir. Şimdiye dek sosyolojik anlamda ampirik bir kanıta dayandıramadığımız bu durumu kanıtladıktan sonra yapmamız gereken şey söylentilerin ortaya çıkıp yaygınlaşmasına sebep olan faktörleri ortaya çıkarmak ve bunları tartışmak olacaktır.

Her şeyden önce söylentilerin ikna edici mesajlar olduğunu unutmamamız gerekmektedir (Berenson, 1952). Onlar toplumsal iletişim alanında ve sosyal değişim pazarında oldukça değerli bir metaya dönüşebilirler (Rosnow ve Fine, 1976). Çünkü söylenti tıpkı dedikodu gibi zamana karşı yarışır ve sadece sıcağı sıcağına değerlendirildiğinde ya da duyulduğunda bir değer ihtiva eder. Hiçbirimiz eski bir habere kulak kabartmaz veya onu detayıyla incelemek için zamanımızı harcamayız. On gün önceden kalma gazete, sadece sıkıntıdan patlamak üzereyken ve yapacak başka

hiçbir şeyimiz yokken okuma zahmetinde bulunacağımız bir haber kaynağıdır. Ancak hemen şu an olup biten ve bizim için önemli saydığımız herhangi bir konu hakkındaki enformasyon henüz gündemdeyken kulağımıza gelecek açıklamalar, kesin kaynaktan gelmeseler dahi hızlı yayılma şansı bulabilirler.

Söylenti, inanılan bir kaynak tarafından onaylanmayan bilginin iletimini içermektedir. Daha özel olarak, o, "sunulan kanıtların güvenlik standardı olmaksızın genellikle sözel olarak kişiden kişiye geçen bir teklif ya da inançtır" (Allport ve Postman, 1947, s. ix). Söylentileri sosyolojik bir araştırma konusu yapan sebep onların toplumsal etkileridir. Etki söylentiye konu oluşturan iletinin etkililiğine ve inanırlılığına dayanır. Etkililik, söylentinin yaptığı, sebep olduğu ve yönlendirdiği sonuçlar üzerinden ölçülebilir. Diğer türlü, söylenti kendiliğinden bir anlam ifade etmez, ona anlamını, değerini veren şey, yaşama alanı bulduğu toplum içerisindeki yayılma hızıdır. Bilindiği gibi, onlar hızlı yayılabilme yetenekleriyle ve karakterleriyle ünlüdürler. Öyle ki onların yayılması çoğunlukla vahşi, kontrolsüz orman yangınlarına benzetilir ve onlar gibi kural ve sınır tanımazlar. Önlerine gelen tüm engelleri yutarak sınırları aşacak derecede geniş coğrafyalara yayılırlar. Hatta özellikle son on yılda tanık olduğumuz üzere, internet aracılığıyla küresel çapta yaygınlık kazanırlar. Örneğin, 11 Eylül 2001'de ikiz kulelere yapılan saldırıların İsrail ve birtakım Amerikan istihbarat örgütlerince gerçekleştirildiği, o gün ikiz kulelerde çalışan binlerce Yahudinin de işyerlerine gitmediği söylentisi daha ikiz kulelerin yangını, tozu dumanı çökmeden küresel bir yaygınlık kazanmıştı bile. Bu komplo teorisi ve söylenti öylesine yaygınlık kazandı ki bugün dahi hakkında konuşuluyor, yazılıp çiziliyor, hatta bu komplo teorisini işleyen kitaplar en çok satan kitaplar listesinde arasında yer alıyor.

Söylentilerin diğer önemli karakteristiği onların yüksek düzeyli inandırıcılık özellikleridir. Yukarıdaki tablodan (Tablo 49) da anlaşıldığı üzere söylentiler nadir görülen bir inandırıcılık gücüne sahip görünmektedirler. Kitle iletişim araçlarının son on yıllarda katetmiş olduğu gelişme evresi, elektronik haberleşme, kitlesel medya ve internet devrimi gibi gelişmelere yol açmıştır. Bu Enformasyon Devriminin, bir anlamda enformasyon enflasyonunun, fikir farklılıkları ve alternatif iddiaların devasa boyutlarda artmış olduğu günümüzde söylentiler gibi herhangi bir otorite tarafından teyit edilmemiş, enformasyonun bu denli yüksek düzeyde inan-

dırıcılığa sahip olması sosyolojik açıdan büyük bir merak konusu oluşturmaktadır.

Söylentiler birçok sebepten ve açıdan önemlidir ve bilimsel bir araştırma konusu oluştururlar. Araştırma bulgularının göstermiş olduğu bu yüksek düzeydeki inandırıcılık şimdiye kadar ihmal edilmiş olan söylentilerin bilimsel olarak incelenmelerinin zorunluluğunu ortaya koyduğu kadar, onların yaygınlaşmalarının ve inanılırlıklarının sosyolojik sebeplerini ortaya çıkarmamızı da gerekli kılıyor.

Söylentilerin neden yayıldıkları sorunu geçmişten günümüze kadar söylenti çalışmalarını meşgul etmiş bulunuyor. Hemen söylemek gerekir ki bu sorunun kolay bir cevabı bulunmamaktadır. Açıklama, teori ya da analizlerin hemen hepsi mekâna ve zamana bağımlı olmak zorundadır ve bundan dolayı genel geçerliliği olan teorilere ulaşmamız zor görünmektedir.

Tarihsel olarak söylentiler, sosyal karışıklık dönemleri boyunca istikrarsızlık, korku ve belirsizlik durumlarıyla bağlantılı olarak gelişmiştir (Pendeleton, 1998). Söylentilerin tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkıp yayılmalarına sebep olan koşulların sosyal yaşamın rutinini, istikrarını bozan veya mevcut istikrarsızlığı artıran ve toplumsal çapta korku, panik yaratan gelişmeler, durumlar ve olaylar olduğunu görüyoruz. Bu tür gelişmelerin günümüzde daha sık gündeme gelmeleri sebepsiz değil. Çünkü güvensizliğin yaygınlaştığı, korkuların ve belirsizliklerin yoğunlaştığı toplumsal koşullar, söylentiler ve komplo teorileri için ideal koşulları hazırlayabilirler.

Risk toplumu ve belirsizlikler, söylentilerin kuluçkaya yatıp, çoğalacakları, beslenip güçlenebileceği ve vahşi orman yangınlarını aratmayacak hızda yayılabilecekleri mükemmel ortamları zaten hazırlarlar.

Söylentilerin ortaya çıkmalarının sebepleri konusunda Bordia ve DiFonzo (2004, s. 35) grup içerisindeki iletişime ve ortak bir anlam arayışına dikkati çekerler. Bir açıklama arayışı ihtiyacı olan bireyler sıklıkla diğer bireylere başvurur. Eğer bir grup belirsiz ve yorumlanması gereken bir durumla karşı karşıya kalırsa grup üyeleri tipik olarak bilgilerini bir havuzda toplayarak bir yorum sürecine girerler. Onlara göre çözümler, çoğunlukla mevcut geçerli deneyimlerin kapsamı ya da dışarıdaki bir grubu dışlayıp aşağılama ihtiyacını giderici bir yorum gibi bazı grup duyarlılıkları temelinde üretilir, değerlendirilir ya da reddedilirler. Söylentiler kolektif bir

anlam arayışı, bir çözüm ya da bir grubun üyelerince girişilmiş bir yorumlama çabası olarak görülebileceği gibi onlar aynı zamanda kolektif bir iletişim süreci olarak da yorumlanabilirler.

Tamotsu Shibutani (1966) *Improvised News: A Sociological Study of Raumour (Doğaçlama Haberler: Sosyolojik Bir Söylenti Çalışması)* adlı eserini yayınlayana kadar söylenti araştırmalarının ağırlıklı olarak psikoloji ve sosyal psikolojinin araştırma alanlarıyla sınırlanmış olduğunu görüyoruz. Shibutani'nin söylentiler üzerinde geliştirmiş olduğu farklı sosyolojik yaklaşımı ve bütünlüklü analizi bu konuda tarihsel bir dönüm noktasını oluşturur. Kendinden sonra gelen birçok söylenti araştırmacısına yol göstermiş olması bir yana, onun çalışmaları yepyeni bir çerçeve oluşturuyordu. Çünkü söylenti her ne kadar bireyden bireye aktarılsa da sonuç itibarıyla ve doğası gereği sosyal bir olgudur. O bir topluluk, bir grup içerisinde yaşam bulur ya da ortaya çıkar. Ortaya çıkışı kolektif bir çabanın, ortaklaşa bir entelektüel faaliyetin sonucu olabilir.

Bu noktada farklı söylenti türlerinin bulunduğunu ve bunların kendilerine özgü yayılma ve inandırıcılık stratejilerinin olabileceğini belirttikten sonra onların topluma sağladıklarının, yani enformasyonun içeriğinin de çok önemli olduğunu söylememiz yerinde olacaktır.

Risk Toplumunda Doğal Afet Riskleri ve Söylenti Üretimi

Doğal afet söylentilerinin çok fazla örneği bulunmaktadır. Ancak elimizdeki sayıları az da olsa örnekler onların tıpkı diğer söylentiler gibi geniş yaygınlık ve inandırıcılık kazandıklarını göstermektedir. Örneğin 18 Nisan 1906 San Francisco depreminden hemen sonra, o günün gazeteleri şehirde korkunç söylentilerin dolaştığını yazıyorlardı: Depremin yarattığı bir dalganın New York şehrini yuttuğu söylentisinin yanında, depremde Chicago'nun Michigan Gölü'nün içine kayıp yok olduğu söyleniyordu. Diğer bir söylenti depremin hayvanat bahçesindeki hayvanların serbest kalmasına sebep olduğunu ve bu hayvanların Golden Gate Park'a sığınan insanları yediğini iddia ediyordu (Allport, G.W. ve Postman, L.; Winter, 1946-1947, s. 501-17).

Allport ve Postmen'in rapor ettiği ve ilk sırada inceledikleri söylentiler arasında yer alan deprem sonrası söylentiler depremden dolayı olası hasarlar, toprak kayması ya da abartılı olarak

Chicago'nun Michigan gölüne kayıp yok olması gibi imkânsız abartılı söylentiler depremlerde kayıplar yaşamışların adeta kendilerini avutmaları, daha kötüsü de olabilirdi demeye getirmeleri gibi işlevler üstlenmişlerdi. Düzeni bozulan insanlar, anlamlandırma çabasının bir evresi olarak durumun önemini ölçmeye çalışıyorlar. Metaforik olarak "bundan daha korkuncu da olabilirdi" diyorlardı. Söylentilerin anlamları kadar yaygınlıkları da dikkate değer.

Genel olarak söylentiler ve özelde deprem söylentileri nasıl oluyor da bu denli yaygınlık kazanabiliyor ve yüksek bir inanırlık düzeyine ulaşabiliyor? Her şeyden önce söylentiler adeta inanmayı sağlamak üzere dizayn edilmişlerdir. Sosyal alışveriş pazarında değerleri yüksektir. Bunun sebebi taze ve aranılan bilgi taşıyor olmaları ya da karşılaşılan bir zorluk, sorun ya da tehlike hakkında bir tür iletişim sağlama, açıklama yapma yetkisinden kaynaklanır. Depremler insanoğlunun tarihin derinliklerinden bu yana bilip tanıdığı ve her nerede olursa olsun yıkımına maruz kaldığı doğal afetlerin başında gelir. Tarihte birçok yerleşim yerini, kenti, bölgeyi, bazen de bütün bir uygarlığı saniyeler içerisinde yerle bir eden, bazen de bir daha yeniden yapılamayacak derecede harabeye çeviren ve geçmişten günümüze aktarılan birçok hüzünlü, korkunç hikâyenin başaktörleri olan depremler, doğal afetler arasında özel bir yere sahiptir. Depremlerin toplumsal benliğimizdeki bu etkisi sebepsiz değildir. Çünkü son iki yüzyıldır ulaşmış olduğumuz teknoloji, bilimsel ve diğer türlü gelişmelere karşın henüz depremlerin yıkıcı etkilerini tam anlamıyla kontrol edebilmiş değiliz. Korku, anksiyete ve paniğin kökeninde kontrol duygusunu yitirme veya kontrol edememe durumu vardır. Tarih boyunca hep insanı en çok korkutan afetlerden olan depremler. seller, orman yangınları gibi diğer birkaç afetle birlikte en sık tekrarlanan doğal afetlerdir. Tüm bunlara paralel diğer bir gelişme ise küreselleşme ve kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması olmuştur. Bundan dolayı, yer kürenin ücra bir köşesinde meydana gelen doğal felaketlerin tüm dünyada anında izlenebilmesi ve buralardaki insanın tüm varlığını kaplayan korkunç manzaraların görsel medya aracılığıyla adeta tüm dünyaca izlenmesi bu tür doğal afetlerin yıkıcılığının beyinlere kazınması anlamına gelmektedir. Son günlerde Haiti'yi vuran 7,3 şiddetindeki deprem ve sonrasında tüm dünyaya yayılan İnsanlık dramı bu anlattıklarımıza örnek olarak düşünülebilir. Bunun bazen reyting bazen

da haber değerinden dolayı sık ve yaygın bir şekilde anlatılıyor olması korkuların birkaç kat artmasına sebep oluyor.[3]

Depremler tam da bu noktada insanlığı korku altına almaktadır. Ne zaman ortaya çıkacağı, kimleri ya da hangi bölgeyi etkileyeceği, ne kadar zarar vereceği gibi temel değişkenlerini kontrol edemediğimiz bir risk karşısında kendimizi güçsüz, savunmasız ve hatta çaresiz hissetmemiz beklenebilir bir durumdur. Risk ve belirsizliklerin arttığı bir durumda ve ortamda söylentilerin ortaya çıkıp hızlı bir şekilde yayılması doğal afetlerinen yıkıcı olanlarından olan deprem riskinin kontrol edilememesinden kaynaklanmaktadır. Kontrolün kaybolması durumu, doğal felaketlerin söylentilere konu olması ya da söylentileri körüklemesi anlamına gelmektedir.

Tablo 49, deprem olacağı yönündeki rivayetlere inanıp inanmama ekseninde yeniden düzenlenmiş ve deneklerin beşte üçünün (%59,9) bu söylentilere inandıklarını ve ciddiye aldıklarını söylediklerini belirtmiştik. Ülkemizde son zamanlarda deprem söylentilerin bu denli yaygın bir şekilde ortaya çıkması ve %60'ları bulan oranda yüksek bir düzeyde inanırlıkla karşılanmaları sosyolojik açıdan çok önemli bir problemin varlığını işaret etmektedir. Belki de bu problemi çözmeye, söylentiye inananların neden bu haberlere inandıklarını sormakla başlayabiliriz. Aşağıdaki tabloda (Tablo 50) söylentiye inanıp ciddiye alanların neden bu yönde bir karar verdiklerini belirtmelerini istediğimiz bir soruya verilen cevapları birlikte değerlendirelim.

3. İnternette kısa bir google araştırması Haiti depremine ilişkin binlerce haber, yorum, yıkımı gösteren video ve fotoğraf ortaya koyacaktır. Bunların hepsi depremin büyüklüğünü, yıkıcı gücünü tekrar tekrar gösterirken adeta okura/izleyiciye yıkımı yaşatmaya çalışır, insanın güçsüzlüğünü kanıtlar gibidir. Haber, yorum ve yardım çağrıları için bakınız: Haiti'de şiddetli deprem, http://www.cnnturk.com/2010/dunya/01/13/haitide.siddetli.deprem/559162.0/index.html, Fotoğraflarla: Haiti depremi, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2010/01/100113_pictureshaiti.shtml

Tablo 50. Eğer İnandırıcı Bulup Ciddiye Aldıysanız, Nedenlerinden Kısaca Bahsedebilir misiniz?

		SAYI	%
1	Yaşadığım korku nedeniyle etkilendim.	265	14,71
2	Yaşadığım önceki deprem deneyimleri nedeniyle endişelendim.	244	13,54
3	Ne olur ne olmaz, belki de olur diye endişelendim.	181	10,04
4	Çevremdekilerden ve söylenenlerden etkilendim.	159	8,82
5	Yetkili kişilerin yapmış oldukları açıklamalardan etkilenerek, endişelendim.	93	5,16
6	Deprem olacağına ilişkin belirtilerin görülmeye başlaması beni endişelendirdi.	36	2
7	Yaşadığım binanın dayanıklı olmayışı beni endişelendirdi.	28	1,55
8	Diğer	18	1

İnandırıcı bulma nedenleri sorulan kişilerin %14,71'i yaşadıkları korku nedeniyle kendisine söylenenlerden etkilendiklerini ifade etmişlerdir. Herhalde üzerinde fazlaca tartışmayacağımız bir konu duygularımız ve onların günlük yaşantımız üzerindeki kilit öneme sahip rolleri olurdu. Üstelik korku sadece insanların hayatta kalmasına, gündelik yaşantılarına yön vermesine yol göstermekle kalmaz hayvanların hayatta kalmalarına, düşmandan korunma, yavrularına bakma onları koruma gibi işlevlerinden dolayı da çok önemlidir. Bazen içgüdüsel olarak bazen de sosyal olarak öğrenilir. Duygularımız ve bunlar içerisinde en temel duygu olan korkular insanlık tarihimiz kadar eski ve insanlık var olduğu sürece de yerini koruyarak varlığını devam ettirecektir. Korkular için söylenebilecek en temel şeylerden birisi de onların yerel oldukları kadar evrensel de olmalarıdır. Duygularımız içerisinde korku duygusu insanın insanlaşması sürecinde önemli rol oynamış ve insanlık tarihimizin en yaygın, en bilinen ve aynı zamanda kaçınmak istediğimiz duyguların başında gelir. Tehlikelerden kaçınmamızı, tedbirli, itinalı olmamızı sağlayıp güvenli bir şekilde yaşam mücadelemizi emniyet altına alırken, bazen sosyokültürel olarak imal edilmiş riskler ve korkular yüzünden sosyal hayatımız olumsuz yönde etkilenir, sınırlanır ve hatta tıpkı son yıllarda olduğu gibi abartılı korku algısı günlük yaşantılarımızı hiç olmadığı kadar zorlaştırabilir de. Bu

durum toplumları çok kolaylıkla güvenlik fetişizmine yönlendirebilir. Görüşme yapılanların önemli bir kısmı, söylentileri duydukları anda kendilerinin ve yakınlarının canı için endişe duyduğunu ve bu yüzden söylentilere inanmış onları ciddiye almış olduklarını belirtmişlerdir. Bu durumda çoğunlukla bireyler öncelikli olarak çocukları, kendi canları, eşler ve aile bireyleri daha sonra yakınları için korku duyduklarını dile getirmişlerdir. Deneklerden bazılarının bu sorulara verdikleri yanıtlar şöyle:

– Eğer inandırıcı bulup ciddiye aldıysanız nedenlerinden kısaca bahseder misiniz?

"Ölüm korkusu tabii, onun dışında ailen için korkuyorsun. Yetişebilirim aileme diye düşündüğüm için korktum."[4]

"Bakın şöyle bir şey var, bazı gerçekleri işte burada, ankette nasıl yansıtıyorlar bilemem. Bir insan içine korku düştüğü andan itibaren bilim milim kalkıyor."

"Evet."

"Kalkıyor. İki tane çocuğum var, ufacık. Kendinde o hakkı göremiyorsun. Yatın aşağı diyemiyorsun. Yani bir mesuliyet bu. Her şey bir... Herkes birini düşünüyor. O karısını düşünüyor, çocuğunu düşünüyor... (bir süre sessizlik). Aynı 1970'li yıllarda aynı ben 5.7 deprem olduğu vakit aynı şayialar yine çıktı. Daha büyük deprem olacak diye. Ondan sonra biz bir ay bak bir ay şaka yapmıyorum, Kültür Parkta minibüsün içinde yattık. Bir ay. Ama bizim ev Rumeli'ydi, oradan ben şeyi gördüm, arka bahçedeki erik ağacını gördüm. Ortadan ayrıldı böyle yani."[5]

Söylentilerin bazı durumlarda deprem ya da artçı depremlerden sonra ortaya çıktığını gözlemlediğimiz gibi bazen komşu ya da aynı bölgedeki (örneğin Diyarbakır'daki deprem söylentisi Elazığ'da meydana gelen küçük çaplı sarsıntıdan sonra ortaya çıkmıştı) başka bir ilde olan hafif şiddette deprem veya sarsıntının ardından çıktığını saha çalışmalarımızda tespit etmiştik. Yaşanılan deprem korkusu her durumda gerçek bir deneyime dayanmamaktadır. Örneğin Diyarbakır, Niksar ve Erzurum'da deprem söylentileri ortaya çıktığında yakın tarihte yaşanmış bir deprem deneyimi yoktu. Dolayısıyla bu korkular Frank Furedi'nin (2001) tabiriyle (background fears) arka planda korkuları olarak karşımıza çıkabiliyor. Furedi *Korku Kültürü* adlı çalışmasında günümüz kültürünün korkulara dayalı

4. Diyarbakır-Mevlana Halit Mahallesi, Kayıt 11.

5. İzmir Mithat Paşa Mahallesi, Kayıt 4.

olduğunu, bu korkuların sanılanın aksine yaşanmış bir deneyimden daha ziyade algısal olduğunu ileri sürer. Bugün her hafta başka bir korkuyla sarsıldığımızı söyleyerek korkuları adeta havada serbest dolaşan ve objesi sıkça değişen bir fenomen olarak değerlendirir. Saha çalışmasında sıkça duyduğumuz deprem korkuları da aslında çoğunlukla gerçek bir deneyime dayanmayan, algısal korkular olarak tanımlanabilir.

Deneklerin %13,54'ü daha önce yaşadıkları deprem deneyimleri nedeniyle kendilerine söylenenlerden etkilendiklerini belirtmişlerdir. Bu grup içerisindekilerin bir kısmı farklı zamanlarda deprem yaşamış kişilerden oluşmaktadır. Bunlar bizatihi önceden yaşamış oldukları, –örneğin Afyon Bolvadin depremini yaşayanlar gibi– yıkıcı, şiddetli sayılabilecek depremler sebebiyle korkmaktadırlar. Dolayısıyla bu grup içerisindeki bireylerin önceden varolan deprem korkularının söylentiler tarafından tekrar hatırlatıldığını, bir anlamda mevcut korkuların tetiklenmiş olduğunu görüyoruz. Örneğin Diyarbakır'dan bir görüşmeci söylentileri neden inandırıcı bulduğunu şöyle anlatıyor:

– Eğer inandırıcı bulup ciddiye aldıysanız nedenlerinden kısaca bahseder misiniz?

"Öncesinde Bingöl depremi olmuştu. Bingöl depreminde de dışarı çıkmıştık. Burayı da bayağı sallamıştı."[6]

Bazı durumlarda söylentilerin ortaya çıkmasından hemen önce meydana gelen hafif şiddette depremler veya yaşanılan artçı sarsıntılar deprem söylentisinin yayılmasına sebep olmuşken birçok durumda halk arasında yaygın bazı kanılar da bu tür korkuları körükleyebilmektedir. Örneğin yurdun büyük bir kısmını kapsayan saha çalışmamızda insanlar, çok sıklıkla oturdukları mahalleyi, semti ya da yaşadıkları il merkezinin tamamının fay hattı üzerinde kurulu olduğuna inanmaktadır. Çoğunlukla bilimsel, jeolojik bir kanıttan uzak bu tür yaygın, popüler inanışların depremler hakkındaki kaygı, anksiyete ve korkularımızı körükleyip artırması, gereksiz bir deprem korkusunu gündemde tutması pek olasıdır. Yaşadığı yerin yerbilimsel özellikleri hakkında herhangi bir kanıta sahip olmadan fay hattı mitolojisine inanan bireylerin söylentilerin çıkarılmasında ve yayılmasında etkin olacaklarını varsayabiliriz. Oturduğu yerin zeminine güvenmeyenlerin bu güvensizliklerini

6. Diyarbakır, Huzurevleri Mahallesi, Kayıt 17.

çok kolaylıkla kuşkuya, kaygıya, stres ve söylentiye dönüştürebileceklerini bekleyebiliriz.

Bu yönde bir değerlendirme, yani yaşadığı yerin fay hattı üzerinde olduğuna inanılıyor olması deprem korkusunu ve dolayısıyla da söylentilere olan ilgiyi artırıyor olabilir. Diğer yandan depremin psikolojik etkileri ile deprem düşüncesi de kişilerin deprem olacağına yönelik haberlere inanmasında etkili olmuştur. %10'u ne olur ne olmaz diyerek endişelendiklerini belirtmişlerdir. Depremin zamanının bilinemeyeceği, anlatılanların söylenti olmama ihtimalinin de olduğu, ya deprem olursa düşüncesinin etkili olduğu ifade edilmiştir.

– Bu haberi inanmaya değer buldunuz mu?

"Tedirginlik oldu. Orta derecede inandım".

– Eğer inandırıcı bulup ciddiye aldıysanız nedenlerinden kısaca bahseder misiniz?

"Acaba olur mu ya da evim yıkılır mı diye çekindim."[7]

Acaba olur mu, ya olursa gibi düşüncelerin deprem söylentilerine inanılmasında oynamış olduğu rol son derece anlamlı ve bir o kadar da beklenebilen bir durumdur. Araştırmamızın en başından beri belirtmeye çalıştığımız şey deprem söylentilerinin, risk toplumu, günümüzde iyice artmış bulunan belirsizlikler ve toplumumuzda yaygın bir hal almış olan güven erozyonu ile çok yakından ilişkili olduğudur. Çalışmanın ilerleyen kısmında daha yakından ve detaylı inceleyeceğimiz bu hususta şimdilik şu kadarını söyleyebiliriz. Bugün risk toplumu koşullarında toplumda güvenliğin yüceltilmesi ve hiçbir şeyin şansa bırakılmaması eğilimi çok güçlü bir olgu olarak karşımıza çıkmış bulunuyor.

Korku Kültürü tartışmaları, bugün Batılı toplumların olduğu kadar Türkiye'nin de gündemine oturmuştur. Bu konunun en önde gelen yazarlarından Frank Furedi, (2001) *Korku Kültürü* adlı çalışmasında risk toplumunun toplumların gündelik yaşantısına ne tür etkileri olduğunu analiz etmektedir. Furedi, bu çalışmasında İngiltere, Amerika gibi Batılı toplumlarda giderek yaygınlaşan korku kültürünün sebep ve sonuçlarını incelemektedir. Buna göre risk toplumunun temelinde insanın, gündelik yaşamını tehdit eden, yok edici güçlerle kuşatılmış olduğu ve insanın bu süreç karşısında güçsüzleştiği inancı yer almaktadır (Furedi, 2001, s. 8).

7 Halife Sultan Mahallesi, Kayıt 4.

RAMİ

Furedi eserinde günümüzdeki toplumların neden olağanüstü bir güvenlik saplantısı içinde olduğunu oldukça eleştirel bir yaklaşımla ele alıp incelemektedir. Ona göre risk alabilmek çoğunlukla yaratıcı ve yapıcı sonuçlar doğurabilmektedir, fakat günümüzde hayatlarının her alanında risk almaktan kaçınan, her zaman bilinen yolları izleyen bireyler belki de birçok fırsatı ellerinden kaçırmaktadır (2001, s. 11). Son yıllarda ülkemizde de oldukça yaygınlaşan ve adeta bulaşıcı bir virüs gibi hızla yayılan korku kültürü; sosyal, kültürel ve siyasal yaşam başta olmak üzere yaşamımızın hemen her boyutunu etkisi altına almaya başlamıştır. Bu durum toplumsal paranoyaların, korku ve anksiyetenin toplumsal yaşamda ön plana çıkarak adeta bireyleri kuşatması ile sonuçlanmaktadır. Yakın geçmişe dek çok normal, sıradan, olağan saydığımız durumları, gelişmeleri bugün büyük riskler olarak tanımlayıp onları ortadan kaldırmaya ya da tedbir almaya yöneliyoruz. Böylesi bir kültürel ortam herhangi bir bilinmezlik ya da problem hakkında komplo teorilerinin de yayılmasına, onlarca senaryonun yazılmasına ve toplumun değişik katmanlarında yayılmasına sebep olmaktadır. Korku korkuyu beslemekte ve her gün yeni birtakım korkuları gündeme taşımaktadır. Bu genel korku durumunda yabancı, en büyük tehdit, risk konumuna yükselmiştir. Dolayısıyla da bu kültür, insanların toplumun karşı karşıya olduğu sorunlarla mücadele etmelerini engelleyen bir şüphe atmosferi yaratmaktadır. Korku içindeki bir toplum, riskin kendisini ortadan kaldıramadığı gibi riskli sandığı her davranışı da mahkûm etmektedir. Bu da toplumda yabancılaşmanın yaşanmasına neden olmaktadır (a.g.e., s. 23).

Bunların yanında, tedbir, yani riskleri önleme olgusunun da son on yıllarda görülmedik ölçüde artmış olduğunu gözlemliyoruz. Çünkü riskleri önleme olgusu, politik tartışmalar ve toplumsal eylemler açısından da önemli bir konu haline gelmiş bulunuyor. Bunun nedenini, güvenliğimize yönelik çeşitli tehditlerin yoğunluğu ve niteliği ile ilgili farklı yorumlar olmakla birlikte, bugün herkes şöyle ya da böyle bir risk altında olduğu konusunda kesinlikle hemfikir görünmektedir. Yani, şu an içinde bulunduğumuz toplumun ve zaman diliminin geçmişe göre daha fazla riskle yüz yüze olduğu konusundaki inanç, risk literatürünü etkileyen temel varsayımlardan biri haline gelmiştir (a.g.e., s. 26). 20. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmış olan hemen her alandaki risk ve belirsizlik durumu 21. yüzyılın önemli bir bölümünü de etkileyecek gibi görünüyor.

Bugün, Avrupa, Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere, birçok ülkeyi etkisi altına almış olan risk toplumu ya da Beck'in daha sonra kavramlaştırdığı üzere *World Risk Society* (Dünya Risk Toplumu, 2005) Risk'in çok nadiren objektif bir kavram olduğunu, çoğunlukla risk olarak tanımladığımız şeyin veya durumun bizim öznel bilincimiz tarafından tanımlanmış olduğunu söylememiz gerekir.

Beck ve Giddens sıklıkla bu konuda ikili bir ayrıma gitmektedirler. Onlara göre riskleri "gerçek riskler', yani bizim bilincimizden bağımsız ve gerçekten varolan riskler; doğal dengenin bozulması, ozon tabakasının delinmesi, sera gazı salanımı, küresel ısınma, nükleer tehlikeler ya da nükleer santral patlaması gibi durumların gerçek riskleri oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bunun karşısında risk olarak tanımlanan birçok şey, durum ya da olgunun ise "varsayılan riskler" olduğunu söyleyebiliriz. Yani bazı durum ya da şeylerin sırf biz risk olarak tanımladığımız için risk olarak tanımlanmaya başlandığını görmekteyiz.

Sosyal kültürel, ekonomik diğer birçok değişikliklerden dolayı toplumsal yaşamımızda risk ve belirsizliklerin artmış olduğunu söylemek mümkündür. Risk toplumu, özellikle sanayi devriminin sonuçları itibarıyla çevre ve doğa üzerindeki yıkıcı etkilerine bir reaksiyon olarak tanımlanmaktadır. Sonuç olarak gerçek riskler ve varsayılan riskler toplumsal yaşantımızı dikkate değer bir biçimde etkisi altına almaktadır. Deprem söylentilerin yayılması sırasında bu tür algıların ve korkuların etkili olmuş olması çok kuvvetle muhtemeldir.

Görüşme yapılanlardan %9'u deprem söylentilerine inanmalarının sebebi olarak, "çevrelerinde yaşananlardan ve anlatılanlardan etkilenmeyi" göstermiştir. Herkesin inanmış olması, anlatılanların çok ciddi sonuçlara yol açacağı, bu bilgiyi getiren kişilerin etkili olduğu ifade edilmiştir. Bir haber ya da enformasyonun etkililiği, inanırlığı, kaynağıyla yakından alakalıdır. Bu konuya daha önce de değinmiştik. Bilgi kaynağının tanıdık, bildik birisi olması veya haber alma imkânlarının iyi olduğuna inanılması mesajın güvenirliliğini artırmaktadır.

Aynı zamanda deprem gibi doğal afetler topluluklarda dayanışma duygusunu geliştirici bir etkiye sahiptir. Afetlerle karşılaşan bireylerin ve toplulukların günlük rutin yaşamla sınırlı anlaşmazlık

ya da tartışmaları bir kenara bırakarak hayatta kalma stratejileri geliştirdikleri ve bunun çoğunlukla dayanışmacı zihniyeti güçlendirdiği gözlemlenmiştir. Bu tür durumlarda, yani dayanışmacı ruh halinin güçlendiği ortamlarda diğerlerinin görüş ve önerilerine normal zamanlardan çok daha fazla önem verip ciddiye alabiliriz. Görüldüğü üzere, deprem söylentilerinin yaygınlık kazanması ve inanırlığının yüksek olması böylesi bir dayanışma kültürünün bir sonucu olarak karşımıza çıkıyor.

Deneklerin %5'i deprem olacağına ilişkin haberlerin yetkili kişilerce dile getirilmiş olması nedeniyle inandıklarını belirtmişlerdir.

– Eğer inandırıcı bulup ciddiye aldıysanız nedenlerinden kısaca bahseder misiniz?

"Sivil savunmada çalıştığı için söyleyen kişi inandırıcı geldi."

– Bu haberi inanmaya değer buldunuz mu?

"İnandım tabii canım. Onlar da sonuçta yetkili makamlardan haber adıkları için inandık. Önce Allah, sonra onlar..."

– Peki bu söylentiye tvden duyduğunuz için mi inandınız?

"Evet, tabii. E bir de önceden deprem olmuştu. Herkes de dışarıdaydı."

– İnandırıcı bulduysanız sebebi?

"Onlar da yüksek bir makamdan duymuşlardır diyerek inandık.[8]"

Bu konuda söylenebilecek çok şey mevcuttur. Her şeyden önce risk toplumunun doğrudan bir yansıması olarak ülkemizde de yönetim klasik anlamından çoktan çıkmıştır, bunun yerini yurttaşı dinleme ve onun popüler taleplerini, korku ve kaygılarını gündeme alma eğilimi güç kazanmaktadır. Böylesi bir yönetim anlayışı yurttaşı etkileyebilecek riskleri önceden tespit etmek ve bu riskleri ortaya çıkmadan önce önlemek konusunda olağanüstü bir çabaya girecektir. Saha çalışması sırasında görüştüğümüz birçok kamu görevlisi (valiliklerde halkla ilişkiler çalışanları, belediyelerde fen işleri dairesi, İmar ve İskân İşleri sorumluları, karakollarda karakol amirleri vs) önceden tedbir almak adına bazı çalışmalar başlatmışlar. Örneğin Niksar'da Kaymakamlık tedbirli olmak adına yurttaşlardan evlerinde tedbir almalarını istemiş, bu durum deprem olacakmış gibi algılanmış. Birçok ilde ortaya çıkan küçük çaplı söylentiler üzerine ve bu söylentileri yalanlamak adına belediye ekiplerinin megafonlar kullanarak halkı sükûnete davet etmesi bile "ateş ol-

8. Diyarbakır-Ofis, Kayıt 23.

mayan yerden duman çıkmaz" mantığıyla tam tersi etki yaratmış ve vatandaşların sokağa çıkmalarına sebep olmuştur. Kamu görevlilerinin tedbirli olma isteği yurttaşın daha fazla kaygılanmasına sebep olmuştur.[9]

Risk Toplumu Birçok Boyutuyla Tedbir Toplumudur.

Bu toplumlarda belirsizlikler olağanüstü boyutlarda artmış ve çeşitlenmiş olduğundan toplum üzerinde adeta aynı anda her yönden esen bir fırtına etkisi yaratırlar. Dolayısıyla tedbirli olmak, dikkatli davranmak, riske girmemek, riske etmemek, risk almamak, bilmediğin yolu denememek, maceraya sırt çevirmek, bilimsel ve teknolojik gelişmelerden, özellikle yeni icat ve buluşlardan şüphe duymak çağımızın kültürü olarak çok hızlı bir şekilde yaygınlaşmaktadır. 20. yüzyılın sonlarına doğru iyice su yüzüne çıkmış olan risk, korku ve belirsizliklerle dolu dünya bilinci gerçek korku ya da tehditlerden öte var saydığımız, çoğunlukla abarttığımız, sadece bir ağaca/konuya odaklandığımızdan dolayı ormanın/genelin kendisini çok kolaylıkla ve sorgulamadan ihmal ettiğimiz bir noktaya doğru sürüklenmiş bulunuyoruz.

İçinde bulunduğumuz çağın genel özelliklerini, başat karakteristiklerini, temel yönelimlerini, güç ilişkileri başta olmak üzere sosyal düzen ve toplumsal çatışmanın doğası, risklerin siyasallaşması ve siyasetin yeniden üretilme stratejilerinin neler olduğunu anlamak, deprem söylentileri başta olmak üzere birçok açıklanamamış olgu ve olayları anlayıp açıklamamızda bize yardımcı olacaktır. Örneğin en basit, en temel sorulardan birisinin üzerinde düşünmeye başladığımızda bile risk toplumu ve bunun gündelik yaşamdaki etkilerini, eski kavramların yetersizliğini, fakat yenilerin de henüz olgunlaşmamış/yetişmemiş olduğunu görürüz.

Jane Franklin'in (1998, s. 11) kavramlaştırmasıyla bugün eski teorik kavramlaştırmaları aşan/dönüştüren *hibrid* bir dünyada yaşamaktayız. Bruno Lator'un deyimiyle riskler insan yapımı hibridlerdir (aktr. a.g.e. 11). Risklere politika, etik, matematik, kitle iletişimi, teknolojiler, kültürel tanımlamalar ve algılar gibi birçok şey karışır ve onu oluşturur. Risk toplumunda modern toplum refleksif bir toplum haline gelir. Yani hem kendisi için bir konu hem de kendi kendisi için bir problem haline gelir (a.g.e. 11). Refleksif toplum

9. Niksar Belediyesi görevlisi.

kendi kendisini sorun olarak gören toplum olduğu kadar kendisi için bir konu olan toplumdur da. Bir anlamda toplum sabahtan akşama kendisini dinleyen ve onlarca hastalık icat eden evhamlı bir yaşlıya benzer hale gelir. Aynı zamanda kendisi üzerine düşünen toplum bazı durumları abartarak paranoyalar da yaratabilir.

Bazı illerimizde falanca saatte deprem olacakmış gibi söylentilerin yayılması korku ve belirsizliklerin yaygınlaştığı ortamda bilim insanlarını da tartışmaların içerisine çekmiştir. Normal koşullarda, bu tür söylentiler ortaya çıkmayacağı gibi basının ve bilimi çevrelerinin de konusu olamazdı. Söylentilerin yayılmasında rol oynayan belirli faktörlerin birisi, alternatif anlam ve açıklama arayışıdır. Görüştüğümüz denekler, bilim insanlarının deprem olacağına ilişkin söylemleri ve anlatılanların bilimsel olmasının ikna olmalarında etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Bu durum refleksif modernite olarak tanımlanan toplumsal koşulların bir yansıması olarak karşımıza çıkıyor.

Deprem gibi jeolojik olaylar her ne kadar doğal bilimlerin konusu olsalar da büyüklükleri, ortaya çıkışlarındaki belirsizlikler ve denetlenmelerindeki imkânsızlıklar gibi faktörlerden dolayı, tartışılan, aralarında henüz görüş birliği oluşamamış tartışmalı alanlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bundan dolayı ülkemizde olası deprem kuşakları, zamanları, büyüklükleri ve alınması zorunlu olan tedbirler gibi konularda bilim çevrelerinde tartışmalar sürüp gitmektedir. Bazen bilimselmiş gibi görünen tartışmalara siyasal, sosyal ve hatta farklı çıkar ilişkileri de dahil olabilmektedir.

Örneğin yıllardır ülkemizde tartışılan ve hatta çok sıklıkla TV'lerin en popüler tartışma konularından birini oluşturan depremler üzerine tartışmalar, özellikle İstanbul'u bekleyen deprem riski gibi konular dinleyen herkesi hayrete düşürecek ve kesinlikle kafaları karıştıracak çeşitlilikler, zıtlıklar, belirsizlikler içermektedir. Bu tür tartışmaların yapılıyor olması bir yandan deprem riskini gündeme taşıyıp yurttaşın düşünce dünyasını işgal ederken diğer yandan tartışmanın çeşitliliği yurttaşın algısında her şey mümkün imgesinin oluşmasına sebep olmakta. Dolayısıyla hem deprem söylentilerinin ortaya çıkmasında hem de yayılmasında çok önemli bir etkiye sahip olmaktadırlar.

Görüşme yapılanların %2'si deprem olacağına ilişkin anlatılanların gerçekleşmeye başlaması ile endişelendiklerini ve bir deprem

beklentisi içine girdiklerini belirtmişlerdir. Bu oldukça tartışmaya açık bir konu. Şöyle ki, vatandaş olur olmaz bir şeyi, durumu ya da gelişmeyi, örneğin "ılıcanın suyu ısınıyormuş", deniz çekildi, suyun rengi değişti, vs gibi onlarca doğa olayını depremin habercisiymiş gibi yorumlayabilmektedir. Bu tür doğal olayların ve çoğunlukla doğanın kendi rutin değişikliklerinin deprem habercisiymiş gibi algılanması depremler konusundaki huzursuzluğumuzu dışa vurduğu kadar, etrafına şüphe ve korkuyla bakan insanın ne kadar fazla olayı kötüye yorumlayabileceğini de göstermektedir. Çoğunlukla normal, rutin doğa olaylarının korku ve kaygı yaratmaya başlaması sosyolojik olarak önemli bir gösterge anlamına gelir. Kendine, yaşadığı yere, çevresine ve konuta güvenen birey olur olmaz şeyleri bir felaketin habercisi gibi yorumlamaz.

Aynı şekilde, görüşülenlerin diğer bir kısmı da (%2) "yaşadıkları binanın depreme dayanıklı olmayışı" ve dolayısıyla depremin gerçekleşme olasılığından dolayı endişe ettiklerini ve anlatılanlara inandıklarını ifade etmişlerdir. Tablo 33'de de görüldüğü gibi, yaşanılan konutun depreme karşı dayanıklılığı konusundaki algı ile deprem söylentilerine inanıp inanmama arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır. Yaşadıkları konutun dayanıksız olduğunu düşünenler dayanıklı olduğuna inananlardan daha fazla oranda deprem söylentilerine inanmış, bunları ciddiye almışlardır.

Deprem gibi doğal afet söylentileri Kapferer gibi söylenti sosyolojisinin önde gelen isimleri tarafından değerlendirilmiştir. Kapferer, deprem söylentilerini de kara, fakat olumlu işlevleri olan söylenti kategorisine koyar; bu söylentiler, büyük bir felaketten sağ kurtulanları geçici olarak kaygı ve yoksunluktan kurtarır, rahatlatır. Başka şehirler de zarar gördüğüne göre mutsuzluk paylaşılıyor demektir. Aynı şekilde, farklı şehirlerde felaketin daha büyük olduğuna ilişkin yayılan söylentiler, bölgede meydana gelen kayıpların ciddiyetini nispeten azaltır. Psikolojik faktörlerde de durum aynıdır; genel olarak, sürekli bir biçimde, diğer referans gruplarının başarısıyla kıyaslayarak kendi başarımızı veya kapasitemizi değerlendirmeye çalışırız. Onların durumu daha kötüyse, bu bizim için tatmin edicidir. Onların durumu daha iyiyse, söylentinin işlevi, bunun yol açtığı can sıkıcı yoksunluk duygusunu azaltmak olacaktır... (1990, s. 166-177). Deprem olacakmış ya da diğer bazı doğal afet söylentilerinin farklı toplumlarda da ortaya çıktığını biliyoruz. Bu konuda yapılmış amprik araştırmaya rastlanmamış olmakla bir-

likte bu söylentilerin varlığı konusunda dolaylı yollardan yazılmış kayıtlardan haberdarız.

Söylentilerin sosyolojik incelenmesi, alınan haberlerin işlenmesi, değerlendirilmesi süreçlerini kapsamaktadır. Bundan dolayı söylentinin duyulması üzerine bu "haberlerin" nasıl karşılandığı, neden ciddiye alınıp inanıldığı kadar bu söylentilerin teyit amaçlı olarak incelenip incelenmediğini de araştırdık. Bu amaçla aşağıdaki soruyu katılımcılara sorduk.

Beşinci Bölüm

Tepkiler ve Alınan Tedbirler

Deprem Söylentisi Duyulduktan Sonra Ne Oldu?

Söylenti güncel olaylarla ilgili bilgi sağlar, öyle ki dinleyiciler onu bugün kullanabilirler. Pendleton (2007) hem eleştirel bakanların hem de ona inananların her iki grubunda farklı gerekçe ya da sebeplerden dolayı söylentilerin yayılmasına hizmet ettiklerini dile getirir. Söylentiler doğrulanmamış enformasyon sayılırlar ancak hiçbir zaman eşimize, dostumuza ya da herhangi bir tanıdığımıza bu bilgiyi aktarmak için onların denetimden geçmesi ya da doğrulanmasını beklemeyiz. Her şeyin ötesinde zaten söylenti sıcağı sıcağına değerlidir. Diğer türlü nasıl ki eski gazete sadece arşiv araştırmacısı ya da çekirdek satıcısından başkasının işine

yaramazsa eskimiş söylenti de anlatmanıza bile değmeyecektir. Herkesin zaten bildiği bir bilgiyi anlatmak için ne dinleyici ne de motivasyon buluruz.

Tamotsu Shibutani'nin (1966) ileri sürdüğü gibi, söylenti doğaçlama olarak çıkan haberdir; dinleyicilerin bugünkü belirsizlik ve bu belirsizliğin gerilimleriyle baş etmelerine yardım eden haberlerdir. Söylenti, yakın geçmişten süzülerek yakın geleceği yansıtır.

Daha önce bahsettiğimiz gibi, söylenti, yeni olmuş, hâlâ geçerli olan geçmiş (x şunu yaptı), devam eden şimdiki zaman (x şunu yapıyor) ya da yakın gelecek (x şunu yapacak) hakkında bilgi sunar. Söylentinin bu kategorileri farklı epistemolojik statüye sahiptir. Geçmişteki söylentiler örtbas edilmiş bilgilerin üzerindeki örtüyü kaldırır, gizlenmiş olayları açığa çıkarırlar. Yani onlar, bu tip örtbas etmelerin gün ışığına çıkarılmasına yararlar (Fine, 2007, s. 5-18). Tıpkı zaman zaman gazetecilerin yaptığı gibi eskide kalmış, gizli saklı kalmış olayları söylentiler ortaya çıkarabilirler. Güncel bir örnek verecek olursak son bir yıldır Ergenekon davası çerçevesinde yargılanan Ay Işığı, Yakamoz, Balyoz vs gibi "darbe planları" olduğu iddia edilen "belgeler" ve "darbe planları" olarak gazete ve TV'lerde günlerce yayınlanan haberler aslında bu tür söylentilere de ideal örnek oluştururlar. Bununla birlikte şimdiki zamana, bugüne ait olan söylentiler gerçek zamanlı bilgi sağlarlar.

Doğal afet durumlarında ortaya çıkan haberler bu özelliği gösterirler ve asıl amaç eylem için plan yapmaktır. Geçmiş ve gelecekle ilgili söylentilerin aksine, şimdiki zamana ait olan söylentiler genellikle bir tepkiye sebep olur. Gelecek söylentiler ise esrar perdesinin alanına geri döner fakat bu gibi durumlarda halihazırda geleceğe dair yapılmış gizli planlarla baş edilmesi için onların ortaya çıkarılması gerekir. Gelecekle ilgili söylentilerde anlatıcılar sızdırılmış olayları aktarmazlar fakat iddialar niyetlerden icraata kadar bilinen olgulardan yola çıkan bir tahmine dayanır. (Fine, 2007, s. 5-18) Doğal olarak şimdiki zamana ilişkin söylentiler çok daha fazla yer kaplar, daha fazla tartışılır ve genellikle de tepki yaratırlar. Söylentilere inanma, bunları yayma eğilimi ve yayılmasının sebepleri oldukça karmaşık bir süreçtir onun için saha çalışmasında elde ettiğimiz bulguları kullanıyoruz, onları analiz ederken mevcut literatürle karşılaştırmalar yapıyor onların ışığında verilerimizi tartıyoruz.

Günümüzde hemen her gün bir şeyden korktuğumuz, kaygılandığımız durumlar olmaktadır. Bu korku ve kaygıların temelinde aslında bir anlamda işleri şansa bırakmama ya da geleceği bugünden kontrol etme eğilimi yatmaktadır. Tıpkı François Ewald'ın belirttiği gibi risk, kontrolün bir yolu ya da başka bir ifadeyle geleceğin kolonizasyonudur (Furedi, 2001, s. 11). Öyle ki bugün gelinen noktada henüz daha ortaya çıkmamış olaylar bugünkü güncel olayları ve eylemlerimizi çok güçlü bir şekilde etkilemektedir. Bazen halihazırda olanı bırakıp, riski önleme adına bütün enerjimizi olabileceğe harcamamıza sebep olan bu düşünce halidir. Dolayısıyla riskler bir anlamda bir tür sanal gerçekliklerdir. Tehlike ne kadar büyükse (ya da daha açık konuşacak olursak, risklerin sosyal olarak tanımlanması ve inşa edilmeleri) güncel olayları değiştirme sorumluluğu ve mecburiyeti o kadar artmaktadır (a.g.e., 11). Risklerin sanal olması ve gerçeklikle varolan riskler arasında gidip geliyor olmaları; tedbir alınırken ve siyasallaştırılırken onların tartışılmalarını, tanımlanmalarını zorlaştıran en büyük sorundur. Fakat bu tartışmalı yönlerine rağmen birçok durumda sanallıktan kolayca kurtulup gerçek gerçekliğe kavuşmaları da çok mümkündür. Bu yönlerinden dolayı onlar önemli toplumsal sonuçlara yol açabilme potansiyeli taşırlar. Örneğin güncel bir risk ve dolayısıyla da tartışma konusu olan Domuz Gribi salgınını değerlendirelim. Aylardır üzerinde kıyamet koparılan, tartışılan, binlerce kişiyi öldüreceğinden korkulan Domuz Gribi riskinden dolayı Sağlık Bakanlığı'nın başlatmış olduğu ve son yılların en kapsamlı aşılama programı ve üzerinde aylarca tartışılan aşı, aşının yan etkileri, gribe karşı alınan tedbirler, okulların günlerce tatil edilmesi, her şeyden önemlisi milyonlarca çocuğun yaşamış olduğu korku ve stres vs bütün bunların hepsinin var olmayan fakat abartılan ya da risk olarak tanımlanan veriler üzerine oturtulduğu gün geçtikçe daha iyi anlaşılıyor. *Milliyet*'in haberine göre Dünya Sağlık Örgütü bu konuda hata yaptığını kabul ediyormuş.

"Tüm dünyada önce panik, sonra korku ve son olarak kuşkuyla karşılanan domuz gribi hastalığı giderek daha büyük bir skandala dönüşüyor. Dünya Sağlık Örgütü'nün direktifleri doğrultusunda tüm dünyada gerçekleşen aşı kampanyaları ve milyarlarca dolara varan aşı ve ilaç stoklarına rağmen "Yanlış yapıyorsunuz" diyen bazı bilim insanları ilk aylarda tepkiyle karşılanıyordu. Ancak son dönemde hastalığın neredeyse tamamen ortadan kaybolması ve

ölüm vakalarının normal gripten ölümlerin bile kat kat altında kalması saygın bilim insanlarının da yavaş yavaş "domuz gribi abartıydı" diyen bu uzmanların yanına katılmasına sebep oldu."[1]

Skandal sayılabilecek birkaç araştırmacının DSÖ'den geliyor olması önemli, ancak konumuz açısından daha da önemli olanı normalde gripten daha az öldürücü olan bir grip türünün bu denli yüksek bir risk olarak tanımlanması ve onunla mücadele etmek üzere harcanan onca çabanın ve milyarlarca liranın israf edilmiş olmasıdır. Korku kültürünün yaygınlaştığı toplumlarda onlarca riskin gereğinden çok fazla abartıldığı ve binlerce riskin de bu gerekçelerle risk olarak tanımlandığı görülür.

Tablo 51. Bu söylentilerin doğru olup olmadığından emin olmak için ne gibi/nasıl bir girişimde bulundunuz?

		Sayı	%
1	Televizyon, gazete, vb kitle iletişim araçlarını takip ederek bilgi toplamaya çalıştım	830	46,06
2	Hiçbir girişimde bulunmadım	716	39,73
3	Akraba, komsu, arkadaş gibi yakınlarıma sorup teyit ettirmeye çalıştım	348	19,31
4	Diğer	83	4,61
5	Herhangi bir devlet kurulusunu arayıp bilgi almaya çalıştım	27	1,5
6	Rasathaneyi arayarak bilgi almaya çalıştım	20	1,11
	Toplam	1.802	100

Aldığımız cevaplara bakılırsa ankete katılan 1.802 kişinin neredeyse yarısı (%46)'sı daha çok televizyon kanalı başta olmak üzere kitle iletişim araçlarından bu haberi teyit ettirmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir (Tablo 51). TV, radyo başta olmak üzere kitle iletişim araçlarının deprem söylentilerinin hem ortaya çıkması hem de yayılması sürecinde oynadıkları rolü daha önce tartışmıştık. Buna göre bu tür kitle iletişim araçlarının kendilerinden beklenilenin aksine belirsizlikler, sorunlar karşısında enformasyon eksikliğini gidererek toplumu yatıştırması bir yana tam tersi etkide bulunduklarını görmüştük.

1 *Domuz gribinde skandal itiraf*, www. milliyet.com.tr (09.11 |04.02.2010).

Görüşülenlerin beşte ikisi (%40) bu söylentiler üzerine hiçbir girişimde bulunmadıklarını ifade etmişlerdir. Herhangi bir girişimde bulunmayanların aşağı yukarı üçte ikisini söylentiye zaten inanmamışlar oluşturuyor. Mantık kuralları dahilinde eğer söylentiyi inanmaya değer bulmamışsa bu haberi sorgulama ihtiyacı duymayacağını anlayabiliriz. Geri kalan üçte birlik kesimi ise muhtemelen sorgulamak için ihtiyaç duymayanlar yani inanmaya hazırlar ve sorgulama araçlarından yoksun olanların oluşturmakta olduğunu söyleyebiliriz. Çoğunlukla olmak kaydıyla söylentiye inananların çoğunluğunu oluşturduğu %19'luk bir kesimin bu haberleri tanıdıklarına akraba, komşu, arkadaş gibi yakınlarına sorup teyit ettirmeye çalıştığını görüyoruz.

Söylenti haberlerinin duyulması üzerine ne gibi eylemlere girişildiğini ortaya koymamız gerekiyordu. Bu özellikle söylentilerin yayılması konusunda bize ipucu vereceği gibi bu tür haberler karşısında ne tür reaksiyonların geliştiğini de bize söyleyebilirdi.

Tablo 52. Siz bu haberi duyduktan sonra aşağıdakilerden hangisini ya da hangilerini yaptınız?

		SAYI	%
1	Yakınlarım, akrabalarım ve komşularıma söyledim	731	40,57
2	Hiç kimseye söylemedim	721	40,01
3	Tanıdığım insanlara haber verdim	354	19,64
4	Diğer	90	4,99
5	Tanımasam da gördüğüm herkese söyledim	82	4,55
	Toplam	1.802	100

Deprem olacağına ilişkin haberleri aldıktan sonra hangi eylemler içine girdikleri sorulduğunda (Tablo 52) deneklerimizin %40,57'si yakınlarına ve akrabalarına bu haberi ilettiklerini belirtmişlerdir. Bu bulgu hipotezimizi doğrular niteliktedir. Söylenti haberlerinin geleneksel toplumlarda, geleneksel ilişkilerin daha baskın olduğu bölgelerde, tanıdıklar, eş dost ve akrabalar arasında çok daha fazla yayıldığını söylenti literatüründen bilmekteyiz. Kapferere'in (1991) dediği gibi söylentiler en eski kitle iletişim aracıdırlar. Dolayısıyla geleneksel toplumlarda kitle iletişimi görevi görmekteydiler ancak

günümüzde söylentilerin çok daha hızlı yayılmalarının koşulları adeta hazırlanmış gibidir. Geleneksel ağlar üzerine oturan modern kitle iletişim araçları söylentilerin geçmişe nazaran büyük bir hızla yayılmalarına sebep olmaktadır. Tıpkı tablo 52'de olduğu gibi görüşülenlerin %40'ı bu haberleri kimseye iletmediklerini ifade etmişlerdir. Ancak saha çalışması sırasında da, derinlemesine görüşmeler sırasında da ortaya çıkan bir durum vardır ve kişilerin bu haberleri kimseye söylememe nedenleri bu grubun bir kısmının söylentiye inanmamasıdır. Biz sadece önemli gördüğümüz bir enformasyonu başkalarına aktarma ihtiyacı hissederiz. Genellikle eğer bir haber bizim için önemli değilse başkası için de olamaz diye düşünürüz. Aynı zamanda öyle görünüyor ki görüşme yapılan deneklerden bir kısmı verdikleri cevaplarda kimseyi aramadıklarını ifade etmişlerdir. Bunun olası sebepleri hakında şu söylenebilir; bu gruptakiler habere inanmamaktan daha ziyade yaygın söylenti olmasından dolayı kendilerinden önce bu haberin zaten verilmiş olacağını düşünerek haber vermemiş olmalılar.

Tablo 53. Deprem olacağına ilişkin haberleri hiç kimseye söylemeyen kişilerin inanma oranlarının karşılaştırması.

		Hiç kimseye söylemedim		Toplam
		Cevap yok	Evet	
Bu haberi inanmaya değer buldunuz mu?	İnandırıcı buldum	799	280	1.079
	İnanmadım	153	375	528
	Ne inandım ne inanmadım	129	66	195
Toplam		1.081	721	1.802

Denekler arasında hiçkimseye bu haberi iletmediğini belirten kişilerin %60'a yakın oranı deprem olacağına ilişkin haberleri inandırıcı bulmamıştır (Tablo 53).

Aynı zamanda deprem olacağına ilişkin haberleri duyduktan sonra ne tür eylemler gerçekleştirdiği sorulan kişilerin %40,57'si tanıdıklarına haber verdiklerini ifade etmişlerdir. Deneklerden %5'i ise söylentilerin yayılması konusunda çok aktif davranmış, duydukları söylentiyi tanımasa bile gördüğü herkese söylediklerini, aktardıklarını belirtmişlerdir.

Son beş yılda birçok ilde ortaya çıkan deprem olacakmış söylentileri ortaya çıktıkları bütün il ve ilçe merkezlerinde korku, panik ve sosyal kaosa sebep olmuştur. Öyle ki, ortaya çıktıkları illerde yaşamı altüst eden, bütün yollarda trafiği felç eden, telefon hatlarının kilitlenmesine, büyükşehir belediyesi, onlarca hastane, okul dahil olmak üzere özel ve kamu kesiminde binlerce işyerinin tatil edilmesine sebep olması, söylentilerin kitleler üzerindeki etkileri ve toplumsal sonuçları bakımından yol göstericidir. Saha çalışması sürecinde bu tür söylentilerin yayıldığı kentlerde bahsettiğimiz sonuçlar yaygın olarak gözlemlenmiştir.

Risk toplumunda siyaset yepyeni bir boyut kazanmıştır. Hatta yeni dönemle birlikte toplumsal çatışmanın yapısı geleneksel konulardan ziyade risk ve belirsizliklerin sebep olduğu konular tarafından oluşturulmaya başlamıştır (Frankline, 1998). Geleneksel modern dönemin yönetim anlayışı risk toplumunda değişmiş bulunuyor. Bu sebepten dolayı hemen her kademedeki yönetici geçmişe kıyasla çok daha duyarlı bir şekilde toplumda ortaya çıkan kaygı ve korkuları dikkate alan bir yaklaşımla olaylara, gelişmelere yaklaşmaktadır. Saha çalışmamızda bu dönüşümün emarelerini gözlemlemiş bulunuyoruz.

Saha çalışmasını yürüttüğümüz bütün il ve ilçe merkezinde yaşanan panik üzerine istisnasız tüm kamu yetkilileri; valilik, belediye, emniyet, jandarma gibi birimler yaşanan paniği yatıştırmak ve halkı evlerine girmeye ikna etmek için gezici araçlar ve bazen de camilerden halka çağrıda bulunmuş, açıklamalar yapmışlar böylelikle halktaki paniği önlemeye çalışmışlardır. Sahaya çıkmadan önce bu tür çağrıların yatıştırıcı etkisinin olacağını öngörmekteydik. Bu tezimizi test etmek üzere görüşme yaptığımız gruba kamu yetkililerinin açıklamalarını inandırıcı bulup rutin yaşamlarına geri dönüp dönmediklerini sorduk. Ancak bu son derece akılcı ve açık görünen çaba çok fazla bir işe yaramadığı gibi bazı durumlarda tam tersi bir etki yaratmış, halktaki korku ve paniği iyice artırmıştır.

Tablo 54. Kamu görevlilerinin açıklamalarını siz inandırıcı bulup normal/ rutin yaşantınıza döndünüz mü?

		Kamu görevlilerinin açıklamalarını siz inandırıcı bulup normal/rutin yaşantınıza döndünüz mü		Toplam
		Evet	(%)	
Bu haberi inanmaya değer buldunuz mu?	İnandırıcı buldum	697	38,7	697
	İnanmadım	776	43,1	776
	Ne inandım ne inanmadım	290	16,1	290
	Cevap yok	39	2,2	39
Toplam		1.802	100	1.802

Saha araştırmamızda yer alanlardan %43'ü kamu görevlilerine inanmadığını %38,7'si inandığını, %16'sı diğer sebepleri belirtirken %2,1'i soruyu yanıtsız bırakmıştır.[2] Her iki soruya verilen yanıtlar kamu görevlilerine güvensizliği ortaya koymaktadır. Kamu görevlilerine inanma oranlarında birinci ve ikinci sorulardaki farklılığın nedenine gelince; kamu görevlisine inanmamanın siyaseten hoş olmayacağı ya da siyaseten doğru görünmeyeceği düşünüldüğünden birçok katılımcının bu soruya inandım şeklinde yanıt verdiğini tahmin ediyoruz. Ancak bu haliyle dahi kamu görevlilerine güvenin oldukça düşük olduğunu söyleyebiliriz.

Bu tabloda (Tablo 54) çalışmanın özünü ilgilendiren bir verinin saklı olduğunu belirmekte yarar bulunmaktadır. O da risk toplumu, güven erozyonu ve söylentiler arasındaki ilişkide yaşamsal bir yere sahip olan güven ilişkisinin ortaya çıkmış olmasıdır. Çalışma boyunca vurgulamak ihtiyacı duyduğumuz olgulardan birisi güven ile söylentilere inanma arasındaki ilişkidir. Örnekleme giren görüşmeciler arasında kamu görevlilerinin açıklamalarına inanmayanların ya da onların çabalarını ikna edici bulmadığını söyleyenlerin oranı hiç azımsanmayacak bir oranda %43,1'lerde seyrediyor. Bu oran kendi başına yüksek ancak ileride ele alacağımız gibi genel olarak ülkemizde bireyler arası ve çeşitli kurum, kuruluş, meslek gruplarına olan güven de daha düşük. Bu soruda kamu görevlilerine duyulan güveni doğrudan sorduğumuz ve kamu

2. Ancak burada belirtilmesi gereken bir nokta ise diğer grubuna giren açıklamalar arasında bu açıklamaları duymayan kişilerin de yer alıyor olmasıdır.

görevlisine inanmamak itaatsizlik gibi algılanacağından, hatta vatandaşın bilincinde suç bile sayılıyor olabileceğinden deneklerin bir kısmının gerçek duygularını dile getirmemiş olmaları da olası. Yine de mevcut haliyle yapılan açıklamaların inandırıcı, ikna edici görünmemesi deprem olacakmış söylentisine inanmayı olumsuz yönde etkilemiş, inananların sayısını artırmıştır.

Kamu görevlilerine karşı güvensizlik son on yıllarda birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de giderek büyüyen bir sorun halini almakta ve hatta demokratik yönetişimi dahi tehlikeye atacak boyutlara ulaşmıştır. Seçilmiş hükümetlere inanmamak büyüyen bir sorun ve demokratik kuralları tehlikeye atabilir. Güven ve söylentiler arasındaki ilişkiyi derinlemesine incelemeyi gelecek kısma bırakmakla birlikte şunu da söyleyebiliriz: Deprem söylentilerine inanmanın yüksek olması toplumsal güven erozyonu olarak adlandırdığımız süreçlerle yakından ilgilidir.

Aşağıdaki çapraz tablodan (Tablo 55) da anlaşıldığı üzere kamu görevlisine inanmayanlar arasında inananlara göre söylentilere inanma oranı çok daha yüksektir.

Tablo 55. Kamu görevlilerine güven oranı ile kamu görevlilerinin açıklamalara inanma oranı karşılaştırması.

		Kamu görevlilerinin açıklamalarını siz inandırıcı bulup normal/rutin yaşantınıza döndünüz mü?				Toplam
		Cevap yok	Evet, inandırıcı buldum	Hayır, inandırıcı bulmadım	Diğer	
Kamu görevlileri/ yetkilileri	Çok güveniyorum	1	22	22	7	52
	Güveniyorum	5	191	136	81	413
	Ne güveniyorum ne güvenmiyorum	8	243	225	113	589
	Güvenmiyorum	17	148	251	61	477
	Hiç güvenmiyorum	8	93	142	28	271
Toplam		39	697	776	290	1.802

Yukarıdaki tablodan da anlaşıldığı üzere kamu görevlilerine inanıp normal yaşantılarına dönmeyen kişilerin %60'ına yakın bir oranı kamu görevlilerine güvenmemektedir (Tablo 55).

Kamu görevlilerine olan güvensizliğin kaynaklarını ortaya çıkarmak her şeyden öte sosyolojik bir merak konusudur. Çalışma açısından da oldukça önemli bir değişkendir. Bu sebeple bu soruyu doğrudan sormak yerine dolaylı bir yoldan sorduk. Bu sefer sizce insanların resmî açıklamalara (kamu görevlilerine) inanmamalarının nedeni nedir? diye sorduk. Bu soruyu dolaylı sormamızdaki amaç biraz önce anlatmaya çalıştığımız kamu görevlisine inanmamanın sosyal ve diğer türlü maliyetinden kurtulmak olarak ifade edilebilir. Elde ettiğimiz bulgu çok daha ilginç:

Tablo 56'daki görüşülenlerin dörtte biri (%24,86) kamu görevlilerinin gerçeği halktan gizleyeceklerini düşündükleri için inanmamış olabilirler cevabını vermiştir. Her dört yurttaştan birisinin kamu görevlisinin açıklamasına inanmayış sebebi olarak dile getirdikleri şey toplumumuzda yaygın şüpheciliğin ve güven eksikliğinin doğrudan göstergesidir. Güvensizlik ne yazık ki bu kadarla sınırlı değil. Deneklerin %21,37'si vatandaşın inanmayışını "kamu görevlilerine güvenmedikleri" şeklinde açıklıyor.

Bunu izleyen ikinci %21,24'lük kesim ise "kamu görevlileri gerçeği bilmediklerini düşündükleri için" cevabını verirlerken %7,88'lik bir grup kamu görevlilerinin normal zamanlarda "Vatandaşların sorunlarına ilgi duyulmadığının düşünülmesi" cevabını vermişlerdir.

Tablo 56. Size göre insanların resmî açıklamalara inanmamalarının nedeni ne olabilir?

		SAYI	%
1	Kamu görevlilerinin doğruyu bilmediklerinin düşünülmesi	386	21,42
2	Vatandaşların sorunlarına ilgi duyulmadığının düşünülmesi	142	7,88
3	Resmî açıklamanın zamanında yapılmaması	131	7,27
4	Doğrunun halktan saklanacağı düşüncesi	448	24,86
5	Kamu görevlilerine güvenilmemesi	385	21,37
6	Halkın eğitimsiz olusu	86	4,77
7	Halkın yaşamış olduğu ölüm korkusu	172	9,54
8	Diğer	52	2,89
	Toplam	1.802	100

Kamu görevlisine açık güvensizlik belirten bütün bu cevapları topladığımızda güvenmeyenlerin oranı dörtte üç (%76) seviyesine çıkmaktadır. Cevapların yoğunlaştığı noktalar göz önünde bulundurulunca kamu görevlilerine güvenin oldukça düşük olduğu görülmektedir. Bu oran vatandaşla kamu görevlisi arasında çok yüksek düzeyde güven eksikliği anlamına geldiği gibi aşırı eleştirel, kuşkucu ve güvensiz bir ruh halini ortaya koyuyor. Kamu görevlilerine inanılmamasının sebeplerini kimi denekler (%9,54'ü) halkın sahip olduğu ölüm korkusuna bağlamaktadırlar. Bazıları (%4,77) bunun sebebini halkın eğitimsizliğine bağlarken, %2,89'luk bir oran diğer sebepleri dile getirmiştir.

Kamu görevlilerinin halktan doğruyu saklayacağının düşünülmesi vatandaşla devlet arasında son yirmi yıldır yavaş yavaş biriken güven bunalımının açık bir tezahüründen başka bir şey değildir. Geleneksel olarak devletin yüceltildiği, kutsandığı ve hatta baba olarak görüldüğü bir toplum olduğumuzu hatırladığımızda böylesi bir sonuç pek anlaşılır gelmeyebilir. Tarihsel perspektiften bakıldığında merkezî ve güçlü devlet geleneği Selçuklu İmparatorluğu'na kadar dayanır. Osmanlı İmparatorluğu boyunca ve Cumhuriyetle birlikte ve 1990'lı yıllara kadar devlet; yüce, tartışılmayan, adeta baba gibi görülen bir varlıktır. Ancak özellikle 1980'li yıllardan başlayarak "devlet baba" yurttaşıyla arasındaki bu geleneksel ilişkiyi köklü bir biçimde değiştirme çabası içine girmiştir. Özellikle, Özal dönemiyle uygulamaya konulan neoliberal ekonomik politikalar devletin geleneksel patronaj politikalarını ortadan kaldırmış bunun yerine neoliberalizmin bireyini; devlet karşısında daha sorumlu, vergi ödeyen, kendi kendinden sorumlu, yeterince bireyselleşmiş, köşe dönmeci, devletten bekleyen değil tam tersi devlete vergiler yoluyla katkı sunan bir yurttaşlık tipi yaratılmak istenmiştir.

Daha önce de değindiğimiz gibi 1980'lere kadar olan dönemde Türkiye'deki kapitalist model ithal ikameci model, yani iç tüketime yönelik bir üretim modeliydi. Bu sürecin birikim modeli iç talebi esas aldığı için, gerek ücretler gerekse küçük üretici gelirleri açısından, talep yaratıcı bir bölüşüm özelliği taşıyordu. Bu özelliğin belirleyiciliğinde göreli yüksek ücret sağlayan bir ücret sendikacılığına, taban fiyatların genellikle enflasyon üstünde tutulmasına, bir destekleme politikasına, devlet harcamalarıyla dolaylı gelir sağlayan popülist devlet misyonuna ciddi bir itirazı yoktu. Böyle olunca devlet harcamalarının bölgesel dağılımı, oy kaygısı gibi si-

yasal baskılar sebebiyle görece bir yaygınlık gösteriyor, ekonomik anlamda rasyonel olmasa da devlet harcamaları ve yatırımları, giderek hızlanan enflasyon karşısında alt ve orta gelirli kesimlerin kayıplarını telafi edici etkiler yaratabiliyordu (Sönmez, M, 2001, s. 15-16). Keynesyen ekonomik model, doğası gereği ve iç piyasanın canlı tutulabilmesi amacıyla gelir dağılımına özel bir önem verir. Yeniden dağıtım mekanizmaları aracılığıyla emeğiyle geçinen kesimlere belirli bir miktarda kaynak transferi gerçekleştirir. Bundan dolayı bu modelin göreli olarak daha adil olduğunu söyleyebiliriz. Gelir bölüşümü politikalarını yürütmede ihtiyaç duyulan kaynak, devletin bizatihi kendisinin ekonomik bir aktör olmasından dolayı yaratılan gelirleriyle mümkün olabilmekteydi. Bunlar piyasayı düzenlemek, denetlemek olduğu kadar vergi politikalarıyla da desteklenmekteydi. Kaynak yaratmanın en önemli araçları arasında Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) gelmekteydi. Ancak bu işletmelerin özelleştirilmeleriyle birlikte, hükümetler bu kaynakları kaybettiler. Devletin gelir dağıtıcı politikaları 80'li yıllarla birlikte terk etmesiyle birlikte yaygın işsizlik, yüksek enflasyon, tarım kesiminin piyasa mantığına terk edilmesi ve çarpık kentleşme gibi sorunların ortaya çıkmasının kökleri 80'li yıllara dayanmaktadır.

12 Eylül müdahalesiyle birlikte iç talebe dayalı bu modelden vazgeçildi bunun yerine iç talebi kısıcı, ihracatı teşvik edici bir modele geçildi. Bu model dünyada rekabet gücü yaratabilmek adına bölüşüm ilişkilerini de yeni baştan düzenledi. Bu düzenlemeyle alt ve orta gelir kesimlerinden sermaye kesimine büyük kaynak akışı gündeme geldi. Devleti küçültme, özelleştirme, vergi yükünün sermayeden ücretli kesime yıkılması, dışadönük yatırımların devletçe mali teşviki, bu dönüşümün bazı unsurlarını oluşturmaktadır (Sönmez, M., 1998, s. 15-16).

Özal dönemiyle başlayarak geçen otuz yıl boyunca devlet küçültülmüş, dolayısıyla yurttaşın gözündeki devlet imajı önemli ölçüde zaafa uğramıştır. Özelleştirme politikaları, esnek çalışma yasaları, ücretlerin aşağıya çekilmesi, işten çıkarmalar, vergilendirmenin tabana yayılması, sosyal devlet ilke ve uygulamalarından hızlı uzaklaşma gibi uygulamalar devlet ile yurttaş arasında varolan patronaj ilişkisini bitirmiştir. Bilindiği gibi 1960'lı yıllarda uygulamaya konulan ithal ikameci karma ekonomik model iç tüketimi artırma adına maaş ve ücretleri yüksek tutma, köylülüğü de tarım kesiminin ulusal gelirden aldığı payı da sübvansiyonlar ve

destekleme politikalarıyla dengelemeye çalışan böylelikle de gelir dağılımında görece adil bir gelir dağılımı strateji izleniliyordu. Gelir dağılımında iyileştirici politikaların yurttaş-devlet arasındaki ilişkiyi sağlamlaştıracağı, yurttaşın devlete bağlılığını pekiştireceği, güveni tesis edeceği beklenen bir durumdur.

Bu köklü ancak toplumun geniş kesimleri için dezavantaj anlamına gelen dönüşümler toplumsal güveni aşındırmıştır.

Neoliberal Ekonomi ve Güven

24 Ocak kararlarının başlıca amaçları şunlardı:

1) Serbest piyasa modeline geçilmesi ve ekonominin dünyadaki rekabete açılması.

2) Özel sektörün desteklenmesi devletin ekonomik alandan çekilmesi.

3) Hızlı bir özelleştirme programının uygulanması. KİT'lerin satışı.

4) İhracatın ve yabancı sermayenin özendirilmesi.

5) Türk Lirasının devalüe edilerek ihracatın güçlendirilmesi.

6) Ücret ve maaşların mümkün olan en alt düzeyde tutulması.

7) Tarıma verilen sübvansiyonların kaldırılması politikası (Kongar, 2000).

Bugün Türkiye'nin en önde gelen sorunlarının başında, yaratılan milli gelirin sınıflar arasında eşit olmayan dağılımı gelmektedir.

Bu haliyle Türkiye gelir adaletsizliği sıralamasında dünyada ilk 20 ülke içerisine girmektedir. Hatta gelir adaletsizliğinin ölçütü olan "Gini" katsayısı dikkate alındığında Brezilya, Meksika, Şili, G. Afrika'dan sonra Türkiye gelmektedir.

Gelir eşitsizliği ne dünyada ne de Türkiye'de yeni bir olgudur ancak özellikle 1980 sonrası dönemde 24 Ocak Kararları ile başlayan bu dönemde gelir eşitsizlikleri büyük artış göstermiştir. Özellikle 2000'lerin Türkiye'sinde inanılması güç bir eşitsizlik tablosuyla karşı karşıyayız. Gelir dengesizliğinin yaratmış olduğu sorunlar elbette devlet-yurttaş arasındaki güven ilişkisiyle sınırlı değil. Toplumsal birçok sonuçları olduğunu biliyoruz. Aynı şekilde güvensizliğin ya da güven erozyonunun tek sebebi de ekonomik değişken değil. Diğer faktörler de son yirmi, otuz yılda devletlerin/hükümetlerin ve hükümet görevlilerinin yurttaş gözünde itibar kaybetmesine sebep olmaktadır. Söz konusu süreçte gerek Batı dünyasında ge-

rekse ülkemizde ortaya çıkan sorunlardan birisi de hükümetler gibi otoritelere karşı oluşan güvensizlik yani güven erozyonu sürecidir. Bu sürecin birçok sebebi bulunmaktadır. Güven sorunu toplumların geçirmekte olduğu değişimin bir fonksiyonu gibi de ortaya çıkmaktadır.

Özet ve Değerlendirme

Kültürel otoritenin zayıflamaya başlaması risk toplumu dediğimiz dönemin önemli bir sonucu olarak karşımıza çıkar. Başta merkezî otorite olmak üzere kültürel otoritenin zayıflamış olması, bireylerin başta devlet ve çeşitli kamu otoriteleri olmak üzere kurumlara ve bireylere duyduğu güvende meydana gelen erozyon korku ve risk kültürünün yaygınlaşması, bireyselleşme, küreselleşme gibi faktörler ile yakından ilgili görünmektedir.[3] Batı Avrupa'nın birçok ülkesinde 1970'li yılların ortalarında petrol krizi sonrasında ortaya çıkan ekonomik krizin de etkisiyle bir meşruiyet krizinin yaşandığını biliyoruz. Bu krizin sebepleri arasında yurttaşın artan talebinin giderek devletler tarafından karşılanamaması, çok daha eleştirel bir yurttaş profilinin ortaya çıkması, demokratik yönetişimin etkisizleşmesi gibi faktörler sayılabilir (Crozier ve diğ., 1975). Giddens'ın ve Beck'in geliştirmiş oldukları refleksif modernizasyon tezi de devlet ile yurttaş arasındaki tarihsel güven ilişkisinin zedelenmesinin sebeplerini içinde barındırmaktadır.

Refleksif modernite tezi daha bir sorgulayıcı, eleştirel ve geriye dönük bir değerlendirme süreci anlamına geliyor. Beck bu sürecin bireyselleşmiş, sorgulayıcı ve eleştirel katılımcı bir yurttaşlık anlamına geldiğini ileri sürerken Furedi her şeyden şüphelenen, kuşku ve korkulara kapılmış bireyin her türlü otoriteyi aynı kriterlerle ele aldığını ve güven duymasının imkânsıza yakın olduğunu belirtmektedir. Ona göre otoriteye güvenin sarsılması sadece politika, din ve kültür alanlarıyla sınırlı değil. Doktorluk, bilim insanlığı vb birçok meslek saygınlık ve otoritesini yitirmiş durumda. Tıbbi davalardaki artış, doktorun tavsiyelerini kayıtsız şartsız kabul eden hasta imgesinin çeşitli olaylarla beraber giderek silindiğini gösteriyor. Birçok insan, bilim insanından gelen uzman görüşünü kabul etmek yerine, bunun arkasında gizli bir niyet arıyor (2001, s.

3. Güven erozyonu konusunda daha detaylı bir okuma için bakınız: Crozier ve diğerleri, 1975; Rose, 1940; Lipset ve Scheneider, 1983; Dalton, 1988; Pharr ve Putnam 2000; Furedi, 2001 ve 2005.

174). Bu gizli niyet arama eğilimi toplumlarda korkuların yaygınlığıyla el ele gitmektedir. Örneğin bilime güvensizlik, risk bilincinin büyümesinin en temel unsurlarından biri haline geldi. Gizli niyet arama bilimsel gelişmeler ve yeni teknolojilere duyulan güvensizliği beslediği kadar, gündelik yaşantımızda tükettiğimiz gıdalar, kullandığımız temizlik malzemeleri, aldığımız ilaçlar, aşılar gibi hemen her şeye yaygınlaşabilmektedir. Bu günlerde çok canlı bir tartışma konusu olan domuz gribi ve bakanlığın aşı kampanyasının arkasında aranmadık sebep, ileri sürülmedik komplo teorisi kalmadı gibi. Tek bir domuz gribi aşısı örneği dahi, ülkemizde yan etki diğer bir deyişle gizli niyet arama kültürünün yaygınlaştığını ve bu durumun çok kolaylıkla her türlü otoriteyi de kapsayabileceğini açıkça göstermektedir. Zaten hemen her gün ortaya çıkan çevre ve sağlık konularında yaşanan birçok panik, bilim insanlarının yaptığı açıklamaların açıkça reddedildiğini ortaya koyuyor.

Daha önce sözünü ettiğimiz gibi otoriteye güvensizliğin sebepleri arasında refleksif modernite ve sonuçları kadar özellikle Furedi'nin sıklıkla dile getirdiği yan etki korkusu, her şeyin mutlaka bir yan etkisinin olacağı ve buna karşı tedbirli olma zorunluluğu her türlü otorite karşısında da bir refleks olarak karşımıza çıkıyor.

Altıncı Bölüm

Korkular ve Söylentiler

Söylentilerin Ortaya Çıkması ve Yayılmasında Korkunun Rolü

Korku kültürünün birçok toplumsal sonucu bulunmakla birlikte bunlardan en önemlilerinden biri, herhangi yeni bir sorun veya zorluğun bir ölüm kalım meselesine dönüştürülmesidir (Furedi, 2001). Tarihsel olarak aslında çok güçlü, sağlıklı ve bilgili bir dönemde yaşıyoruz. İstatistikî bilgilerle bunların kanıtlarını bulmak çok zor olmayacaktır. Hayat beklentisi geçen yüzyılın başlarında 30-45 yılken bu gün 75-85 yılı bulmaktadır. Yarım yüzyıl önce milyonları öldüren salgınlar gelişmekte olan birçok ülkede bile tarihe karıştı. Açlık, kıtlık gibi insanlığın korkulu rüyası olmuş

durumlar en azından içinde yer aldığımız dünyada tarihin konusu olmuş durumda. Bilim, teknoloji sağlık alanlarındaki ilerlemeler baş döndürücü bir hızla gelişirken bunca korku, şüphe neden acaba? Yanıtlardan birisi risk toplumu koşullarıyken diğeri korku kültürüdür.

Günümüzde hâkim olan kültür, şimdi geride bıraktığımız on yıl öncesinin en büyük korkularından birisi olan milenyum virüsüydü. Buna göre 2000 yılına yaklaşırken bilgisayar sistemlerimizin yenilenmesi gereğini teknik bir sorun olarak görmek yerine, bununla ilgili sayısız kıyamet günü senaryosu geliştirmişti. Furedi söz konusu "milenyum virüsü" paniğinin, hayal gücümüzün bir ürünü olduğunu söyleyerek korku kültürünün yaygınlaşmasıyla birlikte toplumun kendi kendini korkutma kapasitesinin ne kadar büyük olduğunu bu örnek gösteriyordu. Ona göre korku korkuyu besler ve pusuya yatmış tehlikelerle ilgili spekülasyonlar yapmamıza yol açar. İngiltere'de ortaya çıkan şap hastalığı, bütün felaket tellallarına başka tehlikeler konusunda da spekülasyon yapmak için koz verdi (a.g.e. 15). Korku elbette tamamıyla irrasyonel ve toplumsal açıdan zararlı değil ve dikkatli olmak iyidir. Ancak son on yılda karşılaştığımız manzara çok radikal bir değişimi gösteriyor. Örneğin bu günlerde sadece anne babamızdan duymaya alışık olduğumuz "dikkatli ol zarar görebilirsin" lafını sıradan yabancıdan, olur olmaz arkadaştan, tanıdıktan ya da kıymeti kendinden menkul birtakım uzmanlardan duymak günümüzün ruh halini gayet iyi yansıtmakta.

Tedbir Kültürü ve Söylentilere: Dikkatli Ol Zarar Görme!

Hatta öyle ki 21. yüzyılın başından itibaren toplumların çoğunlukla yanlış ya da gereksiz şeylerden korkmakta olduğunu söylemek çok mümkündür. Bunun en iyi örneğini 11 Eylül 2001 tarihinde New York'ta ikiz kulelere yapılan ve binlerce insanın ölmesiyle sonuçlanan olaylar, kültürümüzün bize yanlış şeylerden korkmayı öğrettiğini gösteriyor. Dünyayı tehdit eden şeyler Furedi'nin dediği gibi ne "Frankenstein-gıdalar", ne cep telefonları, ne biyolojik araştırmalar ne de yeni buluşlar ve icatlardır. Bilimsel ve teknolojik gelişmeler insanın yaratıcılığını ve dehasını yansıtırken 11 Eylül'de gerçekleşenler insanın kör tutkularının yıkıcı yönünü yansıtmaktadır. Furedi (2001, s. 19), birçok bakımdan bu olayın sınırsız bir

nefretle dolu olan bir avuç fanatik tarafından gerçekleştirilen eski tip bir terör eylem olduğunu belirtir. Ancak bizim bugün çoğunlukla "teorik riskler" konusundaki takıntılarımız olduğunu bu yüzünden de toplumu her zaman tehdit etmiş olan bu tür eski tip tehlikelerle baş etmeyi unutmuş olduğumuzu belirtiyor.

Bu noktada şunu da belirtmekte fayda bulunmaktadır. Güvenlik son yirmi yıldır toplumun temel değeri haline geldi. Bu durumun ilk ortaya çıkışı tahmin edilebileceği gibi Batının postendüstriyel toplumları oldu. Ancak küreselleşme ve kitle iletişiminin de etkisiyle zamanla Batı dışı toplumlarda da yaygınlık kazandı. Bir zamanların dünyayı değiştirme (ya da olduğu gibi koruma) kaygısının yerini güvenliği sağlama kaygısı aldı (a.g.e., 25). Bugün ülkemizde de durum hiç farklı değil. Korkuların bu denli yayıldığı, çeşitlendiği ve günlük yaşantımızı ve eylemlerimizi kontrol ettiği bir dönem daha yaşanmamıştır. Hatta durum o kadar ironik bir hal aldı ki tarih boyunca korkusuz millet olarak anılmayı kendisine yakıştırmış ve yüzyıllar boyu Avrupa'da temel korku objesi olarak nam salmış bir milletin bu denli fazla korkar hal almış olması başlı başına bir sosyolojik merak konusudur. Son yılların en fazla genişleyen sektörünün güvenlik sektörü olduğu sıradan bireyin bile yapabildiği bir gözlemdir. Kişisel güvenlik, işyerlerinin, ev ya da şirketlerin güvenliği önemli bir sorun olarak karşımıza çıkıyor. Artık üniversitelere, çeşitli kamu kurumlarına, bankalara, işyerlerine ve hatta ilkokullara bile güvenlikçilerin yerleştiriliyor olması güvenlik sektörünün büyümede sınır tanımadığını gösteriyor. Bu günlerde iş bulabileceğiniz nadir alanlardan birisi güvenlik elamanı işi, işçi arayanlar ise güvenlik şirketleri. Yüz binlerce üniversite mezununun işsizliği, on binlerce öğretmen adayı, milyonlarca işsiz bir yanda, büyüyen güvenlik sektörü öte yanda.

Beck ve Giddens'ın risk toplumu Furedi'nin ise korku kültürü olarak tanımladığı toplumsal yapıda hemen her şeyin güvenlik perspektifinden değerlendirilmesi günümüz toplumunun belirleyici niteliklerinden birisi haline gelmiştir. Güvenliği mutlaklaştıran ve riski kökten kötü gören toplum, yaşama dair bir değer yargısında bulunuyor demektir (Furedi, 2001, s. 29). Güven ve güvenliğin toplumun en öncelikli değeri haline getirilmesi; modernleşme tarihi boyunca oluşmuş ve artık oturmuş olan toplumsal örgütlenme başta olmak üzere neredeyse her türlü sosyal ilişkinin ve insanın doğayla ilişkisinin köktenci bir anlayışla yeniden gözden geçiril-

mesini, sorgulanıp yargılanmasını gündeme getirmiştir. Güvene ve güvenliğe verilen bu yüksek düzeyli öncelik; bireyleri, toplulukları ve toplumları çok daha şüpheci, sorgulayıcı bir noktaya getirmiştir. Ancak bu aşırı şüpheciliğin dolaylı olarak vardığı nokta daha fazla belirsizlik ve daha fazla şüpheciliktir. Risk toplumlarında bilim ve bilim insanlarının kesin yargılardan kaçınmaları ve bilim insanları arasındaki tartışmalar çeşitliliği ve anlaşmazlığı yansıtacaktır. Bu, modern bilimin doğasıdır ve bu doğa Beck'e göre alçakgönüllüdür; kesinlikten kaçınan tartışmaya açık ve kendi kendini gözetleyen bir bilim anlayışıdır. U. Beck'e bazı noktalarda hak vermekte yarar var. Modern bilim eleştiriyi, sorgulamayı, kesinliklerden uzakta durmayı kendisine şiar edinmeli ki hep ileriye, daha gelişmişe ulaşabilsin. Ancak herhangi bir konuda örneğin klonlama/kopyalama veya kök hücre tartışmalarının bu alanın hâkim araştırmacıları arasında kıyasıya tartışılmasından, sorgulamasından daha doğal ne olabilir ki? Ancak bu tartışmaların medya aracılığıyla bilimden anlama olanağı ve imkânı olmayan aşırı korkmuş ve şüphecileşmiş kamuoyu önünde yüksek sesle yapılıyor olması çok büyük sorunlar doğurmakta, bilim ve teknolojiye duyulan güveni tehlikeli bir biçimde düşürmektedir. Bu çağı, birçok sebepten dolayı aşırı şüphecilik, korku ve paranoya çağı olarak tanımlamak mümkündür.

Ankete katılanlara "deprem olacağına yönelik haberlerin duyulduğu gün ve izleyen günlerde rutin yaşamlarının ne şekilde etkilendiğini" sorduk. Deneklerin %43'ü deprem söylentisine en başından itibaren inanmadıkları için bu söylentilerden etkilenmediklerini ifade etmişlerdir. Anketi yanıtlayanların dörtte birden fazlası (%26) depremin olacağı söylenen saat içinde bulunduğu mekânı terk ettiklerini belirtmişlerdir. Bu gruba giren denekler depremin olacağı söylenen saatten önce ve en az iki saat boyunca evini, işyerini ofisini, bürosunu en az iki saat süreyle kapatarak ve çoğunlukla kötü hava koşullarında sokakta, parkta ya da caddede beklemişlerdir. Oran olarak yüksek olmakla birlikte eylem, söylenti üzerine yapılan diğer eylemler karşısında daha hafif sayılabilir. İzleyen gruptakilerin daha dramatik tedbirler aldığı görülüyor. Deneklerin beşte biri (%20) söylentiler üzerine geceyi oturduğu konutun dışında çadırda ya da arabada geçirdiğini belirtmişlerdir. Katılımcıları bu kadar önemli tedbir almaya yani günlük rutinlerini bozarak, geceyi çoğunlukla çok zor şartlarda dışarıda kurulan derme çatma çadır, açık hava ya da arabada son derece rahatsız,

Tablo 57. Deprem söylentilerinin yayıldığı gün ve izleyen günlerde normal (rutin) yaşantınız ne yönde/nasıl etkilendi?

		SAYI	%
1	Evimde oturduğum konutta yasayamaz oldum	230	12,76
2	Geceyi arabada/çadırda geçirdim	359	19,92
3	İl dışına çıktım	20	1,11
4	Eşimi, çocuklarımı, ailemin diğer bireylerini il dışına gönderdim	4	0,22
5	İşyerimi terk ettim, eve geldim	13	0,72
6	Depremin olacağı saatte bulunduğum mekânı terk edip dışarı çıktım	469	26,03
7	Duyar duymaz her şeyi bırakıp önlem almaya baktım	215	11,93
8	Korkuya kapıldım, ne yapacağımı bilemedim	145	8,05
9	Hayır etkilenmedim	782	43,40
10	Diğer	179	9,93

sağlıksız koşullarda kalmaya sevk eden şey, korkunun derecesi olabilir. Saha çalışmamızda sıklıkla söylentiler yüzünden aşırı soğuk havalarda parklarda sabahlandığı dile getirilmiştir.[1] Katılımcıların %12'si söylentiler üzerine her şeyi bir kenara bırakıp önlem almaya çalışmışlardır. Söylentilerin bu grup üzerinde ilk iki gruba göre çok daha fazla etkisi olduğu ve bu grubun söylentileri duyar duymaz bütün işlerini bir kenara bırakarak önlem almaya çalıştıklarını görüyoruz. Yine katılımcıların %12,76'sı söylentilerden dolayı "evimde oturduğum konutta yaşayamaz oldum" şeklinde cevap vermiştir. Bu grup, bir önceki grup kadar söylentiyi dikkate almış ve mevsim koşullarına yağmur, soğuk bazen sıcak demeden belirli bir süreliğine, ki bu süre iki saatten başlayıp bir aya bazen örneğin Niksar ilçesinde olduğu gibi iki aya kadar uzayabilen bir süre, evlerine yaşadıkları konutlara girmemişlerdir. Anketimizde yer alanların %8'i söylentiyi duyduklarında "Korkuya kapıldım, ne yapacağımı bilemedim" cevabını vermişlerdir. Korkuya kapıl-

1. Örneğin Diyarbakır, Erzurum ve Niksar'da katılımcıların söylentiden dolayı evlerine girmeye korktuklarını, bundan dolayı geceyi sokakta ya da kentin çeşitli parklarında geçirmek zorunda kaldıklarını dile getirmişlerdir. Anlatıldığına göre iklim koşulları o günlerde çoğunlukla çok soğuk, yağmurlu olmasına rağmen çoluk çocuk, yaşlı ya da hasta denmeksizin dışarıda yatmak zorunda kalmışlardır.

mak, ne yapacağını bilememek oldukça yüksek düzeyde korku ve anksiyete anlamına gelir. Bu düzeydeki korku tepkisi panik anlamına gelmektedir ki bu gruptaki bireyler sadece söylentiye inanmak, ciddiye alıp birtakım tedbirler almakla yetinemeyecek kadar korkuya kapıldığını söylüyor. Konuşulanlardan %10'a yakın bir grup diğeri seçeneğini işaretlemiş, %1,11'i ise geceyi dışarıda, parkta, sokakta ya da arabada geçirmekle işini şansa bırakmak istemediğinden çareyi yaşadığı ili geçici bir süreliğine terk etmekte bulmuştur. Deprem turizminin yaygınlık kazandığı bu dönemde, binlerce insanın deprem söylentileri ve korkuları yüzünden yaşadıkları ili, ilçeyi terk ederek yazlığı, müstakil veya köy evi olanlar bu evlere, olmayanlar da diğer illerdeki eş, dost, akraba tanıdık vs yanına gitmişlerdir.

Söylenti haberlerin duyulması üzerine alınan tedbirlerin ne olduklarını ortaya çıkarmış bulunuyoruz. Özetleyecek olursak örneklem grubumuzda bulunanların beşte üçe yakın bir kısmı (%59) deprem söylentilerini inanmaya değer bulmuştur. Bunu önceki bölümde açıkça ortaya koyduk. Bu kısımda söylentilerin duyulmasından sonra eyleme geçip geçmemeyi ortaya çıkarmamız gerekmekteydi. Eylemin niteliği, yönü, biçimi olduğu gibi niceliğinin de yani sıklık, süre ve kapsam da söylentilerin sosyolojik analizi açısından önemli bir boyutu oluşturmaktadır.

Anlaşılabileceği üzere her hangi bir şeye inandım demek, o inancın eyleme yani tutuma dönüşmesi anlamına gelmeyebilir. Sosyal bilimlerin en eski tartışma meselelerinden birisi inançlarımızla tutumlarımız arasındaki tutarsızlıktır. Örneğin sokakta her kime sorarsanız sorun hiç kimse yere çöp atmanın iyi olduğunu iddia etmez ancak bu yerlere çöp atmadığı anlamına asla gelmiyor. İşte bu tarihî çelişki ya da tutarsızlığı sorgulamak ve insanların ne tür eylemler içerisine girdiğine, ne tür bir inanış politikası uyguladıklarına dair çok fazla bir işaret olmayabilir. Yani inanabilirsiniz ancak bu pasif bir şekilde olabilir veya inanırsınız ancak bu gündelik pratiklerinize ne ölçüde yansıyor? Bunun boyutunun da ortaya çıkarılması gerekiyordu ve ankette böyle bir soruya yer verdik. Deprem söylentileri üzerine girişilen eylemin türünü, niteliğini belirledikten sonra sıra bu eylemlerin ne süreyle yapıldığını ortaya koymaya gelmiştir.

Tablo 58. Söz konusu bu değişiklik kaç gün devam etti?

		SAYI	%
1	Cevap yok	831	46,1
2	Birkaç saat	371	20,6
3	Bir gün	192	10,7
4	İki gün	131	7,3
5	Bir hafta	178	9,9
6	İki hafta	33	1,8
7	İki haftadan uzun	66	3,7
	Toplam	1.802	100

Deprem haberlerinin duyulmasını izleyen günlerde rutin yaşamlarının etkilendiğini belirten kişilere söz konusu bu değişikliğin ne kadar sürdüğü sorulmuştur. Bir önceki soruda etkilenmediğini belirten kişiler bu soruya cevap vermemişlerdir. Bu nedenle cevap vermeyenlerin oranı %46'dır. Katılımcıların %20,6'sı söylentilerden sonra bahçeye çıkmak, olduğu binayı, evi, işyerini terk ederken bu sürenin birkaç saat sürdüğünü dile getirmişlerdir. Birkaç saat, 2-5 saat aralığına denk gelmektedir. İkinci sırada yer alan katılımcılar %10,7'lik bir grubu oluşturuyorlar. Bu gruba girenler deprem söylentisinden dolayı rutin yaşamlarını bir gün süreyle değiştirdiklerini belirtmişlerdir. Deneklerin onda biri (%9,9'u) bir hafta süreyle rutin yaşamlarında değişiklik olduğunu belirtmişler. Bunlar bu süre zarfında işlerinden evlerinden ya da bazı durumda yaşadıkları ilden bir hafta süreyle ayrı kaldıklarını dile getirmişlerken, deneklerin %7,3'ü bu sürenin iki gün olduğunu, %3,7'si söylentilerin yaşamlarını iki haftadan daha uzun bir süreyle etkilendiğini belirtirken, %1,8'i iki hafta etkilendiklerini ifade etmişlerdir.

Bu bulguları nasıl yorumlamalı? Her şeyden önce genel olarak söylentilerin özelde ise deprem söylentilerinin gerçek, güçlü ve etkili toplumsal sonuçları hakkındaki kuşkuları ortadan kaldırmaktadır. Bu bulgular söylentilerin sadece duyulan ve başkalarına aktarılan enformasyon olarak değerlendirilemeyeceğini onların şimdiye dek ihmal edilmiş olgular olduğunu gösteriyor. Aynı şekilde şimdiye dek gerektiği gibi incelenmemiş olan söylentilerin çok boyutlu, karmaşık yapılar oldukları ve yaygın, etkileyici, yönlendirici; ço-

ğunlukla korku, kaygı ve paniğe sebep olan etkilerinin olduğu yadsınmayacak şekilde kanıtlanmış oluyor.

Bu bulgular gösteriyor ki çoğunlukla varsayıldığı üzere, söylentiler sadece duyduğumuz gibi kalmıyor, onlar bireysel ve toplumsal düzeni, rutini tehdit eden korku, panik endişe yarattıkları kadar düşmanlıkları körükleyip ayaklanmalar ve hatta savaşlar çıkarmaya gidecek kadar da etkili olabiliyorlar. Ülkemizin farklı kentlerinde yapmış olduğumuz araştırmanın sonuçları söylentilerin ortaya çıktıkları her yerde korku, kaygı ve panik yarattıkları gibi çok çeşitli sorunlara da yol açmışlardır. Ülke ekonomisine dahi zarar verecek kadar etkili oldukları görülmüştür. İzmir gibi bir mega kentte sanayi ve hizmet sektörleri başta olmak üzere toplumsal hayatın her alanı saatlerce, bazı durumlarda ya da bireyler için günlerce durmuş ya da durdurulmuştur. Özel sektör dahi üretimi durdurmuş İzmir gibi bir sanayi kentinde sırf bu söylentiler yüzünden fabrikalar tatil edilmek zorunda kalmıştır.

Tablo 59. Bu söylentiyi duyduktan sonra hangilerini yaptınız?

		SAYI	%
1	Değişen bir şey olmadı, normal hayatıma devam ettim	1.221	67,76
2	Bazı önemli planlarımı iptal ettim	267	14,82
3	Diğer	161	8,93
4	Çocuklarımı okula göndermedim/devam ettiğim kursa gitmedim	107	5,94
5	Bütün önemli planlarımı iptal ettim	54	2,99
6	İse gitmedim/kendime ait iş yerimi açmadım	53	2,94
7	Pazara ve alışverişe gitmekten vazgeçtim	27	1,50
8	Devlet dairesindeki önemli islerimi erteledim	15	0,83
9	Hastaneye gitmedim/gitmekten vazgeçtim	8	0,44
10	Elektrik, su gibi faturalar ve diğer ödenmesi gereken taksitlerimi erteledim	7	0,39
	Toplam	1.802	100

Deprem olacağına yönelik haberleri duyduktan sonra gündelik yaşamlarında nasıl etkilendikleri sorulan kişilerden %67,76'sı Etkilenmedim cevabını vermiştir. Bu durum oldukça dikkat çekicidir.

Aynı soruya deneklerin %14,82'si Bazı önemli planlarımı iptal ettim yanıtını verirken, %9'u Diğeri seçeneğini işaretlemiş; kişiler daha çok depremin psikolojik etkilerini belirtmişlerdir. Ankete katılanların %5,94'ü Çocuklarımı okula göndermedim/devam ettiğim kursa gitmedim, %3'e yakını İşe gitmedim/kendime ait işyerimi açmadım, %1,5'i Pazara ve alışverişe gitmekten vazgeçtim, cevaplarını vermişlerdir.

Peki, yukarıdaki soruya deneklerin dörtte üçten (%67,76) fazlasının Değişen bir şey olmadı, normal hayatıma devam ettim demesini nasıl açıklayabiliriz? Bu daha önceki bulgularımızla çelişkili görünmüyor mu? Çünkü bu kişilerin büyük bir kısmı deprem olacağı yönündeki haberlere inanmış ve bir şekilde yaşamlarının etkilendiğini kabul etmişlerdir. Ancak anket işaretlemesi sırasında oldukça net bir şekilde, etkilenmediklerini ifade etmişlerdir. Böyle bir depremin verilen süre içinde gerçekleşmemesi nedeniyle daha sonra bu durumu inkâr etme yoluna gitmiş olabilirler. Bu durum ayrı bir şekilde ele alınması gereken önemli noktalardan biri, çelişkili bir durum olarak karşımıza çıkıyor. Bunun birkaç sebebi olabilir, soru anlaşılmamış olabilir. İkinci ve gözlemlerimizin çoğunlukla desteklediği diğer bir durum ise söylentilere inanmak ve bunu kabul etmek farklı kesimlerde farklı sebeplerden dolayı pek hoş karşılaşılan bir durum olarak gözükmüyor. Sahada gerek birinci anket aşamasında gerekse de ikinci derinlemesine görüşmelerde çoğunlukla deneklerin söylentiye inandıklarını açıkça belli etmek istemediklerine tanık olduk. Örneğin Diyarbakır xx Mahallesinde anket çalışması sırasında görüştüğüm küçük bir mahalle pide fırını sahibi, daha ilk başlangıçta söylentileri yayanların da buna inananların da günah işlediğini, söylentiye karışmanın onu yaymanın Allah'a bühtan olduğunu, günah işlendiğini ateşli bir şekilde defalarca dile getirdi.

Bilindiği gibi söylenti genellikle dedikoduyla karıştırılır ki bunlar çok farklı ayrı şeylerdir. Dedikodu İslam dininde günah. Fırıncı da haklı olarak bu gerekçeyle ateşli bir biçimde zaman zamanda sert bir üslupla sorduğumuz her soruya "hayır asla ben inanmadım, bu cehalettir, günaha batıyorlar, bu sebepten dolayı milletin birliği dirliği kalmamıştır" gibi açıklamalar getiriyordu. Bütün bu negatif tutuma rağmen görüşmeye devam etmeye karar verdim ve bir yerden sonra bu vatandaş daha sakin ve alçak sesle sorulara cevap vermeye başladı. Anket bitmek üzereydi ki hiç beklemediğim bir

itiraf, bir ayrıntı geldi. Ben "tamam sizi anlıyorum günah diyorsunuz da aklınıza hiç takılmadı mı" deyince daha detaylı olarak neler olduğunu anlatmaya başladı. Söylenti onları gece saat 2 civarında uykularından uyandıran komşuları tarafından aktarılmış. Anlattığına göre "komşu falanca, Şıh Efendi'yi rüyasında görmüş "bu gece saat 3 civarında Diyarbakır'da büyük bir deprem olacakmış" demiş. Komşusunun bu müdahalesine kızar ve gönlünüzü ferah tutun felaketler depremler Allahın işidir. O istediğini istediği gibi yapar aha ben inansam sokağa çıksam başıma bir taşın düşmeyeceği ne malum der ve komşuyu gönderir". İlk anlattığına göre doğruca uyumaya devam ederler. Ancak görüşmenin sonuna doğru yaptığı bir detay/itirafta; uyuyan çocuklarını uyandırdığını herkese abdest aldırdığını ve namaz kılındıktan sonra hep birlikte uyumaya devam ettiklerini ifade etti. Neden diye sorduğumda ise içime şüphe düştü, olur da deprem olursa hiç olmasa abdestli ve namazlı olarak depreme yakalanacaklarını, Allah'ın huzuruna namazsız, imansız çıkmayacaklarını ifade etti. Ayrıca çocuklarından iki üçünün yaşlarının henüz reşit olmadığını onların sorumluluğunun da kendisinde olmasından dolayı tedbirli davranmak istediğini dile getirdi.

Tedbirli olmak fikri daha önce çeşitli kereler dile getirdiğimiz gibi risk ve korku kültürünün bir ürünü ve hiç beklemediğimiz mekânlarda ve asla beklemediğimiz formlarda karşımıza çıkıveriyordu.

Açıkça Diyarbakırlı bu fırın sahibi ve kendisinin hacı olduğunu öğrendiğim vatandaş, dinî referanslarından dolayı, yani söylentiye –ki dedikoduyla karıştırıyor– karışmayı ya da onu aktarmayı günah saydığı için ona inanmayı reddediyor, belki inanmadığına kendisi dahi inanıyor ancak daha sonra yapılanları analiz ettiğimizde aslında durum hiç de öyle değil. Bu vatandaş da tıpkı diğerleri gibi bu söylentiyi ciddiye aldığını sözle olmazsa eylemle açıkça ortaya koyuyor. Diğer türlü, normalde zamanı ve vakti olmadığı halde uyuyan çocuklarını uyandırarak abdest almalarını namaz kılmalarını istiyor ve yaptırıyor bunu başka türlü nasıl açıklayabiliriz.

Laik, okumuş yazmış kişilerin ise başka kaygıları var. Bu kesimden örneklemimize girenlerin genellikle söylentiye inandıklarını açıkça ya da doğrudan söylemekten kaçındıklarına tekrar ve tekrar tanık olduk. Genellikle lise ve üstünde eğitim görmüş kişiler, kendilerini orta ve altında eğitim görmüşlere göre daha bilgili, bilinçli ve aydın görme eğilimindeler. Zaten sıradan biriyle konuş-

tuğunuzda söylentilere cahillerin inanacağını söyleyeceklerdir. Bu tıpkı medya ve toplum ilişkisini incelerken sıklıkla karşılaşılan bir durum, bir açmaz olarak karşımıza çıkar. Konuştuğunuz herkes medya organlarının toplumsal etkilerinden, yönlendirmesinden söz eder ancak aynı şahsa medyanın kendisi üzerindeki etkisini sorduğunuzda bunu ya hiç yok ya da çok az etkilenme olarak dile getirecektir. Çünkü çoğunlukla başkalarından etkilenmek, hele hele bunu kabul etmek egomuzu küçültür, öyle algılanır. Söylentiler de çok benzer bir tutumla karşılanırlar. Çok yaygındırlar, etkilidirler ancak bize değildir özellikle biraz eğitim almış ve yukarısı kesimler için. Peki, biz ne yaptık bu durumda? Özellikle derinlemesine görüşmelerimizde bu inkâr konusunu biraz daha detaylı inceleme fırsatı bulduk. Karşılaştığımız çok sayıda örnek oldu, hepsini anlatmanın ne zamanı ne de yeri. Sadece Niksar Kültür Mahallesinde karşılaştığımız ve bize çok yardımcı olan bir öğretmen, "söylentileri duydunuz mu, inanıp ciddiye aldınız mı" gibi sorularımıza "duyduk, etrafta söyleniliyordu, insanlar korktular günlerce dışarılarda, çadırlar kurarak perişan vaziyetlerde yaşadılar. Biz pek aldırmadık, eşim ve çocuklarla evimizde uyumaya devam ettik" gibi cevaplar veriyordu. Görüşmenin bir yerinde, sonlara yakın, alınan tedbirler, yapılan işler kısmında, ki daha önce hiç ciddiye almadım, inanılır bulmadım cevapları vermişti, o gün ve izleyen gece arabasını her zaman park ettiği apartmanların yanından alarak boş bir araziye park ettiğini söylemesiyle başlayan adeta bir itiraf süreciyle görüşmeye devam ettik. "Arabanızı neden her zamanki yerine park etmediniz?" sorumuza; "Olur da deprem olursa, arabayı daha yeni aldım, borçlarını ödüyorum, deprem olursa apartmanlar arabanın üzerine çökmesinler diye tedbir aldım. Aslında, tabii biz de korkuyorduk, çoluk çocuk var, biz de canız. Ama serde öğretmenlik var, bizim millete yol göstermemiz, onları korkutmak yerine yatıştırmamız gerekir. Ben öyle yaptım korktuğumu belli etmemeye çalışarak etraftaki vatandaşlara moral vermeyi onları evlerinde yaşamaya ikna etmeye çalıştım" cevabını verdi.

Niksarlı öğretmen de çok açık bir şekilde, yaşadığı ikilemi, toplumsal pozisyonu, statüsü ve rolü gereği söylentilerden dolayı duymuş olduğu korku ve anksiyeteyi kendi kendisinden dahi inkâr etme yoluna giderek prestijini korumayı, yol gösterici bir rehber olmayı seçmeye zorlandığını itiraf ediyordu. Bu son derece anlaşılabilir bir durumdur. Söylentiler irrasyonel enformasyon olarak

çok sıklıkla algılanırlar, değerlendirilirler ve onlara inanmak da en az o kadar irrasyonel, akıldışı, cehalet ve belki de korkakça sayılacağı için bireylerin bunlara inandıklarını açıkça söylemeleri çoğunluk için sıradan bir kabul olarak görünmektedir. Hal böyle olunca birçok yurttaş, özelde okumuş yazmışlıklarıyla toplumda bir yere sahip olanlar bu herkesin yapabileceği yanılgıya düşmeyi kendilerine yakıştıramayarak inanmadıklarını belirtme yoluna gidebilirler. Hemen şunu da söylemek gerekir ki, bulgularımız, tüm bunlara rağmen, araştırmanın başında tahmin edebildiğimizin kat kat üzerinde birey, söylentileri ciddiye aldığını, onlara inandığını ve hatta daha da fazla bir oranın farklı dereceler olmak üzere korkup tedbirler aldığını ortaya koyuyor.

Bu söylentilerin psikolojik düzeyde de çok etkili olduklarını hem literatürden hem de araştırmanın başlangıç aşamalarında yaptığımız gözlemlerden tespit etmiş bulunuyoruz. Saha çalışmamızda bunun olup olmadığını ve olduysa ne ölçüde gerçekleştiğini ortaya çıkarmak istedik.

Deprem olacağı yönündeki haberler karşısında anket çalışmasına katılan kişilere ne derece kaygılandıkları sorulmuştur. %22,8'i biraz korktuğunu, %16,8'i oldukça korktuğunu, %15,5'i korktuğunu ve %8,5'i oldukça korktuğunu belirtirlerken, %17,5'i korkmadığını ve %17,3'ü ise hiç korkmadığını ifade etmiştir (Tablo 60).

Tablo 60. Deprem olacağı yolundaki haberleri duyunca ne kadar kaygılandınız?

		SAYI	%
1	Cevap yok	31	1,7
2	Çok korktum, paniğe kapıldım	154	8,5
3	Oldukça korktum	302	16,8
4	Korktum	279	15,5
5	Biraz korktum	410	22,8
6	Korkmadım	315	17,5
7	Hiç korkmadım	311	17,3
	Toplam	1.802	100

Görüldüğü gibi araştırma bulgularının genel gidişatıyla son derece uyumlu ve beklenebilen bir şekilde deneklerin beşte üçten biraz fazlasının farklılaşan derecelerde korkuya kapıldığını görüyoruz. Korkmadım ve hiç korkmadım diyenlerin oranı %34,7'dir ve bu aslında söylentiye inanmadım diyenlerin oranından da daha düşük bir oran. Bu aslında bir önceki tabloyu (Tablo 59) yorumlarken anlattığımız sebeplerden dolayı bireylerin, söylentileri ciddiye aldıklarını kabulde yaşadıkları zorluklardan kaynaklanıyor ve bu soruda daha fazlası korktuğunu dile getiriyor. Yine yukarıdaki tablodan (Tablo 60) görüldüğü gibi deneklerin dörtte birine yakını çok ve oldukça korktum, paniğe kapıldım seçeneklerini işaretlemişlerdir. Bu da araştırmanın tezini kanıtlar niteliktedir.

Kaygı düzeyleri tespit edilmek istenen bu soru türünde yedili sistem kullanılmıştır. Ancak karşılaştırmalarda sadelik sağlamak amacıyla üç sütuna indirilen bu tablo kullanılmaktadır. Bu tabloda kaygı yaşamış ve yaşamamış kişiler daha net bir şekilde görülebilmektedir. Kaygı yaşamış kişilerin oranı %64 gibi büyük bir orandadır. %35'i ise herhangi bir kaygı duymamıştır.

Daha önce de birkaç kez dile getirdiğimiz gibi korkular risk toplumu ve korku kültürü'nün en belirgin karakteristiklerindendirler. Deprem olacakmış söylentisinin ne ölçüde yayıldığını, nasıl karşılandığını, ne kadar kaygı ya da korkuya sahip olduğunu, bu korkulardan dolayı ne tür eylemlerin, tedbirlerin alındığını ortaya koyduktan sonra biraz da bu korkuların sebeplerini ortaya çıkarmak istedik. Bunu yaparken amacımız toplum içerisindeki yaygın korkuların sebepleri hakkında da bilgilenmek istedik. Acaba korktuğunu söyleyenler toplumdaki yaygın korkudan da etkileniyorlar mı?

Yani korku gerçekten bulaşıcı mı ki böyle olduğunu var sayıyoruz ancak bunu ampirik olarak ortaya koyabilir miyiz, bu soruyu test etmek istedik. Deneklere korkularının kaynağını/sebebini en önemli, önemli, az önemli olmak üzere üç seçenekte belirtsin istedik. Tablo 61'de kaygı yaşadığını belirten kişilere bu kaygılarının nedenlerini önem sırasına göre derecelendirmeleri istenmiştir.

Tablo 61. Söylentilerden dolayı korkup kaygılandıysanız bunun sebepleri nelerdir? (En önemli)

	SAYI	%
Fikrim yok	647	35,9
Kendi canım ve malımdan endişe ettiğim için	199	11
Çocuklarım ve yakınlarım için endişe etmemden dolayı	798	44,3
Evimin işyerimin çalıştığım yerin depreme dayanıklı olmaması	35	1,9
Herkes korktuğu için bende korktum	90	5
Bugünlerde korkulacak o kadar çok şey var ki ister istemez korktum.	17	0,9
Diğer	16	0,9
Toplam	1.802	100

Yukarıdaki tabloda deneklere endişelenmelerindeki en önemli faktörü sorduğumuzda (%64 kaygı duyan kişi oranı üzerinden) %44,3'ü söylentilerden dolayı korkularının en önemli sebebi olarak çocukları ya da yakınları için endişelenmek olarak ifade etmişlerdir. Bu son derece anlaşılabilir bir durumdur. Herhangi bir gerçek ya da sosyal olarak inşa edilmiş risk karşısında insanların önceliği, çocukları ve yakınlarına verecekleri tahmin edilebilir. Deneklerin %11'i kendi canı ve malı için endişelenmişlerdir. %5 ise oranında ise çevrelerindeki herkesin endişelenmelerinin kaygı duymalarında en önemli faktör olduğunu belirtmişlerdir. Bu oran küçük olmakla birlikte korkunun bulaşıcılığı ve başkalarına da çok kolaylıkla yansıyabildiğini göstermesi açısından dikkate değerdir. Korkuların kaynağı sorgulamamızda ikinci sırada ne var ona bakalım:

İkinci olarak kendilerini kaygılandıran faktörün sorulduğu deneklerin %39,70'i kendi canı ve malı için endişelendiklerini ifade etmişlerdir (Tablo 62). %12,20'si çocukları ve yakınları için endişelendiklerini belirtmişlerdir. Görüldüğü gibi bireyler ikinci sırada öncelikli olarak kendi canı ve malı için endişe duymaktadırlar.

Tablo 62. Korkup kaygılandıysanız bunun sebepleri nelerdir? (Önemli)

	SAYI	%
Fikrim yok	730	40,5
Kendi canım ve malımdan endişe ettiğim için	716	39,7
Çocuklarım ve yakınlarım için endişe etmemden dolayı	220	12,2
Evimin işyerimin çalıştığım yerin depreme dayanıklı olmaması	60	3,3
Herkes korktuğu için ben de korktum	60	7
Bugünlerde korkulacak o kadar çok şey var ki ister istemez korktum.	12	0,7
Diğer	4	0,2
Toplam	1.802	100

Tablo 63. Korkup kaygılandıysanız bunun sebepleri nelerdir? (Az önemli)

	SAYI	%
Fikrim yok	828	45,9
Kendi canım ve malımdan endişe ettiğim için	95	5,3
Çocuklarım ve yakınlarım için endişe etmemden dolayı	21	1,2
Evimin işyerimin çalıştığım yerin depreme dayanıklı olmaması	308	17,1
Herkes korktuğu için bende korktum	361	20
Bugünlerde korkulacak o kadar çok şey var ki ister istemez korktum.	171	9,55
Diğer	18	1
Toplam	1.802	100

Korkuların sebeplerini araştırdığımız bu soruda bireyler öncelikli olarak çocukları ve yakınları, kendi can ve mal güvenliğini ilk iki sırada belirtirlerken üçüncü sırada korkunun bulaşıcılığının rol oynadığını görüyoruz. Üçüncü olarak kendilerini kaygılandıran faktörler arasında ankete katılanların %20'si herkesin korkmasının kendilerini etkilediğini ifade etmişlerdir. Yaygın korku ortamının bulaşıcılığı kendisini göstermiş oluyor. Görüşülenlerin %17,1'i bulundukları konutun depreme dayanıklı olmaması nedeniyle etkilendiklerini, %9,5'i bugünlerde çevrelerinde korkulacak pek

çok şeyin bulunduğunu ve bu nedenle bu durumunda korkulacak bir durum olduğunu belirtmişlerdir. Oturulan, yaşanılan konutun depreme dayanıklı olmamasının korkuları etkileyebileceğini varsaymıştık. Belirli ölçüde bu varsayımımızın doğrulanmakta olduğunu söyleyebiliriz. Diğer en geniş grubu oluşturan bir oran, onda bire yakın (%9,5), korkuların bugünlerde çevrelerinde korkulacak pek çok şeyin bulunduğunu ve bu nedenle korkmuş olduklarını belirtiyorlar. Bu bulgu da diğerleriyle birleştirildiğinde ülkede yaygın korku ve paniğin önemlice bir kısmının bulaşıcı bir hastalık gibi yayılmış olduğunu gösteriyor. Her ne kadar denekler korkuları için çeşitli rasyonel gerekçeler göstermişlerse de bu korku kültürü tezlerini çürütecek güçte ve tutarlılıkta değildir. Korkularımızı mantığa bürüme çok eski zamanlardan beri yaptığımız bir iş, dolayıyla mantıklıymış gibi görünen bir yığın davranış aslında sosyal ya da fiziki dünyadan bizatihi kaynaklanmayan, daha ziyade bizim algılarımızda şekillenen, çağın anlayış, düşünüş ve kavrayış biçimlerini yansıtan olgulardır.

Değerlendirme:
Sadece Deprem Söylentilerine mi İnanıyoruz?

Bu soruya düşünmeden vereceğimiz cevap hiç kuşkusu ki hayır olacaktır. Söylentiler genel olarak semptomlar olarak değerlendirilmek zorundadırlar. Söylentiler asla kendi başlarına sebep olmazlar, olamazlar. Eğer herhangi bir coğrafyada söylenti varsa orada mutlaka ciddi ve derin sorunlar var demektir. İnanma politikalarındaki değişikliklerin bir sonucu olarak bugün hemen her konuda komplo teorileri ortaya çıkıp yayılmaktadır. Bir şey oluyorsa, bir şey olacaksa mutlaka birileri önceden planlamıştır ve bunu şeytanca amaçlara uygun yapmaktadır. Hiçbir şey şansa bırakılmamakta, hiçbir şans günahsız, kusursuz ve masum kabul edilmemektedir.

Söylentiler kolektif bir anksiyetenin sonucu olarak ortaya çıkabilecekleri gibi, tersi bir durumda da ortaya çıkabilirler. Yani herhangi bir konu hakkında toplumsal anksiyetelerin yatıştırılması için, o topluluk üyelerinin ortaklaşa girişmiş oldukları cevap arama, çözüm üretme ya da anlamlandırma, grubun anlam dünyasına göre uyarlama faaliyeti olarak ortaya çıkabilir.

Söylenti güncel olaylarla ilgili bilgi sağlar, öyle ki dinleyiciler onu bugün adeta daha dumanı tütüyorken kullanabilirler. Her şey bir

yana eski haberi kim niye okusun? Tamotsu Shibutani'nin (1966) ileri sürdüğü gibi, söylenti doğaçlama olarak çıkan haberlerdir; dinleyicilere bugünkü belirsizlik ve bu belirsizliğin gerilimleriyle baş etmelerine yardım eden haberlerdir. Söylenti, yakın geçmişten süzülerek yakın geleceği yansıtır.

Doğal afet durumlarında ortaya çıkan haberler bu özelliği gösterirler ve asıl amaç eylem için plan yapmaktır. Geçmiş ve gelecekle ilgili söylentilerin aksine, şimdiki zamana ait olan söylentiler genellikle bir tepkiye sebep olur. Gelecek söylentiler ise esrar perdesinin alanına geri döner fakat bu gibi durumlarda halihazırda geleceğe dair yapılmış gizli planlarla baş edilmesi için onların ortaya çıkarılması gerekir (Fine, 2007, s. 5-18). Söylentiler iletişimin hızlandığı çeşitlenip çoğaldığı bu çağda çok şey yapabilirler. Yaşamın hemen her alanında, her konusuyla örneğin gıdalar, sağlık konuları, bankacılık, kullandığımız cep telefonları, elektrikli ev aletleri ve komşular hepsi risk konusu oluştururlar. Öyle ki, ün, şan şöhret gibi statü ve durumlar, söylentiler tarafından acımasızca alaşağı edilebilirler. Ülkemizde her gün onlarcası görülüyor. Yakın bir örnek, eşi ailesiyle ilgili birtakım çirkin haberler internet söylentisine dönüşmesi üzerine intihar eden Deniz Kuvvetlerinde görevli Kurmay Albay Berk Erdem tamamıyla söylenti kurbanı olmuş bulunuyor. Daha önce de belirttiğimiz gibi genel olarak söylentiler ve özelde deprem söylentileri hızlı yayılan ve inandırıcılık, ikna yeteneği yüksek olan fenomenlerdir. Kapferer, söylentilerin karakteristiklerinden birisinin onların hızı olduğu konusuna dikkat çekmektedir. Sıklıkla, söylentilerin nefes kesecek bir hızla yayıldıkları dile getirilir. Fakat söylentiler neden acaba böylesine vahşi orman yangını gibi hızlı yayılırlar? Bunun sebebi onların sosyal pazardaki değeridir.

Yedinci Bölüm

Bitmeyen Güven Arayışı, Belirsizliğin Zaferi ve Söylentilerin İnşası

Risk Toplumu, Belirsizlikler, Güven ve Söylentiler

On yıl önce kapattığımız 20. yüzyılın ardından çok şey söylendi ve çok muhtemeldir ki söylenmeye de devam edilecek. Eric Hobsbawm 20. yüzyıl için "insanlık tarihinin en olağandışı çağı" diyordu. Çok sıklıkla en vahşi yüz yıl tanımlaması da yapılır. 20. yüzyıl, yazılı tarihin en caniyane yüzyılıydı. Meydana gelen savaşlar yüzünden ölen insan sayısı 187 milyon. Bu oran 1913'teki dünya nüfusunun onda birine denk geliyor (2008, s. 1-2). 20. yüzyılın hemen başlarında insanlık uzun sürecek bir barbarlık batağına saplanıyordu. İki dünya savaşını kırk yıla sığdırmış, milyonlarca

insan ölmüş, milyonlarcasını açlığa sefalet ve sürgüne mahkûm etmişti. İnsanlık ailesi olarak halen üstesinden gelemediğimiz büyük soykırımların, kan ve gözyaşının yaşandığı böylesi bir yüzyılın kapanışı da hiç kuşkusuz açılışı kadar sancılı olacaktı.

Tüm bu karanlığın ve kavganın yanında umut verici, gelişmeler de yaşandı. Bu yüzyılda bilim ve teknoloji, ekonomik kalkınma, kentleşme, sanayileşme, eğitim ve sağlık başta olmak üzere sosyal alanlarda da devasa adımlar atmış, insanoğlunun birkaç binyılda ancak kaydedebildiği bir ilerleme seviyesi elli yıla sığdırılabilmiştir. Savaşın hemen ardından gündeme gelen Soğuk Savaş döneminin içinde barındırdığı mahşeri kıyamet potansiyelleri, dünyayı defalarca yok edebilecek kadar üretilmiş nükleer silahların gölgesinde sosyalleşmiş kuşaklar bir yandan Ronald Inglehart'ın (1990) deyişiyle savaş, açlık, kıtlık ve siyasal istikrarsızlık yaşamadan büyüyen ve şimdilerde Generation L (Şanslı Kuşak) olarak tanınan bu kuşak, doğayı teslim alan sanayi kirliliği ve nükleer tehdidin gölgesinde büyük bir çıkmaz ve çelişkiyle karşı karşıya bırakılmıştır. Bir yandan son yüz elli, iki yüz yıldır yaratılmakta olan zenginlik, refah, tüketim mallarındaki bolluk ve lüks var. Diğer yandan tam da bu süreçlerin zorunlu sonuçları olan çevre kirliliği, nükleer yok oluş tehlikesi, çevrenin ve doğal kaynakların kurutulması, ozon tabakasının delinmesi, küresel ısınma, göllerin, deniz ve okyanusların kirlenmesi gibi sebepler. Diğer bir deyişle, bir yandan insanlığa güçlüklerle başa çıkmada ne kadar başarılı olduğunu gösterirken aynı zamanda da kendi yaptıklarının kendisini ne ölçüde tehdit etmeye başladığını, bu mavi kürenin küresel ısınma başta olmak üzere nasıl günden güne yıkıma uğradığını düşünerek yaşayan bir kuşak ortaya çıktı.

20. yüzyılın tersine, 21. yüzyıl büyük korkuların, kaygıların, karamsarlığın ve umutsuzluğun tüm dünyada yaygınlaştığı bir dönem olarak gelişiyor (Bkz. Walsh, 1996; Wilkinson, 2001; Webb, 2006 ve Zinn, 2008). İşin ilginç ve belki de anlaşılması en zor yanı bu kötümserliğin, karamsarlığın zengin yoksul ayrımı yapmaksızın tüm insanlığa sirayet etmiş olmasıdır. Özellikle Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da ve onlarla doğrudan bağlantılı dünyada risk ve belirsizlik algısının bu denli artmış olması sosyolojik açıdan önemli bir soru olarak karşımızda duruyor.

Ülkemizde de durum hiç farklı değil. Hemen her gün medya organlarında bir kıyamet senaryosu, bir salgın hastalık, bir virüs

riski, ortaya çıkmayı bekleyen bir şeylerin yan etkisi korkusu geniş bir biçimde yer almakta ve bunlar toplumun gündemini günlerce meşgul etmektedir. Bu tür korku ve panikten sadece sıradan yurttaş etkilenmiyor, siyasiler, politika üreticileri, karar vericiler de bu ruh halinin esiri olmuş görünüyorlar.[1] Geçmişte gıda başta olmak üzere şeylerin kıtlığı büyük bir tehlike olarak değerlendirilip hayatta kalma stratejileri buna göre düzenlenmekteyken, bugün tam tersine her şeyin fazlalığı risk olarak algılanıyor ve yaşam biçimlerimizi ona göre uydurmamız isteniyor.

Neden Bu Kadar Çok Korkuyoruz?

Güven duygusu çok temel toplumsal bir işleve sahip. Toplumun işleyişi bireylere, kurumlara ve bunların birbirleri arasındaki güven duygusuna bağlıdır. Son on yıllardır ülkemizde giderek kangren halini alan bir güven bunalımı yaşanmaktadır. Özellikle son birkaç yıldır ülkemizde kurumlar arasında güven bunalımının doruğa çıktığı bir dönemden geçmekteyiz. Güçlerin ayrılığı ve ayrı olması gereğinden dolayı siyasi erk paylaştırılmıştır. Her demokratik ülkede olduğu gibi bu güçlerin birbirlerine saygılı olmaları ve birbirlerini denetlemeleri gerekmektedir. Demokrasiyi güvence altına alması beklenen bu kontrol mekanizması maalesef bugün çatışma ya da en azından gerilim kaynağı halini almış bulunuyor. Öyle bir dönemdeyiz ki hükümet yargının aldığı kararlara güvenmiyor, yargı yürütmenin faaliyetlerinden olmadık sonuçlar çıkarıyor, yasama zaman zaman her ikisiyle çatışıyor veya kendi içinde kavgaya tutuşuyor. Bu güç paylaşma mücadelesi çatışmalara neden olduğu gibi bir düzen ve istikrar sorunu olarak da kendisini hissettirebiliyor. Yürütme organı olarak hükümet ile diğer güç paydaşları olan yargı ve yasama arasında, iyice su yüzüne çıkmış bulunan güç çatışması topluma da çok daha negatif bir etki yaratmaktadır. Temelinde güven eksikliği bulunan bu gerilimli tartışmalara barolar, çeşitli oda ve birlikler, Türk Silahlı Kuvvetleri, üniversiteler ve medya gibi diğer güç odakları da dahil olabilmekte, Hobbesian bir toplumsal

1. Bu konuya en iyi örneği, aylardır kamuoyunu ve siyasileri meşgul eden Domuz Gribi Aşısı ve bu aşı etrafında yaratılan tartışmalar gösteriyor. Bakan risk algısı ve risk almama adına eşine nadir raslanır bir çaba ve titizlikle aşı kampanyası başlattı ancak sadece birkaç milyon vatandaşı aşı olmaya ikna edebilmiş görünüyor. Aşı kampanyası ve bu esnada yaşanan tartışmalar risk toplumunda siyasetin nasıl olduğu ve olacağını göstermesi açısından tam bir örnek olay olma özelliği taşıyor.

kaos görüntüsü yine medya aracılığıyla olduğundan ve gereğinden daha şiddetli bir tonda izleyici/dinleyiciye her an pompalanmakta.

Devlet ve onun çeşitli organları arasında yaşanmakta olan bu güç, iktidar mücadelesi ister istemez toplumun derin katmanlarına, adeta hücrelerine kadar yayılmaktadır. Cumhuriyetin kuruluşuna kadar götürülebilecek bazı sorunların şiddetlenerek gündeme gelmesi söz konusu. Üniter devlet yapısı son yıllarda önemli baskılara maruz kalıyor. Laik-antilaik tartışması rejimin temel niteliklerinin sorgulanmasına kadar gitmiş bulunuyor. Dış ilişkilerde Avrupa Birliği'yle olan ilişkilerin yarattığı sıkıntılar Avrupaya karşı güvensizliği derinleştirdi. Öte yandan, Irak'ın işgali ve bu durumun ülkenin birliği ve geleceği açısından taşıdığı bazı kuşku ve kaygılar vb gelişmeler son dönemlerde toplumsal güven bunalımına sebep olmaktadır. Korkular güvenle yakından alakalı duygulardır. Düzen ve birliğin bozulmuşluğu görüntüsü zaten korku kültürünün yaygın olduğu günümüzde toplumu çok daha derin korku ve hatta paranoyalara sevk edebilmektedir.

Aynı zamanda kurumlar arasındaki güven bunalımının yurttaşların dayanışma örüntülerine olumsuz yansıması, yurttaştan yurttaşa güveni sorunsallaştırması da beklenebilir.

20. yüzyıl barbarlık, vahşet, değişim yüzyılı olduğu kadar 21. yüzyıl da –en azından ilk on yılı–, korkular ve güvensizlikler yüzyılı olmaya aday. Korku kültürü ve bunun temelinde yatan başlıca sebeplerden olan güven erozyonunun Batı toplumlarında yaygınlığını ve bunların derin toplumsal sonuçlarını en iyi ortaya koyanların başında Frank Furedi gelir. Furedi'ye göre (2001) 11 Eylül 2001'de meydana gelen saldırılar ile birlikte dünya insanlığı, gelecekle ilgili kendisini büyük felaketlerin beklediği düşüncesine kapılmıştı. Ayrıca dünyanın gidişatına bağlı olarak dünya insanlığını doğal felaketlerin beklediği bilim insanları tarafından belirtilmekte ve insanlığı korkunç bir sonun beklediği üzerinde tahminlerle ilgili bilimsel çalışmalar yapılmaktadır. Grip salgını, meteor çarpması, küresel ısınma vb insanoğlunun sonunun yakın olduğu uyarısı sadece dinsel kesimden değil bilim insanları tarafından da yapılmaktadır.

Furedi, ortaya çıkan kültürel ortamın gerçekçi riskler ve bunları önlemeye yönelik tedbirler olmaktan çok uzak olduğunu belirtir (a.g.e.). Avrupa'da geçtiğimiz on yıl boyunca değişen kültürel atmosferden dolayı risklerle ilgili verilen haberler bilimsel bir destekten ziyade tamamen spekülasyona dayalı bir durumu ifade etmektedir.

2001 yılının ilk ayında uzun süreli uçuşların zararları, hormonlu sığır ve domuz eti, cep telefonları, genetik müdahaleye uğrayan tarım ürünleri ve çocuklara yapılan karma aşı gibi çeşitli konularda uyarılar yapıldı. Bu olguların herhangi birinin olumsuz bir sonuca ya da ölüme yol açtığı kanıtlanmış değildi. Ancak olumsuz bir sonucun sırf teoride bile mümkün olması, ispatlanmamış bir hipotezin dehşetli bir söylentiye dönüşmesine yetiyordu.

Küresel çaptaki gelişme ve değişmelerin de bir sonucu olarak, ülkemizde son on yıllarda ortaya çıkan sosyokültürel değişim tam anlamıyla analiz edilmiş değil. Bu değişim tahmin edilebileceği gibi geniş kapsamlı. Risk, belirsizlik ve güven ekseninde bu dönüşümleri ele aldığımızda toplumsal tepkilerde ve özellikle risk, belirsizlik ve güven konularında önemli algısal değişimlerin ortaya çıktığına tanık oluyoruz. On yıl öncesine kadar sorun olarak görmediğimiz onlarca şeyi aniden sorunsallaştırmaya; artmış, abartılmış bir risk ve belirsizlik algısıyla tepkiler vermeye başladık. Örneğin, aylardır toplumun her kesimini meşgul eden haberlere, tartışma programlarına ve sokağa taşan güncel tartışma konularından birkaçı olan GDO'lu gıdalar, domuz gribi salgın riski ve domuz gribi aşısının yan etkileri gibi konuların başta tıp çevreleri, ilaç firmaları, siyasiler olmak üzere her kesimde tartışılıyor olması toplumda tehlikeler ve riskler konusunda aşırı bir hassasiyetin oluştuğunu ve çoğunlukla rasyonel olmayan tepkilerin ortaya çıktığını görüyoruz.

Bu tartışma ve reaksiyonlar gerçekle sanal arasında bir kargaşaya sebep olmakta , toplum çoğunlukla sanal riskleri gerçek tehlikelerin önüne geçirmekte, enerji ve dikkatini gereksiz konularla israf etmektedir. Aşırı hassasiyetler, kaygılar, kuruntular, kurgular gerçekte olan, olabilecek ile farazi/sanal arasındaki sınırların iyice belirsizleşmesine sebep olmuştur.

Söylentilerin İnşası ve Yayılmasında Güven Arayışı ve Güven Aşınmasının Rolü

Bir toplumun gelişmesi ve devamı için toplumu bir arada tutan önemli bir güven düzeyi olmalıdır. Güven değerinin bir kısmı öngörülebilirlikten, bir kısmı ise ahlaki belirginliğe duyulan istekten kaynaklanır (Messick ve Kramer, 2001). Başka bir deyişle güven, belirsizlik ve savunmasızlığa karşı kendini savunma isteğinin bir sonucudur (Heimer, 2001). Güven eksikliğinin var olduğu bir sos-

yal düzenin parçalanmasını önlemek için yüksek düzeyde baskı ve cezalandırma mekanizması gerekir.

Söylenti hem güvenin toplumsal örgütlenmesinden kaynaklanır hem de onun oluşumuna katkıda bulunur. Bir bakıma söylenti kurumsal güvenin bozulmasının işaretidir. Söylentinin varlığı benzer iddiaları yayan kişilerin –üstü kapalı ya da açık bir şekilde– resmî kanallardan gelen bilginin eksik ya da yanlış olduğunu öne sürdüklerini ortaya koyar. Bilgiler ya yetersiz ya da ahlaka aykırıdırlar. Konuyla ilgili bilgilere alternatif kaynaklardan ulaşılmalıdır. Bu da tıpkı doğal afet durumlarında olduğu gibi (örn. Hurricane Kasırgası) belirgin bir hal alır, nitekim doğru bilgi gereklidir fakat mevcut değildir. Söylenti bu bilgiyi sağlayabilir ve bilgi sağlamaktan sorumlu birimlerin neden başarısız olduğunu değerlendirir.

Söylenti aynı zamanda kurumlara olan kararsız güveni ve sağlanan bilginin kalitesini açığa çıkarır, yurttaşlar arasındaki güveni ortaya çıkarır. Yürürlükteki her toplumsal sistem bilgi anlamında bir güvenilirlik temeli gerektirir. Diğerlerini sorgulamak bu sorgulamaya verilen yanıtların kabul *edileceği* anlamına gelmezken, bununla birlikte yanıtların kabul *edilebileceğini* öne sürer. Söylenti kurumlara olan güveni de sorguladığı zaman toplumdaki güveni de ortaya çıkarır (Fine, 2007).

Fukuyama, 1990'ların başında, bilgi devriminin bir sonucu olarak bilgiyi herkesin kapısının eşiğine kadar getirecek dönüşümlerin sosyolojinin önemli tartışma alanlarından birisini oluşturduğunu söyler. Bilgi, güç anlamına gelmektedir ve tarih boyunca geleneksel hiyerarşilerin tepesinde yer alanlar, hâkim konumlarını bilgiye ulaşımı kontrol altında tuttukları için sürdürebildiler. Ancak telefon, faks ve internet gibi modern iletişim teknolojileri, bilgi üzerindeki bu kıskacı kırmıştır (Fukuyama, 2005, s. 39). Modern kitle iletişim araçlarının gelişmesi enformasyonun tarihte hiç olmadığı kadar çok miktarda ve ışık hızında adeta bir köye dönüşmüş küre etrafında yayılmasına olanak vermektedir. İletişim devriminin, toplumsal güç dengelerini etkilememesi beklenemez. Geleneksel olarak bilgiyi kontrol eden otoriteler bu tekellerini kaybetmeye başlamışlardır.

Tüm bunların yanı sıra, bilgi çağının en coşkulu havarileri hiyerarşi ve otoritenin çöküşünü kutlarken kritik bir faktörü de ihmal etmektedirler. O da güven ve bu duygunun altında paylaşılmakta olan ahlaki normlardır (a.g.e., s. 40). Aydınlanma dönemi insanlığın

yüzyıllar süren düşünsel, siyasal, ekonomik ve kültürel esaretten kurtulmasının başlangıcını oluşturmuştur. İnsan, özgür ve eyleyen bir aktör olarak sonunda özgürlüğüne kavuşmuştu. Birinci modern dönemi kapsayan iki yüzyıldır, modern bilim, teknoloji, rasyonalite, deneysel bilim ve Aydınlanma felsefesi toplumsal yaşama yön veren genel yönelimlerdi.

Bilimsel ilerleme, teknolojik yeniliklere karşı duyulan güvenden dolayı bu kurumların otoritesinden söz edilmekteydi. Ancak 20. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan gelişmelerin, postmodern düşünce sisteminin de yıkıcı sayılabilecek etkileri birinci modernite döneminde oluşmuş kültürel otoriteleri zayıflatmıştır. Fukuyama'nın sözünü ettiği unutulan nokta, güven ve bu duygunun altında paylaşılmakta olan ahlaki normlardır. Herhangi bir hiyerarşi ya da otoritenin yokluğunun kendiliğinden iyi bir şey olmadığını düşünmenin zamanı gelmiş bulunuyor.

Fukuyama güven duygusunu toplumsal yapının merkezî bir unsuru olarak ele alıp incelemektedir. Güven toplumsal eylemi ve dayanışmayı mümkün kılan bir olgudur. Öyle ki Fukuyama'da da güven, ekonomik ilişkiler, ticaret, endüstriyel ilişkiler, bireyler, gruplar ve hatta uluslararası ilişkilere kadar hemen her alanda merkezî bir role sahiptir. Güven, toplumu bir arada tutan hukuksal, ahlaksal, etik kuralların, ekonomik ilişkilerin temelinde yer alan bir olgu olduğundan eksikliği ya da güven azlığı bütün bu ilişkileri, yapıları, eylemleri zedeleyecek hatta felç edebilecek kadar olumsuz etkileyecektir.

Fukuyama "topluluklar güven temelinde oluşuyor olmasına rağmen topluluk tarafından da belirlenirler ve inşa olunurlar" der. Yani toplulukla güven arasında karşılıklı bir ilişki, bir etkileşim söz konusudur. Bu etkileşim, işbirliği ve dayanışmanın yapısı üzerinde çok büyük bir etkiye sahiptir:

Topluluklar güvene dayandığı ve bununla beraber güven, toplum tarafından belirlendiği ve inşa edildiği için kendiliğinden toplulukların farklı kültürlerde ve farklı ölçülerde ortaya çıkacağı söylenebilir. Başka bir ifadeyle, işletmelerin geniş hiyerarşilerden küçük şirketlerin oluşturduğu esnek ağ yapılarına geçiş yeteneği, toplumlarda sosyal sermayenin ve güvenin ne ölçüde var olduğuna bağlıdır. Örneğin Japonya gibi güven düzeyi yüksek toplumlar, bilgi devrimi etkisini bu denli hissettirmeden çok önce ağ yapılarını yaratabilmiştir. Fakat bunun tersi olarak düşük güvenli toplumlar,

belki bilgi teknolojisinin kendilerine sunduğu verimliliklerden hiçbir zaman yararlanamayabilirler (a.g.e., s. 41).

Fukuyama'ya göre: Topluluklar karşılıklı güvene dayanmaktadır ve bu duygu olmadan kendiliğinden ortaya çıkmamaktadırlar. Aynı zamanda hiyerarşilerde, bir topluluktaki insanların hepsinin yalnızca dile getirilmeyen ahlaki kurallara bağlı olarak yaşaması beklenmeyeceği için gereklidir. Az sayıdaki insan, dolandırıcılık gibi davranışlar aracılığıyla toplumu istismar edecek ya da zayıflatacak aktif rol alabilecektir. Bununla beraber daha geniş bir kitle ise kendi başına buyruk davranmaya eğilim gösterebilecektir. Başka bir ifadeyle söylemek gerekirse, hiyerarşiler, tüm insanların her zaman topluluğun ahlaki kurallarına bağlı yaşamalarına ve kendi haklarına düşen paya razı olmalarına güvenilemeyeceği için gereklidir (a.g.e., s. 40-41). Görüleceği gibi Fukuyama güven ve hiyerarşi sorununu oldukça geleneksel, tutucu bir gözlükle ele alıp incelemektedir. Onu güven ve hiyerarşinin sorununa iten temel güdü de 21. yüzyılın başlarında bu iki olgunun içine düşmüş oldukları zayıflama sürecidir. Bir anlamda Fukuyama, güven daha başat olmak üzere hiyerarşilerin bitişinin mevcut otorite ve güç odakları için ne anlama geldiğini çok iyi bilecek tutucu yazarların önde gelenlerinden birisiydi.

Güvenin, üyelerinin ortaklaşa paylaştığı normlara dayalı, düzenli, dürüst ve işbirliği yönünde davranan bir toplumda ortaya çıkması beklenmektedir. Bu normlar, Tanrı ve ya adalet gibi derin değerler hakkında olabilirken aynı zamanda davranış kodları ve çalışma hayatına ilişkin standartlar gibi dünyevi konuları da kapsayabilmektedirler. Örneğin bir doktorun Hipokrat yemini ettiğinden dolayı insanlara bilinçli bir şekilde zarar vermeyeceklerine güvenilmektedir (a.g.e., s. 42). Toplumsal düzen, istikrar ve fonksiyonel bir toplumsal yapı için güven adeta olmazsa olmaz koşulların başında gelir. Güvenin kural anlamı da vardır ve kurallar sayesindedir ki en basitten en karmaşığa bütün toplumsal ilişkiler mümkün olabilmektedir. Güven normalde tasavvur dahi edemeyeceğimiz derecede bir öneme sahiptir. Öyle ki, gittiğimiz doktorun, danıştığımız avukatın, arabamızı götürdüğümüz servisin genellikle yeminlerine sadık kalacaklarını, profesyonel kurallar içerisinde işlerini yapacaklarını varsayarız. Bunun olmadığı bir toplumsal ortam kaotik, güvensiz, işbölümünün çok sınırlı olduğu dolayısıyla da uzmanlaşmanın sı ırlandığı bir yer olacaktır.

Güven duygusu sosyal sermayeyle yakından ilişkilidir. Güveni yüksek olan bireyler yeni iş alanları, yeni sektörler yeni ortaklıklar kurarak daha yeni iş alanları, dolayısıyla da zenginlik yaratma şansına sahip olacaklardır. Güvensizliğin sonuçlarıysa sosyal sermaye faydasını tam tersi olarak içe kapanma, her ne olursa olsun yeniliğe karşı çıkma, yeni yol ve yöntemler geliştirmeme, diğer bireylerle işbirliği geliştirememe, diğerlerinin zenginliklerine kendini kapatma, tutuculuk ve nihayetinde gericilik olacaktır.

Güven/Güvensizlik, Tehlike ve Risk

Güven ve güvenlik kavramlarının modernleşmeyle yakından ilişkili olduğunu söylemek gerekir. Anthony Giddens (1998) *Modernliğin Sonuçları* çalışmasında çağdaş toplumlarda modernleşmenin yaratmış olduğu birtakım arzulanmayan ve öngörülemeyen sonuçlarını incelemektedir. Güven, güvensizlik ve korku kavramlarının modern öncesi ve modern toplumda ele alır inceler. Buradan modernitenin sonuçları olarak risk kavramına ve onun hangi alanlarda toplumsal sorun oluşturduğunu inceler.

Modernite öncesi toplumların çoğunlukla kaotik toplumlar olduğunu sosyoloji okuyan herkes bilir. Moderniteyle birlikte Hobbesci düzensizlik, tehlike ve kaos ortamı yerini düzene, kurala ve güvene bırakmıştı. Birçok anlamda modernleşme, sanayileşme ile birlikte güvenin ve güvenliğin toplumun daha geniş kesimlerine yaygınlaştırıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Sanayileşmeyle birlikte sağlık alanında, modern tıbbi yöntemlerin gelişmesi, antibiyotikler ve aşılar başta olmak üzere çok önemli gelişmeler olmuştur. Yine açlık, kıtlık ve mutlak yoksulluğun önlendiğini çok rahatlıkla söyleyebiliriz. Genel olarak eğitim düzeyi yükselmiş, yaşam beklentisi önemli oranda artmış, sosyal güvenlik yasaları çıkarılarak, hastalık, sakatlık ve iş göremezlik, hatta işsizlik, evsizlik vb durumlarında bile bireye asgari düzeyde güvence sağlanmıştır.[2] 1970'li yılların ortalarına, petrol krizi Batı Avrupa ekonomilerini vurana kadar modernleşmenin "istenmeyen sonuçları" pek dikkat çekmemişti. Giddens'ın deyişiyle "19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında eser veren toplumsal düşünürler, nükleer silahların

2. Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz Barber, W. J. (1970) *History of Economic Thought*, Penguin Books; Giddens, A. (1998) *Modernliğin Sonuçları*, Ayrıntı Yayınları.

RAM

keşfini tahmin edemezlerdi (Giddens, 1998, s. 18). Yalnızca nükleer cepheleşme tehlikesi değil, askeri alandaki çekişmelerin süregelmesi de modernliğin yüzyılımızdaki karanlık yüzünün temel bir parçasını oluşturur. 20. yüzyıl, savaşlar yüzyılıdır. İçinde bulunduğumuz yüzyılda şimdiye kadar 100 milyondan fazla insan çatışmalarda ölmüştür. Eğer sınırlı nitelikte bile olsa bir nükleer savaş meydana gelse, can kaybı sarsıcı boyutlara ulaşacaktır ve tam anlamıyla süper güçler arası bir savaş insanlığın bütününü ortadan kaldıracaktır (Giddens, 1998, s. 18). Bu tehlikeye dikkat çekmek isteyen A. Einstein "III. Dünya Savaşı'nın ne tür silahlarla yapılacağını bilmem ama dördüncüsünün taşlar ve sopalarla olacağından eminim" diyerek nükleer savaş ve onun yıkıcı sonuçlarına vurgu yapmıştır.

Kuşkusuz modernizasyonun beklenmeyen ya da istenmeyen kötü sonuçları sadece nükleer tehlikelerle sınırlı değil:

> "Bugün içinde yaşadığımız dünya, çok gergin ve tehlikelidir. Böylesi bir durum, modernliğin ortaya çıkışının daha mutlu ve güvenli bir düzenin oluşumuna yol açacağına ilişkin varsayıma inanmak yolunda hevesimizi kırmak ya da zorlamaktan da fazlasını yapmış bulunmaktadır. İlerlemeye olan inancın kaybolması kuşkusuz ki tarihe ilişkin anlatıların çözülmesinin altında yatan nedenlerden biridir" (Giddens, 1998, s. 19).

Aydınlanma dönemiyle başlayan iyimser, ilerlemeci, ilerici dünya görüşünün 1970'lerle birlikte tersine dönmeye başlaması insanlığın geleceği konusunda ciddi kaygılara sebep olmaktadır. Korku, kaygı hatta eleştirilerin çoğu gerçekçi, bilimsel verilere dayanmaktan uzak. Böyle olunca da bilimsel bir değerlendirme yerine his ve duygularla, yeniliğe kuşkuyla yaklaşan, her değişikliği risk olarak gören bir dünya görüşü yaygınlık kazanmıştır. Bilimsel bulgulara, teknolojik gelişmelere, tıpta, gıda ve sağlık alanında, gen teknolojilerinde ortaya çıkan yeni uygulamalara, "riskli olabilir", "yan etki içerebilir" gibi peşin hükümlerle karşı çıkmak, insanlığın kendisine ve sahip olduğu uygarlığa duyduğu güven duygusunun kaybıyla ilgili bir durumdur. Aynı zamanda postmodern öğretinin önerdiği başta bilim ve büyük anlatılar olmak üzere modernitenin tüm kurumlarına şüpheyle yaklaşma, onları peşinen sorunlu ilan etme bu güven erozyonunun diğer bir boyutunu oluşturur. Giddens'ın bu konuda görüşleri dikkate değerdir.

Giddens, güven kavramını çeşitli biçimlerde kavramlaştırıyor. Burada tüm bu farklı kavramlaştırmaları incelemek yerine konumuzla doğrudan ilgili olanları ele alacağız. Ona göre güven:

> belirli bir sonuçlar ya da olaylar kümesi göz önüne alındığında bir kişi ya da sistemin güvenilirliğine olan itimat olarak tanımlanabilir; buradaki itimat, bir başkasının dürüstlüğüne ya da sevgisine ya da soyut ilkelerin (teknik bilginin) doğruluğuna karşı beslenen bir inancı anlatır" (Giddens, 1998, s. 39).

Görüldüğü gibi Giddens güven kavramının son tahlilde itimat ve inançla ilgili bir durum olduğunu öne sürmektedir. Bir kişi ya da bir sistemin güvenirliğine olan itimat ile bir başkasının örneğin bir işadamının, bir garsonun dürüstlüğüne ya da sevgisine olabileceği gibi bilmediğimiz ya da kontrol edemediğimiz birtakım teknik bilgilerin (soyut ilkeler) doğruluğuna karşı beslenen bir inancı ifade etmektedir. Demek ki eğer biz, bir kişi ya da sistemin işlerliğine, doğruluğuna, çalışırlığına itimat ediyorsak ve buna inanıyorsak o halde güven sağlanmış oluyor. Bu noktada modern dönemde güvenin nasıl tesis edildiğine ve modern sonrası dönemde bu güvenin neden sarsıldığına değinecek olursak:

Modernlik koşullarında güvenin var olduğu bağlamlar;

(i) insan etkinliklerinin herhangi bir Tanrısal gücün kontrolünden bağımsız, toplumsal bir çevre tarafından düzenlendiğinin yaygın biçimde bilindiği. Modernleşmeyle birlikte özgürleşen insan metafizik ve Tanrısal/doğaüstü birtakım güçlerin kontrolünden kurtulduğunu hissediyordu. Aklın, bilimin ve deneyin yardımıyla kendi yaşam alanını kurup denetleyebileceğini gördükçe, yüzyıllardır varolan ilahi, tanrısal güce inanma, ona sığınma ya da korunma dileme zorunluluğu da ortadan kalkmıştı.

(ii) insan eyleminin, modern toplumsal kurumların dinamik karakterinden kaynaklanarak büyük ölçüde artmış olan dönüştürücü etkinlik alanındaki bağlamlardır. Risk kavramı, *fortuna* kavramının yerine geçer. Ama bu modernlik öncesi dönem insanlarının risk ve tehlikeyi ayırt edememeleri yüzünden değildir. Daha çok ahlaksal buyrukların doğal nedenlerin ve şansın dinsel kozmolojiler yerine geçmesinde olduğu gibi belirlilik ve olumsallık algısındaki bir değişmeyi simgeler. Modern anlamda şans kavramı, risk ile aynı zamanda ortaya çıkar (a.g.e., s. 39).

Daha önce de belirtildiği gibi güven, bir kişi ya da sistemin güvenilirliğine duyulan inançla aynı değildir; o, bu inançtan türetilen bir şeydir. Bu şey güven duygusudur. Güven kesin olarak inanç ile itimat arasındaki bağdır ve onu zayıf tümevarımsal bilgiden ayıran da budur. Bu bilgi itimadı gerekçelendiren durumlar üzerinde bir tür hâkimiyet kurulmasına dayanan bir itimattır. Bu anlamda her türlü güven, körü körüne güvenmektir (a.g.e., s. 39). Giddens aynı zamanda risk ve güvenin iç içe geçmiş olduklarını belirtir. Güven, normalde belirli türdeki etkinliklerin tabi olduğu tehlikeleri azaltmaya ya da en aza indirmeye yardımcı olur (a.g.e., s. 40). Risklerin olduğu yerde güvenden söz etmemiz imkânsızdır. Risklerin nesnel ölçülerden öte öznel yargılar tarafından tanımlandığını hatırladığımızda güven probleminin neden çok daha sık gündeme geldiğini anlayabiliriz.

Giddens risklerin kişisel eylem sorunu olmadığını belirtir. Büyük insan kitlelerini topluca etkileyen risk ortamları da vardır. Güvenliği, belirli tehlikeler grubunun önlendiği ya da en aza indirildiği bir durum olarak tanımlayabiliriz. Güvenlik deyimi, genellikle bir güven ve kabul edilebilir risk dengesi üzerine oturur. Hem olgusal hem de deneyimsel anlamda güvenlik geniş insan kümelerini, topluluklarını ya da bireyleri kapsayabilir (a.g.e., s. 40).

Güven ve Güvenliğin Antitezi Nedir?

Bu soru karşısında belki de akla ilk gelen yanıt güvensizlik olacaktır. Ancak bu soruya Giddens'ın yanıtı farklı. O güvenin antitezinin güvensizlik değil, korku olduğunu belirtir. Güven eksikliğinin, hem soyut sistemler hem de kişiler açısından, güvensizlik olarak yeterli biçimde karakterize edilebileceği durumlar vardır. "Güvensizlik" terimi en çok belirli bir aktörün belirli bir sistem, birey ya da birey tipleriyle ilişkisinden söz ettiğimiz zaman uygun düşmektedir. Soyut sistemler açısından güvensizlik, sistemin görevi olarak tanımlanan işlevlere ya da uzmanlıklara karşı kuşku duymak olarak karşımıza çıkar. Kişiler açısından ise onların eylemlerinin cisimleştirildiği ya da sergilendiği dürüstlük savlarına duyulan kuşku ya da inanmama anlamındadır. Ancak "'güvensizlik", toplumsal ve fiziksel çevreyle olan genel ilişkiler kümesindeki odak unsur olarak temel güvenin antitezini açıklamak için çok zayıf bir terimdir. Eğer temel güven gelişmemişse ya da müphem niteliği denetim altına

alınmamışsa sonuç, sürekli bir varoluşsal kaygıdır. Dolayısıyla güvenin antitezi, en derin anlamda, en iyi biçimde varoluşsal endişe (Angst) ya da korku olarak özetlenebilecek bir zihinsel durumdur (a.g.e., s. 101; ayrıca bkz. Tulloch ve Lupton, 2003; Wilkinson, 2001 ve Touraine, 2000b). Güvenin karşıtının güvensizlik olarak tanımlanabildiği durumlar olmakla birlikte özellikle soyut sistemler söz konusu olduğunda güvensizlik karşısında şüphe daha doğru bir anlatım olur. Özellikle sosyal ve doğal çevre ile olan ilişkiler kümesinde güven, merkezî unsur olarak temel güvenin karşıtını açıklamada çok zayıf kalmaktadır. Buradan çıkaracağımız önemli bir sonuç güvenin antitezinin korku olduğudur. Buna, aynı zamanda Furedi'nin (2001) de önemle üzerinde durduğu gibi, korku, korku kültürü güvensizliğe denk düşüyor denilebilir.

Modern Dünyanın Riskleri, Korkuları ve Söylentiler

20. yüzyılın sonlarıyla birlikte çok sayıda gözlemci dünyayı tehdit eden riskler ve tehditlerden söz etmeye başladı. Bu risk ve tehditlerin birçoğunu bugün hâlâ hatırlıyoruz örneğin deli dana hastalığı olarak bilinen hastalık binlerce insanın ölümüne sebep oluyordu ancak bu hastalıktan sadece 2 kişi yaşamını yitirdi. Bir başka örnek milenyum yaklaşırken ortaya atılan kıyamet senaryosu, bilgisayarları saracak virüs tüm dünyayı sallayacaktı. Bunların hiçbir doğru çıkmadı. Peki, ama neden çağdaş dünya bu kadar tehlike algısına sahip, neden bu kadar korkuyor? Öncelikle çağdaş dünyanın "tehditkâr görünümü"nü ayrıntılandıran Giddens şu riskleri sıralıyor:

1. Riskin, yoğunluk anlamında küreselleşmesi söz konusudur. Çernobil nükleer santral patlamasında olduğu gibi riskler sınır aşan tehlikelerdir.

2. Riskin, gezegenimizin üzerindeki herkesi etkileyebilecek nitelikteki rastlantısal olay sayısının çoğalması anlamındaki Küreselleşme. Örneğin, şu an küresel ekonomik krizden dolayı ülkemizde yaygınlaşan işsizlik dalgasından en fazla etkilenenlerin Denizlili tekstil işçilerinin olması gibi. Denizli'nin küresel piyasalardaki entegrasyon düzeyi onu küresel risklere de sonuna kadar açmış durumdadır.

3. Yaratılmış çevreden ya da toplumsallaşmış doğadan kaynaklanan riskler. Yeryüzünde insan elinin değmediği, kirlenmemiş,

ayak basılmamış bir yer kalmadığı gibi tarımsal faaliyetler başta olmak üzere yol, baraj, kanal, yapımı kentleşme gibi gelişmelerle çevre toplumsallaşmıştır.

4. Milyonların yaşama şansını etkileyen kurumsallaşmış risk ortamlarına girilmesi. Örneğin dış piyasalarda yatırım yapmak gibi. Küresel finans krizleri bu tür risklere örnek teşkil eder.

5. Riskin, risk olarak bilinmesi: Riskler içindeki "bilgi boşlukları", "dinsel bilgiler" ya da sihir yoluyla "kesinlikler" haline çevrilemezler. Riskler öznel olarak tanımlanırlar dolayısıyla riskler kesinleştirilemezler.

6. Yaygınlaşmış risk bilgisi: Ortak olarak karşılaştığımız tehlikeler geniş kitlelerce bilinmektedir. Riskler hakkında bilginin yayılması onların etkilerini korkutuculuklarını çok daha fazla hissettirecektir.

7. Uzmanlığın sınırlarının bilinmesi: Hiçbir uzmanlık sistemi, uzmanlık ilkelerinin uygulama sonuçları açısından tümüyle uzman olamaz. Bir taraftan modern bilimin kesinlikten uzak durması, eleştirel olması diğer yandan uzmanların otoritesinin de sorgulanıyor olması uzmanlığın prestijini etkilemiştir.

Giddens *Moderliğin Sonuçları* adlı eserinde risk toplumu kuramının temellerini atmıştı. O, geç modern dönemde ortaya çıkan risklere dikkati çekerek toplumun riskler konusundaki tepkilerini analiz etmektedir. Özellikle Beck'le aynı dönemde paralel geliştirdiği risk toplumu çalışmaları risklerin, 20. yüzyılın sonlarına doğru derinleşen korkuların, risk ve belirsizliklerin kökenleri ve sebepleri konusunda yoğunlaşmaktadır. O, risk toplumu kuramıyla yaşadığımız dönemde artmış olan riskler ve belirsizliklerin sosyolojik analizini yapar. İlerleyen kısımda bu konuyu biraz daha açacağız. Ancak şimdi Beck'in risk toplumu konusundaki görüşlerini değerlendirelim.

"Güvenliğin Yüceltilmesi" ve Korkuların Toplumsal Sonuçları

Frank Furedi *Korku Kültürü: Risk Almanın Riskleri* (1997) adlı çalışmasında risk toplumunun Batılı toplumların gündelik yaşantısında ne tür etkileri olduğunu analiz etmiştir. Furedi "risk toplumunun temelinde insanın, gündelik yaşamını tehdit eden yok edici güçlerle kuşatılmış olduğu inancı yer alır" der. Ancak, daha özel birtakım nedenlere bağlı olarak, her ne kadar günümüzde

yaşadığımız korkular bazı dışsal faktörlerden kaynaklanıyor olsa da, kişisel deneyimlerimiz de hayal gücümüzü ve korkularımızı biçimlendirir (Furedi, 2001, s. 8).

Onun vermiş olduğu birçok örnek korkularımızın insani diyebileceğimiz her türlü eylemi, algıyı, tepkiyi, ilişkiyi ve hatta hayallerimizi dahi etkisi altına aldığını göstermektedir. Örneğin İngiltere'de yapılmış yemek yeme ile ilgili bir araştırmada; Nisan 1947'de, %80 oranında "istediğimi rahatlıkla yiyebilirim", %20 oranında ise "dikkat ederim" şeklinde görüş bildirilmiştir. Aynı soru bu kez Nisan 1996'da yöneltildiğinde, %58 oranında "istediğimi rahatlıkla yiyebilirim", %42 oranında ise "dikkat ederim" sonucu çıkmıştır (Furedi, 2001, s. 33). Yaşamlarındaki her şeyde olduğu gibi yediklerine dikkat eden insan sayısının iki kattan daha fazla artması insanların günlük yaşamındaki ciddi bir değişimi yansıtmaktadır.

Onun *Korku Kültürü*'ndeki amacı, günümüz toplumunun neden olağanüstü bir güvenlik saplantısı içinde olduğunu açıklamaktır. Onun yapıtı, risk almanın çoğu zaman yaratıcı ve yapıcı bir girişim olduğu düşüncesiyle yazılmıştır. Dolayısıyla o, günümüz toplumunun bu derece yoğun bir güvenlik kaygısı içinde olmasının sebeplerini incelemeye çalışmaktadır.

Furedi'ye göre, *korku kültürü insanları birbirine yabancılaştırır*. Örneğin bilmediğiniz birisinin gözüne bakmak, bir metreden daha fazla yaklaşmak, sokakta gördüğünüz bir çocuğa herhangi bir ilgi göstermeniz, tanımadığınız birisine yanlışlıkla da olsa dokunmanız gibi normal sayılabilecek insani ilişkiler, risk toplumu koşullarında riskli faaliyetler olarak tanımlanmıştır. Yabancı, en büyük tehdit, risk konumuna yükselmiştir. Dolayısıyla bu kültür, insanların ve toplumun karşı karşıya olduğu sorunlarla mücadele etmelerini engelleyen bir şüphe atmosferi yaratır. Korku içindeki bir toplum, riskin kendisini ortadan kaldıramasa bile, riskli sandığı her davranışı mahkûm eder (a.g.e., s. 19-24).

Furedi, güvenliğin özellikle 1990'lı yılların temel değeri haline geldiğini, bir zamanların dünyayı değiştirme (ya da olduğu gibi koruma) tutkularının yerini, güvenliği sağlama kaygısının aldığını, bu nedenle de kişisel ve kurumsal güvenliğin gitgide büyüyen bir sektör haline geldiğini anlatır. Özellikle, çağdaş dünyada, bütün kamusal ve özel mekânların güvenlik perspektifinden incelendiğini; hastanelerde, okullarda bankalarda, kamusal ve özel yaşamın her alanında güvenlik tedbirleri alarak en azından

kaygılardan kurtulmanın yollarına başvurulduğu kitabının ana konusunu oluşturur.

Günümüzde "risk önleme" olgusu, politik tartışmalar ve toplumsal eylemler açısından da önemli bir konu haline geldi. Riski minimuma indirme amacını taşıyan çeşitli çıkar grupları (özellikle sendikal kurumlarda), kampanyalarında üyelerini taciz ve saldırganlık gibi eylemlerden korumak üzere başta bilgilendirme ve çeşitli öneri faaliyetlerine başvurmaya başladı. Bu durum, geçmişte üyelerin haklarını savunmak, kâr ve istihdam gibi politikalardan daha önemli bir konu haline gelen risk kaygılarını gündelik kamusal tartışmalara bırakarak konsensüs platformlarının kökten olmasa da büyük ölçüde değişmesine neden oldu. Zira Furedi'ye göre, güvenliğimize yönelik çeşitli tehditlerin yoğunluğu ve niteliği ile ilgili farklı yorumlar olsa da, herkesin şöyle ya da böyle bir risk altında olduğu konusunda kesinlikle hemfikir olunduğu bir döneme gelindi. Günümüzün geçmişe göre daha fazla riskle yüz yüze olduğu inancı, risk literatürünü etkileyen temel varsayımlardandır (a.g.e., s. 26-30).

Örneğin risk konusunun medya ve akademik çevrelerde ne denli sık bir biçimde kullanılmaya başlandığını gösteren diğer bir araştırma risk konusunun yaşamın ana öğeleri arasındaki yerini vurgulamaktadır: 1967 ve 1991 yılları arasında İngiltere, İskandinavya ve ABD'de çıkan tıp dergileriyle ilgili bu çalışma, "risk" teriminin kullanımında ciddi bir artış olduğunu ortaya koymuştur. Söz konusu dönemin ilk 5 yılında yayınlanmış "risk" konulu makalelerin sayısı bin iken, son 5 yıl içinde bu sayı 80 binin üzerinde olmuştur (a.g.e., s. 32).

Ona göre, gerçekte günümüz toplumunun risk konusundaki algılayış ve kaygılarını belirli bir olay ya da teknolojiye verilen bir tepki olarak açıklamak mümkün görünmese de bu konuda yayılan haber ve söylentiler, ilgi odağının bu konulara çekilmesine ve konunun bu yönde belirlenmesine neden olmaktadır (Furedi, 2001, s. 32-34). Söylentilerin ortaya çıkıp yayılmasında kişisel kaygı, korku ve anksiyetelerimizin oynadığı rolü bu çalışma boyunca birçok yazarın görüşlerine başvurarak ortaya koymaya çalıştık. Aynı zamanda söylentinin ortaya çıkıp yayılması sosyal ve kültürel bir olaydır. Risk toplumu çerçevesinde güvensizliğin ve belirsizliğin giderek artan bir biçimde toplumsal ilişkilerimizin birçok alanında hâkim olmaya başlamasıyla birlikte bu tür belirsizliklere kolektif olarak anlam

arama ihtiyacı da artmaktadır. Söylentiler güven erozyonunun had safhaya ulaşmış olduğu ülkemizde bir güven arayışı, ortaklaşa bir çözüm üretme stratejisi olarak da karşımıza çıkar.

Güven Aşınması ve Söylentilere Etkileri

Güven erozyonunun küresel çapta ortaya çıkmış olan bir sorun olduğunu hatırlatmakta fayda bulunmaktadır. Son on yıldır bu konuya birçok bilim insanı dikkat çekmiş bulunmaktadır. Fukuyama (1996) ve Sztompka (2000) gibi oldukça etkili olan entelektüeller güven erozyonu sorununun çağımızın en belirgin özelliklerinden birisi haline geldiğini söylemektedirler. Aynı soruna dikkat çeken Warren (1999); Bentley (2005) ve Burgess (2007) gibi çalışmalarıyla ön plana çıkmış olan sosyologlar birçok Batılı ülkede devletler, şirketler ve önemli uluslararası kuruluşlara yönelmiş güven erozyonunun ortaya çıkmış olduğunu belirtmekte bu sorunun derinliğini ve sosyal sebeplerini tartışmaktadırlar.

Aşağıdaki tablolardan (Tablo 64) ve elde etmiş olduğumuz bulgulardan da görüldüğü gibi ülkemizde güven erozyonu ciddi bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Son on yıllardır bireysel ve kurumsal düzeyde güven azalmasının işaretlerini görmek mümkündür. Önce bu konuda yapılan bazı çalışmalara bakacak olursak: İlk araştırma İspanya'nın en büyük bankası olan BBVA tarafından yapılmıştır. Araştırma, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu, dünyayı temsilen 11 ülkede 20 bin kişiyle yapılmıştır. Bulgular 1 ila 10 arasında güven düzeyine göre ölçülmüş olup bireyler arası ve kurumlara olan güven söz konusu olduğunda birbirine en az güvenen ülke olarak Türkiye görülmektedir: 10 puan üzerinden sadece 4,4 güven mevcuttur ki bu oranlarla 11 ülke arasında güven düzeyi en düşük seviyelerde seyrediyor (*Milliyet*, 27, Nisan, 2006, s. 5). Araştırmamızın bulguları da güven sorununun derinleşerek sürdüğünü gösteriyor. Bu durum sadece yurttaşla devlet arasındaki ilişki açısından değil yurttaşın diğer kurum ve kuruluşlara, örneğin medya gibi kitle iletişim araçları gibi merkezî bilgi kaynağına duyduğu güvenin de son derece düşük olduğunu gösteriyor

Güvensizlik ve korku kültürü toplumsal olarak alternatif anlam arayışlarını ve alternatif iddia sahiplerini de ortaya çıkaran bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğer siz herhangi bir otoriteye güven duymuyorsanız bir alternatif arayışına gidersiniz.

Konu uzmanlıksa, örneğin doktorlara güvenmiyorsanız alternatif tıp kurumlarını seçerek tedavi olmayı düşünebilirsiniz ya da eğer mevcut kitle iletişim araçlarına güvenmiyorsanız haberin doğrusunu, sizin gibi eleştirel yurttaş grubuyla ortaklaşa kendiniz söylenti mekanizması aracılığıyla ararsınız. Araştırmamızın varsayımlarından birisi güven erozyonuyla söylentilerin ortaya çıkıp yayılması arasında pozitif bir korelasyon olduğu idi. Bu varsayımı aşağıda vereceğimiz bulgularla test edeceğiz.

Bu çalışmanın başından itibaren özellikle de literatür taraması kısmında sıklıkla değindiğimiz üzere toplumsal güven; söylentilerin ortaya çıkıp yayılmasında çok önemli bir faktördür ve güven ile söylentilerin ortaya çıkıp yayılması aralarında ters orantılı bir ilişkinin olduğunu varsayıyoruz. Güvene ilişkin sorularımızdan bazıları kişiler arası güven sorusuydu. Kişiler arası güven sosyal güvenin temel göstergelerinden birisidir. Bunu test edebilmek için anketimizi yanıtlayanlardan, verdiğimiz bazı yargıları değerlendirmelerini istedik.

Tabloda (Tablo 64) yönelttiğimiz soruya: "İnsanlarla bir aradayken veya iş yaparken her zaman dikkatli olunmalı" seçeneği büyük bir çoğunluk (%65) oranında kabul görürken bunu %24,6 oranında "İnsanlarla bir aradayken veya iş yaparken genellikle dikkatli olunmalı" yanıtı izlemiştir. "İnsanlar genellikle güvenilirdir" diyenlerin oranı %5,9 ve "İnsanlar her zaman güvenilirdir diyenlerin oranı ise sadece 1,7 gibi düşük düzeyde kalmıştır (Tablo 64).

Tablo 64. Aşağıdaki yargılardan hangisi sizce en doğrudur?

		SAYI	%
1	İnsanlar her zaman güvenilirdir	29	1,61
2	İnsanlar genellikle güvenilirdir	106	5,88
3	İnsanlarla bir aradayken veya iş yaparken genellikle dikkatli olunmalı	443	24,58
4	İnsanlarla bir aradayken veya iş yaparken her zaman dikkatli olunmalı	1.170	64,93
5	Kararsızım	54	3
	Toplam	1.802	100

Bu sonuç güven ve söylentiler arasında olduğunu öngördüğümüz ters yönlü ilişki varsayımımızı kanıtlar niteliktedir. Hatta beklentimizin ötesinde bir sonuçla karşı karşıyayız. Anketimizi yanıtlayanların tamamına yakını (%90'ı) diğer bireyleri yeterince güvenli bulmamaktadır. Daha önce de değindiğimiz gibi kişiler arası güven sorunu ülkemizde oldukça yaygın bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. *Dolayısıyla güven ile söylentilerin ortaya çıkması arasındaki ters yönlü ilişki yani; Düşük düzeyli güven yüksek düzeyde söylentinin ortaya çıkmasının sebeplerinden birisidir diyebiliriz.*

Tablo 64'ün verileri güven, dayanışma ve işbirliği açılarından pek iç açıcı gözükmüyor. Normalde 1990'lı yıllara kadar sosyal bağların oldukça güçlü olduğu, güçlü bir aile yapısı, akrabalık sistemi, aile içi ve aileler arası dayanışma, yakın sosyal ağlar tarafından karakterize edilmekteydi. Bu bağlarda değişmelerin olduğunu tahmin etmekle birlikte değişimin boyutlarının bu denli dramatik olacağını pek tahmin etmiyorduk. Dayanışmacı toplumsal yapı Fukuyama gibi birçok sosyolog tarafından dile getirildiği gibi toplumsal ve bireysel düzeyde güven duygusuna dayanır. Güven, sosyal dayanışma ve ağları güçlendirdiği gibi bireylere; yeniliklere açık olma, yeni inovasyonlara girişme, yeni iş alanları deneme fırsatı sunar. Sosyal sermaye güvene eşittir Güven duygusu ne kadar yüksekse sosyal sermaye de o kadar güçlü olacaktır. Şimdi bu soruyu yüz yüze yaptığımız görüşmelerle biraz detaylandıralım. Güven, güvenmemek denince vatandaş ne anlıyor. Neden çok dikkatliyimdir diyor.

– Aşağıdaki yargılardan hangisi sizce doğrudur? İnsanlar sizce güvenilir midir?

"Ben insanlara fazla güvenmem ama kimseye güvenmeden de hayat geçmez. Ama dört dörtlük de güven olmaz. Dostlarımıza güvenmeliyiz tabii."

– Dostlarımız elbette ayrı. Onlara güveniriz. Ancak genellikle tanımadığınız ya da bilmediğiniz insanlar?

"Tabii biraz daha soğuk davranırız. Ya da öyle değilse de artık öyle oldu."

– Peki bu şıklardan hangisi size daha uygun?

"Her zaman çok dikkatliyim.."

– Neden?

"Yaşantılardan olmuş olabilir. Beklentiler fazla olunca hayal kırıklıkları da fazla olmuştur. O nedenle biraz daha temkinli davranıyoruz."[3]

Diyarbakır'da görüştüğümüz bu görüşmeci her zaman çok dikkatliyimdir yanıtını veriyor. Nedeni sorulduğunda ise beklentilerin yüksek olması ve hayal kırıklıkları diyor. Demek ki tedbirli olma kültürü hayal kırıklığı gibi psikolojik bir maliyeti olan bir eylemin önüne geçiyor. Diyarbakır'dan diğer bir görüşmeci biraz daha detaylı anlatıyor.

– Aşağıdaki yargılardan hangisi sizce doğrudur? İnsanlar sizce güvenilir midir?

"Ben 1990'dan beri Diyarbakır'da ticaretle uğraşıyorum. Siyasetle de ilgileniyorum. Irak'ta, Suriye'de de bulundum. Ama şu anda benim ne siyasette ne ticarette insanlara hiçbir güvenim kalmadı. En yakın arkadaşıma bile güvenemez oldum. Çünkü parasızlıktan dolayı başka yollara başvuruyor. Ayrıca Diyarbakır'da bir sanat sokağı vardı eskiden. Kültürlü insanların buluştuğu bir yerdi burası. Ama şimdi sanat sokağına başka bir isim veriyorlar. O da fuhuş sokağı. Oralarda öğrenciye esrar satılıyor. Hatta akrabalar bile birbirine güvenmiyorlar."[4]

Yukarıdaki paragraf aslında çok şey anlatıyor. "En yakın arkadaşıma bile güvenmiyorum" ifadesini saha çalışmamız sürecinde o kadar duyduk ki bize sıradan bir şeymiş gibi geldi. Ancak bu hiç sıradan bir durum değil. Derin güvensizliği, yani korkuyu yansıtıyor.

– Aşağıdaki yargılardan hangisi sizce doğrudur? İnsanlar sizce güvenilir midir?

"Tanığım insanlardan bahsediyoruz değil mi?"

– Genel olarak insanlardan.

"Genel olarak dikkatliyim."

– Neden?

"Çevremizde gördüklerimiz var. Medyadan duydukiarımız var. Mesela geçen gün bana bir mail geldi. Karşıdan karşıya yaşlı bir teyze geçmek için birinden yardım istiyor. Genç bir kız yardım ediyor. Yolda bayılıyor ve taksiye bindirip götürüyorlar. İçorganlarını boşaltmışlar kızın. Bunlar yaşanıyor. O yüzden ben çocuklarıma

3. Diyarbakır, Kayıt 18, Bağlar Mahallesi.

4. Diyarbakır, Kayıt 22, Şehitlik Mahallesi.

hep söylerim. Kapıyı kimseye açmayın. Benim işimde mesela çok saçma olaylar oluyor. Çok güvendiğim insanlar kaçıp gidiyor."[5]

Yabancıya güvenmemenin bir diğer yolu ona olmadık yaftalarla saldırmaktır. Geçmişte çeşitli azınlıklar, yabancılar, Çingeneler ve çeşitli altkültür gruplarına yönelmiş ırkçı, zenofobik, antisemitik şehir efsaneleri bu grupları mahkûm etmeye yönelmişti. Fransa'nın küçük bir kasabası Orléans'da Yahudi terzilerin beyaz genç kadınları uyuşturucu iğneyle uyuttuktan sonra dükkânın bodrum katına attığı yolundaki şehir efsaneleri öylesine yaygınlaşmıştı ki savcılık geniş bir araştırma başlatarak yerel halkı yatıştırmak zorunda kalmıştı (Morin, Edgar, 1970, akt. Danovan 2007). Fransa'da Amerika'da, Avrupa'nın diğer birçok ülkesinde bu ve benzeri yüzlerce korku dolu şehir efsanesi dolaşır.

Best ve Horiuchi (1985) Cadılar Bayramı'na dair çarpıtılan korku efsanelerini araştırdılar, çünkü çocuklara yönelik tehditler ve onların sosyal yapısı hakkında halkın artan endişeleri ile ilgileniyorlardı. Best (1990) aynı zamanda çocuklara zarar vermeyi konu alan şehir efsanelerinin 1970'lerde başlayan çocuklara yönelik tehditlere karşı yoğun ilginin bir parçası olduğunu ileri sürer. Yazarlar "Cadılar Bayrımı sadizmini" sürekli bir efsane olarak tanımlar, bu efsaneler ebeveynlerin diğerleri gibi kolektif hareket yerine bireysel olarak harekete geçmesine fırsat tanır (şeker denetimi gibi).

Bu tür onlarca şehir efsanesini, söylentiyi çeşitli araştırmacılar araştırdılar. Son zamanlarda ülkemizde çocuk kaçırma, organ mafyası, çocuk dilendirme gibi şehir efsaneleri dolaşmaktadır. Korku kültürünün bir boyutu olan tedbir kültürü; güvende olmak, tedbirli davranmak, yabancıya yüz vermemek tutumlarının tezahürü olarak ortaya çıkar. Bu sayede en sevdiğimiz, en zayıf, korumaya muhtaç olarak tanımladığımız grupları risk altında gösteren bu söylentiler, özünde toplumda ortaya çıkmış olan hassasiyetleri, kaygı ve anksiyeteyi yansıtır. Korku hikâyelerinin arkasında güvenlik ihtiyacı yatmaktadır. Diğer bir denek, insanlara güven sorumuza şu cevabı vermişti:

– Peki insanlara zor mu güvenirsiniz kolay mı güvenirsiniz?

"Şimdi güveneceğin insan olur, güvenmeyeceğin insan olur. Şimdi nesil bozulmuş, nesilde güven kalmamış. Şimdi ben sana anlatayım."

– Niye bozuldu nesil ne oldu da bozuldu?

5. Isparta, Kayıt 1, Davraz Mahallesi.

"Geçende cenazemiz oldu, abdest aldık camiye gittik. İşte ikindi namazına takip eden zamanda bir taraf oruç tutuyor, camiden çıktık. Camiye hiç gelmediler, cenazeye gelecekler. İyi de bu adamların abdestleri var mı yok mu bilmiyorsun. İnanç batmış. Bizim bu camide teravi namazı için eskiden azdı şimdi hiç yok. Kahveye bakıyorsun tıklım tıklım. Çok affedersin inanç ve itikadın olmadığı memleket mahkûm olmuştur. Sürünmeye mahkûmdur. Çünkü ben kamyonculuk yaptığım zaman bir arkadaşım vardı Ramazanın 15'i dedi beraber çalışalım. Ama oruç tutmayacağız. Dedim benim orucumun sana zararı olmaz. Evet doğru yani ben yıllarca kamyonculuk yaptım, yollarda hiç açlık susuzluk aklıma gelmezdi. Fakat artık bu adam Ramazan ayında içki içerdi oruç yerdi."[6]

Görüldüğü gibi bireylerde çok farklı sebeplerden dolayı diğerlerine güvenmeme söz konusu olabilmektedir. Kimisinde psikolojik sebepler hayal kırıklığına uğramama, kimisinde maddi çıkarlardan korunma adına, diğer bazıları toplumdaki bozulma, yozlaşan ahlakın artmasına vurgu yapıyor.

Güven ve dayanışma her toplumda çok önemli bir duygu ve işbölümü, dayanışma ve uzmanlaşmayı, dolayısıyla zenginleşmeyi mümkün kılan dinamiklerin başında gelir. Dayanışma dediğimizde sadece arkaik, geleneksel toplumlardan söz etmiyoruz. Sanayi toplumlarının ve postendüstriyel toplumların da dayanışma örüntüleri vardır ve bu toplumları hem bir arada tutar hem de toplumsal örgütlenme ve işleyişi mümkün kılar. Risk toplumu ya da Furedi'nin sıkça nitelediği korku kültürü hem güvenin eksikliğinin bir yansıması hem de bizatihi onun aşındırıcısıdır.

Bu bulguları nasıl okumalı? Nasıl değerlendirmeli? Bu noktaya gelinmesinin başlıca sosyolojik sebepleri nelerdir? Sosyal dayanışma ve yardımlaşma geleneğinin güçlü olduğu bir toplum yapısından insanların tehlike ya da çok dikkat edilmesi gereken riskler olarak tanımlanması noktasına gelmiş bulunuyoruz. Atacağımız her adım, alacağımız her karar, kullanacağımız her ilaç, olacağımız her aşı hatta nerdeyse tükettiğimiz her gıdanın sorgulanır, korkulur riskli olması durumuyla karşı karşıyayız. Böylesi bir kültürel yapı gerçek risklerle sanal riskler arasında ayrım yapmada giderek zorlanıyor. Çevremizdeki yabancılar da çok kolaylıkla bu riskler, korkular arasına dahil edilebiliyorlar.

6. Niksar, Kayıt 18, Bengiler Mahallesi.

Risk Toplumu'nun Bir Göstergesi: Tehlike Enflasyonu

Kültürel yapıda meydana gelen değişiklikler bireyleri akla gelebilecek her şeyden korkutmaya, uzak tutmaya, riske girmeme veya risk almamaya yönlendiriyor. Eskinin risk alan bireyinin yerine hep kaçmayı tercih eden, karışmayan, bulaşmayan, diğerleriyle iletişime ve risklerinden dolayı ilişkiye girmeyen birey tipi yaygınlık kazanıyor. Öyle ki "Yeni tehlikelerle ilgili korkulu rivayetler, insanların kaygı ve korkularını arttırmakla kalmıyor; bu rivayetler varolan korkuları iyice güçlendirip, insanların yaşam biçimini değiştiriyor" (Furedi 2001). Hükümete ve resmî kurumlara duyulan güvensizlik toplumdaki diğer bireylere de yöneliyor. Bu panikler sadece gıda ve sağlık konularıyla da sınırlı kalmıyor. Akla gelebilecek her şey riskli, dolayısıyla korkulması gereken bir durum olarak karşımıza çıkıyor.

Risk ve belirsizliklerle dolu bir dünya, korku ve kaygıların tarifsiz bir oranda arttığı bir yer olarak algılandığından bireyce benimsenecek en sağduyulu ölçü ihtiyattır. Önlem almanın kendisi şimdi, bu yüzyılda ortaya çıkmış olan bir olgu değil. Tarih boyunca insanlar zekâ ve kavrayışlarını kullanarak tedbirler almışlardır. Ancak bugünü dünden ayıran en büyük fark bir ihtiyat kültürünün görülmedik ölçülerde kurumsallaşmış oluşu, hayatın her alanını sınırlandırmış oluşudur (a.g.e., s. 147). Söz konusu kurumsallaşma bilgi ve teknolojinin kullanılmasıyla çeşitli riskleri minimuma indirme yolunu da kullanılabilir. Ancak aynı tutumun insan ilişkilerine yansıtılması "diğerini" yani yabancıyı risk kaynağı ya da riskli olarak tanımlamak ve dolayısıyla da hem kişisel hem de kurumsal düzlemde tedbir almayı gerektirebilir. İşte böylesi bir algılayış "ben" ile "öteki" arasındaki zaman içinde değişmekle birlikte çeşitli ortak akıl çerçevesinde şekillenmiş ve çoğunlukla tehdit algısına dayanmayan ilişkide kökten birtakım değişiklikler anlamına gelebilir. Diğerinin bir risk objesine dönüşmesi özünde toplumsal ilişkilerde köklü değişiklikler anlamına gelebilir. Çünkü hem yabancı ya da "öteki" olarak tanımladığımız bireylerin sayısı artıyor hem de bu kişilerden algıladığımız tehdit sayısı artmış oluyor. Bu, giderek bireyi yalnızlaştıran, topluma yabancılaştıran, kendisini kendi dünyası içerisinde tanımlamaya sevk eden bir yapı ortaya çıkıyor (a.g.e., s. 149). Araştırmamızda kullandığımız soru evrensel geçerliği olan bir sorudur. Aldığımız yanıt oldukça kötümser görünüyor, çünkü dikkat edilmeli ya da başkalarıyla uğraşırken çok dikkat edilmeli diyenler aslında ne kendilerine güveniyorlar ne de karşılarındaki

bireyi normal ölçüle içerisinde tanımlayıp onunla bir sosyal paylaşım, etkileşim içerisine girebiliyorlar.

Araştırma bulgularımızın gösterdiği önemli şeylerden birisi güvensizliğin tahminlerimizin çok ötesinde ve coğrafi ya da kültürel farklılıklardan da bir ölçüde bağımsız olarak, çok yaygın bir durum olduğudur. Biraz sonra tüm bu bulgularımızı değerlendireceğiz. Güven, entegre bir kavram ve birçok alana aynı anda yayılabiliyor (Warren, 1999; Sztompka,1999). Bunun gibi sosyal dünyaya ilişkin güvensizliğimiz -ki korku anlamına gelir- diğer alanlardaki güven eksikliğine fiziksel dünyaya ilişkin olan şeylere -bilim ve teknoloji gibi- güvenmemeye kolayca yansıyabilir.

Sosyal alandaki güven düzeyini ve durumunu ölçebilmek amacıyla çeşitli sorular yönelttik. Bu sorularımızdan bir kısmı gelecek beklentisini ölçmeyi amaçlamaktaydı. Geleceğe güvenle bakmak bireyler açısından olduğu kadar toplumlar açısından da önemlidir. Tablo 65'te görüldüğü gibi sorduğumuz sorular; genel olarak kendi yaşamınız, ülkemizin ekonomik durumu, kendi evinizin maddi durumu, ülkemizde iş ve iş bulma durumu ve kendi iş durumunuz önümüzdeki bir yılda nasıl olacak şeklindeydi. Genel olarak bütün alanların giderek daha kötü olacağı belirtilmiş olmakla birlikte bunlar içerisinde en anlamlıları, ülkemizin ekonomik düzeni %66,7'si kötü olacağını, %10,1 kararsız, %9,1 aynı kalacağını düşünmektedir. Hatta daha yüksek oranda ülkemizdeki iş ve iş bulma durumu sorulduğunda %75,6 oranında kötüye gideceğini söylerken iyimser olanların oranı sadece %7,9 olmaktadır. Bugün toplumda müthiş bir belirsizlik ve gelecek korkusu var.

Tablo 65. Gelecek bir yıl size göre nasıl olacak?

		İyi Olacak	Kötü Olacak	Aynı Kalacak	Kararsızım	Toplam
1	Genel olarak kendi yaşamınız	23,97	28,63	23,53	23,86	100
2	Ülkemizin ekonomik durumu	14,1	66,65	9,1	10,16	100
3	Kendi evinizin maddi durumu	23,53	32,8	33,13	10,54	100
4	Ülkemizdeki iş ve iş bulma durumu	7,82	75,75	10,16	6,27	100
	Kendi iş durumunuz	17,04	23,25	48,56	11,15	100

Araştırmamızın temel varsayımlarından birisi risk toplumu ve belirsizliklerin söylentilerin ortaya çıkması ve yayılmaları üzerinde çok önemli bir etkiye sahip olduklarıdır. Bu varsayımı test etmek üzere gerek anketimizde gereksede yüz yüze derinlemesine görüşmeler yaptığımızda kullandığımız yarı yapılandırılmış soru kâğıdımızda benzer soruları görüştüğümüz deneklere yönelttik. Bilindiği gibi risk toplumunun en temel özelliklerinden birisi gerek inşa edilmiş (yani bizim bilincimizde algılanan) gerekse de reel risklerin (gerçek riskler) çok aşırı arttığı hatta artık kontrol edilemez bir aşamaya ulaştığı şeklinde tanımlanır. Öyleki risk toplumu sosyal, ekonomik, politik, çevresel problemlerin ve risklerin kontrolümüzden çıkmış olduğu düşüncesinin yaygın bir kanı haline gelmiş olması durumudur (bkz. Beck 1992, Giddens 1994, Joffe, H (1999), Jaeger ve diğ. (2001), Issues S. P. (2002),). Diğer bir deyişle risk toplumunda kötümserlik havasının yaygın bir şekilde görülmesi, kaygı ve korku atmosferinin toplumsal algılar ve tutumlar üzerinde önemli bir etkiye sahip olacağı ve bundan dolayı kötümserlik düzeyi ile söylentilerin düzeyi arasında pozitif bir korelasyonun bulunabileceği varsayılmıştı. Bu varsayımımızı test edebilmek üzere anketimizde çeşitli ve birbirlerini tamamlayıcı sorulara yer verdik. Örneğin son beş yıllık sürede ülkemizde ve dünyadaki gelişmelerin iyiye mi yoksa kötüye mi gittiğini sorarak içinde yaşadığımız dünyanın ve beş yıllık perspektifte ortaya çıkan değişimlerin nasıl algılandığını anlamaya çalıştık. "Geçmiş beş yılı düşündüğünüzde, size göre Türkiye nasıl bir hal aldı?" (Tablo 65). Bu soruya yanıt verenlerin %59,4'ü Türkiye'nin daha kötüye gittiğini söylerken, %28,3'i daha iyiye gittiğini, %12,2'si ise aynı kaldığın belirtmektedir. Açıkça görüldüğü gibi geçmiş beş yılda ülkedeki gidişat pek bir memnuniyet yaratmadığı gibi, kötümser olanların oranı iyimserlerin iki katından daha fazladır.

Tablo 66. Geçmiş beş yılı düşündüğünüzde, size göre Türkiye nasıl bir hal aldı?

		SAYI	%
1	Daha iyi oldu	510	28,3
2	Daha kötü oldu	1.071	59,43
3	Aynı kaldı	221	12,26
	Toplam	1.802	100

Geçmiş beş yılda yaşadığımız dünyanın nasıl bir hal aldığını sorduğumuz soruda oldukça kötümser sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Tablo 67'de görüleceği gibi dünyanın gidişatının daha kötüye gittiğini söyleyenlerin oranı %81'i bulurken aynı kaldığını söyleyenler 11.2 ve daha iyi oldu diyenler ise sadece 7,8 oranında kalmaktadır.

Geçmişte, insanın tutkularına ve güdülerine güvenmemekten kaynaklanan muhafazakâr bakış açısı, insanları beklentilerini azaltmaya ya da kısıtlamaya mecbur bırakıyordu. Günümüzde ideolojinin risk bilincinin oluşumu üzerinde etkisi yoktur. Politik yelpazenin tamamına –soldan sağa, liberallerden muhafazakârlara– aynı risk bilinci hâkimdir. En büyük riskin ne olduğu tartışmalı olsa da, giderek daha tehlikeli bir dünyada yaşadığımıza dair bir konsensüs oluşmuştur (Furedi, 2001, s. 74). Size göre en büyük risk nedir sorduğumuzda aldığımız cevapların bir kısmının bu sıklıkla karşımıza çıkacağını beklemiyorduk. Bulgularımızın şu anda 28 AB üyesi ülkelerinin ortalama verileriyle çok yakın seyrediyor olması birçok açıdan önemlidir. AB ülkelerinde ilk sıraları alan risk maddelerinin ülkemizin dört bir yanında da ortaya çıkıyor olması özellikle çevresel kaygılar, çevre bilinci ve her şeyden önce küresel ısınma, susuzluk, çevre kirliliği gibi normalde tam manasıyla "gelişmiş toplumların" konularıymış gibi algılanan risk algılarının bizim bulgularımızda yaygın olarak gündeme gelmiş olması araştırmanın önemli bulgularından birisi. Her şeyden önce risk toplumu olarak tanımlanan durumun ülkemizde de oldukça yaygın ve etkili bir durum olduğunu göstermesi açısından önemli bir bulgu olarak karşımıza çıkıyor. Bu benzerliğin birkaç sebebinin olabileceğinin farkındayız. Kitle iletişim araçlarının artması ve 2006-2008 yılları artasında ülkemizde yaygın kuraklık bunda etkili olmuş olabileceği gibi, çevresel konularda Batılı ülkelerden çeşitli yollarla sinema, internet vs yayılan kötümser, kaygı verici algıların da paylaşılıyor olma ihtimali bulunuyor. Tabii şunu da belirtelim ki risk toplumu sadece çevresel kaygılarla sınırlandırılamayacak kadar hayatın her alanını, yönünü doğal ve toplumsal dünyalar arasındaki ayrımın ortadan kalkması anlamına da geldiğinden risk konuları tek bir alana indirgenemez.

Tablo 67. Geçmiş beş yılı düşündüğünüzde, size göre Dünya nasıl bir hal aldı?

		SAYI	%
1	Daha iyi oldu	141	7,82
2	Daha kötü oldu	1.458	80,91
3	Aynı kaldı	203	11,27
	Toplam	1.802	100

Dünyanın gidişatı hakkındaki sorumuza eğer iyiye gidiyorsa hangi anlamda iyiye gidiyor ya da eğer kötüye gittiğini düşünüyorsanız hangi anlamda kötüye gidiyor belirtiniz" şeklinde sorduk.

Aldığımız yanıtlar çok ilginçtir ve araştırmanın temel varsayımlarından birisini destekler ve doğrular niteliktedir. Açık uçlu olarak sorduğumuz soruyu değerlendirdiğimizde nelerin kötüye gittiğini araştırdık. Son beş yıl içerisinde dünyanın daha kötüye gittiğini söyleyenlerin kötü giden şeyler hakkındaki görüşleri Beck'in dünya risk toplumu tezinde ortaya koyduğu geleneksel modern dönemin aşılmasına sebep olan risklerle çok büyük paralellik gösteriyor. Beckin riskler olarak tanımladığı: *küreselleşme, bireyselleşme, cinsiyet devrimi, az işçiyle çok iş yaptırma ve küresel krizler (çevresel krizler, küresel pazarların çökmesi gibi)* (2005, s. 2) gibi gelişmelerin önemlice bir bölümünün görüştüğümüz kişiler tarafından dünyanın kötüye gitmesinin ana sorumluları olarak dile getirilmiş olması önemli bir bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Hemen belirtelim ki özellikle 11 Eylül sonrasında Beck terörizmi, radikal İslam ve savaşları da dünyayı tehdit eden riskler arasına koymuş bulunuyor.

Dünyanın gidişatını etkileyen riskler arasında, (Tablo 68) ilk sırayı kaçınılmaz olarak ve ülkemizin uzun yıllardır sıkıntı yaşadığı terörizm %44,8'lik oranla (807 kişi) savaş ve terör almaktadır. Ancak çok ilginçtir, hemen ikinci sırayı %29,3'ile (528 kişi) doğal tehlikeler/çevresel riskler/susuzluk almaktadır. Üçüncü sırayı %26,2'ile (473 kişi) ekonomik kriz almaktadır. Bunu %23,9 (430 kişi) ile diğer önemli bir çevresel risk olan küresel ısınma riski takip etmektedir. Diğer risklerden emperyalizm ve küreselleşme araştırmaya katılanların %20,5'i (369 kişi) tarafından kötüye gidiş

Tablo 68. Dünya'nın daha kötüye gittiğini düşünüyorsanız hangi anlamda daha kötüye gidiyor?

		SAYI	%
1	Ekonomik kriz	473	26,25
2	Siyasi istikrarsızlık/siyasi sorunlar/AB ve dış ilişkiler	118	6,55
3	Toplumsal bozulma/suç oranı arttı	159	8,82
4	Her bakımdan kötü oldu	65	3,61
5	Güven azaldı	55	3,05
6	Savaş ve terör	807	44,78
7	Küresel ısınma	430	23,86
8	Doğal tehlikeler/çevresel riskler/susuzluk	528	29,3
9	Emperyalizm/küreselleşme	369	20,48
10	Diğer	58	3,22

olarak değerlendirilmiştir. Katılımcıların %8,8'i toplumsal bozulmayı –ki bireyselleşmeyi de kapsıyor–, %6,5'i siyasal istikrarsızlığı, %3,6'sı her şeyin kötüye gittiğini, bir o kadar katılımcı da güvenin azalmasını belirlemiştir.

Dünya risk toplumunun temel parametrelerinin önemli bir kısmı bulgularımız arasında karşımıza çıkmaktadır. Bu yöndeki bulgular Türkiye'nin dünya risk toplumunun bir parçası haline geldiğini, en azından bunun toplumsal temelde bu yönde algılandığını göstermektedir. Bu yöndeki gelişmelerin yüksek yoğunlukta toplumsal düzlemde algılanıyor olması ülkemizde sosyal bilimcilerin daha fazla dikkat etmeleri gereken bir gelişme olarak dikkati çekiyor.

Riskler ve Belirsizlikler Dünyasında Geçmiş ve Gelecek: İyimser ve Kötümser Dünya Algılarımız Söylentileri Nasıl Etkilerler?

Risk ve belirsizliklerin, korku kaygı ve çaresizliklerin görülmedik ölçülerde sosyal yaşamın her boyutuna sirayet etmesi yepyeni bir sosyolojik durum olarak karşımızda duruyor.

Gelecekten beklentilerimiz, dünyayı algılamadaki iyimser ya da kötümser dünya görüşümüz (ideolojimiz) toplum olarak güven

ilişkilerimiz tarafından şekillendirilir. Dünya görüşümüz, perspektifimiz açısından önemli rol oynar. Geçmişi nasıl değerlendirdiğimiz, gelecekten ne beklediğimiz ya da ne kadar umutlu olduğumuz güven duyup duymamazı da belirler. Güven ya da güven erozyonu bundan dolayı hem bireysel hem de toplumsal düzlemlerde önemli işlevlere sahiptir Joffe (1999). Sztomka'nın da (1999) belirttiği gibi 20. yüzyılın sonuna doğru birçok sosyal teorisyen güvenin sadece geleneksel toplumun modası geçmiş ve işlevi bitmiş bir kaynağı olmadığını, tam tersine günümüzün modern toplumunun işleyişi açısından merkezî öneme sahip bir olgu olduğunu kavramış bulunuyorlar Kaase, M. (1999). Güvenin bozulduğu, parçalandığı bir toplumda belirsizliklerin ve risklerin sıklıkla sosyal huzursuzluklara sebep olacağı ve bu durumun çeşitli konularda söylentilerin çıkmasına ve yayılmasına yol açacağı, zemin hazırlayacağı çok açık olarak görülmektedir.

Riskler ve belirsizlikler dünyasında geçmiş ve gelecek beklentilerimiz ve iyimser ve kötümser dünya algılarımız söylentileri nasıl etkiler? Bu soruya yanıt bulmak araştırmamız açısından oldukça önemliydi. Bu çerçevede 16 sorudan oluşan bir soru grubu anketimizde yer aldı. Soruların birkaçına yer verebileceğiz. Örneğin (Tablo 69) "Geçmiş beş yılı düşündüğümüzde dünyanın yaşamak için daha iyi bir yer haline geldiğini söyleyebiliriz" sorusuna katılanların %45,8'i kesinlikle katılmıyorum, %35,6'sı katılmıyorum, %9,8'i katılıyorum, %5,7'si kararsız ve 3,2'si kesinlikle katılıyorum yanıtı vermişlerdir. Gelecek beklentisi pozitif-negatif dünya görüşü sorularında benzeri yanıtları tekrar ve tekrar aldık. Kararsızları saymadığımız durumda dahi ankete katılanların %81,4'ü dünyanın geçmiş beş yıl içerisinde iyiye gitmediğini düşünmektedir. Aynı soruyu tersinden sorduğumuzda da benzer sonuçlar elde edilmektedir. Kötümser ve karamsar dünya görüşü varsayımlarımızın ve beklentilerimizin çok daha üzerinde dile getirilmiştir. Genel belirsizlik, umutsuzluk ve kötümser dünya algısı kaçınılmaz olarak söylenti atmosferini besleyecektir.

Tablo 69. Lütfen Aşağıda verilmiş ifadeleri okuyarak 1. Kesinlikle katılıyorum, 2- katılıyorum, 3- kararsızım, 4- katılmıyorum, 5- kesinlikle katılmıyorum seçeneklerinden birini işaretleyiniz.

		Kesinlikle katılıyorum	%	Katılıyorum	%	Kararsızım	%	Katılmıyorum	%	Kesinlikle katılmıyorum	%
1	Geçmiş beş yılı düşündüğümüzde dünyanın yaşamak için daha iyi bir yer haline geldiğini söylevebiliriz	57	3,2	176	9,8	102	5,7	642	35,6	825	45,8
2	Geçmiş beş yıl içerisinde dünya çok daha tehlikeli bir yer haline geldi	920	51,1	633	35,1	92	5,1	132	7,3	25	1,4
3	Şu anki halimden çok memnunum	82	4,6	569	31,6	276	15,3	554	30,7	321	17,8
4	Bu günlerde uygun bir iş bulabilmek oldukça zorlaştı	1.080	59,9	552	30,6	49	2,7	84	4,7	37	2,1
5	Geleceğim hakkında kaygılıyım	605	33,6	670	37,2	177	9,8	279	15,5	71	3,9
6	Gelecek her zaman bugünden daha iyidir	54	3	245	13,6	397	22	652	36,2	454	25,2
7	Gelecekte bugünkünden daha iyi bir yaşamım olacağına güveniyorum	77	4,3	277	15,4	426	23,6	643	35,7	379	21
8	Çocuklarımın benim sahip olduğumdan daha iyi bir hayat sürdüreceklerinden eminim	132	7,3	335	18,6	417	23,1	580	32,2	338	18,8
9	Dünyamız giderek daha belirsiz ve daha karmaşık bir hal alıyor	885	49,1	732	40,6	88	4,9	76	4,2	21	1,2
10	Hayatta/çevremizde birçok şey eskiye nazaran daha bir riskli olmaya başladı	826	45,8	815	45,2	72	4	71	3,9	18	1
11	Bugünlerde güvenecek hiçbir şey kalmadı	507	28,1	581	32,2	219	12,2	415	23	80	4,4
12	Çocuklarımıza çok daha tehlikeli bir dünya bırakıyoruz	811	45	777	43,1	105	5,8	91	5	18	1
13	Gelecek kuşaklara kirletilmiş ve kaynakları kurutulmuş bir dünya bırakıyoruz	865	48	766	42,5	86	4,8	71	3,9	14	0,8
14	Bugünlerde hiçbir şey eskiden olduğu gibi değil	732	40,6	848	47,1	111	6,2	81	4,5	30	1,7
15	Bu günlerde her şey eskiden olduğundan daha iyi	67	3,7	175	9,7	157	8,7	702	39	701	38,9
16	İktidarda bulunan politikacılara doğru olanı yapacakları konusunda çoğunlukla güveniriz	85	4,7	187	10,4	219	12,2	364	20,2	947	52,6

Tablo 69'un beşli cevap seçeneği, bulguları daha anlaşılır kılmak ve sadeleştirmek amacıyla yeniden kodlama yoluyla üç seçeneğe indirilmiştir. Dolayısıyla "Kesinlikle katılıyorum" seçeneği "Katılıyorum" seçeneğiyle birleştirilmiş, "Kararsız" seçeneği kendi başına değerlendirilmiş, "Kesinlikle katılmıyorum" seçeneği de yine "Katılmıyorum" seçeneğine dahil edilmiştir.

Tablo 70. Beklentiler, iyimser kötümser dünya görüşü.

		Katılıyorum	%	Kararsızım	%	Katılmıyorum	%
1	Geçmiş beş yılı düşündüğümüzde dünyanın yaşamak için daha iyi bir yer haline geldiğini söyleyebiliriz	233	13	102	5,7	1467	81,4
2	Geçmiş beş yıl içerisinde dünya çok daha tehlikeli bir yer haline geldi	1.553	86,2	92	5,1	157	8,7
3	Şu anki halimden çok memnunum	651	36,2	276	15,3	875	48,5
4	Bu günlerde uygun bir iş bulabilmek oldukça zorlaştı	1.632	90,5	49	2,7	121	6,8
5	Geleceğim hakkında kaygılıyım	1.275	70,8	177	9,8	350	19,4
6	Gelecek her zaman bugünden daha iyidir	299	16,6	397	22	1.106	61,4
7	Gelecekte bugünkünden daha iyi bir yaşamım olacağına güveniyorum	354	19,7	426	23,6	1.022	56,7
8	Çocuklarımın benim sahip olduğumdan daha iyi bir hayat sürdüreceklerinden eminim	467	25,9	417	23,1	918	51
9	Dünyamız giderek daha belirsiz ve daha karmaşık bir hal alıyor	1.617	89,7	88	4,9	97	5,4
10	Hayatta/çevremizde birçok şey eskiye nazaran daha bir riskli olmaya başladı	1.641	91	72	4	89	4,9
11	Bugünlerde güvenecek hiçbir şey kalmadı	1.088	60,3	219	12,2	495	27,4
12	Çocuklarımıza çok daha tehlikeli bir dünya bırakıyoruz	1.588	88,1	105	5,8	109	6
13	Gelecek kuşaklara kirletilmiş ve kaynakları kurutulmuş bir dünya bırakıyoruz	1.631	90,5	86	4,8	85	4,7
14	Bugünlerde hiçbir şey eskiden olduğu gibi değil	1.580	87,7	111	6,2	111	6,2
15	Bu günlerde her şey eskiden olduğundan daha iyi	242	13,4	157	8,7	1.403	77,9
16	İktidarda bulunan politikacılara doğru olanı yapacakları konusunda çoğunlukla güveniriz	272	15,1	219	12,2	1.311	72,8

1. Görüşme yaptığımız gruba "Geçmiş beş yıl değerlendirildiğinde yaşamak için daha iyi bir yer haline geldi" ifadesine katılıp katılmadıkları sorulmuştur (Tablo 70), katılımcıların %81'i bu ifadeye katılmadıklarını belirtmiş, %6'sı kararsız kalırken, %13'ü bu ifadeye katıldıklarını ifade etmişlerdir. %81 gibi ciddi bir oranın bu yargıya katılmadıklarını belirtmeleri aynı zamanda yaşadıkları dünyaya ilişkin bakış açılarını da ortaya koymaktadır.

2. "Geçmiş beş yıl içinde dünya yaşamak için daha tehlikeli bir yer haline geldi" yargısına katılım oranları sorulduğunda ise %86 oranında yargıya katılım görülmüştür. Aynı zamanda bir önceki soruyu teyit ve kontrol amaçlı konulmuş olan bu yargı diğer yargıyı destekler nitelikte büyük oranda dünyanın tehlikeli bir yer olduğu algısını desteklemektedir. Anket çalışmasına katılanların beşte dörtten fazlası (%86) yaşadığımız dünyanın son beş yıl içerisinde çok daha tehlikeli bir yer haline geldiğini düşünüyor.

Bu bulgu başta öngördüğümüz hipotezimizi doğruluyor. Risk toplumunda genel dünya görüşünün kötümserliği ve dünyanın giderek kötüye gittiği kanısı çok yaygındır. Ayrıca elde ettiğimiz verilerin korku kültürünün temel önermeleriyle de uygun olduğunu söyleyebiliriz.

3. "Şu anki halimden çok memnunum" yargısına katılım durumları sorulan kişilerin %49'u katılmadıklarını belirtmişlerdir. %36'sı ise katıldıklarını ifade etmişlerdir. Bulundukları durumdan memnun olanlar ile olmayanlar arasındaki orantısal farkın çok fazla olmamasının yanında yine de memnuniyet oranındaki düşüklük dikkat çekicidir. Çünkü ifadeler genel olarak değerlendirildiğinde sosyal yaşama ait memnuniyet oranında ciddi bir düşme dikkat çekmektedir. Bu düşüşe ilişkin açıklamaların derinlemesine görüşmeler sırasında daha anlamlı veriler şeklinde ortaya konulabilinecektir.

4. "Bugünlerde uygun bir iş bulabilmek oldukça zorlaştı" yargısına katılım durumları sorulan kişilerin %91 gibi oldukça ciddi oranı katıldıklarını belirtmişlerdir. %3'ü kararsız kalırken %7'si yargıya katılmamaktadır. İşsizlik tartışmaların çok yaşandığı bugünlerde böylesi büyük bir oranın iş sahibi olmanın oldukça zor olduğu konusunda fikir birliği yapmış olmaları işsizlik konusunu akademik çevrelerin daha çok üzerinde durmaları gereken bir konu olduğu görülmektedir. Sosyolojik olarak ayrı bir inceleme konusu olan işsizlik konusu güven konusu ile bağlantılı olarak değerlendirildiğinde bir sonraki yargı ile birlikte ele alınması gerekmektedir.

5. "Geleceğim hakkında kaygılıyım" yargısına katılım durumları sorulan 1.802 kişinin %71'i bu yargıya katıldıklarını belirtmiştir. Deneklerin %10'u kararsız kalırken, %19'u katılmadıklarını ifade etmiştir. Gelecek kaygısının da oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Sosyal açıdan oldukça ciddi oranlara ulaştığı görülen kaygı düzeyi anket çalışmasının yapıldığı şehirlerde de açıkça görülmektedir.

6. "Gelecek her zaman bugünden daha iyidir" yargısına katılım durumları sorulan kişilerin %61'i bu yargıya katılmadıklarını belirtmişlerdir. %22'si kararsız kalırken, %17'si katıldıklarını ifade etmişlerdir. Deneklerin %61 gibi büyük bir oranı yargıya katılmadıklarını ifade etmeleri, daha önce de belirtildiği gibi artan güvensizlik ve kaygının bir göstergesi olurken, kararsız kalan kişilerin oranlarının yüksekliği dikkat çekmektedir. Kararsız kalan kişiler anket çalışması boyunca oldukça sık rastlanan bir ifadeyi kullanmışlardır: "Geleceği kimse bilemez." Geleceğin öngörülememesi bir yandan geleceğe bakış açısının olumlu olduğunu gösterebilirken diğer yandan öngörülemeyen geleceğin daha kötüye gideceği konusunda olumsuz bir bakışı da beraberinde getirebilmektedir.

7. "Gelecekte bugünkünden daha iyi bir yaşamım olacağına güveniyorum" yargısına katılım durumları sorulan kişilerin %57'si bu yargıya katılmadıklarını belirtmişlerdir. %24'ü kararsız kalırken, %20'si katıldıklarını ifade etmişlerdir. Deneklerin beşte üçe (%57) gelecekte daha iyi bir yaşamının olacağı önermesine katılmıyor. Dörtte biri (%24) bu konuda kararsızlık sergilerken, deneklerin sadece beşte biri gelecekte bugünkünden daha iyi bir yaşamı olacağına inanıyor. Bu soru da diğerleri gibi geleceğe umutla bakmama, hep kötüyü bekleme kültürünün bir yansıması olarak ortaya çıkıyor. Frank Furedi'nin korku kültürü ve çeşitli çalışmalarında ortaya koyduğu gibi, çağdaş Batı kültürü hep kötüyü, daha kötüyü beklemekle karakterize denilebilir. Bir yerlerde kötü ve kötülük var ve fırsatını bulduğu an saldıracak gibi bir algı çok yaygındır. Bu ruh hali, yarının bugünden kötü olacağı, hiçbir şeyin iyiye gitmeyeceğini düşünmek, hep en kötüsünü beklemek 1990'lı yıllardan bu yana çağdaş dünyanın kültürünün önemli bir parçasını oluşturmaya başladı.

8. "Gelecekte çocuklarımın benim sahip olduğumdan daha iyi bir hayat sürdüreceklerinden eminim" yargısına katılım durumları sorulan kişilerin %51'i bu yargıya katılmadıklarını belirtmişlerdir.

%24'ü kararsız kalırken, %26'sı katıldıklarını ifade etmişlerdir. Yine Tablo 70'den anlaşıldığı gibi gelecekten beklentimizi, umudumuzu kesmiş olmamız çocuklarımız söz konusu olduğunda da aynı şekilde düşük çıkmaktadır. '50'li '60'lı hatta '70'li yıllarda doğan çocuklar ve ebeveynleri, geleceğe çok daha büyük umutlarla bakar, yarının hep daha iyi olacağını düşünürlerdi. Yaşları 40'ın üzerinde olanların çok büyük çoğunluğu böylesi bir dünya görüşüyle büyüdü, hatta '68 ve '78 kuşağı hem sağ hem de sol adına dünyayı değiştirmek gibi maceralara da giriştiler. Bugün ne ebeveynler ne de çocukları böylesi bir iyimser dünya görüşüne sahip değiller çünkü deneklerin yarıdan fazlasının (%51) çocuklarının geleceğine ilişkin olumsuz bir bakış açılarının olduğu görülmektedir.

9. "Dünyamız giderek daha belirsiz ve karmaşık bir hal alıyor" yargısına katılım durumları sorulan kişilerin %90'ı bu yargıya katıldıklarını belirtmişlerdir. %5'i kararsız kalırken, %5'i katıldıklarını ifade etmişlerdir. Deneklerin onda dokuzunun (%90) yaşadıkları dünyaya ilişkin olumsuz bir algının olması risk toplumu varsayımlarımızı doğrulamaktadır. Risk toplumu teorisi dünyanın karmaşıklığı ve belirsizliğinin bireyler üzerinde yaratmış olduğu korkular ve genel anksiyete üzerinde ciddiyetle durmaktadır. Anket çalışmasına katılan kişilerin tamamına yakınının dünyanın belirsiz ve karmaşıklık içinde olduğu ve bir kaos ortamından bahsetmekte oluşları söylentilerin ortaya çıkıp hızlı bir şekilde yayılmalarında çok önemli rol oynamaktadır. Korelasyon ilişkisi ilerleyen sayfalarda incelenecek. Dünyanın bir kaos ortamı olarak algılanması ve geleceğe karşı güvensiz bakış açısı kişileri güvenlik kaygısına düşürmekte, tedbirli olmaya zorlamaktadır. Bu da söylentilerin yayılmasında son derece önemli bir değişken olarak karşımıza çıkar.

10. "Hayatta/çevremizde birçok şey eskiye nazaran daha riskli olmaya başladı" yargısına katılım durumları sorulan kişilerin %91'i bu yargıya katıldıklarını belirtmişlerdir. %4'ü kararsız kalırken, %5'i katılmadıklarını ifade etmişlerdir. Yine tıpkı bir önceki soruda olduğu gibi risk toplumu ve belirsizlik algısı toplumumuzda son derece yaygın bir algıdır. Zaten çalışma boyunca muhtelif biçimlerde bu risk ve belirsizlik algısı kendini göstermiştir. Risk algısının bu derece yüksek oluşu bu araştırmanın temel varsayımlarından birisini kanıtlar niteliktedir. Derinlemesine görüşmeler sırasında nelerin risk algısı içine girdiği de ortaya çıkarılmıştır.

11. "Bugünlerde güvenecek hiçbir şey kalmadı" yargısına katılım durumları sorulan kişilerin %60'ı bu yargıya katıldıklarını, %27'si katılmadıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 71. Gelecek kaygısı ve güven karşılaştırması.

		Bugünlerde güvenecek bir şey kalmadı					Toplam
		Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum	
Geleceğim hakkında kaygılıyım	Kesinlikle katılıyorum	323	128	68	67	19	605
	Katılıyorum	107	309	75	163	16	670
	Kararsızım	35	47	35	49	11	177
	Katılmıyorum	29	84	36	118	12	279
	Kesinlikle katılmıyorum	13	13	5	18	22	71
Toplam		507	581	219	415	80	1.802

Yukarıdaki tabloda (Tablo 71) görüldüğü üzere gelecek kaygısı duyan kişilerin büyük bir çoğunluğu bugünlerde güvenecek hiçbir şey kalmadığını düşünmektedir. Güvenin azaldığı fikri %50 oranını aşmakta ve kişiler güvensiz bir sosyal çevrede yaşadıklarını düşünmektedirler. İnsanların birbirlerine olan güvensizlikleri çok ciddi oranlara ulaşmıştır.

Aynı şekilde çevrelerine güvensiz olduklarını belirten kişilerin büyük bir oranı insanlara karşı güvensiz olduklarını da ifade etmişlerdir.

12. "Çocuklarımıza çok daha tehlikeli bir dünya bırakıyoruz" yargısına katılım durumları sorulan kişilerin %88'i bu yargıya katıldıklarını belirtmiştir. %6'sı kararsız kalırken, %6'sı katılmadıklarını ifade etmişlerdir. "Gelecek kuşaklara kirletilmiş ve kaynakları kurutulmuş bir dünya bırakıyoruz" yargısına katılım durumları sorulan kişilerin %91'i bu yargıya katıldıklarını belirtmişlerdir. %5'i kararsız kalırken, %5'i katılmadıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 72. Bugünlerde güvenecek hiçbir şey kalmadı yargısı ile insanlara olan güven karşılaştırması.

		Bugünlerde güvenecek bir şey kalmadı					Toplam
		Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum	
Aşağıdaki yargılardan hangisi sizce en doğrudur	İnsanlar her zaman güvenilirdir	8	6	1	9	5	29
	İnsanlar genellikle güvenilirdir	29	17	18	34	8	106
	İnsanlarla bir aradayken veya iş yaparken genellikle dikkatli olunmalıdır	90	145	57	131	20	443
	İnsanlarla bir aradayken veya iş yaparken her zaman dikkatli olunmalıdır	361	397	132	234	46	1.170
	Kararsızım	19	16	11	7	1	54
Toplam		507	581	219	415	80	1.802

14. "Bugünlerde hiçbir şey eskiden olduğu gibi değil" yargısına katılım oranları sorulan kişilerin %89'u katıldıklarını ifade etmişlerdir. %6'sı kararsız kalırken, %6'sı katılmadıklarını ifade etmişlerdir. Anketi cevaplayan kişilerin büyük bir oranı çevrelerinde iyi ya da kötü bir değişimin meydana geldiğini ifade etmişlerdir. "Bugünlerde her şey eskiden olduğundan daha iyi" yargısına katılım durumları sorulan kişilerin %78'i bu yargıya katılmadıklarını belirtmişlerdir. %9'u kararsız kalırken, %13'ü katıldığını ifade etmiştir.

15. "Bugünlerde her şey eskiden olduğundan daha iyi" sorumuza deneklerin %77,9'u katılmıyorum, %13,4'ü katılıyorum ve %8,7'si ise kararsızım cevabını vermiştir. Tıpkı önceki sorularda olduğu gibi geçmişe kıyasla bugünü daha kötü olarak algılıyor.

16. "İktidarda bulunan politikacılara doğru olanı yapacakları konusunda çoğunlukla güveniriz" yargısına katılım durumları sorulan kişilerin %73'ü katılmadığını belirtmiştir. %12'si kararsız kalırken, %15'i katıldıklarını ifade etmişlerdir. Siyasilere olan güvenin oldukça düşük düzeyde seyrettiği bir kez daha dile getirilmiştir.

Gelecek, geçmiş ve bugünden beklentileri sorguladığımız yukarıdaki tablodan (Tablo 72) açıkça anlaşıldığı denekler hemen her soruda çok yüksek düzeyde olumsuz, kötümser bir dünya görüşüne sahipler. Geçmiş beş yıl içerisinde gelişmelerin kötü olduğunu çoğunlukla söyledikleri gibi gelecek hakkında da son derece kötümser bir beklenti içerisindeler. Bu negatif, kötümser hatta karamsar tablo maalesef sadece deneklerin kendi yaşamları ya da gelecek beklentileriyle de sınırlı değil. Gelecek hakkındaki kötümser dünya görüşü gelecek kuşaklar söz konusu olduğunda daha da kötüleşiyor ki, bu ruh hali tek başına toplumsal huzursuzluklarımızın ve toplum olarak söylentiler gibi güvenliği kanıtlanmamış bilgi ve anlam arayışlarına çok fazla açık olmamızı da açıklıyor.

Deneklerin yarısından fazlası çocuklarının kendilerinden daha iyi bir hayat süreceğine inanmazken, dörtte birlik bir kesim bu konuda kararsız, bir anlamda bu grup da tam olarak iyi olup olmayacağını bilmiyor. Bu grupta sadece dörtte birden az bir kesim çocuklarının daha iyi bir yaşam süreceğine inanıyor.

Yine dünyanın giderek çok daha tehlikeli bir yer haline geldiğini söyleyenler çoğunlukta. Bu çok yüksek bir oran, aynı şekilde deneklerin onda dokuzu dünyanın giderek daha karmaşık ve belirsiz bir yer haline geldiğini belirtiyor. Hayatta çevremizde birçok şey eskiye nazaran daha bir riskli oldu diyenler ve bugünlerde güvenecek hiçbir şey kalmadı diyenler de çoğunluktalar. Yine deneklerin dörtte üç gibi bir oranı "İktidarda bulunan siyasilere çoğunlukla güveniriz" sorusuna katılmadıklarını, yani güvenmediklerini söylemekteler. Genel olarak dünyanın gidişatı, kendi yaşamları, çevrelerinde akıp giden dünya, gelecek ve çocuklarının geleceği konusundaki bu karamsarlık, korku ve anksiyetenin sebebi olarak değerlendirilebileceği gibi söylentilerin ortaya çıkıp yayılmasının da ana sebeplerinden biridir.

Bu kısımda yüz yüze görüşmelerde bu soruları biraz daha açma imkânı bulduk. 32. Soru 16 ayrı yargıdan oluşan soru kümesi her

bir soru için birkaç tane görüşmeden kesitler aktararak kötümser dünya görüşünün sebeplerini anlamaya çalışalım:

– Geçmiş beş yılı düşündüğümüzde dünyanın yaşamak için daha iyi bir yer haline geldiğini söyleyebiliriz.

"Daha kötü oldu."

– Hangi anlamda?

"Teknoloji insanları çok kötü hale getirdi. İnsanlar teknolojiyi çok kötüye kullanıyorlar. Bilgisayarlar, cep telefonları... elimde bir gücüm olsa kaldırırdım."[7]

– Peki hocam burada bazı yargılarımız var. Siz bunlara katılıyorum, katılmıyorum, kararsızım, kesinlikle katılıyorum, hiç katılmıyorum şeklinde cevaplandırınız. Son beş yılda dünya yaşamak için daha iyi bir yer haline geldi mi?

"Hayır."

– Neden?

"Çünkü küreselleşmenin yaşamı doğrultusunda örneğin bir NATO ülkelerini bir Avrupa ülkelerini düşündüğümüz zaman kendi halklarına, gelişmiş ülkeler kendi halklarına daha serbest, sermaye nedir: Kkendi madenlerini petrollerini yani enerji kaynaklarındaki yetersizliği diğer gelişmekte olan ülkelerin kendi evlerindeki enerjileri gelişmiş ülkelere taşıması... bu da savaşlara neden olmakta. II. Dünya Savaşı'nın nedenidir. III. Dünya Savaşı başlamıştır. Bu gelişmelerin adı III. Dünya Savaşı'dır."[8]

– Peki sizce geçtiğimiz beş yılı düşünecek olursanız eğer dünya yaşamak için daha iyi bir yer haline geldi mi?

"Yok gelmedi."

– Peki neden, neden kötü olduğunu düşünüyorsunuz?

"Küresel dünya sistemi, egemen sistem. Ülkemiz açısından. Resmî ideoloji. Kapitalizm. Daha başka zaten dünyayı etkileyecek bir durum yok. Yani böyle gerçi ben onlara da zırva diyorum ama küresel ısınma şudur budur..."

– İnanmıyor musunuz?

"Yani çok da değil. Yani dünya ne de olsa tek kutuplu dünya. Yani ayağımızla girdiğimiz ayakkabıdan yediğimiz şeye kadar biliyor yani. Herhangi bir ilerleme söz konusu olamaz yani. Yani insanın bir dinî inancı olmasa da bir inancı olmak zorunda. Benim de inancıma göre tarih de, yaşam da yani diyalektik olarak ilerliyor.

7. Diyarbakır, Kayıt 5, Huzurevleri Mahallesi.

8. Niksar, Kayıt 3, Kültür Mahallesi.

Karşıtların birliği ile ilerliyor. Mutlaka zıt kutuplar lazım. Karşıtlı düşüncelerin çarpışması lazım. İşte bu yok şimdiki zamanda. İlerlemiyor daha çok batıyor. O nedenle küresel sistem diyebilirim. Bu nedenle dünya yaşanmaz hale geldi."[9]

– Geçmiş beş yıl içerisinde dünya çok daha tehlikeli bir yer haline geldi.

"Küresel ısınma mesela, ekonomideki küresel dalgalanmalar onun dışında bazı gelişmeler tehlikeli hale geldiğini gösteriyor. Şu anda ABD'nin İran politikası bir III. Dünya Savaşı'na neden olacakmış gibi. Her şey diken üzerinde. Ben de düzeleceğine inanmıyorum."

– Yani, ekonomik anlamda da, politik anlamda da, çevresel anlamda da son beş yılda tehlikeli gelişmeler oldu diyorsunuz.

"Evet."[10]

– Geçmiş beş yıl içerisinde dünya çok daha tehlikeli bir yer haline geldi.

– Sizce geçen beş yıl içerisinde dünya yaşamak için daha iyi bir yer haline geldi mi?

"Aslında olumlu yanları da var olumsuz yanları da. Olumlu yanları teknoloji gelişti. İnsanlara pek çok faydası var ama zararları da var. Mesela bu Turkcell'in baz istasyonları var. Etrafa zehir saçıyor. Ama olmazsa da olmaz. Toprakla tarımla ilgili zirai gübre. Onunla gübrelendiği zaman toprak daha verimli oluyor ama eğer bir sonraki sefer onunla gübrelemezsen toprak ürün vermiyor. Bunlar da kimyasal madde var. Onlarla yetişen üründe kimyasal madde var. Hormonlular. Hem kâr hem zarar. Sadece beş yıl değil daha geriye gidecek olursak da."[11]

– Geçmiş beş yıl içerisinde dünya çok daha tehlikeli bir yer haline geldi.

"Katılıyorum."

– Ne gibi tehlikeler var sizce?

"Mesela etrafımızdaki ülkeler son beş yıldır Irak, Suriye, İran ve Kafkasya'da olanları biliyoruz ve biz de ülke olarak duyarsız olduğumuzdan dolayı rahatsız oluyorum."

– Başka? Sadece uluslararası olaylardan mı yoksa başka nedeni var mı?

9. İzmir, Kayıt 11, Evka 4 Mahallesi.

10. Diyarbakır, Kayıt 8, Kayapınar Mahallesi.

11. Niksar, Kayıt 2, Şair Emrah Mahallesi.

"Her masada bir çalışan vardı. Siz sayım gördünüz değil mi? Her beş yılda bir sayım oluyordu. Milleti içeri tıkıyorlardı. Bilgisayarın şeyi var. Nüfus dairesine gidip alıyor şimdi. O kadar çalışan insanın artık bir işi yok mesela. Gidiyor tık tık tık öğreniyor Diyarbakır'da kaç kişi varmış diye."[12]

– Çocuklarımıza çok daha tehlikeli bir dünya bırakıyoruz.

"Doğru."

– Ekonomik, çevresel vs anlamında mı?

"Evet. Nüfus artışından kaynaklanıyor. Dünyanın besleyebileceği kaynaklar bitiyor. Mesela güneydoğu Türkiye'nin başına bela oldu. Bütün kaynaklar oraya gidiyor. Ben bütün vergimi veriyorum. Devlet ona yeşil kart veriyor. Yemeğini makarnasını veriyor. Sonra adam da silahını alıp dağa çıkıyor. Adalet mi bu?"[13]

– Çocuklarımıza çok daha tehlikeli bir dünya bırakıyoruz.

"Katılıyorum. Daha tehlikeli."

– Bu dediğiniz sebeplerden dolayı değil mi?

"Mesela geçenlerde bir doktor hanımla oturdum. Kolundaki çiçek aşısını gördüm. Artık yapılmıyor çiçek aşısı dünyada olmadığı için. Ama 8 ülke elinde biyolojik silah olarak barındırıyormuş. Bizde panzehiri yok mesela. Hep eşimle konuşuyoruz biz ölünce çocuklar acaba nasıl bir dünyada yaşayacak."[14]

– Bugünlerde hiçbir şey eskiden olduğu gibi değil.

"Geçmiş çok güzeldi. Mükemmeldi. Ekonomi yönünden belki çok iyi değildi ama insanlar birbirine güveniyordu. Bir sosyal güvence vardı. Bir yere girdiklerinde emekli olabiliyorlardı. Bir ev alabiliyorlardı. Şimdi hiçbiri yok maalesef. Emekli olunca insanlar artık araba bile alamıyor."

– Peki devletin bu kadar küçülmesi, ekonomiden elini eteğini çekmesi sizce insanları kırıyor mu?

"Üzmez mi. Bitti."

– Devleti evladını terk eden bir baba gibi mi görüyorsunuz?

"Devlet insanını sömüren, 450 liraya insanları ırgat gibi çalıştıran, patronları besleyen bir mekanizma haline gelmiştir. Devlet bitti benim gözümde. Bitmiş yani..."

– Bu da sizi kırıyor yani?

12. Diyarbakır, Kayıt 19, Şehitlik Mahallesi.

13. Erzurum, Kayıt 22, Kâzım Karabekir Mahallesi.

14. Isparta, Kayıt 1, Davraz Mahallesi.

"Kırmaz mı? Benim milliyetçilik duygularımı kabartıyor. Daha çok şey var da söylenecek işte söyleyemiyoruz."[15]

– İktidardaki politikacılara çoğunlukla güvenir miyiz?

"Şimdiki politikacılar hep hırsız. Hükümeti de hırsız. Öteki de beriki de hırsız. O ben hortumu önledim diyor, ya hortumu önledin ama bugün tırları ile dağ köylerine bir oy için kömür getiriyor. Bir soba 250 TL. Kömürü dağ köyüne götürüyor adamın sobayı almaya parası yok. Nerede yakacak bunu. O da kömürü almış sıralamış, üzerine güneş geliyor, öyle duruyor. Bunlar günah şeyler yani. Satmayalım birbirimizi. Türkiye'de hocam ne satılacak yerimiz kaldı, hep sattılar. Ya ayıp. Ya şurada dönmeyi düşünmediler, hep asker. Askerin de ayağında ayakkabı yok. Biz böyle kazandık bu toprakları. Sen bunu özelleştirirsen, burada kaç kişi çalışacak. Üç kişi. Diğer yedisine hadi oğlum. Geçmiş paranı al ve git. Niye! Olmaz. Sen Telekom... benim Telekom lazım burada. Tokat'a telefon açacağım, İstanbul'a. Sen borcunu vermediğin zaman, hemen kesersin. Sen benim böyle altın yumurtlayan tavuğumu niye gittin bir Yahudi'ye, Ermeni'ye satıyorsun. Bu çıkar için. Benim diyecek bir şeyim yoktur. Bu siyasetçiler bizi mahvettiler. Türkiye'yi perişan ettiler."[16]

Kurumsal Güven ve Söylentiler: Kurumlara Güvenip Güvenmeme Düzeyleri ile Söylentilere İnanma Arasındaki İlişkisi

Otoritenin Parçalanması ve Söylentilerin İnşası

Söylentinin inşası ve yayılmasına iki olgu katkıda bulunur; bilginin uzmanlaşması ile fiziksel dünyayla ilişkimizde artan soyutluk. Artık, aynı disiplinin içinde bile, uzmanlıklar bilginin paylaşılmasını zorlaştırıyor. Bir haberin doğru kabul edilmesi, her bireyin onu değerlendirmek için kullandığı referans çerçevesine bağlıdır. Bilgi, kullanılan referans çerçevesiyle uyumluysa, doğru kabul edilmesi büyük bir ihtimal haline gelir. Aksine, bilimsel ve teknik değişikliklerin hızı, bizi çevreleyen dünyanın düzeni söz konusu olduğunda, her bilgiyi şüpheli, her kesinliği imkânsız kılar. Artık hiçbir şeye inanmayan halk, şimdi her şeye inanmaya başlar. O halde bir söylentinin doğuşu ânın koşullarına bağlıdır; bugün makul olan dün makul değilken yarın da makul

15. İzmir, Kayıt 59, Bostanlı Mahallesi.

16. Niksar, Kayıt 18, Bengiler Mahallesi.

görünmemeye başlayacaktır (Kapferer, 1990, s. 95-98). Belki bu noktada 20.yüzyılın sonlarında ortaya çıkan ve birçok sosyoloğun kültürel parçalanma olarak tanımladığı bir süreçten söz edebiliriz. Bu kavram uzman bilgisi ve her tür otoriteye duyulan güvendeki erozyonu anlatmak için geliştirilmiş bulunmaktadır. Bu gelişmelere paralel yürüyen refleksif modernite olarak tanımladığı süreç ve belirsizliklerin geri dönüşüne sebep olan sosyal dönüşümleri hesaba katmalıyız.

Risk toplumunun kendi yapısında toplum refleksif yani kendisi için bir konu ve problem haline gelir. Belirsizliğin topluma geri dönüşü demek düzen problemi tehdidi olarak değil, risk problemi tehdidi olarak sosyal yapıların anlaşılması anlamına gelmektedir (Beck, Giddens ve Lash, 2000). Buna göre geçmişte sorgulamadan güvendiğimiz, referans noktası olarak kabul ettiğimiz birçok anlatıyı, uzman görüşünü bugün iyice sorgulamak ihtiyacı duymaktayız. Bu günlerde hiç kimse en az üç doktor görmeden kendisine konulan teşhise inanmamakta, ciddiye almamaktadır. Diğer bir örnekse İstanbul'da beklenen "büyük deprem" hakkında jeolog, deprem bilimciler gibi uzmanların farklı çoğunlukla da birbiriyle rekabet halinde olan görüşler ortaya koyup bunu büyük bir fanatiklik içerisinde her platformda, adeta futbol maçı yorumcuları gibi konuşuyor olmalarının sıradan yurttaş üzerinde yaratmış olduğu tahribat kültürel otoritenin parçalanmanın somut örneklerinden birisini oluşturmaktadır.

İçinde bulunduğumuz bilgi çağında söylentilerin artmasını yorumlarken Donovan (2002) söylentilerin enformasyon çağında formel bir yerinin olduğunu belirliyor. Ona göre bu çağda söylentiler araştırılırken enformasyon çevresine, inanış siyasetine ve kültürel değişmeye özel bir önem verilmelidir (2002, s. 3) diyerek dikkatimizi çekmektedir. Söylentilerin doğasının da durağan olmadığını, 1990'lardan bu tarafa önemli değişikliklerin ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Çünkü içinde yaşadığımız dönem farklı bir kültürel ortamın ürünüdür. Bu ortam kültürel otoritenin parçalanması, farklı anlam arayışlarının birbiriyle çatıştığı bir küresel çevre tarafından belirlenmektedir. Kültürel otorite olarak tanımladığımız modernleşmeyle birlikte doğup yaygınlaşan modern kurum ve kuruluşların postmodern dönemle birlikte tartışılmaz otoritesini kaybetmeye başladığını görüyoruz.

Gelinen noktada, bugün artık ne uzmanlar ne de uzmanlardan yardım, servis ya da onlara muhtaç olanlar aynı değer sistemini paylaşıyorlar. Ne uzmanların kendileri ne de sıradan birey uzmanlık alanlarını, kurumları eskisi kadar güvenli olarak görüyor. Bu güvensizlik kaçınılmaz olarak bireyi alternatifler aramaya, başka uzmanlara hatta bazen uzman olmayan ancak tam da toplumdaki bu güvensizlikten dolayı belki daha iyidir, bildiği bir şey vardır gibi yaklaşımlarla uzman dışı kişilere, medyumlar, şifalı bitkiler önerenler vb gibi alanlara da yöneltmektedir. Bugün alternatif tıbbın bu denli büyümesinin temel sebeplerinden birisi doktorlar, ilaç firmaları gibi kurumlara karşı geliştirilmiş şüphecilik, kuşku ve güvensizliklerdir. Güvensizlik bir kere bu denli yaygınlaşınca bireyler kaçınılmaz olarak neyin inanılır neyin olmadığı, güvenilebilecek bir şeyin gerçekte var olup olmadığı gibi büyük sorular karşısında yorgun düşecek toplumdaki söylenti ve komplocu açıklamalara daha açık bir hale gelecektir.

Bu bölümün başında söylentilerin ortaya çıkmaları ve yayılmasında güven ilişkisinin son derece önemli olduğunu belirtmiştik. Bu yargımızı tekrarlamakta yarar görüyoruz. Araştırmamda sıradan yurttaşın çeşitli kurum, kuruluş meslek grubu ve bazı mesleklere karşı güven duygusunu ortaya çıkarmak istedik. 24 itemlik bir soru bataryası hazırladık ve bunun değerlendirirken 1- Çok Güveniyorum, 2- Güveniyorum, 3- Ne Güveniyorum Ne Güvenmiyorum, 4- Güvenmiyorum, 5- Hiç Güvenmiyorum seçeneklerinden birinin seçilmesini istedik. Tablo 73'de görüleceği üzere 24 itemlik değişik otoriteler hakkında güvenip güvenmemeyi ölçmek üzere 5 seçenekten oluşan sorular yönelttik. Çok büyük oranda güvenmeme eğiliminin ağır bastığı tabloda açıkça görülmektedir.

Tablo 73. Lütfen, aşağıda belirtilen her bir meslek grubu, kurum ve kuruluş için ne düşündüğünüzü 1-Çok Güveniyorum, 2- Güveniyorum, 3- Ne Güveniyorum Ne Güvenmiyorum, 4-Güvenmiyorum, 5- Hiç Güvenmiyorum seçeneklerinden birini seçerek gösteriniz.

		Çok Güveniyorum	%	Güveniyorum	%	Kararsızım	%	Güvenmiyorum	%	Hiç Güvenmiyorum	%
1	Yazılı Basın (Gazete)	17	0,9	201	11,2	517	28,7	697	38,7	370	20,5
2	Radyo	31	1,7	369	20,5	613	34	555	30,8	234	13
3	Televizyon	58	3,2	361	20	443	24,6	619	34,4	321	17,8
4	Yargı/Adalet sistemi	159	8,8	604	33,5	300	16,6	424	23,5	315	17,5
5	Üniversite/Bilim insanları	271	15	793	44	355	19,7	268	14,9	115	6,4
6	Bürokratlar	29	1,6	217	12	427	23,7	654	36,3	475	26,4
7	Öğretmenler	422	23,4	908	50,4	266	14,8	153	8,5	53	2,9
8	Sendikalar	30	1,7	253	14	544	30,2	599	33,2	376	20,9
9	Siyasal partiler	9	0,5	85	4,7	203	11,3	691	38,3	814	45,2
10	Büyük şirketler	50	2,8	356	19,8	397	22	582	32,3	417	23,1
11	Hükümet	127	7	331	18,4	244	13,5	464	25,7	636	35,3
12	Parlamento	48	2,7	302	16,8	307	17	577	32	568	31,5
13	Siyasetçiler	14	0,8	98	5,4	209	11,6	641	35,6	840	46,6
14	Birleşmiş Milletler	32	1,8	258	14,3	376	20,9	529	29,4	607	33,7
15	Sivil Toplum Kuruluşları	118	6,5	637	35,3	501	27,8	361	20	185	10,3
16	Polis/Emniyet Teşkilatı	293	16,3	672	37,3	272	15,1	325	18	240	13,3
17	Türk Silahlı Kuvvetleri	662	36,7	683	37,9	173	9,6	165	9,2	119	6,6
18	Doktorlar	260	14,4	922	51,2	347	19,3	187	10,4	86	4,8
19	Diyanet/Din adamları	192	10,7	480	26,6	407	22,6	365	20,3	358	19,9
20	Yerel Yöneticiler/ Yerel Siyasiler	78	4,3	347	19,3	406	22,5	579	32,1	392	21,8
21	AB (Avrupa Birliği)	66	3,7	247	13,7	297	16,5	531	29,5	661	36,7
22	Aileme	1323	73,4	395	21,9	45	2,5	23	1,3	16	0,9
23	Arkadaşlarıma	356	19,8	817	45,3	396	22	155	8,6	78	4,3
24	Kamu görevlileri	52	2,9	413	22,9	589	32,7	477	26,5	271	15

Değerlendirme kolaylığı ve sadeleşme sağlamak açısından bu soruyu yeniden kodlayarak seçenekleri üçe düşürdük yani "çok güveniyorum" seçeneğini "güveniyorum", "ne güveniyorum ne güvenmiyorum" kararsız ve "hiç güvenmiyorum" seçeneğini de "güvenmiyorum" seçenekleriyle birleştirdik. Sonuçlar aşağıdaki tablodan görülebilir:

Tablo 74. Lütfen, aşağıda belirtilen her bir meslek grubu, kurum ve kuruluş için ne düşündüğünüzü 1-Güvenmiyorum, 2-Kararsızım, 3-Ne Güveniyorum Ne Güvenmiyorum, 4- Güveniyorum, 5- Çok Güveniyorum seçeneklerinden birini seçerek gösteriniz.

	Kurum/kuruluş/Meslek Grupları	Güveniyorum		Kararsızım		Güvenmiyorum	
		SAYI	(%)	SAYI	(%)	SAYI	(%)
1	Yazılı Basın (Gazeteler)	218	12,1	517	28,7	1.067	59,2
2	Radyo	400	22,2	613	34	789	43,8
3	Televizyon	419	23,2	443	24,6	940	52,2
4	Yargı/Adalet sistemi	763	42,3	300	16,6	739	41
5	Üniversiteler/Bilim İnsanları	1.064	59	355	19,7	383	21,3
6	Bürokratlar	246	13,6	427	23,7	1.129	62,7
7	Öğretmenler	1.330	73,8	266	14,8	206	11,4
8	Sendikalar	283	15,7	544	30,2	975	54,1
9	Siyasal partiler	94	5,2	203	11,3	1.505	83,5
10	Büyük şirketler	406	22,6	397	22	999	55,4
11	Hükümet	458	25,4	244	13,5	1.100	61
12	Parlamento	350	19,5	307	17	1.145	63,5
13	Siyasetçiler	112	6,2	209	11,6	1.481	82,2
14	Birleşmiş Milletler	290	16,1	376	20,9	1.136	63,1
15	Sivil Toplum Kuruluşları	755	41,8	501	27,8	546	30,3
16	Polis/Emniyet Teşkilatı	965	53,6	272	15,1	565	31,3
17	Türk Silahlı Kuvvetleri	1.345	74,6	173	9,6	284	15,8
18	Doktorlar	1.182	65,6	347	19,3	273	15,2
19	Diyanet/Din Adamları	672	37,3	407	22,6	723	40,2
20	Yerel Yönetimler/Yerel Siyasiler	425	23,6	406	22,5	971	53,9
21	AB (Avrupa Birliği)	313	17,4	297	16,5	1.192	66,2
22	Aileme	1.718	95,3	45	2,5	39	2,2
23	Arkadaşlarıma	1.173	65,1	396	22	233	12,9
24	Kamu Görevlileri/Yetkilileri	465	25,8	589	32,7	748	41,5

Anket çalışmasına katılan kişilere yazılı basına, gazetelere güven durumları sorulmuştur ve %59'u güvenmediklerini, %28'i kararsız kaldıklarını ve %12'si ise güvendiklerini belirtmişlerdir. Radyoya güven durumları sorulduğunda %44'ü güvenmediklerini, %34'ü kararsız kaldıklarını ve %22'ü güvendiklerini ifade etmişlerdir. Televizyona olan güven durumları sorulduğunda ise %52'si güvenmediklerini, %25'i kararsız kaldığını ve %23'ü güvendiğini belirtmiştir. Genel olarak kitle iletişim araçlarına güvensizlik oranı %50'yi aşmaktadır. Kitle iletişim araçlarına olan güvensizliğin yanlı bir haber kaynağı olarak görülmesinden kaynaklandığı anket ve derinlemesine görüşmeler sırasında oldukça sık bir şekilde belirtilmiştir.

Yargı ve adalet sistemine olan güven durumu sorulduğunda kişilerin %42'si güvendiklerini, %41'i güvenmediklerini ve %17'si ise kararsız kaldıklarını ifade etmişlerdir. Yargıya güven oranı güvensizlik oranından yüksek olmasının yanında yine güvensizlik oranı %40'ın üzerindedir. Ve bu anlamda güven oranında düşme dikkat çekmektedir.

Üniversite ve bilim insanlarına güven durumu sorulduğunda kişilerin %59'u güvendiklerini, %21'i güvenmediklerini ve %20'si kararsız kaldıklarını ifade etmişlerdir. Üniversite ve bilim insanlarına olan güven oranı %50'nin üzerinde olmasına rağmen %21 gibi bir oranda güvensizlik durumu vardır ve saha çalışmaları sırasında bilimin taraflılığı sıklıkla dile getirilmiştir. Öğretmenlere güven durumları sorulduğunda kişilerin %74'ü güvendiklerini, %14'ü kararsız kaldıklarını ve %11'i güvenmediklerini belirtmişlerdir. Öğretmen mesleğine ilişkin güven oranının yüksek oluşu eğitime verilen önem ile bağlantılı değerlendirilebilmektedir. Bu durum saha çalışması sırasında da sıklıkla dile getirilmiştir. Anket çalışması sırasında görüşülen kişiler eğitimi verebilecek tek kişinin öğretmenler olduğunu ve bu nedenle öğretmenlere güvenin oldukça yüksek olduğunu belirtmişlerdir.

Bürokratlara olan güven durumları sorulduğunda kişilerin %62'si güvenmediğini, %24'ü kararsız olduğunu ve %14'ü güvendiğini belirtmiştir. Siyasi partilere güven durumu sorulduğunda %84'ü güvenmediklerini, %11'i kararsız olduğunu ve %5'i güvendiğini ifade etmiştir. Hükümete güven durumu sorulduğunda %61'i güvenmediğini, %25'i güvendiğini ve %14'ü kararsız kaldığını ifade etmiştir. Parlamentoya güven sorulduğunda %64'ü güvenmediğini,

%20'si güvendiğini ve %17'si kararsız kaldığını belirtmiştir. Siyasetçilere olan güven durumu sorulduğunda %82'si güvenmediğini, %12'si kararsız kaldığını ve %6'sı güvendiklerini ifade etmişlerdir. Yerel yönetimlere güven durumu sorulduğunda %54'ü güvenmediğini, %23'ü kararsız kaldığını ve %24'ü güvendiğini belirtmiştir. Kamu görevlilerine güven durumu sorulduğunda %42'si güvenmediklerini, %33'ü kararsız kaldıklarını ve %26'sı güvendiğini ifade etmiştir. Kamu görevlilerinin genelde ya hükümetin çıkarlarını ya da kendi çıkarlarını gözetmekle yargılanması saha çalışmaları sırasında oldukça sık rastlanan durumlardan biri olmuştur. Genel olarak siyasete ve siyasi kurumlara güven oranının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Özellikle siyasetçilere olan güvensizlik oldukça yüksek orandadır.

Sendikalara olan güven durumları sorulduğunda %54'ü güvenmediğini, %30'u kararsız kaldığını ve %16'sı güvendiğini ifade etmiştir. Sivil Toplum Kuruluşlarına güven durumları sorulduğunda %42'si güvendiğini, %30'u kararsız kaldığını ve %28'i güvenmediğini ifade etmiştir.

Büyük şirketlere güven durumları sorulduğunda %55'i güvenmediğini, %%23'ü güvendiğini ve %22'si kararsız kaldığını belirtmiştir.

Birleşmiş Milletlere olan güven durumları sorulduğunda anketi cevaplayan kişilerin %63'ü güvenmediğini, %21'i kararsız kaldığını ve %16'sı güvendiğini ifade etmiştir. Avrupa Birliği'ne olan güven durumları sorulduğunda kişilerin %66'sı güvenmediklerini, %17'si güvendiğini ve %17'si kararsız kaldığını belirtmiştir. Genel olarak Avrupa Birliği Türkiye'nin AB üyesi olma süreci ile ilgili olarak değerlendirilmiş ve güven durumu ona göre belirlenmiştir. Saha çalışmaları sırasında sıklıkla AB'ye Türkiye'nin alınmayacağı şeklinde olumsuz bir bakış açısı geliştirilmiştir.

Emniyet Teşkilatına olan güven durumları sorulduğunda kişilerin %54'ü güvendiğini, %31'i güvenmediğini ve %15'i kararsız kaldığını ifade etmiştir. Türk Silahlı Kuvvetlerine olan güven durumları sorulduğunda kişilerin %75'i güvendiğini, %16'sı güvenmediğini, %10'u kararsız kaldığını belirtmiştir. Türk Silahlı Kuvvetlerine olan güven oranı düşüş göstermekle birlikte yine de oldukça yüksek görülmektedir.

Doktorlara olan güven durumları sorulduğunda kişilerin %66'sı güvendiğini, %19'u kararsız kaldığını ve %15'i güvenmediğini belirtmiştir.

Din adamlarına olan güven durumları sorulduğunda kişilerin %40'ı güvenmediğini, %37'si güvendiğini ve %23'ü kararsız kaldığını ifade etmiştir.

Anket çalışmasına katılan 1.802 kişiye ailelerine güven durumları sorulmuştur ve %95'i ailelerine güvendiklerini, %3'ü kararsız kaldıklarını ve %2'si güvenmediklerini belirtmişlerdir. %2 gibi düşük bir oran olsa bile aileye olan güvendeki azalma dikkat çekicidir. Arkadaşlarına olan güven durumları sorulduğunda %41'i güvenmediklerini, %32'si kararsız kaldıklarını, %26'sı güvenmediklerini ifade etmişlerdir.

Söz konusu bulguları açık uçlu sorular ve yüz yüze görüşmelerle daha da derinlemesine inceledik. Derinlemesine görüşme bulgularımızın bir kısmını değerlendirecek olursak güven, güvensizlik sorularını biraz daha netleştirme imkânı bulabiliriz.

– Televizyona güvenir misiniz?

"Hayır."

– Genel olarak medyaya güvenmiyorsun!

"Hayır, güvenmiyorum. Artık güvenmiyorum. Son yaşanan olaylardan sonra hele hiç güvenmiyorum."

– Neden peki, neden güvenmiyorsun?

"Yani bu şey olayından sonra, kaç kişiyiz olayından sonra... Biz her zaman sol görüşü savunan insanlardık. Hatta komünizme yakın bir aile olduk. Bizim göç etme nedenimiz de yine sağcıların yüzündendi."

– Nereden göç ettiniz?

"Yugoslavya'dan. Makedonya'dan. Ama artık sağa da sola güvenmiyoruz. İktidarı ele geçiren kullanıyor. Desteği alan, gücü alan kullanıyor. "Biz Kaç Kişiyiz"de de öyle oldu. Halk bir boşluktaydı, onu kendi lehine gayet güzel çevirdi insanlar. Bunun başı maalesef medya!"[17]

– Diyanet/Din adamları:

– Diyanete, Din adamlarına güvenir misin?

"Aslında çok güvenmiyorum. Kendi istediği gibi değiştirmeye çalışıyor. *Kuran* bile eskisi gibi değil. Artık diyanet işleri nasıl olmuş. Ben şu tarikatı yapayım. Grup oluşturmaya çalışıyor. Bu da ister istemez Türkiye'yi parçalıyor."[18]

– Birleşmiş Milletler.

17. İzmir, Kayıt 7, Gültepe Mahallesi.

18. İzmir, Kayıt 10, Vatan Mahallesi.

"Hayır."

– Neden?

"Ülke menfaatleri ön plana çıkınca diğer küçük baş kaldıranı da eziyorlar."

– Peki, siyasetçilere geri dönmek istiyorum. Siyasetçi de bu toplumun içinden çıkmıyor mu sonuçta?

"Yani, benim söylediklerim bu bölge için geçerlidir. Diğer batıdaki benim gibi düşünmeyenler vardır. Mesela buradan çıkanlar, doğuludur bakan olmuştur. Doğulu olması mesele değil ki. Benim irademi temsil etmiyor ki. Ankara'dan seçilmiş gitmiş, yeri gelince Diyarbakırlıyım. Değil işte. Diyarbakırlıysan buradan seçilip gideceksin."[19]

– Yargı/Adalet Sistemi:

– Yargıya adalet sistemine güvenir misiniz?

"Yok."

– Neden peki?

"Bu şeyle alakalı dünyaya bakışım ve sistemin üzerine oturan ayaklarla alakalı. Hukuk bunların bir parçası. Ve hukuk da şey değil... Mesela hukukun üstünlüğü, diye bir şey var ama artık yok. Gücün hukuku var. Kim güçlü ise onun hukuku var."

– Altın kural yok, altını olan kuralı koyar mı?

"Evet. Hukuk bağımsız değildir yani. Yargı bağımsız değildir yani."[20]

– Türk Silahlı Kuvvetleri.

"Kesinlikle güvenirim."

– Neden?

"Kurum olarak tek deforme olmamaış kurumun TSK olduğunu düşünüyorum. Aynı zamanda terörle mücadele konusunda gösterdikleri azim nedeniyle de güveniyorum."

– Hükümet.

"Ben hükümete güvenmiyorum."

– Oy vermediğiniz için mi güvenmezsiniz?

"Oy verdim hocam ama dediğim gibi vaatlerde bulundular başa geçince bir şey yok. Hükümeti eleştirmek gibi olamasın ama vallahi çok işsiz var ya. Erdoğan bey bağırıyor ama bırak ya... Millet açlıktan geberecek."[21]

19. Diyarbakır, Kayıt 14 Peyas Mahallesi.

20. İzmir, Kayıt 11, Evka 4 Mahallesi.

21. Isparta, Kayıt 3, Halife Sultan Mahallesi.

– Sivil Toplum Kuruluşları: güvenir misiniz?

"Güvenirim onlara."

– Güveniyorsunuz. Neden güvenirsiniz peki, sivil toplum kuruluşlarına?

"Neden mi güvenirim?"

– Hıhı.

"Yani onların görevi işi bizatihi insan yani."

– İşlerini yapıyorlar yani.

"Hıı evet yani. Hani güvenmeyecek bir şey yapmayacaklar zaten. O yüzden. Yapacağı görev belli zaten."

– Peki, bu Deniz Feneri davası falan sizi etkiledi mi?

"Evet, değiştirdi."

– Neden oldu mu biraz?

"Evet. Çok payı oldu. O kadar çok güveniyorduk işte sarsıldı. Güven yok diyoruz ya. Yani güvenimiz sarsıldı."[22]

– Avrupa Birliği'ne güvenir misiniz?

"Bizim Türkiye ile mi ilgili bu?"

– Hıhı.

"Ama daha olmadı ki!"

– Yani Avrupa Birliği ülkeleri size güven veriyor mu?

"Veriyor, ben yurtdışında kaldım. Çok güveniyorum. Çok da hoşuma gidiyor..."

– Hangi anlamda?

"Yani yaptığı şeyi uyguluyor..."

– Nerde kaldınız siz?

"Ben Berlin'de kaldım. Sana değer veriliyor, insan olduğunu hissediyorsun. Ondan sonra, yaşamın çok güzel. Sosyal hakların var. Burada benim hiçbir şeyim yok mesela."

– Tekrar buraya döndünüz!

"Benim eşim problemliydi. Mecburen dönmek gerekiyordu yani. Yani güveniyorum ben, insanlarına güveniyorum. İnsanları çok temiz mesela. Yani yalan yok, dolan yok. Sahtekarlık yok. Çok temiz insanlar. Güveniyorum her şeyine güveniyorum. Türkiye'ye güvenmem de oraya güvenirim yani."[23]

– Sendikalara güvenir misiniz?

"Sendikalar eskiden sağ sol sendikaları vardı. İşçisine sahip çıkan sendikalar vardı. Şimdi iyice bıraktılar."

22. İzmir, Kayıt 5, Mithatpaşa Mahallesi.

23. İzmir, Kayıt 5, Mithatpaşa Mahallesi.

– Siyasetin içinde olan hiçbir şeye güvenmiyorsunuz anladığım kadarıyla!

"Yani. Türkiye de siyasete güvenmiyorum, siyasetçiye güvenmiyorum. Siyasetçidir siyaseti yapan. Siyasetçiye güvenmediğinde yaptığına nasıl güvenirsin. Türkiye'de siyaset çamura battı inanın bakın. Sokaktan geçenler daha iyi bir başbakan olur inanın. Bir şey sorulduğunda 400 kişi tamam diyorsa el pençe divan duruyorsa baş sallıyorsa ben ona siyaset demem. Siyaset özgür düşüncelerini kürsüye çıkıp bağırarak söyleyen insan tarafından yapılır. Bu gerçek siyasetçidir. Bir üniversite öğrencisi olarak kaç tanesini görüyorsunuz gerçek siyasetçi. Meclis konuşmalarını izliyor musunuz: Adam uyuyor arkaya çekilmiş. Bazıları hiç gelmiyor. Bunlar toplantıdan toplantıya. Türk insanına siyasetten daha fazla güveniyorum."[24]

– Peki bir hükümet kavramı sizde güven uyandırıyor mu? Bunu şimdiki hükümet olarak da düşünmeyebilirsiniz. Kavram olarak.

"Hayır."

– Peki neden sizde bu güvensizlik oluştu? Neden güvenmiyorsunuz?

"Gelmiş geçmiş bütün hükümetlerin birbirlerinden farkları yok yani. Hangi ideolojide olursa olsun. Sonuçta olan yine insanlara oluyor. Sürekli onların ceplerinden çıkıyor. Zorluğu onlar yaşıyor. Gelen şahıs kendi çıkarını düşünüyor. Halkı düşünen yok yani."[25]

– Siyasi Partilere güvenir misiniz?

"Güvenmiyorum. Verdikleri sözlerin hiçbirini yapmıyorlar. Oy kullanmadan önce verilen sözler orda kalıyor."[26]

– Öğretmenlere güveniyor musunuz?

"Şimdiki öğretmenler öğretmen mi? Benim çocuğum engelli okuluna gidiyordu. Öğretmenine dedim ki, siz neden bu çocuklara ders vermiyorsunuz hep burada çay kahve içiyorsunuz. O da bana devlet bana ne veriyor ki ben onlara ne vereceğim dedi. Şimdiki aklım olsa o öğretmene dava açardım."[27]

– Hükümete güvenir misiniz?

"Yok valla ben hükümete güvenmiyorum. Şimdi bir kanun daha çıkmış sağlıktan. Ben ev hanımı olduğum için eşim ölürse maaş vermeyeceklermiş. Böyle şey olur mu? Ben eşimden bakılı-

24. İzmir, Kayıt 26, Çamlık Mahallesi.

25. İzmir, Kayıt 28, Çankaya Mahallesi.

26. İzmir, Kayıt 39, Küçük Çiğli Mahallesi.

27 İzmir, Kayıt 40, Kâzım Dirik Mahallesi.

yorum, eşimden yararlanıyorum. Ben meclise de güvenmiyorum o yüzden."[28]

– Polis/Emniyet Teşkilatı?

"Hiç... onlar sıfır benim için."

– Neden peki? Bu kadar şey okuduk. Genelde güvensizlik var.

"Yani mesela gösteri yapıyorlar. Polisler onları dövüyor. Ben o çocuğun kendi kızım, kendi oğlum olduğunu düşünürsem bir anne olarak buna katlanamam. Nihayet onlar hepimizin evlatları."[29]

– Türk Silahlı Kuvvetlerine güvenir misiniz?

"Onlara güvenim sonsuzdu, bitti. Orta yaz sen."

– Ergenekon davasından mı?

"Evet."

– Öfkelendiniz mi iktidara?

"Hem askere öfkelendim hem iktidara."

– Kime nerde öfkelendiniz?

"Asker müdahale etmedi."

– Müdahaleden kasıt darbe mi?

"Darbeyi kimse istemez ama Türkiye artık o noktaya geldi. Getirdiler. Ortada hiçbir şey yok adamları içeri alıyorlar. Neden asker bir şey demiyor? İşte, herkes kendisini düşünüyor. İki tane genelkurmay başkanı geldi geçti hiçbir şey olmadı."[30]

– Doktorlara güven duyuyor musunuz?

"Onlara da güven kalmadı. Geçen okudum 12 çocuğun ölümü. Onlara da güvenmezsek canımızı emanet ediyoruz. İnsan canı çok basite alınıyor. İlgilenmiyorlar. Kendi canları yanmadığı için."

Niksar, Kayıt 2, Şair Emrah Mahallesi: –Siyasetçilere, siyasi partilere?

"Her şey siyasete giriyor. Sonuçta onlara da insan olarak bakıyorum. Herkes siyasetçi olamaz. Güvenmek zorundayız. O da bir yetenektir."

– Nasıl bir yetenek?

"Çok iyi bir yalancıdır. İnsanları inandırabilecek bir güç enerji vardır. Bugün Tayyip Erdoğan gözümüze baka baka yalan söyleyebiliyor. Bu bir güçtür. Yetenektir. Ben yapamam bunu."[31]

28. İzmir, Kayıt 50, Vatan Mahallesi.
29. İzmir, Kayıt 56, Zeytinlik Mahallesi.
30. İzmir, Kayıt 59, Bostanlı Mahallesi.
31. Niksar, Kayıt 1, Kılıçarslan Mahallesi.

– Büyük şirketlere güvenir misiniz?

"Güvenileceği de güvenilmeyeceği de vardır."

– Çoğunluğuna?

"Hiç öyle düşünmedim. Türkiye'de bütün taşımacılık, esrar eroin kaçak sigara olayları genelde çok büyük şirketlerin altından çıkıyor. Bu nedenle her şirkete güvenilmez. O nedenle hepsi de aynı değil."

– Şöyle sorayım size. TÜSİAD güvenilir midir? Sonuçta hükümetin karşısında bir güç olarak durabiliyorlar? Yoksa onlar da hükümete göre mi davranıyorlar?

"Yok şimdi onlar kendi çıkarlarına göre hareket ediyorlar. Hükümeti yıkmak, indirmek ya da ona göre davranmak gibi bir niyetleri yok. Kendi çıkarları neyse ona göre davranıyorlar. Bir güç olarak görüyorlar kendilerini. Sonuçta hükümetle pazarlık şansları oluyor onların. Dışarıdan bakan bir göz olarak ben güvenmiyorum. Esnafa bir şey vermiyorlar. Zaman zaman anlattıklarında da iş işten geçmiş oluyor. Krediler hep onlara. Esnaf odası beni dinlemiyorsa ben ne yapayım. Sadece paramı alan bir kuruluşlar."[32]

– Türk silahlı kuvvetleri!

"Güveniyorum."

– Neden?

"Onlar işini yapıyorlar. Demokrasiyi koruyacaklarına inanıyorum. Tek dayanacak nokta onlar kaldı."[33]

– Son beş yılı düşündüğünüzde Türkiye daha mı iyi oldu daha mı kötü oldu yoksa aynı mı kaldı?

"Az da olsa mutlaka bir gelişme var."

– Peki genel teraziye koyup düşündüğünüzde?

"O zaman kötüye gitti."

– Hangi anlamda?

"Ekonomik, siyasi her yönden."

– Siyasi yönden derken neden bahsediyorsunuz?

"İşte irtica sorunu karşımıza çıkıyor."

– Peki eğitim, sağlık, kültür...

"Eğitim yönünden de iyiye gittiğimizi söyleyemem. Sağlık da belki şu hastaneler birleşti kuyruklar azaldı ama tabii bunun yanına da para işi girdi."[34]

– Birleşmiş Milletlere güveniyor musunuz?

32. Niksar, Kayıt 2, Şair Emrah Mahallesi.
33. Niksar, Kayıt 4, Kültür Mahallesi.
34. Niksar, Kayıt 4, Kültür Mahallesi.

RAMİ KÜTÜPHANESİ

"Güvenmem."

– Neden?

"Birleşmiş milletlerin herhangi bir yaptırım gücü olduğunu düşünmüyorum. Mesela 5 tane daimi üye var. Biri veto etse diğerleri bir şey yapamıyor. Mesela İsrail-Filistin sorununda bir defa da İsrail'e yaptırım uygulayamadılar. Birleşmiş Milletler II. Dünya Savaşı'ndan sonraki kurulma amacını hâlâ devam ettiriyor. En azından Amerika'nın İngiltere'nin kararlarına göre hareket ediyor. Hiçbir açılım gösteremediler. Misyona uygun davranışlar yok."[35]

Anket çalışmamızın yanında ve onu desteklemek üzere yaptığımız açık uçlu, yüz yüze, derinlemesine görüşmeler anket tekniğiyle elde edilmesi zor, kimi durumlarda imkânsız olan verileri toplamamıza yardımcı oldu. Yukarıda her iki soru bataryasının daha detaylı bir şekilde incelemesine olanak verecek şekilde yürütülmüş olan yüz yüze görüşmeler güven, belirsizlik, dünyanın gidişatı vb konularda detaylı, doğrudan bilgi sunma imkânı vermektedir. Yüz yüze görüşmelerin işlenmesi çok daha fazla zahmetli ve kaynak gerektiren bir yapıda olmalarına rağmen araştırmacılar açısından taşıdığı değer hiç tartışmasızdır. Bu görüşmelerin önemli bir kısmı izin alınmak koşuluyla ses alma cihazına dijital olarak kayıt edilmişlerdir. Saha çalışmasının tamamlanmasından hemen sonra verilerin SPSS veritabanına girilmesinden önce açık uçlu olan sorular ve derinlemesine görüşmelerin ses kayıtları da tape edilerek kullanıma hazır hale getirildi.

Derinlemesine, kalitatif görüşmeler araştırma varsayımlarımızın test edilebilmesi açısından öngördüğümüz imkânları sağlamış bulunuyor. Saha çalışması sürecindeki gözlemlerimiz, sorgulamalarımız ve görüşmelerimiz kantitatif bulguların önerdiği toplumu etkisi altına almış bulunan aşırı, abartılı risk ve belirsizlik algısı, hem bireyler hem de yurttaşın çeşitli kurum, kuruluş ve çeşitli meslek gruplarına karşı olan derin güvensizliğini, geçmişten memnuniyetsizliğini ve gelecekten umutsuzluğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Kalitatif veri setinden yorumsuz olarak aktardığımız katılımcıların çeşitli konulardaki düşünceleri genel olarak güvensizlik, kötümserlik ve geleceğe güvenle bakamamanın çok yaygın bir durum olduğunu gösteriyor. Böylesi bir ruh hali ülkemizle sınırlı değil, son on yılı aşkın bir süredir özellikle de 11 Eylül saldırılarından

35. Diyarbakır, Kayıt 17, Huzurevleri Mahallesi.

sonraki dünyada korku kültürü, güvenlik arayışını körüklerken, bireylerin toplumsal ve doğal çevreyi geçmişte olmadığı kadar riskler ve belirsizlikler penceresinden görüp değerlendirmeye sevk etmiş bulunuyor. Her iki veri setinin bulguları risk toplumu, belirsizlikler ve güven erozyonu arasındaki ilişkiyi ve bu faktörlerin söylentilerin ortaya çıkıp yayılmaları üzerindeki etkilerini açık bir şekilde ortaya koymuş bulunuyor.

Yukarıda yorumsuz olarak aktardığımız görüşmelerden de açıkça görüleceği gibi genel olarak geçmiş beş yılda dünyanın ve Türkiye'nin kötüye gittiği, yakın gelecekte de işlerin iyiye gideceğine dair bir umut belirtilmemiştir. Dikkati çeken durumlardan birisi bu tür pesimist dünya görüşünün varsıllar ve yoksullar arasında olduğu kadar yaygın olmasıdır.

Kişisel ve kurumsal güven oranlarının düşüklüğü de oldukça negatif sonuçları olabilecek bir tutumdur. Türkiye'nin ve dünyanın daha kötüye gittiğini, gelecekten de pek bir umut beklenmediğini görüyoruz. Görüşmeler açık bir şekilde kendilerini anlatabildiklerinden ikinci bir yorumu gereksiz buluyor. Geleceğe ilişkin sorular kimi zaman da daha küçük bataryalar içerisinde denetleme soruları olarak sorulmuş ancak alınan yanıtlar arasında pek bir farklılığın olmadığı görülmüştür.

Tablo 75. Katılımcılara yakın geleceğe ilişkin beklentileri sorulmuştur.

		İyi Olacak		Kötü Olacak		Aynı Kalacak		Kararsızım	
		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
1	Genel olarak kendi yaşamınız	432	23,97	516	28,63	424	23,53	430	23,86
2	Ülkemizin ekonomik durumu	254	14,1	1201	66,65	164	9,1	183	10,16
3	Kendi evinizin maddi durumu	424	23,53	591	32,8	597	33,13	190	10,54
4	Ülkemizdeki iş ve iş bulma durumu	141	7,82	1365	75,75	183	10,16	113	6,27
5	Kendi iş durumunuz	307	17,04	419	23,25	875	48,56	201	11,15

Genel olarak bir yıl sonra ne olacağına ilişkin öngörüleri sorulan kişilerin kendi yaşamları ile ilgili düşünceleri soruldu. Bu soruya dörtte bir (%24) iyi olacak, üçte bire yakın kötü olacak derlerken aynı kalacak diyenler ile kararsızlar eşit oranda (%24) yanıt vermişler. Bu sorudaki bulgular özellikle bireyin kendi yaşamının önümüzdeki yıl nasıl olacağına yönelik bulgusu önceki sorulara göre daha iyimser gözüküyor ancak bu yanıltıcı olabilir. Kötü olacak diyenler üçte birlik bir oran, önceki sorularımızda şu anki halimden memnunum sorusuna %36'sı olumlu cevap vermişken, %60'ı kararsızlık ve olumsuz cevap vermiştir. Aynı kalacakların ve kararsızların da en azından bir kısmının bugünkü memnuniyetsizliğin devamı anlamında aynı kalacak demiş olduklarını söyleyebiliriz.

Anket çalışmasına katılanlara ülkemizin ekonomik durumu sorulduğunda %66,65'i kötüye gideceğini, %14'ü iyiye gideceğini, %9'u aynı kalacağını belirtmiş kalan %10 ise kararsız olduklarını söylemiş. Kendi evinizin maddi durumu sorulduğunda ise deneklerin %32,80'i kötüye gidecek, %23,54'ü iyiye gideceğini, üçte biri (%33) aynı kalacağını ve %10,54 kararsız olduğunu söylemiş.

Kendi evlerinin maddi durumları ile ilgili öngörüleri sorulan kişilerin %33'ü aynı kalacağını ve %33'ü daha kötü olacağı düşüncesine sahiptir. %24'ü iyi olacağını düşündüklerini belirtirken, %11'i kararsız kaldıklarını ifade etmişlerdir. Genel kötümser dünya görüşü bu soruda da ortaya çıkıyor. Evlerinin maddi durumunda düzelme bekleyenlerin oranı dörtte birden daha az bir oranı oluşturuyor.

Görüşmecilerin ülkemizdeki iş ve iş bulma durumu ile ilgili öngörüleri sorulduğunda deneklerin dörtte üçü (%75,75) kötü olacağını öngörmüş, %10'u aynı kalacağını, %8'i iyiye gideceğini ve %6'sı kararsız olduklarını belirtişlerdir. Bu bulgu oldukça ilginç bir o kadar da anlamlı bir bulgu; çünkü 2008'in yaz aylarında saha çalışmamızın yapıldığı aylarda bu gün tüm dünyayı ve ülkemizi çok kötü bir şekilde etkileyen küresel krizin henüz adı konulmamıştı. Medyada, basında tartışılmıyordu ancak buna rağmen, çok ilginçtir, kriz beklentisini görüşmecilerden kendi iş durumları ile ilgili öngörüleri sorulan kişilerin %49'u aynı kalacağını düşündüklerini belirtmişlerdir. %11 kararsız kalırken, %24'ü daha kötü olacağını, %17'si daha iyi olacağını düşündüklerini ifade etmişlerdir.

Araştırmamızın temel varsayımlarından birisi risk toplumu ve belirsizliklerin genel bir özelliği olan genel olarak dünyanın eskiye nazaran çok daha riskli bir yer haline geldiği, sosyal, eko-

nomik, politik, çevresel problemlerin ve risklerin kontrolümüzden çıkmış olduğu düşüncesinin yaygın bir kanı haline gelmiş olması durumudur (Beck 1992; Giddens, 1994). Diğer bir değişle risk toplumunda pesimist havanın yaygın bir şekilde görülmesi, kaygı ve korku atmosferinin toplumsal algılar ve tutumlar üzerinde önemli bir etkiye sahip olacağı ve bundan dolayı pesimizm düzeyi ile söylentilerin düzeyi arasında pozitif bir ilişkinin bulunabileceği varsayılmıştı. Bu varsayımımızı test edebilmek üzere anketimizde çeşitli ve birbirlerini tamamlayıcı sorulara yer verdik.

Örneğin son beş yıllık sürede ülkemizde ve dünyadaki gelişmelerin iyiye mi yoksa kötüye mi gittiğini sorarak içinde yaşadığımız dünyanın ve beş yıllık perspektifte ortaya çıkan değişimlerin nasıl algılandığını anlamaya çalıştık. "Geçmiş beş yılı düşündüğünüzde, size göre Türkiye nasıl bir hal aldı?" (Tablo 76) Bu soruya yanıt verenlerin %59,4'ü Türkiye'nin daha kötüye gittiğini söylerken, %28,3'i daha iyiye gittiğini, %12,2'si ise aynı kaldığını belirtmektedir. Açıkça görüldüğü gibi geçmiş beş yılda ülkedeki gidişat pek bir memnuniyet yaratmadığı gibi kötümser olanların oranı iyimserlerin iki katından daha fazladır.

Tablo 76. Geçmiş beş yılı düşündüğünüzde, size göre Türkiye nasıl bir hal aldı?

	Geçmiş beş yılı düşündüğünüzde, size göre Türkiye nasıl bir hal aldı?	SAYI	%
1	Daha iyi oldu	510	28,3
2	Daha kötü oldu	1.071	59,43
3	Aynı kaldı	221	12,26
	Toplam	1.802	100

– Türkiye'nin daha iyiye/kötüye gittiğini düşünüyorsanız nedeni?

"Açıkçası bir kadrolaşma var. TÜBİTAK, AKP tarafından ele geçirildi. Eskiden 7 kişi atardı şimdi 10 kişiyi de kendisi atıyor. YÖK ele geçirildi. Ben bunların samimiyetine inanmıyorum. Siyasi görüşlerine saygım var ama bu kadar da olmaz."

– Başka ne olabilir?

"Tüm diğer kamu kurumlarında da kadrolaşma söz konusu."[36]

– Türkiye'nin daha iyiye/kötüye gittiğini düşünüyorsanız nedeni?

"Ekonomi."

– Başka?

– Siyasal, eğitim, sağlık?

"Siyaset berbat oldu. Dinî siyasete karıştırarak bir şeyler yapmaya çalıştılar. 30 yıllık Kıbrıs davası çözüldü gitti. Çöpe atıldı."

– Peki demokratikleşme, Atatürk ilkeleri?

"Zaten AKP hükümetinden Atatürk ilkeleri açısından bir şey beklemek yanlış olur."

– Bu sizde bir kaygı yaratıyor mu?

"Evet."[37]

– Türkiye'nin daha iyiye\kötüye gittiğini düşünüyorsanız hangi anlamda daha iyiye\kötüye gidiyor? (Lütfen kısaca açıklayınız).

– Peki geçtiğimiz beş yılda Türkiye daha mı iyi oldu, daha mı kötü oldu, aynı mı kaldı?

"Daha kötü oldu."

– Hangi anlamda? Birkaç madde sıralayacak olursan.

"Ekonomik, siyasi, din anlamında..."

– Din anlamında derken?

"Diyanet İşlerine bile güvenemiyorsun. Herkes kendi istediği gibi yapıyor. Erdoğan geldiğinden beri terör de çoğaldı, yok türbanmış yok bizi kapatma ama bu zamana kadar üniversiteye giden gençler içinde birbirine düşmanlık eden hiç olmamıştı. Ama şu an birbirlerine bölücü örgüt olarak bakıyorlar. Daha ne sıralayayım ben sana."[38]

– Türkiye'nin daha iyiye/kötüye gittiğini düşünüyorsanız nedeni?

"Ben ömrü hayatımda yaşadığım müddetçe bu kadar kötü bir hükümet görmedim. Benim için fark etmez benim yaşım zaten gitmiş. Ama bu hükümet ülkeye ikilik getirdi. Dinciler Atatürkçüler ayrımı yaptırdı. Ne kadar Atatürkçü varsa hepsini Ergenekon diye içeri attırdı. Sinan Aygün, bize 40 yıl hizmet etmiş, terörle savaşmış paşalar... hepsi içerdeler. Biri kanser oldu cezaevinde öldü. Ben Müslüman isem bütün vatandaşların şartlarını eşit tutmak lazım."[39]

---

36. Isparta, Kayıt 8, Mehmet Tönge Mahallesi.
37. Erzurum, Kayıt 22, Kâzım Karabekir Mahallesi.
38. İzmir, Kayıt 10, Vatan Mahallesi.
39. İzmir, Kayıt 41, Kâzım Dirik Mahallesi.

Tablo 77. Türkiye'nin daha kötüye gittiğini düşünüyorsanız hangi anlamda daha kötüye gidiyor?

		SAYI	%
1	Ekonomik kriz	845	46,89
2	Siyasi istikrarsızlık/siyasi sorunlar/AB ve dış ilişkiler	452	25,08
3	Toplumsal bozulma/suç oranı arttı	160	8,88
4	Savaş ve terör	150	8,32
5	Doğal tehlikeler/küresel ısınma/susuzluk	110	6,1
6	Her bakımdan kötü oldu	68	3,77
7	Güven azaldı	59	3,27
8	Diğer	39	2,16

Türkiye'nin daha kötüye gittiğini düşünen kişilere (%59) bu durumun nedenleri sorulmuş ve %47'si ekonomik kriz başlığı altında isimlendirilen gruplandırmayı belirtmişlerdir. Ekonomik yönden istikrarsızlığın yaşandığını belirten kişilerde yoğun yaşanmıştır. Daha sonra yoksulluğun artış gösterdiği ve işsizliğin arttığı ifade edilmiştir. Ekonomik olarak yapılan zamların da Türkiye'yi olumsuz etkilediği düşüncesi ve gelir adaletsizliğinin yaşandığının ifade edilmesi ankete katılan kişilerce ülkenin olumsuz bir yöne gelmesinin nedeni olarak gösterilmiştir. Katılımcıların %25'i Türkiye'de siyasi istikrarsızlığın yaşandığını ifade etmişlerdir. Siyasi yönetimin kötü oluşu, yanlış siyasi politikaların uygulandığı, ülkede siyasi bir çatışmanın yaşandığı, dinî olarak istismar politikalarının uygulandığı, türban sorunun yaşandığı, rejim tehlikesinin yaşandığı, insan hakları gibi temel hukuk kurallarına uyulmadığı, azınlık sorunlarının yaşandığı, siyasetin kurumların uygulamalarına müdahale ettiği gibi düşünceler dile getirilmiştir.

Görüşülenlerin %9'u toplumsal bir bozulmanın yaşandığını ve suç oranında bir artışın meydana geldiğini ifade etmişlerdir. İnsanlar arası iletişimsizliğin arttığı, kültürel bir bozulmanın yaşandığı, insani değerlerin kaybolduğu, adaletsizliğin arttığı, mafya tarzı örgütlenmelerin sayısında artışın meydana geldiği ve suç oranında artış meydana geldiği gibi konular dile getirilmiştir. Deneklerin onda birden azı (%8'i) savaş ve terörün artış gösterdiğini ifade etmektedir. Özellikle terörün artış gösterdiği üzerinde durulmaktadır. Bunun yanında insan ölümleri ve sınır ötesi operasyon şeklindeki konular

da dile getirilmiştir. Görüşülenlerin %6'sı doğal tehlikelere işaret etmişlerdir. Özellikle susuzluk tehlikesinin arttığı dile getirilmiştir. Salgın hastalıklar, sağlıksız gıdalar, küresel ısınmanın etkileri, doğal kaynaklardaki azalma gibi konular üzerinde durulmuşken, %4'ü Türkiye'nin her bakımdan kötü olduğunu ifade etmiştir. Aslında %4 küçük bir oran olarak görülmesine rağmen son beş yıl içinde hiçbir şeyin iyi olmadığının düşünülmesi oldukça ciddi bir durumdur. Bu kişiler yaşanan her olay ya da duruma olumsuz bir bakış geliştirmişlerdir ve %3'ü ise toplumsal güvenin azaldığını ifade etmişlerdir.

Tablo 78. Türkiye'nin daha iyiye gittiğini düşünüyorsanız hangi anlamda daha iyiye gidiyor?

		SAYI	%
1	Ekonomik gelişme ve istikrar sağlandı	368	20,42
2	Siyasi istikrar sağlandı./Savaş ve terör azaldı./Ergenekon ile suçlular yakalandı, yolsuzluklar azaldı	192	10,65
3	Çevresel düzenlemelerde, sağlık ve eğitim de gelişme yaşandı	135	7,49
4	Teknoloji ve yapılaşmada gelişme sağlandı	60	3,33
5	Sosyal gelişme yasandı./Suç oranı düştü	58	3,22
6	Her bakımdan iyi oldu	34	1,89
7	AB ve dış ilişkilerde gelişme yaşandı	32	1,78
8	Diğer	17	0,94

Türkiye'nin son beş yılda iyiye gittiğini belirten kişilere (%28) neden iyiye gittiğini düşündükleri sorulmuş ve %21'i ekonomik açıdan gelişmenin sağlandığını ifade etmiştir. Enflasyonun düştüğü, özelleştirmelerin ekonomiyi ferahlattığı, işsizliğin azaldığı, üretimin arttığı, iş olanaklarının arttığı gibi konular üzerinde durulmuştur. Görüşülenlerin %10,6'sı siyasi istikrarın yaşandığını, savaş ve terörün azaldığını, Ergenekon gibi operasyonlar ile suç örgütlerinin ortaya çıkarıldığını, yolsuzlukların azalma gösterdiğini ifade etmişlerdir. Bunun yanında siyasi yönetimin başarılı olduğu, hükümetin güzel ve verimli çalışmaları, ülkedeki kaos ortamının azalma gösterdiği, demokratik bir ortamın sağlandığı gibi konular üzerinde durulmuştur. Anketimizi cevaplayanların %7,4'ü sağlık, eğitim ve çevresel düzenlemeler alanında gelişmelerin yaşandığını

ifade etmiştir. Hava ve çevre kirliliğinin azaldığı, doğal çevrenin güzelleştiği, sağlık ve eğitim sisteminde düzelmelerin meydana geldiği gibi konular üzerinde durulmuştur. Ankete katılanların %3,3'ü teknoloji alanında gelişmelerin yaşandığını ifade etmiştir. Bunun yanında altyapı çalışmalarındaki gelişmeler, ulaşımdaki gelişmeler, bilimin gelişmesi gibi konular üzerinde durmuş, %3,2'si sosyal gelişmelerin yaşandığını ve suç oranının düştüğünü ifade etmiştir. Türkiye'deki insanların daha modern bir yaşam sürmeye başladıkları, insan ilişkilerinde gelişim yaşandığı, dinî, insani özgürlüklerin arttığı, sosyal ahlakın geliştiği, insanların bilinçlendiği ve suç oranının düştüğü gibi konular üzerinde durulmuştur.

Geçmiş beş yılda yaşadığımız dünyanın nasıl bir hal aldığını sorduğumuz soruda oldukça kötümser sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Tablo 79'da görüleceği gibi dünyanın gidişatını daha kötüye gittiğini söyleyenlerin oranı %81,0'i bulurken aynı kaldığını söyleyenler 11,2 ve daha iyi oldu diyenler ise sadece 7,8 oranında kalmaktadır.

Dünyanın gidişatı hakkındaki sorumuza eğer iyiye gidiyorsa hangi anlamda iyiye gidiyor ya da eğer kötüye gittiğini düşünüyorsanız hangi anlamda kötüye gidiyor açıklar mısınız şeklinde sorduk. Farklı soru gruplarında da benzer sorularla da aldığımız reaksiyonlar risk toplumu ve belirsizlikler toplumu çerçevesinde ortaya çıkan reaksiyonlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar (Bkz. Beck 2005, s. 2).

Tablo 79. Geçmiş beş yılı düşündüğünüzde, size göre Dünya nasıl bir hal aldı?

	Geçmiş beş yılı düşündüğünüzde, size göre Dünya nasıl bir hal aldı?	SAYI	%
1	Daha iyi oldu	141	7,82
2	Daha kötü oldu	1.458	80,91
3	Aynı kaldı	203	11,27
	Toplam	1.802	100

Aldığımız yanıtlar çok açık bir şekilde araştırmamızın temel varsayımlarını destekler ve doğrular niteliktedir. Açık uçlu olarak sorduğumuz soruyu değerlendirdiğimizde nelerin kötüye gittiğine baktığımızda kötüye gittiği belirtilen konu başlıkları Beck'in dünya risk toplumu tezinde ortaya koyduğu geleneksel modern

dönemin aşılmasına sebep olan *küreselleşme, bireyselleşme, cinsiyet devrimi, az işçiyle çok iş yaptırma ve küresel krizler (çevresel krizler, küresel pazarların* çökmesi*)* (2005, s. 2) gibi gelişmelerin önemlice bir bölümünün görüştüğümüz kişiler tarafından dile getirildiğini görüyoruz. Hemen belirtelim ki özellikle 11 Eylül sonrasında Beck terörizmi, radikal İslam ve savaşları da dünyayı tehdit eden riskler arasına koymuş bulunuyor ve bizim bulgularımız arasında terörizm en öncelikli risk olarak görülmektedir.

Dünyanın gidişatını etkileyen riskler arasında (Tablo 80) ilk sırayı kaçınılmaz olarak ve ülkemizin uzun yıllardır sıkıntı yaşadığı terörizm %44,8'lik oranla (807 kişi) savaş ve terör almaktadır. Ancak çok ilginçtir, hemen ikinci sırayı %29,3'ile (528 kişi) doğal tehlikeler/çevresel riskler/susuzluk almaktadır. Üçüncü sırayı %26,2'ile (473 kişi) ekonomik kriz almaktadır. Bunu %23,9 (430 kişi) ile diğer önemli bir çevresel risk olan küresel ısınma riski takip etmektedir. Diğer bir risk toplumu konusu olan emperyalizm ve küreselleşme ile yakından ilgili riskler ise araştırmaya katılanların %20,5'i (369 kişi) tarafından kötüye gidiş yani risk konusu olarak değerlendirilmiştir. Katılımcıların %8,8'i toplumsal bozulma ki bireyselleşmeyi de kapsıyor, %6,5'i siyasal istikrarsızlık, %3,6'sı her şeyin kötüye gittiğini, bir o kadar katılımcıda güvenin azalması olarak belirlenmiştir. Birkez daha dile getirecek olursak bulgularımız temel varsayımlarımızın pek çoğunu tartışmaya yer bırakmayacak bir şekilde desteklemektedir. Buradan yola çıkarak ülkemizin risk toplumu olarak tanımlanan karakteristiklerinin hemen hepsini göstermekte olduğunu da iddia etmek mümkündür.

Dünya risk toplumunun ana tanımlayıcı unsurlarının önemli bir kısmı bulgularımız arasında karşımıza çıkmaktadır. Bu yöndeki bulgular Türkiye'nin, dünya risk toplumunun bir parçası haline geldiğini, en azından bunun toplumsal temelde bu yönde algılandığını göstermektedir. Bu yöndeki gelişmelerin yüksek yoğunlukta toplumsal düzlemde algılanıyor olması ülkemizde son yıllarda karşımıza çıkan yaygın bir dolaşıma ulaşan söylentilerin ortaya çıkmasının kültürel arka planı ve hazırlayıcısı olarak değerlendirmek verilerimizin işaret ettiği bir şeydir.

Tablo 80. Dünya'nın daha kötüye gittiğini düşünüyorsanız hangi anlamda daha kötüye gidiyor?

	Dünya'nın daha kötüye gittiğini düşünüyorsanız hangi anlamda daha kötüye gidiyor?	SAYI	%
1	Ekonomik kriz	473	26,25
2	Siyasi istikrarsızlık/siyasi sorunlar/AB ve dış ilişkiler	118	6,55
3	Toplumsal bozulma/suç oranı arttı.	159	8,82
4	Her bakımdan kötü oldu.	65	3,61
5	Güven azaldı.	55	3,05
6	Savaş ve terör	807	44,78
7	Küresel ısınma	430	23,86
8	Doğal tehlikeler/çevresel riskler/susuzluk	528	29,3
9	Emperyalizm/küreselleşme	369	20,48
10	Diğer	58	3,22

Beklentiler, iyimser ve kötümser dünya görüşü söylentilerin inşa edilmelerini ve bunların toplumsal yaşamı etkileyecek derecede yaygınlık ve inandırıcılık kazanmasını nasıl ve ne ölçüde etkilemektedir? Bu soruya cevap bulmak araştırmamız açısından oldukça önemli. Gelecek beklentisi pozitif-negatif dünya görüşü sorularında benzeri yanıtları tekrar ve tekrar aldık. Kararsızları saymadığımız durumda dahi ankete katılanların %81,4'ü dünyanın geçmiş beş yıl içerisinde kötüye, olumsuza doğru gittiğini söylemişlerdir. Aynı soruyu tersinden sorduğumuzda da benzer sonuçlar elde edilmektedir. Kötümser ve karamsar dünya görüşü varsayımlarımızın ve beklentilerimizin çok daha üzerinde dile getirilmiştir. Genel belirsizlik, umutsuzluk ve kötümser dünya algısı kaçınılmaz olarak söylentiler, şehir efsaneleri ya da komplo teorileri gibi toplumdaki derin ve yaygın korku, kaygı ve anksiyeteyi yansıtan olgulara sebebiyet vermektedir. Toplumdaki derin güvensizlik ortamı bize ulaşan enformasyona kuşkuyla bakmamızı ve otomatik olarak alternatif arayışını gündeme kolaylıkla getirebilmektedir. Bu konmuyu, güvensizlik ve korkuların tek tek bireylerin yaşamlarında nasıl tezahür ettiğini sahada yaptığımız yüz yüze görüşmelerden ortaya çıkarmaya çalıştık. Bu görüşmelerden elde etiğimiz sonuçların önemlilerini yorumsuz aktarıyoruz:

– Dünyanın daha iyiye/kötüye gittiğini düşünüyorsanız nedeni?

"Teknolojik anlamda ve ekonomik anlamda büyük darbeler yapıldı. Bu gidişatın bir çözümü olmalı. Mülkiyetin kalkması anlamında bir şey yapılmadı. Dediğim gibi bilim ve teknoloji doğayı mahvetti."

– Teknoloji insanlığı nasıl mahvetti?

"Amerika'ya atılan bombalarla."

– Bilgisayar teknolojisi?

"Yani, yararları da var ama zararları daha fazla. Komple kaldırdığınızda teknolojiyi iyi olur."[40]

– Dünyanın daha iyiye/kötüye gittiğini düşünüyorsanız nedeni?

"Dünya Ticaret Örgütü'nde küresel ekonomi politikaları ekonomisi gelişmemiş ülkelerin sömürülmesini arttırdı. Eğer gelişme düzeyi paralel olsa, bu tarz kararlar faydalı olabilirdi ama durum böyle olmadığı için kötü oldu."

– Ekonomi dışında ne gibi gelişmeler oldu?

"Genel olarak ya da siyasal olarak bir şey var yani tabii dönem dönem değişebiliyor. Dünya açısından baksan kötü olan yerler de var ya da demokrasisini geliştirmiş ülkeler de var. Ama ben umutluyum, iyiye giden ülkelerin sayısının artacağına inanıyorum. İnsanlar eninde sonunda doğru olanı bulacaktır."

– Genel olarak son 5 yıla bakacak olursanız.

"Ne ekonomik ne de siyasi yönden iyiye gidiyor... genel anlamda kötü oldu yani."[41]

– Dünyanın daha iyiye/kötüye gittiğini düşünüyorsanız nedeni?

"Mesela komşularla gidip gelme olayı bitti. Herkes nerden ne çıkarabiliriz diye bakıyor. Ayrıca açlık var. Bir asgari ücret bir ev kirası kadar. Bu adam ne yapsın? Evde en az iki üç kişi çalışacak ki evi yönetebilsin."[42]

– Dünyanın daha iyiye/kötüye gittiğini düşünüyorsanız nedeni?

"Küresel kriz, tabiatın bozulması, doğal afetler... genel olarak bunlar. Savaşlar var. Yarın da su savaşları olacak."[43]

– Dünyanın daha iyiye/kötüye gittiğini düşünüyorsanız hangi anlamda daha iyiye/kötüye gidiyor? (Lütfen kısaca açıklayınız).

"Hemen hemen aynı. Yine de kötüye gidiyor."

40. İzmir, Kayıt 52, Yeşilova Mahallesi.

41. Isparta, Kayıt 8, Mehmet Tönge Mahallesi.

42. İzmir, Kayıt 50, Vatan Mahallesi.

43. İzmir, Kayıt 61, Örnek Mahallesi.

– Ne oluyor peki ne kötüye gidiyor?

"Amerika'ya özeniyoruz. Oradaki et sebze kendimiz yetiştirebileceğimiz yerde oradakine özeniyoruz."

– Başka ne oldu. Mesela çevresel anlamda, iklimlerle ilgili olabilir.

"Sebzeler daha iyi oluyordu. Bu yıl düştü."

– Peki savaşlar anlamında!

"Çok arttı. Çok çocuk sefil oldu oralarda. Herkes kendi çocuğunu korumak ister. Kendi çocuğu gitmiyor tabii askere. Veriyor parasını gitmiyor. Verseler onun çocuğunu da Şırnak'a. Gidiyorlar şehit oluyorlar. Sonra ne diyor başın sağ olsun. Ne kabul edeyim ben onu."[44]

– Peki dünya nasıl oldu?

"Bunlara cevap verebilmek için işte bilmek gerekiyor. Medyayı takip etmek lazım."

– Çevresel anlamda da düşünebilirsin. Teknolojik anlamda.

"Teknoloji anlamında tabii ki de geliştik. Her gün farklı şeyler çıkıyor. İyiye gidiyor."

– Kötüye giden bir şey var mı?

"İnsan ilişkileri. Güven yok. Sevgi yok. Hepsi birbiri ile bağlantılı."[45]

– Peki dünya nasıl oldu?

"Fanatikleşiyor gibi."

– Kötü mü oluyor?

"Evet."

– Ne anlamda fanatikleşme?

"Çıkar çatışmaları, kayırmacılıklar, taraf olunuyor. ABD İsrail'i koruyor. Rusya dağılan cumhuriyetlerin zenginliklerini almaya çalışıyor. Sömürmeye çalışıyor. Yeni çatışmalara neden olabilir."[46]

44. Niksar, Kayıt 9, Bengiler Mahallesi.

45. Niksar, Kayıt 14, 50.Yıl Mahallesi.

46. Niksar, Kayıt 17, Şair Emrah Mahallesi.

Tablo 81. Dünya'nın daha iyiye gittiğini düşünüyorsanız hangi anlamda daha iyiye gidiyor?

	Dünya'nın daha iyiye gittiğini düşünüyorsanız hangi anlamda daha iyiye gidiyor	SAYI	%
1	Teknoloji ve yapılaşmada gelişmeler yaşandı	70	3,88
2	Sosyal gelişme yaşandı	33	1,83
3	Siyasi istikrar sağlandı/AB ve dış ilişkiler de gelişme yaşandı/Savaş ve terör azaldı/Küreselleşme yaşandı	24	1,33
4	Ekonomik gelişme ve istikrar sağlandı	22	1,22
5	Diğer	13	0,72
6	Eğitim ve sağlık koşullarında gelişmeler yaşandı	6	0,33
7	Güven arttı	2	0,11

Dünyanın son beş yılda iyiye gittiğini belirten kişilere (%8) bu durumun nedeni sorulmuş ve %4'ü teknolojik gelişmelerin arttığını belirtmiştir. %2'si sosyal gelişmelerin yaşandığını ifade ederken, %1'i küreselleşme, siyasi istikrar, AB ve dış ilişkiler, savaş ve terörün azalması üzerinde durmuştur.

Dünyanın gidişatıyla ilgili algılarımızı pozitif yönlü bir diğer soruyla "Geçmiş beş yılı düşündüğümüzde dünyanın yaşamak için daha iyi bir yer haline geldiğini söyleyebiliriz" ifadesiyle test etmek istediğimizde aldığımız cevapların fazla değişmediğini görüyoruz. Ağağıdaki tabloda (Tablo 82) görüldüğü üzere bu soruya anketimizde yer alanların %3,2 kesinlikle katılıyorum, onda birden daha az (%9,8) bir oranda ise katılıyorum cevabı vermiş; %5,7'si kararsız kalırken, katılan her üç kişiden biri (%35,6'sı) katılmadığını %45,8'lik bir büyük kesim ise kesinlikle katılmadıklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla bu yargıya katılmayanların toplamı bütün örneklemimizin %81,4'ünü bulurken dünyanın iyiye doğru gittiğini düşünenlerin oranı sadece %13'te kalmaktadır.

Geçmiş ve geleceğimiz hakkındaki algılarımızın önemini önceki sayfalarda tartıştığımız için bu noktaya taşımak istemiyoruz. Olumlu ya da olumsuz geçmiş ya da gelecek beklentisi, özünde bizim bugünümüzü nasıl değerlendirdiğimiz ve geleceği nasıl hayal ettiğimizi çok yakından ilgilendirir ve şekillendirir. Bugünkü eylemlerimiz ve tutumlarımız sadece bugünle sınırlı ve

sorumlu değil. İnsan kendini bildiğinden bu tarafa dün, bugün ve yarın (geçmiş, bugün ve gelecek) zaman ekseni üzerinde varlığını sürdürmektedir.

Tablo 82. Geçmiş beş yılı düşündüğümüzde dünyanın yaşamak için daha iyi bir yer haline geldiğini söyleyebiliriz.

	Sayı	%
Kesinlikle katılıyorum	57	3,2
Katılıyorum	176	9,8
Kararsızım	102	5,7
Katılmıyorum	642	35,6
Kesinlikle katılmıyorum	825	45,8
Toplam	1.802	100

Pozitif ve negatif dünya algılarımız da bu zaman dilimlerini nasıl yorumladığımızla yakından ilgilidir. Araştırma veri setimizden sayısız denecek kadar tablo üretmek ve çok çeşitli ilişkileri farklı biçim ve saiklerle gözlemlemek mümkündür. Biz araştırma raporumuzun geretirdiği kadar bulguyu raporumuza taşıyarak incelemek istedik. Araştırmamızın temel varsyımları açısından önemli gördüğümüz gelecek konusundaki düşünceler ile söylentilere inanıp onları ciddiye alma arasındaki ilişkiyi Spearman katsayısıyla hesapladık. Tablo 83'den açıkça görüleceği gibi gelecek hakkında kaygılı olmakla söylentileri ciddiye almak arasında pozitif bir ilişki gözlenmektedir. Burada doğrusal korelasyon düzeyi 0.83** dür. Çok yüksek olmamakla birlikte yine de varsayımlarımızı doğrulaması açısından önemli bir bulgu olarak karşımızda duruyor.

Tablo 83. Deprem söylentilerine inanma X geleceğim hakkında kaygılıyım (korelasyon).

			Deprem söylentisine inandınız mı?	geleceğim hakkında kaygılıyım
Spearman Analizi	Deprem söylentisine inandınız mı	Korelasyon Katsayısı	1.000	.083**
		Önem (1-tailed)		.000
		N	1797	1797
	geleceğim hakkında kaygılıyım	Korelasyon Katsayısı	.083**	1.000
		Önem (1-tailed)	.000	
		N	1797	1.802

** Korelasyon 0.01 (2-tailed) düzeyinde önemlidir.

Sekizinci Bölüm

Tartışma ve Analiz

Çalışmanın ana sorunsalını oluşturan söylentiler, dedikodu, şehir efsaneleri ve hatta komplo teorileriyle çok sıklıkla karşılaşılır ve bu kavramlar çoğunlukla birbirlerinin yerine kullanılırlar. Ancak bu kavramların birbirlerinden oldukça farklı olduklarını bilmekte fayda bulunuyor (Desbareau ve Mody-Desbereau, 1985). Söylentiler toplum için önemli olan konuları konu edinirlerken dedikodular daha çok kişisel düzeyde, kişiye özel şeyleri gündeme getirir. Sıklıkla, hakkında konuşulan insanların yaşadıklarını hak etmedikleri söylenen şanssızlık ya da başarılarına odaklanmaktadır (Pendleton, S.C., 1998). Ancak söylentilerin konusu toplumsaldır, bundan dolayı birincisinden kesinlikle ayrılır. Literatür özeti

kısmında da değindiğimiz gibi, söylentiler 20 yüzyılın ortalarına doğru, özellikle II. Dünya Savaşı yıllarında toplumsal, siyasal ve askerî bakımdan önem arz etmeleriyle birlikte sosyal bilimlerin de ilgisini çekmeye başlarlar.

Söylenti, bir iletişim aracı, Kapferer'in (1990) ifadesiyle kitle iletişim araçlarının en eskisidir. Bununla birlikte, yazılı basının, sonraları radyo ve son olarak görsel-işitsel araçların ortaya çıkışı, söylentinin ortadan kalkmasını sağlayamadığı gibi onu yalnızca özelleştirerek bireyselleştirir. Böylece, artık "her birey kendi iletişim aracına sahip" bir duruma gelir. Söylentiler en eski kitle iletişim aracı olarak tanımlanmışlardır. Ancak bu bugünkü etki ve önemlerini anlatmaktan öteye, yetersiz bir saptama olmanın ötesine geçemez.

Söylentiler her ne kadar son on yılda çok yaygın bir olgu olarak karşımıza çıkmaya başladılarsa da hiç kuşkusuz tarihsel süreçte söylentiler hep varolageldiler. Onların sosyal niteliği 1940'lı yıllardan itibaren Allport ve Lepkin (1945), Allport ve Postman, (1946-1947), Shibutani (1966), Besnier (1994), Brunvand (1979), DiFonzo ve Bordia (2002, 2007), Kapferer (1990, 1998), Pendleton (1998), Rosnow ve Fine (1976), Rosnow, R. L. (1974; 1988; 1991), Rosnow ve Foster (2005), Morine (1971), Knopf (1975), Fine ve Turner (2001), Donovan (2002, 2007) ve daha birçok sosyal bilimci tarafından hep tanınageldi. Her ne zaman ortaya çıkmış olurlarsa olsunlar söylentiler mutlaka toplumsal olan birtakım şeylerin dile getirilmesi, ifade edilmesi, tartışılması anlamına gelecektir. Onlar çoğunlukla o toplumda yaygın birtakım anksiyete ve belirsizlikleri dışa vuran mesajlar olarak dolaşıma girerler. Söylentilerin kurucu metinleri de herhangi bir uyaranın önemli ve hakkındaki bilginin eksik, karmaşık olması durumunda söylentilerin ortaya çıkacağını ilan eder. Onlar aynı zamanda karşılaşılan bir durum ya da karşı karşıya kalınan bir belirsizliği çözmek için toplumun kolektif olarak hareket etmesi, ortaklaşa çözüm araması ve bir anlam verme çabası olarak da algılanabilirler (Alport ve Postman, 1947; Shibutani, 1966; Rosnow, 1988; Kapferer). Herhangi bir toplumun herhangi bir zaman kesitinde karşılaşabileceğimiz söylenti miktarı bir olayın toplum tarafından ne derecede önemli bulunduğu ve bu olay hakkındaki enformasyonun ne ölçüde açıklayıcı olduğuyla, yani muğlaklık ve belirsizliğin derecesiyle orantılı olacaktır. Kuşkusuz bu formül her türlü söylenti için geçerli olmayabilir. Ancak genel bir geçerliliğinin olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Bulgularımız, söylentilerin gözlemlerimizin ve varsayımlarımızın da ötesinde bir yaygınlığa sahip olduğunu göstermektedir. Özellikle deprem söylentileri, ortaya çıktıkları şehirlerde nüfusun çok büyük bir kesimi tarafından duyulmuş, işitilmişlerdir. Saha çalışması yürüttüğümüz her ilde söylentilerin daha önce öngörülerimizin çok üzerinde bir duyulmuşluk, dolayısıyla da yaygınlık kazandığını gördük. Saha çalışmamıza başlayıncaya değin söylentilerin bu oranlarda yaygınlık kazanabileceğini pek öngörmemiştik. Bazı illerde söylentinin ortaya çıkışıyla bizim saha çalışması arasındaki süre iki yılı bulabiliyordu, kimi illerde ise birkaç ay olmuştu. Ancak her iki durumda da sokaktaki vatandaşın bu söylentileri duyduğunu belirtmesi ve birtakım detaylarını daha biz sormadan dile getirmesi oldukça şaşırtıcıdır. Bu durum, söylentiye konu olan olayların gerçekten kamuoyu açısından önemli konular oluşuyla açıklanabileceği gibi, bunların sosyal ve iletişimsel eylemler olmaları onların öğrenilip akılda kalmalarını kolaylaştırıcı da olabilir. Burdan çıkaracağımız diğer bir önemli sonuç, söylenti araştırmalarını teşvik edici olabilir. Çoğunlukla söylentiler gelip geçici, saman alevi gibi aniden parlayıp öylece yok olan sosyal olgular olarak değerlendirilirler, oysa açıkçası bizim bulgularımız bunun tam bir efsane olduğunu, söylentilerin de çok kolaylıkla sosyolojinin araştırma konusu olabileceğini gösteriyor.

Donovan (2007) söylenti araştırmalarının şimdiye dek tam anlamıyla gelişmemiş olmasının temel sebepleri arasında onların kaydedilip incelenmelerindeki zorluk kadar birtakım teorik ve pratik gerekçeler de ileri sürer. Ancak bizim deneyimlerimiz bunun pek gerçekçi bir gerekçe olamayacağını gösteriyor. Bu belki de söylentiler hakkındaki bu yanlış imajın değişmesi ve söylenti sosyolojisinin gelişmesine yardımcı olabilir.

Neden bu kadar söylenti ortaya çıkıyor? Hiç kuşkusuz bu soru araştırmanın en temel sorusu ve tam bir yanıt ancak araştırmanın tamamının değrelendirilmesiyle ortaya çıkabilir. Yine de bu kısımda genel bir değerlendirme yapmak gerekirse şunlar söylenebilir: Genel olarak söylentiler özelde ise deprem söylentileri, içinde ortaya çıktıkları ya da var oldukları toplumsal yapı başta olmak üzere o toplumdaki sorunlar, çelişki ve çatışmalar, hâkim ruh hali, korkular ve anksiyeteler hakkında kapsamlı bilgi verirler. Söylentiler sosyolojik olgular olarak toplumların popüler ruh hallerini, yaygın kaygı ve korkularını, bazen de istek ve arzularını dile getirirler. Son birkaç

yıldır çok daha sık gündeme geliyor olmaları risklerin ve karşı karşıya kaldığımız belirsizliklerin artmış olmasıyla yakından ilgilidir.

Risk toplumu, belirsizlikler ve korku kültürü günümüz toplumlarını tanımlayan en önemli özellik haline gelmiştir (Beck, U. 1994; Douglas, M. 1986; Furedi, F. 1997; Lupton, D. 1999; Rowe, W. D. 1977 ve Ross, A. 1995). Siyasal süreçlere ve kültürel otoriteye duyulan güvenin aşınması bilinmezlik ve belirsizlik duygularının yaygınlaşmasına sebep olduğu ölçüde olay ve olguları, dünyayı ve yaşananları anlamlandırma arayışlarında da alternatif iddiaları, anlamlandırma çabalarını, hatta rakip anlatıları da artırmıştır. Bir ölçüde, bilgi kültürel otoriteden bağımsız olarak üretilmeye başlanmıştır. Bu ortamda söylentiler, efsaneler ve dedikodular en önemli alternatif iddia ve anlamlandırma faaliyeti olarak ön plana çıkmış ve gündelik yaşamı etkilemeye başlamıştır.

Bugün imal edilmiş riskler insan yaşamının çoğu boyutunu kapsayacak şekilde yayılmakta. Bu riskler bilim ve teknolojiyle birlikte anılırlar ve erken dönem sosyal bilimcilerin bunları bilip anlaması imkânsızdı. Aynı zamanda şunu da söyleyebiliriz ki bilim ve teknoloji, çözüp açıklığa kavuşturdukları kadar birçok belirsizliği de üretmektedir. Ve işin ironik yanı bu belirsizlikler bilimin ve teknolojinin daha fazla gelişmesi dışında herhangi bir şey tarafından da çözümlenemez ve açıklanamazlar (Giddens, 1998, s. 28). İmal edilmiş riskler konusu söz konusu olduğunda 19. yüzyıl sosyologları ve onları izleyen 20. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan sosyal teorinin bu alandaki riskleri kavramaları pek beklenebilir bir durum değildi.

Bu dönemde tam olarak neyin olup bittiğini ve bu dönüşümlerin toplumla doğa arasındaki ilişkiyi ne yönde etkileyeceği konusunda bilgiler sınırlıydı. 20. yüzyılın sonlarına doğru modern dönemin bitip risk toplumunun başladığı döneme girilmiştir. Risk toplumunda teknolojik-endüstriyel gelişmelerin sebep olduğu tehlikelerin öngörülemezliği sosyal bağlar ve "rasyonalite"nin kuralları ve temelleri üzerine düşünmemizi de zorunlu kılmaktadır. Risk toplumunun kendi kendisini kavramlaştırmasıyla toplum *refleksif* bir hal almaktadır. Bu dönem aynı zamanda belirsizlik ve kontrolsüzlüğün de geri döndüğü dönem olarak adlandırılır. Endüstri toplumu kendi bağımsız dinamizminin ve başarısının sonucu olarak sigortalanamaz risklerle baş başa kaldığı bir tehlikeler diyarına kaymış bulunuyor. Belirsizlik geri gelmiş ve her yeri

kaplamış bulunuyor (Beck, Giddens ve Lash 2000, s. 8-13). Hiç kuşkusuz, modern dönemde de riskler ve tehlikeler vardı ancak risk toplumuyla değişen şey risklerin hesaplanabilir ve sigortalanabilir olmaktan çıkmaları, öngörülemez, tahmin edilemez ve hatta hayal edilemez olmalarıdır. Aynı zamanda bu risklerin küreselleşmesi de risk toplumu olarak adlandırılabilir.

Sadece belirsizlikleri imal etmekle kalmıyor, aynı zamanda bunları paylaşıyoruz. Yani her an yeniden ve yeniden üretiyoruz. Bu süreci kendi kendini gerçekleyen kehanete benzetebiliriz. Siz bu belirsizliği ne kadar ciddiye alıp paylaşırsanız o kadar gerçek olduğuna inananız gelecektir. Kaldı ki bunu çok yakın geçmişe kadar kulaktan kulağa duyum yoluyla yapıyorduk, şimdi arkadaşımız, eşimiz dostumuzla ya da internet ya da diğer kitle iletişim araçları üzerinden onlarca söylentiyi ânında dünyanın dört yanına yayabilmekteyiz. Dolayısıyla diğer şartları sabit tuttuğumuzu varsayalım, belirsizliklerin imal edildiği ortamda anlam arayışı çabaları, yani söylentiler hep canlı kalacaktır.

Üçüncü bölümden itibaren incelemeye başladığımız verilerimiz çarpıcı sonuçlar ortaya koymaktadır. Niceliksel bulgularımızın ilk kısmını sosyoekonomik ve demografik veriler oluşturuyor. Buna göre örneğin kadınlar, erkeklere göre söylentilere daha fazla duyarlılar ve daha fazla diğerlerine aktarıyorlar. Ayrıca erkeklere kıyasla söylentilere daha fazla inanıyorlar. Eğitimsiz kadınlar eğitimlilere, yoksullar varsıllara, küçük yerde doğmuş olanlar büyük kentlerde yaşayanlara kıyasla söylentilere daha fazla inanma eğilimindeler.

Söylentilerin yayılmasına ilişkin çok sayıda teorik çalışma olmakla birlikte bu konuda ampirik araştırmaların sayısı oldukça düşük. Bundan dolayı örneğin onların sosyoekonomik değişkenlerle karşılaştırmasını yapmak imkânımız oldukça sınırlı kalıyor. Dolayısıyla biz ancak değerlendirmemizi çok sınırlı sayıdaki örnek üzerinden yapabilmekteyiz.

Bu alanda ilk amprik çalışmalardan birisini Hadley Cantril (1966, s. 112; 1940), Orwellci haberleriyle korkutulan 135 kişiyle yaptığı yangın alıştırmasında söylentilere daha fazla düşük eğitimlilerin inandığını, bunun sebebi olarak da değerlendirme yeteneğinin düşüklüğü gerekçe gösterilmiştir. Eğitim ve söylentilere inanma konusunda Kapferer yapmış olduğu kitlesel zehirlenme araştırmasında, el ilanlarına maruz kalanlarla, yaş, çocuk sahibi olma, sosyoekonomik gelir durumu ve annelik gibi demografik

özelliklerle söylentiye inanmak arasında güçlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Söylentiler hakkında çok sıkça yapılan yorumlardan birisi de onların özellikle az eğitimli kesimler arasında daha etkin olduğudur (Kapferer, 1989, s. 471-472). En azından eğitime ilişkin bulgularımız mevcut literatürü konfirme ediyor. Ancak hemen şunu belirmemiz gerekir ki, söylentilere inanma açısından bütün gruplarda %60 civarında bir oranda inanırlık mevcut. Diğer bir deyişle eğitimliler ile eğitimsizler arasındaki fark çok büyük değil. Aynı şeyi diğer değişkenler için de söylemek mümkündür. Gelir yükseldikçe örneğin inanma oranı düşüyor, hatta duyma oranında da düşüş gözlemleniyor. Söylentilere inanma söz konusu olduğunda bütün demografik değişkenlerde irili ufaklı farklılıklar bulunmakta, ancak en büyük farklılığın kadın erkek arasında ortaya çıktığını; kadınların çok büyük oranda söylentilere inanma eğiliminde olduğunu görüyoruz. Deprem söylentilerine kadınların %70,6'sı inanırken erkeklerin sadece %51,3'ü inanmış görünüyor.

Söylentiyi duyma ile söylentiye inanma arasındaki ilişki: Nüfusun yaklaşık %85-90'ı deprem söylentilerini duyduğunu söylemiştir. Ne kadarı bu söylentilere inanıyor? Toplam içerisinde inananların oranı üçte ikilik bir kesime denk gelmektedir. Yani tüm deneklerin %60'ı en büyük kesimi oluşturuyor.

Çalışmanın dördüncü bölümünde söylentilerin nasıl yayıldığını ortaya çıkarmaya çalıştık. Aynı zamanda deprem söylentilerinin neden bu kadar yaygın olduğunu ve neden bu denli geniş bir kitleye ulaşabildiğini anlamaya çalıştık. Her şeyden önce deprem korkusu, daha doğrusu deprem riski bütün toplumu, zengin-fakir, kadın-erkek, eğitimli-eğitimsiz, yaşlı-genç vs bütün sosyal kesimleri, sınıfları, grupları ilgilendiren bir risk türü. İkincisi, deprem gibi doğal afetlerin yıkıcılığının sınırının belli olmaması, yani riskin ne kadar riskli olacağının tahmin edilememesi. Bu İzmir'deki söylentileri tetikleyen ufak sarsıntı ya da da depremler olabileceği gibi, Gölcük ve İstanbul'da on yıl önce meydana gelen ve ağır tahribat yaratan büyük depremler de olabilir. Riskin belirsizliği ve Beck (1992, 2005) ve Giddens'in (1994, 2000) sık sık dile getirdikleri hesaplanamaz ve sigortalanamaz oluşları risk algısını kat kat artırmaktadır.

On yıl önce ülkemizde binlerce insanın yaşamına mal olan yıkıcı depremlerin hatıralarının henüz taze oluşu konunun önemini korumasına sebep oluyor olabilir. Bugün içinde bulunduğumuz durumu risk toplumu ve belirsizlikler toplumu olarak tanımlamamız için

elimizde yeteri kadar veri mevcut. Böylesi bir toplumsal ve kültürel çerçeve, bize risklere, tehlikelere karşı daima tetikte olmamızı öğretiyor. Yani artmış olan belirsizlik ve risk algısı toplumda aşırı hassasiyetler yaratıyor ve bu durum da söylentilerin ortaya çıkıp kolektif olarak tartışılmasına zemin hazırlıyor.

Söylentilerin yayılma düzenine baktığımızda sosyal olarak hemen çevremizde bulunan bireylerin %58'lik bir payla önemli rol oynadığı görülür. Fakat bundan da önemlisi ve varsayımlarımızda da öngördüğümüz üzere her 4 kişiden 1'i söylentileri radyo, tv gibi kitle iletişim araçlarından duyduğunu söylemiştir. Medyanın söylenti yayıcı rolü bu yolla ortaya çıkmış olmaktadır. Söylentileri çok daha az, %12,2 oranında tanımadığımız kişilerden duymaktayız.

Söylentilerin yayılma örüntüleri üzerine kafa yoran araştırmacılardan birisi olan Dodd, küçük kasabalarda yaşayan insanların söylenti iletimiyle, büyük şehirlerde yaşayanlara göre daha çok muhatap olduğunu ve arkadaşlar arasında yayılımın yabancılar arasında yayılımdan daha fazla olduğunu bulmuştur. Bu aşama boyunca ya doğal bir ortadan kalkmayla ya da resmî bir açıklamayla olayın üzerinin kapatılıp söylenti yatışır (Dodd, 1958 akt. Pendleton, S.C. 1998, s. 74-75). Araştırmanın bulguları da söylenti iletimi, yayılması konusunda küçük kasabalarda yaşayan, geniş aileye sahip, düşük gelir sahibi grupların söylentileri diğerlerine göre daha fazla aktardıklarını gösteriyor. Ancak kitle iletişim araçlarındaki gelişmeler ve risk, belirsizlik ve korku kültürünün yaygınlaştığı günümüzde söylenti aktarımının hem sebeblerinde hem de araçlarında çok önemli değişiklikler ortaya çıktı.

Tehlikeler hakkında diğerlerini uyaranlar, yardımcı olacağına inandıkları bir tutum sergilerler (Donovan, 2007). Bu tutum belirli bir uyarı ya da modern dünyanın ne kadar ahlaksız olduğunun ispatı şeklini alabilir. Her iki durumda da istenen şey, Kapferer'in de ileri sürdüğü gibi, kasten korku hikâyeleri yaymaktan ziyade alternatif bir "doğru"luk, gerçeklik taşıyan bilgiyi aktarmaktır. İnsanların arkadaşlarına, akrabalarına ve meslektaşlarına bu gibi efsaneleri ya da uyarıları online olarak yönlendirme eğilimi, eylemin sadece teknolojik olarak kolay olmasının ötesine geçer. İnternetten önce ve bugün de, tehlikelere karşı uyarıda bulunan el ilanlarını kopyalayan, dağıtan ve postalayan insanlar oldu. Bu ilanların konusu çete kurma ritüellerinden, LSD içeren yapışkanlı çocuk çıkartmalarına, Satanist işletmeler, organ mafyası, çeşitli virüs bulaştırılmış iğneler,

size dostane sunulacak içecekler kadar çeşitlilik gösteren söylentiler toplumun bu tür konularda giderek hassaslaştığını göstermektedir. Hatta gelişen risk toplumunun bir kültürü olarak bir şeyleri şansa bırakmaktansa önlemini çok daha önceden almak, anna babaları, komşusu hakkında kaygılananları, bu tür bilgileri doğru olup olmadıklarına bakmadan yayma, sadece bir bilgi verme gibi eylemlere yönlendirmekte. Bu tür tutumlar ister istemez kaygı, evham, korku, karamsarlık ve paranoya yaymak noktasına varacaktır. Ülkemizde aylarca tartıştığımız ve şimdi çabucak unutmaya yüz tutan kuş gribi ya da daha yakında domuz gribi ve grip aşısı tartışmaları özünde aşırı bir güvenlik kaygısı, tedbir alma, hep kötüyü, en kötüyü bekleyen bir dünya görüşünün bir yansımasıdır.

Birçok araştırmacının söylentiyi, kamuyu ilgilendiren bir olayı, olgu ya da durumu ve kişiden kişiye dolaşan bir olayın doğrulanmamış bir açıklaması olarak tanımladıklarını söylemek mümkündür. Bu yazarlara göre söylentiler, kolektif bir çabanın ürünüdür ve problemli bir durumu çözmek için kullanılırlar. Karşı karşıya kalınan yeni bir sorun, belirsizlik, tehlike ya da risk söz konusu olduğunda bu risk ya da tehlike karşısında duracak, tedbir alacak, belirsizliği aydınlatacak ve sorunu çözecek otoritenin varlığı aranır bir hal alır. Ancak çoğunlukla otorite şu ya da bu sebepten dolayı yetersiz kalacaktır. İşte bu gibi durumlarda topluluklar kendi içlerinde bir çare, anlam, arayış içerisine girecektir. Bu, çoğunlukla spontane bir biçimde gelişir. Toplumdan topluma fark etmekle birlikte söylenti bunun gibi durumlarda ortaya çıkan resmî otorite tarafından henüz teyit edilmemiş ya da onlar tarafından inkâr edilmek istenen enformasyon olarak tanımlanır (Kapferer, 1990). Bu zaman içerisinde kurumsal hal de alabilir.

Depremler gibi doğal felaketlerin içlerinde barındırdıkları belirsizlik ve büyük riskler sebebiyle büyük çaplı korku, panik ve toplumsal anksiyeteye yol açmaları beklenebilir bir durumdur. Ancak "deprem olacak" şeklindeki söylentilerin yayılması son dönemlerde sıklıkla karşılaşmaya başladığımız bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun çok çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Shibutani'nin sözünü ettiği gibi: "Kurumsal kanallar ne kadar ayrıntılı olurlarsa olsunlar istisnasız olarak hepsi 'söylenti' gibi yardımcı kanallar yoluyla da desteklenirler. Enformel ağlar sıklıkla kişisel arkadaşlıklar etrafında inşa edilirler ve kontaklara odak noktası sağlarlar" (Shibutani, 1966). Yerel berber dükkânı, asker garnizo

nunun tuvaletleri veya başkentteki parti ortamları gibi ağlar önemli miktarda enformasyonun değişiminin gerçekleştiği bağlamlar halini alırlar. Bulgularımız Türkiye bağlamında söylentilerin yayılmasında akraba, arkadaş, tanıdık zincirinin diğer ağlardan daha fazla etkili olduğunu göstermektedir.

Güven olgusu değerlendirilirken özellikle onun söylentilerle olan ilişkisi bağlamında çift taraflı bir rol oynadığını söylemeliyiz. Bir taraftan güvenden dolayı duyduğumuz söylentilere inanırken diğer yandan da sosyal ve kurumsal güven eksikliğinin ve söylentilerin ortaya çıkması gibi çift taraflı bir ilişkiden söz edebiliriz.

Temelde söylentinin bilgi ya da enformasyon eksikliğinden doğduğu ve ilgili tarafların yeterince bilgilendirilmelerine bağlı olarak ortadan kalkacakları, yok olacakları düşünülmüştür. Gelişen kitle iletişim teknolojileri ve yöntemleri ile birlikte söylentiler hiç olmadığı ölçüde etkinlik artırmış, hemen dünyayı çevreler hale gelmiştir. Elde ettiğimiz birçok bulgu, içinde bulunduğumuz dönemde gündelik hayatımızı fazlasıyla etkileyen söylentilerin sosyolojik bir araştırma konusu olarak ele alınıp incelenmeleri gereğini ortaya koymaktadır. Her ne kadar gerekli ilgiyi görmeseler de söylentiler, şehir efsaneleri gibi, kaynağı güvenli olmayan enformasyon toplumsal hayatımızın hemen her katmanında yoğun bir biçimde paylaşılmakta ve anlam arayışımızı da bir o kadar zora sokmaktadır.

Söylentilerin yayılma ânında farklılaşma eğiliminde olduğunu ortaya çıkarmış bulunuyoruz. Söylentiler %52 oranında aynı şekilde yayılmışken en az yedi farklı versiyonunun dolaşımda olduğunu ama bir şekilde nerdeyse aynı anlama geldiği gözlemlenmiştir. Aynı zamanda söylentileri duyanların yarıdan fazlası bunu en az iki kez duymuş oluyor.

Araştırmanın beşinci bölümünde tepki ve alınan tedbirleri tartıştık. Saha çalışmalarımızda her bir şehirde konuştuğumuz binlerce kişi deprem söylentilerini duyduklarını teyit etmişlerdir. Acaba söylentiler duyulduktan sonra ne oluyor? Duyduğumuzla mı kalıyoruz? Söylenti duyanların 3/2'si bu söylentilerin kendilerinde değişen derecelerde korku ve kaygıya sebep olduğunu teyit etmektedirler. Korku ve kaygının göreli olarak yüksek olması alınan tedbirlerin boyutlarını ve etkilerini de kaçınılmaz olarak etkilemektedir. Dolayısıyla bu denli kaygı bireylerin eyleme geçmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Söylentiyi inanmaya değer bulanların aralarında aşırı da sayabileceğimiz birtakım eylemlere giriştikleri gözlemlenmiştir.

Öyle ki geceyi dışarıda, arabada, çadırda ya da derme çatma bir kulübede geçirenlerin sayısının çok yüksek olduğunu görüyoruz. Bununla birlikte özellikle İzmir gibi büyük metropollerde günlük yaşamın tamamıyla durmasına dahi sebep olabilmiştir. En hafif tedbiri alanlar depremin olacağının varsayıldığı saatlerde bahçeye, açık havaya çıkarak depremi beklemişlerdir. Görüşmeler sırasında, bazı hastanelerde doktorlar ve hemşirelerin hastalarını bahçeye çıkararak 1-2 saat beklediklerini anlatanlar olmuştur.

Söylentiler, ancak onlara tepki veren bir topluluk varsa hayat bulup yaygınlık kazanırlar. Söz konusu topluluğun söylentinin mesajına değer vermesi, yani bireyler için önemli olması ve bu konuda belirsizliklerin bulunması gerekli önkoşul olarak karşımıza çıkmaktadır. Belirsizliklerin çok derin etkiler yarattığı günümüzde sanırım eksikliğini duyduğumuz tek şey belirsizlik, korku ve anksiyeteler olacaktır. Çağdaş toplumların içerisine düşmüş bulunduğu yapısal sorunlar, ekonomik kriz, teknolojik ve çevresel risklere ek olarak güvensizliğin yaygınlaştığı, korku kültürünün bir norm halini aldığı toplumsal ortamlarda çeşitli konularda söylentiler her zaman ortaya çıkıp yayılabilirler. Sahada elde ettiğimiz bulgular deprem olacağına ilişkin haberleri aldıktan sonra ankette yer alanların hangi eylemler içine girdikleri sorulduğunda (Tablo 52) deneklerimizin %40,57'si bu haberi yakınlarına ve akrabalarına ilettiklerini belirtmişlerdir. Bu bulgu hipotezimizi doğrular niteliktedir. Söylenti haberlerinin geleneksel toplumlarda, geleneksel ilişkilerin daha baskın olduğu bölgelerde, tanıdıklar, eş dost ve akrabalar arasında çok daha fazla yayıldığını söylenti literatüründen bilmekteyiz. Ancak tıpkı refleksif modernite kuramının öngördüğü gibi risk toplumu aynı zamanda sınırların da çoklulaştığı ve birbirine karıştığı bir çağa işaret etmektedir (Zinn, J.O. 2008). Sınırların belirsizleşmesi ve iç içe girmişliğinin önerdiği gibi gelenekselle modern arasındaki sınır kalkmış, geleneksel ilişki ağları da çok yaygın ve kolaylıkla modern ağları ve kitle iletişim araçlarını kullanmaya başlamışlardır. Sonuç hiç öngörmediğimiz kadar etkili bir iletişim. Dolayısıyla deleneksel ağlar üzerine oturan modern kitle iletişim araçları söylentilerin geçmişe nazaran büyük bir hızla yayılmalarına sebep olmaktadır. Tıpkı tablo 57'de olduğu gibi görüşülenlerin %40'ı bu haberleri kimseye iletmediklerini ifade etmişlerdir. Ancak saha çalışması sırasında da, derinlemesine görüşmeler sırasında da ortaya çıkan bir durum vardır ve kişilerin bu haberleri kimseye söylememe ne-

denleri bu grubun bir kısmının söylentiye inanmamasıdır. Sadece önemli gördüğümüz bir enformasyonu başkalarına aktarma ihtiyacı hissederiz. Genellikle eğer bir haber bizim için önemli değilse başkası için de olamaz diye düşünürüz. Kimseyi aramayanların bir kısmı, haberlere inanmamaktan çok, kendilerinden önce bu haberin bir başkasına iletilmiş olduğunu düşündüklerini ifade etmişlerdir.

Altıncı bölümde korkular ve deprem söylentileri arasındaki ilişkiyi ortaya koyduk. Literatür ve bulgularımızın her ikisi de korkuların söylentiler üzerinde çok önemli bir etkisinin olduğunu gösteriyor. Bir bakıma deprem söylentisine inanma ya da korkma deprem riski veya korkusuyla sınırlı değil. Tersi de, yani genel korku ortamının da söylentilerin geçmişe oranla çok daha fazla sıklıkta ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir.

Deprem söylentilerinin neden bu sıklıkla gündeme geldiği sorunsalına cevap ararken kullanabileceğimiz diğer kavramın, Giddens'in ikinci modernleşme dönemi olarak tanımladığı dönemin kültürel bir yansıması olduğu varsayımından hareketle son yıllarda gerek dünyada gerekse ülkemizde artan belirsizliklerin toplumsal *anksiyete* durumu yarattığını düşünüyoruz. Belirsizlik ve bilinmezlerin artmasının sebebi endüstri toplumunun aşılması ve bunun yerini alan endüstri sonrası toplumun birçok belirsizliği de beraberinde getirmiş olmasıdır. Bu gelişmenin bir yanında birinci/klasik modern toplum döneminin sosyal devlet anlayışının sağlamış olduğu sosyal güvenlik; işsizlik yardımı, hastalık ve sakatlık yardımı, ev yardımı gibi güvenlik ağlarının ortadan kalkması bulunmaktadır.

Diğer yanda ise modernite ile postmodern tartışmasının sonuçları bulunmaktadır. Aydınlanma felsefesinin etkisiyle modernizasyon süreci boyunca bilim, bilimsel bilgi ve bilimsel yeniliklere yönelik büyük bir güven duygusu gelişmişti. Ancak postmodernizmin yarattığı tahribat bu alanda büyük sorunların çıkmasına sebep olmuştur. Batı toplumlarından başlayarak dalga dalga yayılan bilim ve teknolojiden şüphe etme, teknolojik ve bilimsel gelişmeleri şüphe ve kaygıyla karşılamak nerdeyse bir norm haline gelmiş bulunuyor. Kısaca belirtecek olursak belirsizliklerin artması güven erozyonunu da berberinde getirmiştir. Aynı zamanda bu süreçte modern toplumların daha bir *refleksif* karakter kazanmasının getirmiş olduğu sıkıntılardan da söz etmeliyiz. İçinden büyük sancılarla geçtiğimiz çağın riskler çağı olduğu kadar belirsizlikler çağı olduğunu da söylemeliyiz. Bu konuyu bekli de en iyi anatan yazar Zygmunt

Baumandır (2009). En son yapıtı *Liquid Times* (Akışkan Zamanlar), bir belirsizlikler çağında Yaşamda belirsizliklerin ne derece yaygın olduğunu ve bu belirsizliklerin sebep olduğu korkuların derinliğini ve yaygınlığını oldukça çarpıcı bir biçimde anlatmaktadır.

Son on yıldır giderek artan belirsizlikler çağımızın tanımlayıcı en önemli karakteristikleri arasında yer almaktadır. Risklerin ve belirsizliklerin bu denli artmış olduğu toplumsal koşullarda gerçekliğin ne olup olmadığı konusunda birbiriyle çelişen birçok farklı iddia ortaya çıkacaktır. Farklı anlam arayışları, gerçeklik algısı, yurttaşların farklı bilgi havuzları etrafında toplanmalarına, dolayısıyla bölünmelerine sebep olabilmektedir. Enformasyonun yapısındaki bu çeşitlenme ve parçalanma resmî otorite başta olmak üzere her tür otoritenin sonu gelmez bir şekilde irdelenip sorgulanmasının da yolunu açmaktadır.

Çağımızın hastalığı belirsizlik ve güvensizlik sorunlarını ele alıp incelediği önemli eseri *Siyaset Arayışı* adlı çalışmasında Z. Bauman (2000) çağdaş dertlerin en sinsi ve acı verici olanı, en iyi Almanca bir kavram olan *Unsicherheit* başlığı altında toparlanabilir; ki ingilizce en az üç kavramla, yani; belirsizlik, güvensizlik ve emniyetsizlik olarak tanımlanabilir diyor. Bu dertlere kolektif bir çözüm bulmanın önündeki en büyük engel, onların doğasında yatar: Kendilerini güvensiz hisseden, geleceğin getirebileceklerine sakınarak bakan ve emniyetlerinden şüphe eden insanlar, kolektif eylemin gerektirdiği riskleri göze alacak kadar özgür değildirler (2000, s. 13). Korkuların esir alıcı, felç edici sosyal boyutları hakkında yeterince bilgi ve deneyime sahip değiliz. Korku ve güvensizliğin bu denli yaygın olduğu modern öncesi zamanlardaki korkular hakkında toplumsal hafızamızda kalanların sınırlı olduğunu hesaba katarsak bugün daha ciddi bir sorunla karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz. Korku, bireyleri kolektif eyleme geçmekten alıkoyan bir etkiye sahiptir. Yani endüstri toplumundan bildiğimiz kolektif sorun çözme, örgütlenme, dayanışma ağları oluşturma imkânları giderek daralmaktadır.

Bundan dolayı bekli de söylentilerin korkutucu etkilerinin varsaydığımızdan çok daha derin ve çok boyutlu olduğunu görüyoruz. Araştırma bulgularımız, çok büyük bir kesimin, hatta söylentiye inandığını söyleyenlerden (%60'ı inandığını söylemiştir) daha fazla bir kitlenin %63 oranında söylentilerden değişen derecelerde korkup etkilendiğini göstermiştir. Söylentilerin yaratmış olduğu yaygın

korku, panik zaten araştırma boyunca ifade etmeye çalıştığımız gibi oldukça yaygındır. Söylentilerin duyulması üzerine işlerini bırakanlar, bulunduğu mekânı terk etmiş, evini, işyerini ofisini, bürosunu en az iki saat süreyle kapatarak kötü hava koşullarında sokakta, parkta ya da caddede beklemişlerdir. Bazılarının, daha dramatik tedbirler aldığı görülüyor.

Yedinci bölümde güven kavramı ve güvensizlik ortamının söylentilerin gerek inşası gerekse de aktarılmaları, yayılmaları üzerindeki etkilerini incelemiş bulunuyoruz. Buna göre bulgularımız güvensizliğin yaygın olduğu kesimlerde söylentilere inanma oranının, dolayısıyla korkup paniğe kapılmanın, dramatik sayılabilecek tedbirler almaya çalışmanın da yaygın olduğunu göstermektedir. Araştırmamızın diğer bir merkezî sorununu güven, güven erozyonunun söylentiler üzerindeki etkisini ortya çıkarmak oluşturuyor. Bundan dolayı bu konuya geniş yer verildi.

Güven her şeyden önce kavramsal olarak ele alınıp tanımlandı. 1980'li ve '90'lı yıllarda bu kavramın sosyolojinin önemli tartışmalarından birisi haline geldiğini görüyoruz. Bu sebepsiz değil. Risk toplpumu, belirsizliklerin egemen olduğu koşullarda güven önemli bir toplumsal olgu olarak kendisini hissettirecektir. Bu kavram adeta toplumsal yaşam için merkezî bir öneme sahiptir ve dolayısıyla, aşınmaya maruz kaldığında da gerek bireysel gerekse toplumsal düzeyde önemli sorunlara, bunalımlara yol açacaktır.

Risk toplumunun ana karakteristik özelliği olan aşırı artmış riskler ve belirsizlikler güven kavramını sosyolojik bir araştırma konusu olarak tarihte hiç olmadığı kadar önemli bir noktaya getirmiş bulunuyor. Risk toplumu, belirsizlikler ortamını geliştirdiği kültürel ortam toplumsal düzlemde aşırı duyarlı, kendine ve diğer bireylere güvenmeyen, kötümser bir dünya görüşünü beslemektedir. Birey bu ortamda korkulara kapılmış ve hatta korkular tarafından esir alınmıştır. Böylesi bir arka planda söylentiler, dedikodu, şehir efsanesi ve komplo teorileri gibi alternatif anlam arayışının ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır.

Deprem söylentileri aslında ne söylüyor? Sosyal dünyada olay ve olgular hiçbir zaman göründükleri gibi değildir; dolayısıyla gerçekliğin ortaya çıkarılması araştırma sürecini zorunlu kılmaktadır. Bu çalışmada söylentilerin sadece kalabalıkların bir tür histerisi, yanlış ya da hatalı olarak ağızdan ağza dolaşan enformasyon kırıntısı olmadığı gerçeğinden yola çıkmış bulunuyoruz. Söylentilerin

yayılma desenleri ve bunların ne ölçüde dikkate alındığını belirledikten sonra onların ortaya çıkmalarında rol oynayan en önemli değişkenlerden olan güven değişkeniyle söylentileri ele alıp inceldik.

Bulgularımız toplumumuzda güven eksikliğinin, hatta güvensizliğin yaygın ve derin bir sorun olduğunu göstermektedir. Altıncı kısımda incelediğimiz birçok teorik argüman ve yer verdiğimiz bazı ampirik bulgular ülkemizde gerek bireysel düzlemde gerekse kamusal düzlemde güven duygusunun son derece zayıf olduğunu gösteriyor. Örneğin Tablo 64'te incelediğimiz bireyler arası güven ölçeyi durumu son derece net bir biçimde ortaya sermektedir. Toplumun ancak %7,5'i birbirini güvenebilirken %92'si tersini seçmektedir. Deneklerin %25'i insanlarla bir aradayken veya iş yaparken genellikle dikkatli olmayı seçerken, %65'i her zaman çok dikkatli olduğunu söylüyor (Tablo 64). Fazla söze gerek yok, eğer birbirimize güvenmiyorsak sosyal dayanışma, örgütlenebilme, hak arama ya da sivil toplum kuruluşlarında bir araya gelemeyeceğimiz gibi, yalnızlaşma, güvensizlikle birleşince yeni korkular, paranoyalar, komplo teorileri, şehir efsaneleri ve söylentiler ortaya çıkacaktır.

Bunun gibi dünya algısı da söylentiler üzerinde önemli etkiye sahip. Dünyayı nasıl algıladığımız, geçmişi nasıl değerlendirdiğimiz geleceği nasıl kurgulayacağımız sorunuyla yakından ilgilidir. Risk ve belirsizlikler toplumunda kötümser dünya görüşünün oldukça yaygın olduğunu biliyoruz. Tablo 74 ve 75'te dünyanın gidişatı, nereye doğru gittiği, iyiye mi kötüye mi gidiyor, bugünkü halimizden memnun muyuz, gelecek kuşaklar nasıl yaşayacaklar, bugünlerde neye güvenebiliriz, gelecekten ne bekliyoruz vb sorularından oluşan 16 soruluk bir listeyle bu konuları açığa çıkarmaya çalıştık. Dünyanın gidişatı, gelecekten beklentiler, geleceğe güven gibi soruların hepsinde çok yaygın bir pesimizm söz konusu. Deprem söylentilerine inanma ile geleceğim konusunda kaygılıyım çapraz tablosunda (Tablo 88) Spearman'ın katsayısıyla değerlendirildiğinde bu iki değişken arasında 0,83 ila pozitif bir ilişkinin varlığı kendisini gösteriyor. Gelecekten kaygı duyanlar söylentilere de o oranda açıklar ve söylentilere inanmaktadırlar. Bu tablo merkezî varsayımlarımızdan olan güven ile söylentiler arasındaki ilişkiyi açıkça ortaya koymaktadır. Risk toplumu, belirsizliklerin tarihte olmadığı kadar arttığı, bireysel ve toplumsal temeldeki güvensizliğin yaygınlaşarak bir korku kültürüne dönüştüğü gözlemleniyor. F. Furedi'nin (1997, 2001, 2005) birçok eserinde ele alıp incelediği

"kötümserlik kültürü" her zaman kötüyü beklemek, dünyanın kötüye gideceğini düşünmek korku kültürünün yansımalarından birisi olarak karşımıza çıkmakta.

Risk toplumunun ulaştığı yeni aşama olan refleksif modernite Frank Furedi'de Beck'in aksine kötümserliği, korkuları, dolayısıyla içe kapanma, kültürel tutuculuk, hatta gericilik anlamında gelmektedir. Aşırı korkmuş bireyin yapacağı şey risk almama, hiçbir şeyi riske etmeme olacaktır. Bu da kaçınılmaz olarak söylentiler gibi risk, korku haberlerini tetikleyebilmektedir.

İlk on yılını tamamlamak üzere olduğumuz 21. yüzyıl, bunalım, korku ve kaygıların, umutsuzluk ve karamsarlığın toplumsal yaşamı derinden etkileyecek derecede yaygınlaştığı bir yüzyıl olarak başlamış bulunuyor. Rönesans ve reform dönemi ve bunu izleyen yüzyıllar boyunca hüküm sürmüş olan aydınlanma felsefesinin, modernist pozitivist geleneğinin bilime ve teknolojiye bakışındaki olumlu, iyimser bakış açısı, bilim ve teknolojiye güven, toplumların dünya görüşünü şekillendirirken aydınlar ve entelektüeller başta olmak üzere bilime ve teknolojiye, dolayısıyla da uzmanlara olan güveni de besleyip destekliyordu. Özellikle aydınlanmacı felsefe bir yandan bilimsel ilerleme ve teknolojiye büyük bir önem atfederken, diğer yandan insanı yüzyıllardır içerisine düştüğü pasif, edilgen bir durumdan çıkarıp onu tarihin ve doğanın efendisi yapma cesaretini de göstermişti.

Bugün içinden geçtiğimiz dönemin kültürel atmosferi bunun tam tersini yapmaktadır. Her geçen gün giderek yükselen bir ses tonuyla doğa karşısında suçluluğumuzu vurgulamakta ve onu içine düşürdüğümüz berbat durumu kınamakta, tarih yapmak ve kendi kaderimiz üzerinde söz sahibi olmak iddiamızdan vazgeçmemiz gerektiğini söylemektedir. Bu dönem, risk toplumu perspektifi ve korku kültürünün yaygınlaşması sonucunda insanın yapıcı, yaratıcı, sorularına çözüm üretici yeteneklerini de önemli ölçüde aşağılamakta onu adeta zavallı bir suçlu pozisyona konumlandırmaktadır.

Bulgular kısmında bir kısmını aktardığımız güvene ilişkin bulgularımız hemen her düzeyde güven eksikliğinin hâkim olduğunu göstermektedir. Saha araştırmamızda yurttaşın çeşitli kurum, kuruluş, mesleki birliklere güven duyup duymadığını sorguladık. Sonuçlar, bulgular Tablo 78 ve 79'da verilmiş bulunuyor. Sonuçlar, varsayımlarımızı doğrular niteliktedir. Tablolarda (Tablo 78 ve 79

ve izleyen diğer Tablolar) görüldüğü gibi, kurumlara, ailemiz ve yakın arkadaşlarımız hariç hemen hiç kimseye güvenmiyoruz. Büyük çoğunluk, insanlarla birlikteyken ya da iş yaparken her zaman çok dikkatli olmanın gerekli olduğuna inanmaktadır. Doktorlara, öğretmenlere, üniversite ve akademisyenlere karşı güven duygusu hâkimken, bunların dışında birçok profesyonele karşı hiç güvenmiyorum derecesine kadar güvensizlik göze çarpmakta. Kurumsal düzlemde TSK hariç hemen hiçbir kuruma güven duyulmamaktadır. Kamu görevlilerine güvensizlik de yaygın bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütün bu verileri dikkate aldığımızda güvensizliğin belirsizliği körüklediği ve her iki faktörün de söylentilerin ortaya çıkıp yayılmasında çok önemli bir rol oynadıklarını söyleyebiliriz.

Risk toplumuyla, belirsizliklerin arttığı, hatta belirsizliklerin giderek daha geniş boyutlarda üretildiği *refleksif modernite* dönemine girmiş bulunuyoruz. Öyle bir yerdeyiz ki, tarihin öyle bir anındayız ki, düşünmeden sarılabileceğimiz, şüphe duymadan güvenebileceğimiz herhangi bir kurum ya da organizasyon bulunmuyor. Modernitenin sonuyla birlikte onun gelenekleri ve sosyal güvenlik ağları başta olmak üzere, refah devleti gibi uygulamaların da hızlı bir şekilde yok oluyor oluşu bireyi bu dünyada, adeta savaş alanında, tek başına ve yapayanlız ve savunmasız bırakmış gibi. Bu çöküş ve yok oluştan, binlerce yıldır insanın en sıcak yuva olarak tanımladığı ve her başı dara düştüğünde sığındığı, sevgi, şefkat, özverisinden ve desteğinden asla şüphe duymadan dönebildiği aile kurumu da payına düşeni fazlasıyla almıştır.

Bütün bu değişim ve dönüşümlerin toplumsal dayanışma ağlarını yıprattığı ölçüde, iyice bireycileşmiş bireyin kendisini daha zayıf, risk ve tehlikeler karşısında daha savunmasız hissedeceği açıktır. Böylesi bir kültürel ortam, hem bizim hassasiyetlerimizi değiştirip şekillendirecek hem de inanma siyasetlerimiz üzerinde etki yaratacaktır.

Diğer yandan enformasyonun kitlesel iletişim ağlarıyla çok hızlı bir şekilde adeta dünyayı dolaşabiliyor olması bütün bu korku ve kaygılarımızı diğerleriyle payklaşmamızın da kapılarını açıyor ve ona büyük imkânlar sunuyor. Kültürel otoritenin parçalanmış olması gerçeği bu bağlamda önemli bir durumdur. Geçmişte enformasyon azlığından dolayı ortaya çıkan söylenti bugün enformasyon fazlalığının bir tezahürü olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Aynı zamanda 1980'li yıllarla birlikte ülkemizde uygulamaya konulan yapısal değişim programı ve neoliberal ekonomi politikalarının toplumumuzun geniş kesimleri üzerinde sosyal, ekonomik ve kültürel yıkıcı etkileri olmuştur. Özellikle orta alt ve alt sınıflar devletin tarihsel "devlet baba" rolünü bu denli istekli şekilde terk etmesi karşısında büyük bir hayal kırıklığına uğramış gibidir. Hatta bir anlamda "devlet baba", "evlatlarını/yurttaşlarını" serbest piyasanın acımasız kapitalist pazar ilişkilerinin insafına bırakarak kaçmış, kabuğuna çekilmiş gibi görülmektedir. Bu koşullarda devlet ve onun önde gelen kurumlarına, örneğin siyaset kurumuna karşı büyük bir güvensizlik dalgası yayılmış bulunuyor.

Söylenti literatüründe çok sık değinildiği gibi birçok açıdan söylenti kurumsal güvenin bozulmasının işaretidir. Söylentinin varlığı benzer iddiaları yayan kişilerin –üstü kapalı ya da açık bir şekilde– resmî kanallardan gelen bilginin eksik ya da yanlış olduğunu öne sürdüklerini ortaya koyar. Bilgiler ya yetersiz ya da mevcut bilgi çerçevesine ve etik anlayışa aykırıdırlar. Öyleyse Gary Alan Fine'ın (2007) belirttiği gibi konuyla ilgili bilgilere alternatif kaynaklardan ulaşılmalıdır. Bu da tıpkı doğal afet durumlarında olduğu gibi (Hurricane Kasırgası) belirgin bir hal alır, nitekim doğru bilgi gereklidir fakat mevcut değildir.

Güven sorunu ülkemizde 20. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmaya başlamış ve 1999 depremleri sonrasındaki devletin tedbirsizliği ve olay yerine ancak 12 saat sonra ulaşabilmesi gibi sebeplerle birlikte iyice doruğa ulaşmıştır. 1990'lı yıllarda terörün tırmanması ve olağanüstü koşulların siyasetçileri ve siyaset başta olmak üzere ülkemizde birçok kurumu yıprattığını görüyoruz. Özellikle Susurluk davası ya da sonrasında ortaya atılan Ergenekon davalarıyla iyice ortaya çıkan devlet içerisinde bazı grupların karışmış olduğu yolsuzluk ve yasadışı örgütlenmeler vb gibi gelişmeler toplumda devlet ve onun görevlilerine olan güvenin iyice zedelenmesine sebep olmuştur. Gary Alan Fine tıpkı ülkemizde son yıllarda olduğu gibi "çok fazla söylentinin yayıldığı bir toplumda (özellikle de toplumsal konularla ilgili olanlar) muhtemelen kurumsal bir bozulmanın varlığı söz konusudur" demektedir. Yani ya görevli kurumlar iletişim kuramıyorlar ya da verdikleri bilginin doğru, adil ve gerekli bilgiler olduğu halk tarafından kabullenilmiyor (2007). Bu gibi durumlarda halk resmî bilgiye güvenmez. Devletin ve kamu

görevlilerinin sağladığı –ki bazı durumlarda bunu sağlamakta da zorluklar yaşanmaktadır– bilgilerden şüphelenilmesi kaçınılmaz olarak alternatif iddiaları gündeme getirecektir. Alternatif iddialar sadece bilgi kirliliği yaratmamakta, aynı zamanda "enformasyon fazlalığı" yaratarak "hiçbir şey doğru değilse her şey doğru olabilir" ilkesinin yayılmasına, dolayısıyla doğru/yanlış arasındaki ayrımın kaybolmasına sebep olabilmektedir.

Bazı durumlarda risk toplumunun en önde gelen ilkelerinden birisi olarak karşımıza çıkan "abartılmış güvenlik", yani risk almama ilkesi bazı kamu görevlilerinin tehlike ile risk arasındaki ayrımı karıştırarak önceden tedbir almak/tedbirli olmak adına halkı gereksiz yere alarma geçirmelerine de sebep olmuştur. Örneğin Niksar'da deprem söylentilerinin bu tür tutumları tetiklediğini gözlemlemiş bulunuyoruz. Niksar'da kaymakamlığın, kendisine iletilen ve hiçbir bilimsel dayanağı olmayan "Güneş tutulmasını müteakip deprem olabilir" yolundaki bir rapor üzerine halka tedbirli olmaları yönünde anonslar yapması üzerine Niksar halkı aylarca evlerini terk etmiş, sokaklarda kalmayı evlerinde uyumaya tercih etmiştir.

Deprem söylentileri hiç kuşkusuz *Zeitgeist* (zamanın ruhu)nu yansıtmaktadır. Genel belirsizlikler, gelecekten umudun kesilmesi, şüpheciliğin artması, kimseye güvenmeme gibi yaygın tutum ve duygular toplumda sürekli olarak bir bilinmezlik ve belirsizlik duygusunun yaygınlaşmasına sebep olmaktadır.

Klasik söylenti çalışmaları söylentileri ağırlıklı olarak bilgi eksikliği ya da onaylanmamış iddialar olarak tanımlayagelmiştir. Ancak özellikle 11 Eylül sonrası dünyada yaygın bir biçimde ortaya çıkan söylentilerin bilgi azlığından çok, kitle iletişim çağında ve bütün bu enformasyon bolluğu ortamında ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Dolayısıyla içinde bulunduğumuz dönemde söylentilerin farklı birtakım dinamiklerden kaynaklandığını, içeriklerini ve ortaya çıkış koşullarının farklı olmasından dolayı farklı bir perspektiften ele alınması gereği ortaya çıkmaktadır.

Günümüzde bilginin üretilmesi ve dağılımının/yayılmasının dinamikleri ve koşulları on yıl öncesine kıyasla bile çok büyük bir değişimden geçmiş bulunmaktadır. Elektronik medya araçları özelikle internet, bilginin geleneksel akış yönünü; yukarıdan aşağıya olan yönünü değiştirmiş, ona interaktif bir karakteristik kazandırmıştır. Bu yolla alternatif anlam ya da söylem çok daha

hızlı bir şekilde yayılma imkânı bulabilmektedir. Bulgularımızın da gösterdiği gibi önemli bir oran, söylentiyi kitle iletişim araçlarından öğrendiğini belirtmiştir.

Kültürel otoritenin parçalanmışlığı ve belirsizliklerin artan etkisi toplumda kolektif sorun çözme dinamiklerini harekete geçirmektedir. Söylentiler mevcut korku ve kaygıları bir taraftan beslerken diğer taraftan kolektif olarak sorunu tartışmayı ve bir anlam birliği geliştirmeyi amaçlarlar. Shibutani'nin deyişiyle bir haberi iletme süreci olduğu kadar belirsizliği çözme, anksiyeteyi giderme süreci olarak da işlev görmektedir. Tedbir almak, tedbirli davranmak kültürü doğru olmasa da olabilme ihtimali üzerinden birçok riskin gerçek bir tehlikeymiş gibi algılanıp iletilmesine de sebep oluyor.

Son tahlilde söylentiler toplumsal ruh halimizi ve kolektif entelektüel çabalarımızı yansıtan paylaşımlardır, büyük çoğunlukla korkutmak için değil fakat sosyal çevremize yakınlarımıza ve topluma karşı duyduğumuz moral sorumluluğun gereği olarak paylaştığımız aktarımlardır.

Dokuzuncu Bölüm

Sonuçlar ve Öneriler

Bu çalışmada söylentilerin son zamanlarda artmasının sosyolojik sebeplerini ortaya koymaya ve en önemlisi de bu tür söylentilere giderek daha fazla sayıda insanın inanmasının sebeplerini risk toplumu, belirsizlikler, sosyal güven ve söylenti sosyolojisinin yeni açılımlarını kullanarak anlamaya çalıştık. Söylentiler sadece toplumsal korku ve panik, güvensizlik, bazı gruplara karşı düşmanlık ve önyargı yaydıkları için incelenmezler. Onlar, aynı zamanda toplumun olayları anlama ve yorumlama biçimi hakkında da biz sosyal bilimcilere oldukça detaylı bilgi verebilirler.

Söylentiler bir tür ikna edici mesaj olarak tanımlanabilir. Diğer bir deyişle, konuşmak ucuz olabilir ancak söylenti pazaryerinde oldukça değerli bir meta sayılmaktadır. Söylentiler onlara konu

olan şeyin/durumun önemli olması ve kavranmasının zor, belirsiz/karmaşık olduğu şartlarda ortaya çıkıp yayılırlar. Söylentiler kollektif anlam arayışı, herhangi bir grubun karşılaştıkları bir durum, sorun, korku karşısında entelektüel kaynaklarını birleştirmeleri, o duruma bir açıklama getirmeleri anlamına da gelir. Ortaklaşa sorun çözme stratejisi gibi bir durumdur. Aynı şekilde söylentiyi herhangi bir güvenilir, standart bir kaynağa dayanmayan enformasyon, haber olarak da düşünebiliriz. Herkesin fikir belirttiği bir ortam söylentilerin de yaşam bulduğu alanlardır.

Onların en eski kitle iletişimi araçları olduğu gerçeği kendilerinin de eskiyip tarihte yerlerini aldıkları anlamına gelmiyor. Tam tersine bu eskilik nerdeyse onların gücü gibi. Bugün modern kitle iletişim araçlarını kullanarak söylentiler birkaç saat içinde küresel çapta yaygınlık kazanabilmektedirler.

II. Dünya Savaşı'ndan itibaren gelişen söylenti araştırmalarında sosyolojik boyutun yeterince hesaba katıldığı söylenemez. Yapılan çalışmalar söylentileri ağırlıklı olarak bilgi eksikliği ya da onaylanmamış iddialar olarak tanımlayagelmiştir. Ancak özellikle 11 Eylül sonrası dünyada yaygın bir biçimde ortaya çıkan söylentilerin bilgi azlığından çok, kitle iletişim çağında ve bütün bu enformasyon bolluğu ortamında geliştiği gözlemlenmektedir. Dolayısıyla içinde bulunduğumuz dönemde söylentilerin farklı birtakım dinamiklerden kaynaklandığını ortaya koymuş bulunuyoruz. 11 Eylül sonrası dünya risk toplumuna geçiş yaptığımızı rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu toplum giderek hemen her şeyi riskleştiren, aşırı derecede korkmuş, güvenliğin yüceltildiği bir toplum haline gelmiş bulunuyor.

Ülkemiz dünya risk toplumunun bir parçası haline gelmiş bulunuyor. Ancak ülkemizde sosyolojik gelenek bu gelişmeyi henüz fark edebilmiş görünmüyor. Neden çok korkuyoruz? Korkmayı kendimize yakıştırmayız normalde ancak bugün korkular toplumsal alanda çok yaygın. Kimileri bu durumu "korku İmparatorluğu" olarak tanımlıyorlar, bu pek doğru gibi görünmemekle birlikte korkuların çok çeşitlendiğini, toplumsal ve çevresel birçok konunun riskleştirildiği bir toplumda yaşamaktayız.

Ülkemizde bu durumun gelişmesi gerek küreselleşmenin doğrudan ve dolaylı sonuçlarından dolayı gerekse de kültürel etkileşimlerden dolayı tam bir risk toplumu gibi davranıyoruz. Risk arttıkça korkular, korkular arttıkça da daha fazla güvenlik ihtiyacı duyuyoruz, güvenlik ise bizi güven sorunuyla yüz yüze getirir ki bu

çağda insan kime güvenebilir? İşte böylesi bir sosyokültürel çerçeve söylentilerin ortaya çıkıp kontrolden çıkmış orman yangınları gibi hızla yayılmalarına sebep olmaktadır.

Söylentiler bir anlamda otoriteye karşı çıkmakta onun güvenirliğini, meşruiyetini sorgulamaktadır. Geleneksel-modern otorite biçimlerinin açıkça tartışıldığı ve toplumsal temelde karşı çıkıldığı günümüzde söylentiler hem konuların tartışılma biçimi hem de çözüm önerileri konusunda önemli bir etkiye sahipler. Bundan dolayı güncel bir sosyolojik yaklaşımla incelenmeleri gerekmektedir. Özellikle ülkemizde risk toplumu, güven erozyonu ve söylentilerin artış göstermesi arasındaki ilişkilerin incelenmesinin henüz başlamamış olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Söylenti eşittir enformasyondur. Donovan (2002) söylentilerin enformasyon çağında formal bir yerinin olduğunu belirliyor. Ona göre bu çağda söylentiler araştırılırken enformasyon çevresine, inanış siyasetine ve kültürel değişmeye özel bir önem verilmelidir (2002, s. 3). Söylentilerin doğasının da durağan olmadığını, 1990'lardan bu tarafa önemli değişikliklerin ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Geçmişte söylentiler Yahudiler gibi açıkça tanımlanmış gruplara karşı yönelmişken günümüzde daha bir bireyselleşmiş mantığa sahipler, belirli bir hedefe yönelmeleri daha az görülür (2002, s. 3). Çünkü içinde yaşadığımız dönem farklı bir kültürel ortamın ürünüdür. Bu ortam kültürel otoritenin parçalanması, farklı anlam arayışlarının birbiriyle çatıştığı bir küresel çevre tarafından belirlenmektedir. Önceki dönemlerde resmî otorite dışındaki alternatif anlam arayışları ya da haberler sadece kulaktan kulağa yayılmayla mümkün olabilmekteyken günümüzde internet başta olmak üzere kitle iletişim araçları bu amaç için kullanılıyor.

Günümüzde sıkça karşılaştığımız gıda, içecek, şirket davranışları, zehirli atıkların yayılması, sağlık uygulamaları ve bu alandaki çeşitli risk uyarıları günümüzün söylentilerinin inşasıyla yakından bağlantılıdır. Araştırma bulgularımız başta merkezî otorite olmak üzere kültürel otoritenin zayıflamış olduğunu, bireylerin kurumlara ve bireyler arası güvende meydana gelen erozyon korku ve risk kültürünün yaygınlaşması, bireyselleşme, küreselleşme gibi faktörler ile söylentilerin artması arasında doğrusal bir ilişkinin olduğunu göstermektedir.

Söylentiler günlük yaşantımızı giderek çok daha doğrudan ve derinden etkilemektedirler. Deprem söylentileri ve sonuçların-

da olduğu gibi toplumu korku ve kaosa sürükleyebilmektedirler. Hatta son günlerde çeşitli medya organlarında gündeme gelen asker intiharlarında olduğu gibi, internette yayılan çeşitli söylentiler kişisel bazda çok daha yıkıcı sonuçlara yol açabilmektedirler. Bundan dolayı söylentiler, içlerinde barındırdıkları yıkıcı, bölücü, düşmanlaştırıcı potansiyellerinden dolayı, çok daha ciddi bir ilgiyi hak etmektedirler.

İçinde yaşadığımız çağ, kitle iletişim araçlarındaki baş döndürücü hızdaki gelişmelerden dolayı enformasyon çağı olarak tanımlanır. Bugün bilginin tarihte hiç olmadığı kadar hızlandığı, büyük boyutlarda üretildiği ve yayıldığı bir gerçektir. Endüstri çağının temel zenginlik aracı endüstriyel üretimken bilgi çağının kralı enformasyon ve enformasyon teknolojileridir. Enformasyonun merkezî bir yere oturduğu bu toplumda bilginin sağlıklı bir şekilde dolaşımı sağlanmalı, bilgi kirliliği ya da bilgi fazlalığının önüne aktif politikalarla geçilmelidir.

Risk toplumu, belirsizliklerin ve korku kültürünün hâkim olduğu yeni toplumsal düzende söylentilerin giderek daha da yaygınlık kazanması beklenmektedir. Dolayısıyla toplumsal etkilerinin de çok daha ciddi olacağını öngörebiliriz. Hükümetlerin, yerel yönetimlerin, finans krumları ve endüstrinin önemli bir bölümü bu sorun karşısında giderek daha zor duruma düşüyorlar. Bu konuda alınması gereken tedbirlerin merkezî hükümet, Afet İşleri Genel Müdürlüğü, yerel yönetimlerde valilikler, belediyeler ve kaymakamlıklar gibi birimlerin koordinasyonuyla ortak çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Unutulmamalıdır ki birçok durumda afet söylentisi afetlerden daha yıkıcı olabilir. Bu gerçeği göz önünde bulundurarak yukarıda belirtilen birimler, kurum ve kuruluşlar önlem almalıdırlar. Son on yıldır medyanın depremler konusundaki yayın politikaları ve tutumu sorunludur. Enformasyonun doğru akışını hükümet RTÜK gibi organlar aracılığıyla denetleme yoluna gitmelidir.

Birbiriyle çelişen anlam arayışları ve anlamlandırmalar toplumun kendi sorunlarını anlamlandırma ve onlar hakkında detaylı çözüm önerileri üretmesi üzerinde oldukça ciddi etkiye sahiptir. Söylentiler sadece resmî açıklamalara karşı çıkmakla kalmıyor fakat aynı zamanda topluluklar üzerinde yıkıcı etkiler de yaratabiliyorlar. Söylentiler gerilimlerin sebebi olmaktan öte onların işaretleri/belirti olmalarına rağmen, çatışmalar üzerinde yıkıcı, tahrip edici, kafa

karıştırıcı ve potansiyel olarak çatışmaları provoke edici bir etkiye de sahiptirler. Bir gerilim/çatışma ânı ve bir kültürel anlaşmazlık halinde söylentiler halkın bu olayları algılayış biçimini önemli ölçüde şekillendirebildiği gibi olayların resmî yorum bile gölgede bırakabilir. Bu sebeplerden dolayı politika yapıcıları, risk yöneticileri ve halkla ilişkiler uzmanları için söylentilerin kontrol edilebilmesi yaşamsal öneme sahiptir.

Bu bağlamda tıpkı Japonya'da olduğu gibi deprembilimcilerin doğrudan halka, gazete ve çeşitli medya araçlarına açıklama yapmalarının, açık oturum programlarına çıkmalarının sınırlandırılması yararlı olabilir. Bu yapılırken düşünce özgürlüğü sınırlarına dikkat edilerek belki bir sınırlama getirilebilir. Bilim insanlarının kendi aralarında yüksek sesle tartışmalarının modern bilimin zorunlu bir parçası olduğu bir gerçek ancak bunun kamuoyu önünde yapılması hem bilimin güvenirliğini azaltıyor hem de depremler konusunda yurttaşın kafasını karıştırarak korkmasına sebep oluyor.

Politika yapıcıların böylesine önemli bir alternatif iletişim kanalı olan söylentiler karşısında duyarlılıklarını artırıcı bir rol üstlenebileceğine inanıyoruz. Özellikle bu araştırma ülke yönetiminde bulunan bütün devlet adamlarına, politikacılara ve politika yapıcılara söylentilerin geçersiz, demode, çok küçük sonuçları olan uydurma şeyler olmadığını göstermek, daha da önemlisi onların çok çeşitli amaçlar uğruna harekete geçirilebilecek kültürel kaynaklar olduğunu göstermektedir. Bu amaçla kamu kurum ve kuruluşlarının üniversitelerle işbirliğine giderek benzeri deprem söylentilerini araştırmaların artırılmasını sağlamaları doğru yönde atılmış bir çaba olacaktır. Bu araştırma her şeyden önce söylenti sosyolojisini geliştirme yönünde atılmış küçük bir adımdır. Ülkemizde sosyoloji disiplininin söylenti sosyolojisi alanındaki boşluğu doldurma konusunda daha hızlı davranacağını ümit ediyoruz.

Ülkemizin bir deprem ülkesi olduğu gerçeğinden yola çıkacak olursak İstanbul, İzmir, Uşak, Erzurum, Niksar vb deprem söylentilerinin gelecekte de çok sıkça ortaya çıkacağı ve çeşitli toplumsal etkilerinin olacağı kaçınılmaz bir gerçekliktir. Bu noktadan hareketle araştırmamızın bulgularının da yardımıyla deprem söylentilerinin ortaya çıkış, yayılış koşullarının genel ve yerel yönetişim ağlarınca dikkate alınması söylentilerle başa çıkma konusunda yararlı ve yardımcı olabileceği umulmaktadır.

Kaynakça

Akhun, İ. (1991), *İstatistiklerin Manidarlığı ve Örneklem*, 3. Baskı.

Aldrin, P. (2005), *Sociologie politique des rumeurs* [Political Sociology of Rumour], Paris: PUF.

Alexander, D. E. (1993), *Natural Disasters*, London: UCL Press.

Alexander, D. E. (1995), *Panic During Earthquakes and Its Urban and Cultural Contexts*, 21 (2/3).

Allport, Floyd ve Lepkin, Milton (1945), "Wartime Rumors of Waste and Special Privilege: Why Some People Believe Them", *Journal of Abnormal and Social Psychology* 40, s. 3–36.

Allport, G. W. ve Postman, L. (1947), *The Psychology of Rumor*, New York, Henry Holt.

Allport, G. W. ve Postman, L. (1946), *An Analysis of Rumor*, *The Public Opinion Quarterly*, C. 10, No 4, s. 501-517.

Al-Makaty, S. S.; Boyd, D. A. ve Van Tubergen, G. N. (1991), Source Credibility during the Gulf War: a Q-study of Rural and Urban Saudi Arabian Citizens. Paper Presented at the Meeting of the Association for Education in Journalism and Mass Communication, Montreal.

Arıkan, R. (Mart 2005), *Araştırma Teknikleri ve Rapor Hazırlama*, Asil Yay., 5. Baskı.

Aslantük, Z. (2001), Sosyal *Bilimler İçin: Araştırma Metod ve Teknikleri.*

Bahadur, M. (2006), *Isparta İli Yenişarbademli İlçesinin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı*, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Bailey, D.K. (1987), *Methods Of Social Science*, Free Pres, New York.

Balcı, A. (2001), *Sosyal Bilimlerde Araştırma*, Pegem A Yay., 3. Baskı.

Barber, W. J. (1970), *History of Economic Thought*, Penguin Books.

Baş, T. (2003), *ANKET-Anket Nasıl Hazırlanır?, Anket Nasıl Uygulanır?, Anket Nasıl Değerlendirilir?*, 2. Baskı.

Bauman, Z. (2000), *Siyaset Arayışı*, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yay.

Bauman, Z. (2009), *Liquid Times Living in an Age of Uncertainty*, Cambridge: Polity Press.

Beck, U. (1992), *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage.

Beck, U.; Giddens A. ve Lash, S. (1994), *Reflexive Modernization: Politics, Traditions and aesthetics in the Modern Social Order*. Cambridge: Polity.

Beck, U. (1999), *Siyasallığın İcadı*, Çev: Nihat Ülner, İletişim Yay.

Beck, U. (1999), *Wrold Risk Society*, Cambridge: Polity Pres.

Bentley, T. (2005), *Everday Democrasy: Why We Get the Politicians We Deserve*, London: Demos.

Berenson, B. (1952), *Rumor and Reflection*, Simon and Schuster, New York.
Besnier, N. (1994), The Truth and Other Irrelevant Aspects of Nukulaelae Gossip. *Pacific Studies* 17(3), s. 1–39.
Best, Joel (1990), *Threatened Children: Rhetoric and Concern about Child-Victims*. Chicago: University of Chicago Press.
Best, Joel ve Horiuchi, Gerald (1985), "The Razor Blade in the Apple: The Social Construction of Urban Legends", *Social Problems* 32(2), s. 488–97.
Birand, M. A. 1989, 12 Eylül Belgeseli.
Bordia, P. ve DiFonzo, N. (2004), Problem Solving in Social Interactions on the Internet: Rumor as Social Cognition, *Social Psychology Quarterly*, C. 67, No 1, (Mart, 2004), s. 33-49.
Brunvand, J. Harold (1979), *The Study of American Folklore: An Introduction* W.W. Norton & Company.
Burgess, A. (2007), Mobile Phones and Service Stations: Rumour, Risk and Precaution, *Diogenes* 54, s. 125-139.
Cantril, H. (1940), *The Invasion From Mars: A Study in the Psychology of Panic*, Priceton, NJ: Princeton University Pres.
Cantril, H. (1966), *Pattern of Human Concerns*, Rutgers University Pres.
Castells, M. (2007), *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, 3. Cilt: Bin Yılın Sonu*, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Ü. Yay.
Castells, M. (2008), *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, 1. Cilt: Ağ Toplumunun Yükselişi*, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Ü. Yay., 2. Baskı.
Cevizci, A. (2003) (Der.), *Felsefe Ansiklopedisi* 1. cilt, Ebabil Yay.
Crozier, M.J.; Huntington, S.P. ve Watanuki, J. (1975), *The Crisis of Democracy: Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Commission*, New York: New York University Press.
Çakır, S. (2006a), *Toplumsal Bilimlerde Yeni Yöntem Anlayışı ve Temel Yaklaşımlar*, Fakülte Kitabevi.
Çakır, S. (2006b), *Yeni Yöntem Anlayışı ve Temel Yaklaşımlar*, Fakülte Kitabevi.
Çiğdem, A. (2003), *Aydınlanma Düşüncesi*, İletişim Yay.
Dalton, R. (1988a), *Citizen Politics in Western Democracies*. Chatham, NJ: Chatham Publishers.
Delibaş, K. ve Yiğit, E. (2005), Siyaset Kurumu, *Kurumlara Sosyolojik Bakış*, (Der.) Sevinç Güçlü.
Delibaş, K. (2010), *Risk Toplumu, Güven Erozyonu ve Söylentiler: Deprem Söylentilerinin Sosyolojik Araştırması*, Yayınlanmamış TÜBİTAK, Araştırma Projesi (Proje No: 107K230 Projenin Başlangıç ve Bitiş Tarihleri: 15 Ekim 2007-Şubat 2010).
Delibaş, K. (2013), Sağlığa İlişkin Korkular: Güven Erozyonu Bağlamında Sağlık Korkularını Anlamlandırmak (Der. Elbek, O.), *Kapitalizm Sağlığa Zararlıdır*, Hayy Kitap.
Dean, M. (1997), "Risk, calculable and incalculable" içinde Lupton, D. (Der.), *Risk and Sociocultural Theory: New Directions adPerspectives*. Cambridge: Cambridge University Pres.
Desbareau, L. ve Mody-Desbereau, A. (1985), *Rumor versus gossip, Behavior Digest* 93, s. 24.
Devlet İstatistik Enstitüsü (www.die.gov.tr).
Devlet Planlama Teşkilatı (2003), (http://www.dpt.gov.tr/bgyu/ipg/dogu/erzurumper.pdf).
DiFonzo, N. ve Bordia, P. (2002), Rumor and stable-cause attribution in prediction and behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes* 88, 329-353.
DiFonzo, N. ve Bordia, P. (2007), Rumor, Gossip and Urban Legends, *Diogenes* 213, s. 19-35.
Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası (2009).
Dodd, S. C. (1958), Formulas for Spreading Opinions; *Public Opinion Quarterly* 22, s. 537-554.
Dodd, S. C. (Yaz 1952), Testing Message Diffusion From Person to Person, *The Public Opinion Quarterly*, C. 16, No 2, s. 247-262.
Donovan, P. (2002), How Idle is Idle Talk? One Hundred Years of Rumor Research, bu bildiri 2002 *Annual Meeting Society for the Study of social Problems* isimli toplantıda sunulmuştur.

Donovan, P. (2007), How Idle is Idle Talk? One Hundred Years of Rumor Research, *Diogenes* 54, s. 59-82.
Douglas, M. (1966), *Purity and Danger; An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo.* London: Routledge and Kegan Paul.
Douglas, M. ve Wildavsky A. (1983), *Risk and Culture*, University of California Press, Berkeley, CA.
Douglas, M. (1986), *Risk Acceptability According to Social Sciences.* London: Routledge.
Douglas, M. (1992), *Risk and Blame Essays in Cultural Theory.* London: Routledge.
ECO, U. (2000), *Zamanların Sonu Üstüne Söyleşiler*, Çev. Necmettin Kâmil Sevil, Yapı Kredi Yay.
EGM (2009), (http://www.egm.gov.tr/egitim/dergi/eskisayi/42/makale/Dr_Mustafa_TAMER.htm).
Elliott, A. (2002), Beck's Sociology of Risk: A Critical Assessment. *Sociology*, C. 36(2), s. 293-315.
Erdem, R. (1999), "Sağlık Kurumlarında Fısıltı Gazetesi ve Söylenti İletişimi", *Modern Hastane Yönetimi*, 3(1), s. 29-31.
Erzurum (2009), (www.erzurum.gov.tr).
Erzurum Özel İdare (2009), (www.erzurumozelidare.gov.tr).
Fine, G. A. (2007), Rumor, Trust and Civil Society: Collective Memory and Cultures of Judgment, *Diogenes* 213, s. 5-18.
Fine, G. A. (Sonbahar 1991), Rumors: Users, Interpretations, and Images, içinde Jean-Noel Kapferer, Bruce Fink, *The Public Opinion Quarterly*, C. 55, No 3. s. 465-467.
Fine, G. A. (İlkbahar 1991), Redemption Rumors and the Power of Ostension, *The Journal of American Folklore*, C. 104, No 412, s. 179-181.
Fine, G. A.; Hallett, T. ve Sauderi, M. (Eylül 2004), Myths and Meanings of Bowling Alone, *Social Science and Public Policy.*
Fine, G. A. ve Turner, P. A. (2001), *Whispers On The Color Line: Rumor and Race in America*, London: University Of California Pres.
Franklin, J. (1998) (Der.), *The Politics of Risk Society,* Cambridge: Polity.
Friedman, S. M. (2007), *The Media, Risk Assessment and Numbers: They Don't Add Up* (http://www.piercelaw.edu/risk/medindx.htm).
Froissart, P. (2002), *La rumeur. Histoire et fantasmes* [Rumour: History and Fantasies]. Paris: Belin.
Fukuyama, F. (1992), *The End of History and the Last Man*, Hamish Hamilton.
Fukuyama, F. (2016), *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, Çev. Zülfü Dicleli, Profil Kitap.
Fukuyama, F. (1996), *Trust: the social virtues and the creation of prosperity*, New York: Free Press.
Fukuyama, F. (2005), *Güven (Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması)*, Çev. Ahmet Buğdaycı, Türkiye İş B. Kültür Yay., 3. Baskı.
Furedi, F. (1997), *Culture of Fear: Risk Taking and the Morality of Low Expectation,* London, Washington: Cassell.
Furedi, F. (2001), *Korku Kültürü*, Çev. Barış Yıldırım, Ayrıntı Yay.
Gershuny, J. I. (1978), *After Industrian Society? The Emerging Self-Service-Economy.* London.
Giddens, A. (1990), *The Consequences of Modernity*, Standford.
Giddens, A. (1991), *Modernity and Self-Identity*, Stanford, California, Stanford University Press.
Giddens, A. (1998), *Modernliğin Sonuçları*, Çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yay. 2. Baskı.
Giddens, A. (2001), *Modernity and Self-Identity/Self and Society in the Late Modern Age*, Cambrige: Polity Pres.
Gilbert, N. (1993), *Researching Social Life*, London: Sage Publications.
Gladwell, M. (2000), *The Tipping point: How Little Things Can Make a Big Diffirence*, Boston, MA: Little Brown.
Glassner, B. (1999), *The Culture of Fear: Why Americans Are Afraid of the Wrong Things*, Basic Books.

Goffman, E. S. (1963), *Notes on the Management of Spoiled Identity*, Harmondsworth: Penguin.
Gollier, C. (2004), Introduction: Risk and Uncertainty in Environmental and Resource Economics, *Journal of Risk and Uncertainty*, 29(1), s. 5-6.
Gökçe, B. (1999), *Toplumsal Bilimlerde Araştırma*, Savaş Yay., 3. Baskı.
Granovetter, Mark (1973), "The Strength of Weak Ties", *American Journal of Sociology* 78, s. 1360–80.
Grant, C. B. (2007), *Uncertainty and communication: new theoretical investigations* New York: Palgrave Macmillan.
Guehenno, J. M. (1995), *The End of the Nation-State*, University of Minnesota Press.
Guerin, B. ve M. Yoshihiko (Digital - 25 Nisan 2006), HTML *Analyzing rumors, gossip, and urban legends through their conversational properties: An article from: The Psychological Record.*
Habermas, J. (1971), *Toward a Rational Society: Student Protest, Science, and Politics.* London: Front Cover, Beacon Press.
Hansson, S. (1989), "Dimension of risk", *Risk analysis*, 9(1), s. 107-12.
Hardin, R. (1993), "The Street–Level Epistemology of Trust", *Politics And Society*, 21(4) s. 505-529.
Hardin, R. (1996), "Trustworthiness", *Ethics*, No 107, s. 26-42.
Harris, T. (İlkbahar 1996), I Heard it Through the Grapevine: Rumor in African-American Culture by Patricia A. Turner, *African-American Review*, C. 30, No 1, s. 117-119.
Harvey, D. (1989), *The Conditions of Postmodernity*. Oxford: Blackwell Publishing.
Haştemoğlu, H. Ş. (2006), 1960'larda *Sürdürülebilirlik ve Kentleşme; Isparta, İstasyon Caddesi Örneği*, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
Heimer, C. (2001), "Solving the Problem of Trust", Karen Cook (Der.), *Trust in Society*, s. 40–88. New York: Russell Sage Foundation.
Hirst, P. ve Thompson, G. (1996), *Globalization in Question*, Polity Pres.
Hobsbawm, E. (2008), *Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm*, Çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı.
Holmström, S. ve Luhman, N. (2007), Contingency, Risk, Trust and Reflection, *Public Relations Review* 33, s. 255-262.
Hovland, C. I.; Janis, J. L. ve Kelley, H. H. (Der.) (1961), *Communication and Persuasion*, New Haven, CT: Yale University Pres.
Inglehart, R. (1990), *Culture Shift in Advanced Industrial Societies*, Princeton University Press, Princeton, NJ.
Isçil, N. (1977), Örnekleme *Yöntemleri*, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yay. s. 99-142.
İnaç, H. (2007) *Makro Kuramlar Açısından Post-Modern Teori*, http://sbe.dumlupinar.edu.tr/8/341.pdf).
İplikçi, M. (2007) *Yeni Kent Dedikoduları*, Barış Matba, Diyarbakır.
İzmir Büyük Şehir Belediyesi (2009), (http://www.izmir.bel.tr/standartpages.asp?menuid=824&menuname).
Jaeger, C. C.; Renn, O.; Rosa, E. A. ve Webler T. (2001), *Risk, Uncertainty, and Rational Action.* London: Earthscan.
Jeffers, S. (15 Mart 2004), *Embracing Uncertainty: Breakthrough Methods for Achieving Peace of Mind When Facing the Unknown*, St. Martin's Griffin, New York. (Paperback).
Joffe, H. (1999), *Risk and "The other"*, Cambridge; New York: Cambridge University Press,..
Johnson, B. B. (Sonbahar-Kış 1987), Accounting fort he Social Context of Risk Communication, *Scince & Technology Studies*, C. 5, No 3\4, s. 103-111.
Jordan, W. D. (Nisan 1986), A Rumor of Revolt: The "Great Negro Plot" içinde Colonial New York, Thomas J. Davis, *The William and Mary Quarterly*, C. 43, No 2, s. 315-316.
Judd, C.; Smith, E. ve Kidder, L. L. (1991), Reserach Methods in Social Relations. International edition. 6. Baskı, Fort Worth ve diğ., Harcourt Brace Jonavovich College Publishhers.

Kaase, M. (1999), Interpersonal trust political trust and non-institutionalised political participation in Western Europe, *West European Politics*, 22(3).
Kapferer, Jean-Noel (Kış, 1989), A Mass Poisoning Rumor in Europe, *The Public Opinion Quarterly*, C. 53, No 4, s. 467- 481.
Kapferer, Jean-Noel (1990), *Rumors: Uses, Interpretations and Image*, New Brunswick, N.J.: Transaction Books.
Kapferer, Jean-Noel (1992), *Dedikodu ve Söylenti: Dünyanın En Eski Medyası*, Çev. Işın Gürbüz, İletişim Yay.
Kapferer, Jean-Noel (1998), Why are we seduced by luxury brands? *J Brand Manag* 6: 44. doi:10.1057/bm.1998.43.
Karasar, N. (1984), *Araştırmalarda Rapor Hazırlama.* Hacettepe-Taş Kitapçılık.
Karşıyaka Kaymakamlığı (2009), (http://www.karsiyaka.gov.tr/tarihi_yapi.html).
Kasapoğlu, A. ve Ecevit, M. (2001), Depremin Sosyolojik Araştırması, *Sosyoloji Derneği*, Sosyoloji Derneği Yay., s. 123.
Kasperson, J. X. ve K., Roger E. (Haziran 2005), *The Social Contours of Risk, Bölüm 1 ve 2 (Earthscan Risk and Society Series), (amazon.com).*
Khalaf, S. (2006), Doğu Anadolu Bölgesinin Nüfus Özellikleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.
Kılıç, Y. (2002), Modernizmden Postmodernist Söylemlere Doğru, *DOĞU BATI* Dergisi, Yeni Düşünce Hareketleri Özel Sayısı, Mayıs-Temmuz.
Kimmel, A. J. (2003), *Rumors and Rumor Control: A Manager's Guide to Understanding and Combatting Rumors (Lea's Communication Series).*
Knapp, R. H. (İlkbahar 1944), *A Psychology of Rumor, The Public Opinion Quarterly*, C. 8, No 1, s. 22-37.
Knopf, T. A. (1975), *Rumors, Race, and Ritos.* New Brunswick: N.J: Transaction Books.
Knopf, T. A. (1975), *Rumor Controls: A Reappraisal, Phylon* (1960-), C. 36, No 1. s. 23-31.
Knopf, T. A. (2006), *Rumors, Race and Riots*, (Yeniden basım) Transaction Publishers.
Koening, F. (Yaz 1992), A Mass Poisoning Rumor in Europe: Comment, *The Public Opinion Quarterly*, C. 56, No 2, s. 254.
Kongar, E. (2001), *21. Yüz Yılda Türkiye*, İstanbul: Remzi Kitapevi, 25. Basım.
Kumar, K. (1999), *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma – Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*, Çev. Mehmet Küçük, Dost Kitabevi.
Kurtkan, A. (1978), *Sosyal İlimler metodolojisi*, İstanbul Ü. İktisat Fakültesi Yayınları.
Kuş, E. (2006), *Bilgisayar Destekli Nitel Veri Analizi*, Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.
Lash, S. ve Wynne, B. (1994), Introduction, (Der.) Beck, U., *Risk Society: Towards a New Modernity*, London: SAGE Publication.
Lipset, S. M. ve Schneider, W. (1983), *The confidence gap: Business, labour and government in the public mind*, Free Press, New York.
Luhmann, N. (1979), *Trust and Power*, Wiley, New York, NY.
Luhmann, N. (1993), *Risk: A Sociological Theory*, Aldine de Gruyter, Berlin/New York, NY.
Lupton, D. (1999), *Risk.* Routledge, London.
McDonell, G. (Aralık 1997), Scientitif and Everyday Knowledge: Trust and Politics of Environmental Initiatives, *Social Studies of Science*, C. 27, No 6, s. 819-863.
Messick, David M. ve Kramer, Roderick M. (2001), Cook, Karen S. (Der.) *Trust in society*, s. 89-117, Russell Sage Foundation, New York, US.
Milliyet (2006), En Az Güvenen Millet Türkler (27 Nisan 2006).
Milliyet, (2006), En Az Güvenen Millet Türkler, *Milliyet*, 27 Nisan 2006. [http://www.milliyet.com.tr/en-az-guvenen-milletturkler/guncel/haberdetayarsiv/17.04.2010/256345/default.htm].
Mobonda, H. (Aralık 1994), I Heard It Through the Grapevine: Rumor in African-American Culture by Patricia A. Turner, *The Journal of American History*, C. 81, No 3, The Practice of American History: A Special Issue. s. 1277- 1278.

Morgan, M. G. ve M. Henrion (1992), *Uncertainty: A Guide to Dealing with Uncertainty in Quantitative Risk and Policy Analysis*, Cambridge: Cambridge University Press.
Morin, E. (1971), *Rumour in Orléans*, New York: Pantheon.
Morris, S. (1997), Risk, Uncertainty and Hidden Information, *Theory and Decision* 42, s. 235-270.
Morrison, D. E. (Ekim 1976), Stratification and Risk-Taking: A Further Negative Replication of Cancian's Theory, *American Sociology Review*, C. 41, No 5, s. 912-919.
Mullin, M. (Nisan 1986), A Rumor of Revolt: The "Great Negro Plot", Colonial New York by Thomas J. Davis, *The American Historical Review*, C. 91, No 2, s. 459.
Murphy, R. J. (Mart 1976), Rumors, Race and Riots by Terry Ann Knopf, *Contemporary Sociology*, C. 5, No 2, s. 199-200.
Mythen, G. ve Walklate, S. (2006), *Beyond the Risk Society: Critical Reflections on Risk and Human Security*, Open University Press,.
Nkpa, N. K. U. (Sonbahar, 1977), Rumors of Mass Poisoning in Bafra, *The Public Opinion Quarterly*, C. 41, No 3, s. 332-346.
Oman, C. W. C. (1918), Rumour in Time of War, *Transactions of the Royal History Society 1* (4. Seri), s. 1-27.
Özalpuk, B. (2006), *Sokakta Çalışan Çocuklar (Diyarbakır Örneği)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
Özdamar, K. (2003), *Modern Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Kaan Kitabevi.
Özdamar, K. (2004), *Paket programlar ile İstatiksel Veri Analizi-I*, Kaan Kitabevi.
Patricia, A. T. ve Gary Alan Fine (2004), *Whispers on the Color Line: Rumor and Race in America.*
Patricia, A. T. (1994), *I Heard it Through the Grapevine: Rumor in African-American Culture*, University of California Press.
Pendleton, C. S. (1998), Rumor research revisited and expanded, *Language&Communication* 18, s. 69-86.
Perhac, R. M. (İlkbahar 1998), Comparative Risk Assessment: Where Does the Public Fit In? Science, *Technology, & Human Values*, C. 23, No 2, s. 221-241.
Peterson, Warren v e Gist, Noel (1951), "Rumor and Public Opinion", *American Journal of Sociology* 57, s. 159–67.
Pharr, S.J. ve Putnam, R. (2000), *Disaffection Democracies. What's Troubling the Trilateral Countries?*, Princeton University Press, Princeton, NJ.
Popper, K. (2001), *Daha İyi Bir Dünya Arayışı*, Çev. İlknur Aka, Yapı Kredi Yay.
Postman, L. (Kış 1948-1949), The Affairs of Dame Rumor by David J. Jacobson, *The Public Opinion Quarterly*, C. 12, No 4, s. 738-740.
Renn, O. (Ocak 2008), *Risk Governance: Coping with Uncertainty in a Complex World (Earthscan Risk and Society Series), (amazon.com)* [Paperback].
Rose, A. M. (1940), *A Study of Rumour*, Unpublished Master Thesis, University of Chicago.
Rosnow, L. R. ve Foster, K. E. (2005), *Rumor and Gossip Research.* www.apa.org/science.
Rosnow, L. Ralph ve Fine, Gary Alan (1976), *Rumor and Gossip: The Social Psychology of Hearsay*, New York, Elsevier.
Rosnow, R. L. ve Georgoudi, M. (1985), Killed by Idle Gossip: The Psychology of Small Talk, içinde B. Rubin (Der.), *When Information Counts: Granding the Media*, s. 59-74. Lexington, MA: Lexington Boks.
Rosnow, R. L. (1974), On rumor. *Journal of Communication* 24, s. 26-38.
Rosnow, R. L. (1988), Rumor as Communication: a contextual approach. *Journal of Communication* 38, s. 1-17.
Rosnow, R. L. (1991), Inside Rumor. *American Psychologist* 46, s. 484-496.
Ross, A., (1995), *Tuhaf Hava: Sınırlar Çağında Kültür, Bilim ve Teknoloji*, Çev: Kâmil Durand, Ayrıntı Yay.
Rowe, W. D. (1977), *An Anatomy of Risk.* New York NY, London: Wiley&Sons.
Sanders, T. (Haziran 2001), Speaking with Vampires: Rumor an History in Colonial Africa by Luise White, *The Journal of the Royal Anthropological Institute*, C. 7, No 2, s. 378-379.

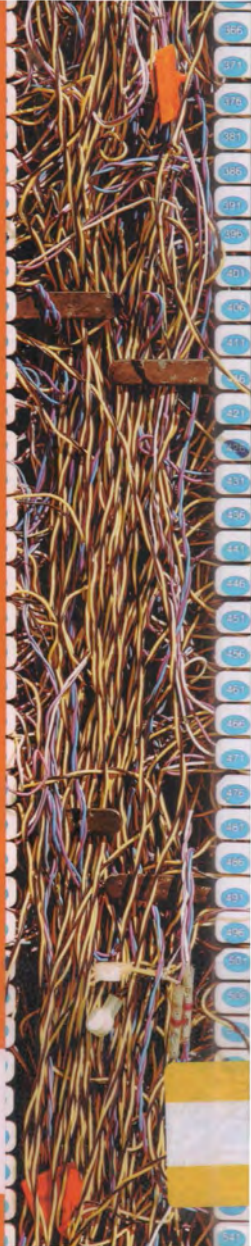
Sandman, P. M. (Kasım 1992), Outrage and Technical Detail: The Impact of Agency Behavior on Community Risk Perception, *New Jersey Department of Environmental Protection.*
Sarup, M. (1997), *Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm*, Çev. A. Baki Güçlü, Bilim ve Sanat Yay.
Schiro, J. J. (18 Eylül 2003), Is it too Risky to Live in a Risk Society? Corporate Costomer Event on Managing Risk in an Uncertain World, *Lucerne.*
Seligman, A. (1997), *The Problem of Trust, Prince*, New Jersey: Princeton University Press.
Sencer, M. ve Sencer, Y. (1978), *Toplumsal Araştırmalarda Yöntembilim*, TODAİE Yay.
Seldon, Anthony (2009) *Trust: How We Lost it and How to Get it Back*, 2. Baskı, Biteback Publishing.
Shibutani, T. (1966), *Improvised News: A Sociological Study Of Rumour*, New York: The Bobbs-Merrill Company.
Silverman, J. H.; Race, (Mart 1987), Rumor, and Rebellion- A rumor of Revolt: The "Great Negro Plot" in Colonial New York by Thomas J. Davis, Revievs içinde *American History,* C. 15, No 1, s. 66-71.
Sipahi, B.; Yurtkoru, E. S. ve Çinko, M. (Şubat 2008), *Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi*, Beta Basım Yay., 2. Baskı.
Sjoberg, L. (Şubat 1987), *Risk and Society: Studies of Risk Generation and Reactions to Risk (Risks and Hazards Series, No 3), (amazon.com) [Hardcover].*
Slovic, P. (2007) *The Perception of Risk*, London: Earthscan Publications.
Smith D. Antony (1986), State-Making and Nation-Building, (Der.) Hall, J. A. 1986, (Der.) *State in History*, Oxford: Basil Blackwell.
Smith, M. G. (Nisan 2001), Anatomy of a Rumor: Murder Scandal, the Musavat Party and Narratives of the Russian Revolution in Baku, 1917-20, *Journal of Contemporary History*, C. 36, No 2, s. 211- 240.
Smith, T. (Sonbahar 1990), A Mass Poisoning in Europe: Comment, *The Public Opinion Quarterly*, C. 54, No 3, s. 436.
Solove, D. J. (2007), *The Future of Reputation: Gossip, Rumor and Privacy On The Internet*, Yale University Press, s. 18-19.
Sönmez, M. (2001), *Gelir Uçurumu: Türkiye'de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü*, Om Yay.
Stewart P. J. ve Strathern A. (24 Kasım 2003), *Witchcraft, Sorcery, Rumors and Gossip (New Departures in Anthropology).*
Strydom P. (2002), *Risk, Environment and Society: Ongoing Debates, Current Issues and Future Prospects (Issues in Society).*
Sungur, Z. (2003), *Türkiye'nin Sanayileşme ve Modernleşme Dinamiklerinin Risk Toplumu Tartışmaları Açısından Değerlendirilmesi: Kocaeli ve Yalova Bölgelerinde Bir Uygulama*, Anadolu Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü.
Sunstein, C. R. (2009), *How Falsehoods Spread, Why We Believe Them, What Can Be Done*, Penguin Books.
Sztompka, P. (1999), *Trust A Sociological Theory*, Cambridge: Cambridge University Press.
Şerif, M. ve Şerif, C. W. (1996), *Sosyal Psikolojiye Giriş I-II*, Çev. M. Atakay ve A. Yavuz, Sosyal Yay.
T.C. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü *Anadolu'nun Sesi* dergisi, sayı: 249, Mayıs 2007. (http://anadolu.byegm.gov.tr/2007/mayis2007/as33.htm).
Taïeb, E. (2007), The "Rumours" of Journalism, *Diogenes* 54, s. 107-124.
Tavşancıl, E. ve Aslan, A.E. (2001), *Sözel, Yazılı ve Diğer Materyaller İçin İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri*, Epsilon Yay.
Tokat Sağlık Müdürlüğü (2008), (http://www.tokatsm.gov.tr/arsiv/2008/dergi/002.htm).
Touraine, A. (2000a), *Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecek miyiz?*, Çev. Olcay Kunal, Yapı Kredi Yay.
Touraine, A. (2000b), *Modernliğin Eleştirisi*, Çev. Hülya Tufan, Yapı Kredi Yay., 3. Baskı.
TÜİK (2005), (http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=1).
TÜİK (2008), Türkiye Genel Eğitim Durumu www.tuik.gov.tr http://report.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2=&report=turkiye_cinsiyet_yas_egitim_top.RDF&p_

xkod=egitim_kod&p_yas=15&p_yil=2008&p_dil=1&desformat=html&ENVID=adnksdb2Env).
TÜİK (2009), (http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=4104).
TÜİK (2009), (www.tuik.gov.tr).
Tulloch, J. ve Lupton, D. (2003), *Risk and Everyday Life*, London: Sage, (amazon.com).
Turhanlı, H. (2007), Ortaçağdan bugüne: Modernitenin doğuşu, doğası ve meşruiyeti, Radikal.com.trhttp://www.radikal.com.tr/yorum/ortacagdan-bugune-modernitenin-dogusu-dogasi-ve-mesruiyeti-816525/.
Turner, B. A. ve Pidgeon, N. F. (1997), *Man-Made Disasters*, Oxford: Butterworth-Heinemann.
Turner, P. A. (1987), Church's Fried Chicken an The Klan: A Rhetorical Analysis of Rumor in the Black Community, *Western Folklore* 46, s. 294–306.
Turner, R. H. (1964), Collective Behaviour, (Der.) R.E.L. Faris, *Handbook of Modern Sociology*, Chicago: Rand McNally, s. 382-425.
Turner, R. H. (Eylül 1986), Rumor in the Marketplace: The Social Psychology of Commercial Hearsay by Frederick Koening, *Contemporary Sociology*, C. 15, No 5, s. 776-777.
Turner, R. H. (Eylül 1991), Rumors: Uses, Interpretation and Images by Jean-Noel Kapferer, Bruce Fink, *Contemporary Sociology*, C. 20, No 5, s. 794-795.
Ünal S. ve Delibaş K. (2013), *Türkiyede Seküler ve Dinî Hayat Tarzlarına Dayalı Toplumsal ve Siyasal Kutuplaşmalar, VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Yeni Toplumsal Yapılanmalar: Geçişler, Kesişmeler, Sapmalar*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla, Sözlü bildiri, 2-5 Ekim 2013.
Viscusi, W. Kip (2006), Naturel Disaster Risks: An Introduction, *Journal of Risk Uncertainty* 33, s. 5-11.
Viscusi, W. Kip (1990), Long-Term Environmental Risks, *Journal of Risk and Uncertainty* 3, s. 311-314.
Vural, S. (2006), *Terörün sosyo-ekonomik gelişme üzerindeki olumsuz etkileri: Karşılaştırmalı Diyarbakır örneği*, Kafkas Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
Walker, S. (Şubat 2000), Rumour, Sedition and Popular Protest in the Reign of Henry IV, *Past and Present*, No 166, s. 31-65.
Walker, V. R. (Kış 1998), Risk Regulation and "Faces" of Uncertainty, *Risk: Health, Safety & Environment* 27.
Walsh, J. (Şubat 1996), True Odds: How Risk Affects Your Everyday Life, (amazon.com).
Warren, M. (1999) (Der.), *Democrasy and Trust*, Cambrige: Cambrige University Press.
Waters, Malcolm (1995), *Globalization*, London: Routledge Press.
Waterstone, M. (31 Aralık 1991), Risk and Society: The Interaction of Science, *Technology and Public Policy* (Risk, Governance and Society), (amazon.com) [Hardcover].
Webb, S. A. (2006), *Social Work in a Risk Society: Social and Political Perspectives*, London: Palgrave Macmillan.
Wilkinson, I. (29 Mayıs 2001), *Anxiety in a "Risk" Society (Health, Risk and Society)*.
Xia, Zheng Y. ve Huang, LaiLei (2007), *Emergence of Social Rumor: Modeling, Analysis, and Simulations*, ICCS 2007, Part IV, LNCS 4490, s. 90-97.
Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2007), SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Detay Yay.
Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yay.
Yıldız, Ö. (2008), GAP İllerinde Sosyal ve Ekonomik Dönüşüm *Ege Akademik Bakış*, Sayı 8(1), s. 287-300.
Yüksel, A.; Mil, B. ve Bilim, Y. (2007), *Nitel Araştırma: Neden, Nasıl, Niçin?*, Detay Yay.
Zerner, E. H. (Sonbahar 1946), Rumors in Paris Newspapers, *The Public Opinion Quarterly*, C. 10, No 3, s. 382-391.
Zinn, J. O. (Der.) (2008), *Social Theories of Risk and Uncertainty*, Oxford: Blackwell Publishing.
Zülal, Aslı (2003), Bilgi Toplumu, *Bilim Teknik* Dergisi, Aralık eki.

Risk kavramı 1990'lı yılların başlarından bu yana hem toplumsal, kültürel, siyasal ve ekonomik hem de bireysel yaşamların merkezi temalarından biri haline gelmiş bulunuyor. Riskler göz önüne alındığında içinde yaşadığımız çağı kaygı ve korkuların yaygınlaştığı bir çağ olarak adlandırmak yanlış olmayacaktır. Riskler genellikle kaygı, korku ve hatta kaotik durumlar olarak kendini göstermektedir. Tükettiğimiz gıdalardan içeceklere, ilaçlardan çocuk oyuncaklarına, cep telefonlarından bilgisayarlara kadar pek çok şeyden korku duymaktayız. Neden acaba bugün geçmişe kıyasla çok daha sıklıkla kaygı ve korkuya kapılıyoruz? Neden bilim ve teknolojiyle olan her türlü gelişmeyi öncelikli olarak risk ve korku üzerinden değerlendiriyoruz? Neden her an yeni birtakım riskler ve korkular gündeme gelmekte ve bunlar toplumsal kaygı ve korkulara sebep olabilmektedir?

* * *

Kayhan Delibaş'ın *Risk Toplumu* adlı çalışmasının temel amacı, risk toplumu, belirsizlikler ve güven erozyonu kavramları çerçevesinde risk toplumunun ülkemizdeki temel dinamiklerini anlamak; korku ve kaygıları sosyolojik bir perspektiften hareketle açıklamaktır.

AYR
ISBN:
9 786